

Voorzitter: Vondeling

Tegenwoordig zijn 142 leden, te weten:

Aantjes, Aarts, Abma, Albers, Van Amelsvoort, Andela-Baur, B. Bakker, M. Bakker, Beckers-de Bruijn, Ter Beek, De Beer, Beinema, Van den Bergh, Berkhouwer, Beumer, Blaauw, H. A. de Boer, J. J. P. de Boer, Boersma, Bolkestein, De Boois, Borgman, Braams, Braks, Bremen, Brinkhorst, Van den Broek, Castricum, G. M. P. Cornelissen, P. A. M. Cornelissen, G. C. van Dam, Dankert, Dees, Deetman, Van Dijk, Dijkman, Van Dis, Van der Doef, Dolman, Drenth, Duinker, Engwirda, Epema-Brugman, Van Erp, Evenhuis, Evenhuis-van Essen, Eversdijk, Faber, Frinking, Gerritse, Ginjaar-Maas, Gualthérie van Weezel, Van der Gun, Haas-Berger, De Hamer, Hartmeijer, Van der Hek, Hennekam, Hermans, Hermsen, Van Houwelingen, Jacobse, Jansen, Joekes, Kappeyne van de Coppello, Keja, Van Kemenade, Klein, Kleisterlee, Knol, Koekoek, Kolt-hoff, Kombrink, Konings, Korte-van Hemel, De Korte, Kosto, Krouwel-Vlam, De Kwaadsteniet, Lambers-Hacquebard, Langedijk-de Jong, Lansink, Lauxtermann, Van Leijenhorst, Van der Linden, Lubbers, Meijer, Mertens, Molleman, Moor, Van Muiden, Müller-van Ast, Nijhof, Nijpels, Notenboom, Nypels, Van Ooijen, Patijn, Poppe, Porthéine, Pronk, Rienks, Rietkerk, Roethof, Van Rooijen, Van Rossum, Salomons, Van der Sanden, Schaapman, Schakel, Scherpenhuizen, Scholten, Van der Spek, Spieker, Stemerdink, Stoffelen, Terlouw, Van Thijn, Tolman, Tripels, Den Uyl, Veerman, Vellenga, Verbrugh, Verkerk-Terpstra, Vondeling, Voogd, De Voogd, Voortman, De Vries, Vrijlandt-Krijnen, Waalkens, Waltmans, Weijers, Wessel-Tuinstra, Wisselink, Wolff, Wöltgens, Worrell, Wuthrich-van der Vlist, Zeevalking en Van Zeil

en de heren Van Agt, Minister-President, Minister van Algemene Zaken, Wiegel, Vice-Minister-President, Minister van Binnenlandse Zaken, Van der Klaauw, Minister van Buitenlandse

Zaken, De Ruiters, Minister van Justitie, Pais, Minister van Onderwijs en Wetenschappen, Andriessen, Minister van Financiën, Scholten, Minister van Defensie, Beelaerts van Blokland, Minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening, Tuijnman, Minister van Verkeer en Waterstaat, Van Aardenne, Minister van Economische Zaken, Van der Stee, Minister van Landbouw en Visserij, Albeda, Minister van Sociale Zaken, mevrouw Gardeniens-Berendsen, Minister van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, de heren Ginjaar, Minister van Volksgezondheid en Milieuhygiëne, De Koning, Minister voor Ontwikkelingssamenwerking, Peijnenburg, Minister voor Wetenschapsbeleid, Van der Mei, Staatssecretaris van Buitenlandse Zaken, mevrouw Haars, Staatssecretaris van Justitie, de heren Koning, Staatssecretaris van Binnenlandse Zaken, Hermes, Staatssecretaris van Onderwijs en Wetenschappen, De Jong, Staatssecretaris van Onderwijs en Wetenschappen, Nooteboom, Staatssecretaris van Financiën, Van Lent, Staatssecretaris van Defensie, Van Eekelen, Staatssecretaris van Defensie, Brox, Staatssecretaris van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening, mevrouw Smit-Kroes, Staatssecretaris van Verkeer en Waterstaat, de heren Hazekamp, Staatssecretaris van Economische Zaken, Beyen, Staatssecretaris van Economische Zaken, De Graaf, Staatssecretaris van Sociale Zaken, mevrouw Kraaijeveld-Wouters, Staatssecretaris van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, de heer Wallis de Vries, Staatssecretaris van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk en mevrouw Veder-Smit, Staatssecretaris van Volksgezondheid en Milieuhygiëne.

De **Voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mee, dat zijn ingekomen berichten van verhindering van de leden:

Haas-Berger en Kleisterlee, alleen voor het eerste deel van de vergadering, wegens andere verplichtingen;

Roels en M. P. A. van Dam, wegens ziekte.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

De **Voorzitter**: Ingekomen is een brief van de Minister van Economische Zaken, ten geleide van een staat van toevoegingen aan de begroting 1978 van onbesteed gebleven begrotingsbedragen 1977 ingevolge artikel 12 van de Comptabiliteitswet 1976.

Dit stuk dat niet zal worden gedrukt, wordt voor kennisgeving aangenomen.

De **Voorzitter**: De overige ingekomen stukken staan op een lijst, die op de tafel van de griffier ter inzage ligt. Op die lijst heb ik ook voorstellen gedaan over de wijze van behandeling. Als aan het einde van de vergadering daartegen geen bezwaren zijn ingekomen, neem ik aan, dat de Kamer zich met de voorstellen heeft verenigd.

Aan de orde is de behandeling van: **Bestek '81 (15 081); algemene politieke en financiële beschouwingen over de rijksbegroting voor het jaar 1979 (15 300).**

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **Den Uyl** (PvdA): Sinds het verschijnen van Bestek '81 heb ik mij eenen andermaal veroorloofd te zeggen, dat wat het kabinet het meest moet worden aangerekend is, dat het de ernst van de situatie onderschat. Dat is een nogal fors verwijt en ik wil vandaag proberen aan te geven, waarom het gemotiveerd is.

Ik vind ook, dat het kabinet daar recht op heeft. Ogenschijnlijk spreekt immers ook het kabinet in geladen termen over de taak, waarvoor wij staan. De Minister-President spreekt graag over een gigantische operatie en het heilsplan. In verheven momenten ziet hij het volk op de louteringsberg. Maar niet het gebruik van mystieke taal is beslissend voor de politieke keus, die we moeten maken. Beslissend is het inzicht in de aard van de problematiek en de helderheid van de doelstellingen.

De heer Den Uyl, de eerste spreker bij de algemene beschouwingen

Welnu, wij menen dat het kabinet de aard van de werkgelegenheidsproblematiek onvoldoende onderkent, de doeleinden niet duidelijk stelt en te veel vertrouwt op klassieke instrumenten.

Mijn stelling is dat volledige en volwaardige werkgelegenheid alleen tot stand kan worden gebracht als wij bereid zijn in te steken op nieuw beleid en bereid zijn nieuwe instrumenten te hanteren. En alleen kunnen slagen als dat beleid wordt begrepen en gedragen door een meerderheid van de mensen, in het bijzonder van degenen, die in onze slamenleving niet op de eerste rang zitten.

Anders gezegd: alleen als wij ernst maken met democratisering en participatie heeft het noodzakelijke beleid kans op succes. Mij fractiegenoot Dolman zal op een aantal concrete voorstellen van Bestek '81 nader ingaan. Ik wil trachten aan te geven, wat de uitgangspunten van het nu te voeren beleid dienen te zijn. Ik begin met een citaat:

'Het is politieke zelfmoord voor een politiek leider in het Westen om af te wijken van de overtuiging dat we nog altijd van doen hebben met een voortdurend expansief industrieel economisch stelsel, gekenmerkt door constante groei.'

Dit is een uitspraak van een Zwitsers hoogleraar, te vinden in een bundeltje opstellen ter voorbereiding van de volgende jaar te houden conferentie van de Wereldraad van Kerken.

Ik wou die politieke zelfmoordpoging toch maar wagen. Volgens sommigen heb ik toch weinig meer te verliezen. Het gaat bij de vraag naar het karakter van de crisis in de wereldeconomie sinds 1974 om veel meer dan om een strijd tussen economieprofessoren. Als men de neergang in de wereldeconomie beschouwt als een ongelukkige samenloop van omstandigheden, dan ligt het voor de hand dat de oplossing van de werkloosheid vooral wordt gezocht in een versnelling van de groei.

Als men, zoals ik, van mening is dat de teruggang in de westerse economie

structureel van aard is en dat grenzen aan de groei in zicht zijn gekomen, dan heeft dat zwaarwegende gevolgen voor het werkgelegenheidsbeleid. Die opmerking komt niet uit de lucht vallen. De Commissie Algemene Toekomstverkenning van de WRR heeft de afgelopen jaren intensief gewerkt aan een toekomstverkenning van de komende vijftientig jaar. Ze heeft daarbij een tweetal modellen onderscheiden. Eén met een economische groei van 3% per jaar en een ander met een naar nul-groei in het jaar 2000 aflopende lijn. Ik heb er niets van teruggevonden in Bestek '81, maar dat is dan ook blijkbaar bedoeld voor de zeer korte baan.

Het werkgelegenheidsvraagstuk hier en elders is zo ernstig, omdat de klassieke remedie tegen werkloosheid, namelijk een versnellen van de economische groei, onder de veranderde omstandigheden niet meer werkt. De NRC had vorige week een typerend kopje: 'Meer groei en werklozen'. Het sloeg op een berichtje van de Europese

Den Uyl

Commissie dat de vooruitzichten op de groei iets waren verbeterd en dat tegelijk in de EG met hogere werkloosheidscijfers rekening moest worden gehouden.

Dat zien de mensen vandaag voor hun ogen gebeuren. De waarheden van gisteren kloppen niet meer. Daarom is er angst, angst voor technologische werkloosheid, angst voor nieuwe computers, angst om zijn of haar baan te verliezen. 'De investeringen van vandaag zijn de arbeidsplaatsen van morgen'. Het is een waarheid uit de periode van economische expansie, die vandaag niet meer opgaat.

Ik citeer nog eenmaal uit dezelfde bundel waar ik het over had, en nu van Wassily Leontief, de man die op verzoek van de Verenigde Naties de studie verrichtte naar de vermindering van inkomensverschillen tussen de geïndustrialiseerde en de derde wereld. Hij zegt:

'Een manier om de dreiging van potentiële technologische werkloosheid te beantwoorden is de schepping van nieuwe en behoud van oude arbeidsplaatsen door vergroting van de investeringen, d.w.z. door economische groei. Maar deze mogelijkheid heeft definitieve grenzen.'

'Op de weg naar volledige werkgelegenheid door steeds meer investeringen kan de maatschappij wel eens in de positie geraken van de spreekwoordelijke vrek, die steeds meer opspaart, maar aan het meest nodige niet meer toekomt. En dat is nu precis wat dreigt te gebeuren onder de druk van technologische vooruitgang indien de krachten van onbeperkte concurrentie de arbeidsmarkt overheersen.'

De mensen op straat drukken dezelfde waarneming uit door te zeggen dat nieuwe investeringen er even goed toe kunnen leiden dat er meer arbeidsplaatsen vernietigd worden dan dat er arbeidsplaatsen worden geschapen.

De conclusie die Leontief uit de ontwikkeling trekt, is de noodzaak van inkomenspolitiek en van arbeidstijdverkorting, en van een andere economische orde.

De macro-economische verkenning constateert wat mistroostig: 'Het ziet er niet naar uit, dat in 1979 een einde zal komen aan de periode van zwakke economische groei binnen het OESO-gebied.'. 'Lage reële winsten, overcapaciteit en toenemende onzekerheden beïnvloeden het investeringsklimaat in ongunstige zin'. En nu mijn vraag. Is dus het antwoord: verhoogde winsten, verlaagde collectieve lasten, stuw de bedrijfsinvesteringen op

Maar hoe zit het dan met die overcapaciteit? De bezettingsgraad in de industrie is 80%. Als wij die capaciteit vergroten door nieuwe investeringen, hoe staat het dan met de afzetmogelijkheid?

In feite staat wij hier voor een nogal fundamentele keuze. Op wat voor soort samenleving mikken wij eigenlijk, in ons land en in Europa en, wat mij betreft, in de gehele geïndustrialiseerde wereld? Er is een heel uitgesproken opvatting die wij allen kennen. De nieuwe voorzitter van de Raad voor het Grootwinkelbedrijf is vol goede moed en heeft zich er gisteren tot tolk van gemaakt. Ik citeer hem:

'Na het verwerken van de schok van de energiecrisis staan de tekenen wederom gunstig voor een nieuwe stroom van consumptiegoederen. Geheel nieuwe produktgeneraties zullen daarbij voortvloeien uit de recente doorbraken op het gebied der kernfusie, van microbiologie, van genetica en elektronica'.

Geheel nieuwe produktgeneraties. Willen wij die ook? Is dat wat ons voor ogen staat? Is dat het herstel van de motor van onze economie? Men moet mij goed begrijpen: ik ben geen tegenstander van technologische vernieuwing, al was het alleen maar ter verdrijving van veel hard, geestdodend, menonwaardig werk, dat elke dag nog op massale schaal door mensen wordt verricht. Maar dezelfde ontwikkeling, die zoveel materiële en sociale vooruitgang heeft gebracht, heeft ook geleid tot de vergroting van de welvaartskloof met de ontwikkelingslanden.

Ze heeft de energiecrisis opgeroepen. Ze heeft geleid tot afwenteling van lasten en inflatie op grote schaal. Ze heeft in toenemende mate geleid tot beperking van de deelname aan het arbeidsproces tot de meest weerbaren, de meest geharden. Ze heeft geleid tot een verdubbeling van het ziekteverzuim van 5 naar 10% in 15 jaar. Ze heeft het leger van de arbeidsongeschikten doen aanzwellen tot zo'n 400.000. Ze heeft de deur voor participatie in het arbeidsproces van jongeren en vrouwen half gesloten. Ze heeft geleid tot grote welzijnstekorten. De crisis van onze economie is daarmee een crisis van onze samenleving.

In die ontwikkeling spelen hoge lonen en lage winsten een rol. Maar het is een groteske vertekening van de situatie om daar de kern van de problematiek te leggen.

Er zijn grenzen aan de groei. Wij zullen de werkgelegenheid niet herstellen door overwegend op herstel van de

groei te mikken. Een werkgroep van de OECD concludeerde onlangs, dat het niet zozeer een tekort aan fysieke beschikbaarheid van grondstoffen en energiebronnen is, die deze grenzen bepaalt, maar wel het toenemende sociale verzet tegen de maatschappelijke ontwrichting, waartoe voortgezette exploitatie van grondstoffen en energie thans leidt.

Daarom is de politieke keuze die wij hebben te maken, het antwoord op de vraag of wij werkelijk bereid zijn volledige werkgelegenheid tot stand te brengen met minder, met een beperkte, selectieve groei, en of wij bereid zijn de daartoe noodzakelijke heroriëntering van onze samenleving te aanvaarden, of wij bereid zijn afstand te doen van vergroting van materiële welvaart als voornaamste impuls van ons economisch stelsel tot nu toe. Dit betekent niet – ik herhaal het – het stopzetten van technologische vooruitgang, maar het betekent wel dat fundamentele verschuivingen moeten plaatsvinden in ons maatschappelijk en ons economisch patroon.

Ik noem een voorbeeld. Onder het Carter-bewind in de Verenigde Staten worden honderden miljoenen, oorspronkelijk bestemd voor de ontwikkeling van de ruimtevaart, daar weggehaald en besteed voor de ontwikkeling van kleinschalige energie-opwekking.

Het betekent een reorganisatie van menselijke arbeid, erop gericht mensen de kans te geven zich zelf te laten zijn in hun beroepsarbeid, een stelselmatige uitbreiding van vorming en onderwijs, de renovatie van onze oude steden, bescherming van ons natuurlijk milieu, vermenselijking van ons leefmilieu. Daar ligt voor honderdduizenden werk.

Het arbeidsplaatsen scheppen in de quataire sector is niet zoals het kabinet het beschouwt een soort werkverschaffing waarvoor het amper centen heeft. Het is een vormgeving en uitvoering van een politiek, die vergroting van de kwaliteit van het bestaan als een belangrijker doelstelling ziet dan voort te gaan in de ons vertrouwde mechaniek van de materiële vooruitgang. Dan moet je kiezen. Beide zijn niet verenigbaar.

Zeker, er moet een prijs worden betaald, als wij uitgaan van volledige werkgelegenheid met minder groei. Die prijs is beperking van de groei van particuliere inkomens. Dit zeg ik vandaag niet voor het eerst. Ik heb in een andere functie in 1975 gesteld, dat de komende decennia amper ruimte zouden bieden voor groei van het modale inkomen, dat de hogere inkomens niet

Den Uyl

alleen relatief, maar ook absoluut zouden moeten teruggaan en dat alleen voor de lagere inkomens nog het perspectief van groei open zou blijven.

Maar daar staat iets tegenover. Het is niet irrealistisch met een dergelijk inkomensplaatje te werken. Tegenover de wijkende mogelijkheid van die materiële welvaartsverbetering kan geboden worden het perspectief van humanisering van beroepsarbeid, van korter werken, van het opnemen in het arbeidsgebeuren van jongeren, vrouwen en tienduizenden nu arbeidsongeschikt verklaarden.

Het grote tekort van Bestek '81 is, dat het de economische vooruitgangsfilosofie in stand houdt, niets wezenlijk verandert aan het bestaande systeem en dan toch maar meent de mensen de nullijn voor de modale werknemer te kunnen verkopen. Dat kan juist niet. Wij verschillen niet over de noodzaak hier en nu van die nullijn. Wij verschillen echter fundamenteel over de voorwaarden daartoe en de consequenties daarvan.

Een voorbeeld. Bestek '81 kiest voor stabilisatie van belasting- en premiedruk. In allerlei bewoordingen wordt getracht in de miljoenennota aan te geven, dat eigenlijk al het volgende jaar de belasting- en premiedruk niet meer stijgt. Dat geldt als een geweldige verworvenheid.

Maar wie daarvoor kiest als norm, zal niet in staat zijn de werkloosheid voldoende terug te dringen. Wij zijn dan immers niet in staat werkgelegenheid in de quartaire sector, die via het budgetmechanisme gefinancierd moet worden, tot stand te brengen. Wie kiest voor stabilisatie van belasting- en premiedruk en zegt dat die niet meer omhoog mag, heeft de illusie dat hij volledige werkgelegenheid tot stand kan brengen zonder uitbreiding van werkgelegenheid in de quartaire sector. Dat is illusie-politiek!

Bestek '81 gaat voorbij aan de randvoorwaarden van inkomensmatiging. De randvoorwaarden zijn: verkleining van inkomensverschillen; verbetering van arbeidsomstandigheden, van woon- en leefmilieu en vergroting van zeggenschap en participatie van degenen – dat zijn er zeer velen; dat is de meerderheid van ons volk – die het vertrouwde vooruitzicht van steeds hoger inkomen vandaag en voor de komende jaren afgenomen zien.

Wat het kabinet zich behoort af te vragen, is het volgende. Als wij spreken over de nullijn, als wij voor jaren zeggen – ik heb het zelf gedaan in mijn memorandum tijdens de kabinetsfor-

matie –: insteken op de nullijn, wat zetten wij de mensen daarvoor in de plaats voor? Wat bieden wij hun?

Maatschappelijk gesproken een ander perspectief, nu wij het perspectief van de materiële vooruitgang weghalen.

Daarop moet een antwoord worden gegeven. Dat zou een hoofdstuk van Bestek '81 moeten zijn. Daaraan ontbreekt het totaal. Het kabinetsbeleid vergroot integendeel de tegenstelling tussen werkenden en niet werkenden, tussen het slinkende aantal van hen die zijn opgenomen in het produktieproces en het groeiende leger van de uitgestotenen. Daarom heb ik het mij de afgelopen weken gepermitteerd de benadering van onze economische problematiek door het kabinet te kwalificeren als lichtzinnig en gekenmerkt door een gebrek aan ernst.

Het kabinet gaat voorbij aan de verandering in de onderliggende verhoudingen in de wereldeconomie. Het mikt op herstel van de wereldhandel, verovering of herovering van buitenlandse afzetmarkten. Het mikt overwegend op het tot stand brengen van arbeidsplaatsen in de marktsector. Het toont geen behoefte aan nieuwe stuurinstrumenten. Het heeft er kennelijk ook geen behoefte aan om de vernietiging van arbeidsplaatsen door nieuwe investeringen tegen te gaan noch om toenemende winsten om te zetten in arbeidsplaatsen.

Ik ontloop hier natuurlijk niet een vergelijking met de uitgangspunten van het vorige kabinet. Het was niet toevallig dat twee jaar geleden vrijwel gelijktijdig aan de Kamer werden toegezonden de Nota collectieve voorzieningen en werkgelegenheid, afgestemd op een beperking van de groei van de collectieve lasten, en de Nota selectieve groei, die een aanzet poogde te geven tot de sturing van investeringen en produktie gemeten aan nieuw geformuleerde normen. Die normen werden gevat onder het hoofd 'facettenbeleid' en waren ontleend aan nieuwe inzichten in de noodzaak van regionale spreiding, besparing van energie, produktvernieuwing, milieubescherming en de behoeften van de derde wereld.

Het was geen wonderwerk, mijnheer de Voorzitter, en ik doe niet af aan respect voor de bewindslieden die tekenen voor die vernieuwde aanpak van de economische problematiek als ik stel, dat op verschillende punten thans uitwerking en bijstelling van die nota gewenst zouden zijn.

Ik denk dan met name aan het sturen en beheersen van de vraag, een hoofdstuk dat onvoldoende voorkomt in de

Nota selectieve groei, aan een bewustte consumptiepolitiek, de verdeling van beschikbaar werk en het tot stand brengen van werk in de quartaire sector. Dat groeien in denken zou thans hebben moeten gebeuren, maar Bestek '81 taalt er niet naar. Het grijpt nauwelijks terug op de Nota selectieve groei, laat staat dat het die uitdiept en instrumenten ontwikkelt om het falende marktmechanisme te corrigeren en waar nodig te vervangen.

Er is in feite iets anders aan de hand. Legt men de beide nota's van 1976 naast Bestek '81 – dat moet men doen voor een goede vergelijking – dan constateert men dat het ethos van de markeconomie heeft toegeslagen. De aanpak van Joekes, Pais en Van Aardenne is eindelijk aan zijn trekken gekomen. Die aanpak hebben wij hier jarenlang in de Kamer gehoord. Het mag dan geen f 18 mld. of f 20 mld. zijn, zoals het indertijd heette, maar f 10 mld. bezuiniging op de collectieve uitgaven is toch ook een mooi bedrag.

De heer **Rietkerk** (VVD): U maakt een vergelijking met hetgeen het vorige kabinet op dit punt deed. Vindt u dat de resultaten van uw kabinet zo riant zijn geweest op het gebied van de werkloosheidstoename en op het gebied van de loonstijging, om enkele voorbeelden te noemen?

De heer **Den Uyl** (PvdA): Riant niet. Dat soort termen pleeg ik niet te gebruiken. De resultaten gingen echter in de goede richting en waren in vergelijking met die van andere landen in de Gemeenschap van goede kwaliteit.

De heer **Rietkerk** (VVD): Zou het dan niet mogelijk zijn dat, wanneer de werkloosheid, bij voorbeeld, verdubbeld is, een nieuw kabinet eens probeert een andere koers in te slaan?

De heer **Den Uyl** (PvdA): Wij staan nog aan het begin van een lang debat, maar dat laatste vind ik een kinderachtige opmerking. Iedereen weet dat in 1973 en 1974 een wereldeconomische crisis is ingezet. Overal in de geïndustrialiseerde wereld is de werkloosheid sterk gestegen, gemiddeld sterker dan in Nederland onder het beleid van het vorige kabinet. Trouwens, enkele bewindslieden van toen, verantwoordelijk voor het economisch beleid, zijn in deze Kamer aanwezig. Ik neem dan ook aan dat de opmerking van de heer Rietkerk vooral tegen de heer Lubbers gericht was.

Ik constateer dat het VNO met tactisch meesterschap nu vraagt om 12 à 15 miljard. Het kabinet kan niets garanderen omtrent de gevolgen voor de

Den Uyl

werkgelegenheid. Het kabinet weigert een middellange-termijnprognose te geven van de jaareffecten van het voorgestelde beleid.

Ik kan mij best voorstellen dat de VVD weer ingezonden mededelingen aan de dagbladen stuurt. Het valt mij wel op dat niet meer gesproken wordt over 'meer', maar alleen nog over 'betere' werkgelegenheid. Minder werk, maar betere werkgelegenheid, beter kan Bestek '81 niet worden samengevat.

Het gaat natuurlijk niet alleen en misschien zelfs niet in de eerste plaats om enkele miljarden meer of minder ombuigingen in de groei van de collectieve uitgaven. Het gaat om fundamenteel verschil in kijk op wat er in de economie aan de gang is, welke gevolgen dat voor ons land heeft en welk beleid werkelijk uitzicht biedt op herstel van de werkgelegenheid. Natuurlijk weet ik dat ook hier de marges van jaar tot jaar smal zijn, maar een koers verleggen met enkele graden is vaak beslissend voor de vraag of het schip op de klippen loopt, dan wel in veilige haven belandt.

Hoezeer er bij dit kabinet sprake is van koersverlegging wil ik illustreren met enkele voorbeelden uit het regeringsbeleid, zoals het zich thans ontwikkelt. Allereerst neem ik die uit het buitenlands beleid.

Ontspanning is een voorwaarde voor het behoud van de vrede, maar evenzeer – ik zeg dit tegen de achtergrond van mijn eerder gedane opmerkingen – voor een beteugeling van de economische wedloop en de bewapeningswedloop. Dat verplicht tot een stelselmatig pogen de contacten met de Oostbloklanden te intensiveren.

Dat heeft niets van doen met enige poging de onderdrukkingsmechanismen in de Sovjet-Unie te relativeren. Protest tegen de behandeling van de Sovjet-dissidenten blijft geboden en mag niet, ter wille van noodzakelijke onderhandelingen, achterwege blijven.

De autoritaire systemen in het Oostblok hebben een natuurlijke neiging tot afsluiting. Zij vrezen invloeden van buitenaf vanwege de veronderstelde open brekende effecten op de eigen samenleving. Daarom is dialoog en contact geboden. Daarom was de bevriezing van Wiegel een flater.

Waarom heeft de Minister van Buitenlandse Zaken gezwegen toen op de anti-racismeconferentie van de Verenigde Naties in Genève Noorwegen

pleitte voor een olieboycot tegen Zuid-Afrika? De Minister heeft dat stilzwijgen in zekere zin doorbroken door in zijn toespraak in de VN-Assemblée – naar ik heb begrepen niet onder applaus van zijn eigen partij – de bereidheid van Nederland om deel te nemen aan economische dwangmaatregelen tegen Zuid-Afrika uit te spreken. Terecht, maar er is meer nodig; wij menen dat de Regering ook moet ijveren voor de totstandkoming van deze sancties.

Intussen kunnen wij het New Yorkse geluid van de Minister slecht rijmen met het krachtige pleidooi in de Haagse memorie van toelichting tegen een beëindiging van de contacten met Zuid-Afrika.

Wij kunnen dat nog veel minder rijmen met de onbegrijpelijk passieve houding van het kabinet inzake de ontwerp-Sanctiewet. Half december heeft de Eerste Kamer voorlopig verslag uitgebracht over het door deze Kamer aanvaarde wetsontwerp. In mei heeft de Eerste Kamer een motie van mevrouw Van den Heuvel, waarin de Regering gevraagd werd vóór het reces de door de Regering te volgen procedure aan de Kamer voor te leggen, verworpen.

Intussen heeft de heer Aantjes, voorzitter van de fractie van het CDA in deze Kamer, één en andermaal doen blijken van oordeel te zijn, dat de Sanctiewet er nu snel dient te komen. Wij vinden het, juist nu sprake is van een verharding in Rhodesië, in Namibië en in Zuid-Afrika, ontoelaatbaar dat het kabinet de behandeling van het wetsontwerp ophoudt.

Wij vinden ook, dat het CDA in deze Kamer het voortouw moet nemen, het gaat om hun partijgenoten in de Eerste Kamer. Mocht dat niet gebeuren, dan zullen wij deze Kamer om een uitspraak vragen. De behandeling en de totstandkoming van de ontwerp-Sanctiewet kan en mag niet langer worden opgehouden in het zicht van wat zich in Zuid-Afrika ontwikkelt.

Wij achten het buitenlands beleid verstoken van – zo moet ik er helaas aan toevoegen – initiatief en van gezag. Zeker, de mogelijkheden van ons land in het internationaal verkeer zijn beperkt. Maar wij vinden de gang van zaken met Urenco een gemiste kans om een beslissende doorbraak in de strijd tegen de verspreiding van kernwapens te bewerkstelligen. Wij missen initiatieven die ook een klein land kan nemen om in het vastgelopen ontwapeningsoverleg ideeën in te brengen en impulsen te geven. De opstelling van verschillende landen van de Europese Gemeenschap en van de

commissie-Brunner ten aanzien van de kernenergie achten wij gevaarlijk.

De opbouw van een plutonium-economie moet worden stopgezet. Een dergelijke ontwikkeling is onaanvaardbaar zolang nog geen veilige splijtstofcyclus tot stand is gebracht. De Regering dient stelling te nemen tegen deze ontwikkeling. Wij zijn pijnlijk getroffen door de uitspraak van de Minister in een interview in Vrij Nederland waarin in twijfel wordt getrokken dat het bewind van Allende wel zo democratisch was. Wij zijn blij met de ondubbelzinnige verklaring van het dagelijks bestuur van het CDA van 11 september waarin met bitterheid wordt vastgesteld, dat het dictatoriale regime van Pinochet nu reeds 5 jaar lang de terugkeer van de democratie onmogelijk maakt. Misschien kunnen de collega's van het CDA, die daarover vragen aan de Minister stelden, hun coalitiegenoten op dit punt voorlichten.

Ik heb het ook zeer betreurd, dat ik van de Regering geen enkel woord heb gehoord van sympathie voor de strijd van het volk in Nicaragua tegen zijn onderdrukkers. In dit verband past ook een verwijzing naar de verantwoordelijkheid van de Verenigde Staten. President Carter heeft getoond zich van die verantwoordelijkheid (de verantwoordelijkheid voor de steun aan democratische krachten in Latijns Amerika) bewust te zijn, toen in mei van dit jaar in de Dominicaanse Republiek het leger trachtte de uitslag van de verkiezingen, waarbij dictator Balaguer naar huis werd gestuurd, te verkrachten. Toen hebben de Verenigde Staten iets goed gemaakt wat zij in 1965 met de interventie in de Dominicaanse Republiek misdreven hebben. Daarvoor prijs ik Carters bewind.

Ik heb dat gedaan – ook buiten deze Kamer – toen Carter op het dieptepunt van zijn populariteit stond. Ik doe het evenzeer nu de Amerikaanse president zich terecht mag verheugen in de waardering voor zijn rol in Camp David. Hij heeft de trein weer op de rails gezet en voor een doorbraak in de vastgelopen vredesbesprekingen gezorgd.

Het is nu van het grootste belang dat de trein blijft rijden en dat ook het Palestijnse station wordt aangedaan. Echte vrede in het Midden-Oosten zal zonder een rechtvaardige oplossing van het Palestijnse vraagstuk in al zijn aspecten niet mogelijk zijn.

Daarom ook zullen de vertegenwoordigers van het Palestijnse volk en Jordanië en Syrië bij het vredesproces moeten worden betrokken. Het geeft mij enige voldoening dat wat ik hier

Den Uyl

uitspraak de tekst is van een verklaring die deze week door het bureau van de socialistische internationale met ondersteuning van de Israëliëse socialistische leider Sjimon Peres werd uitgegeven. Er is in dat veld geestelijk en politiek enorme vooruitgang geboekt.

Ik kom tot Europa.

In de Troonrede heeft de Regering gezegd dat de rechtstreekse verkiezingen voor het Europees Parlement eindelijk een brug zullen slaan tussen de instellingen van de Gemeenschappen en de burgers. Dit is op zich zelf niet onjuist, maar het geeft naar mijn mening niet weer waar het bij de Europese verkiezingen volgend jaar werkelijk om gaat.

De Regering geeft de indruk dat er een brug moet worden geslagen tussen de bevolking van Europa en de Brusselse bureaucratie ongeacht wat deze laatste doet. Dat is een vertekening van de werkelijkheid en zo gesteld een bijdrage tot het ontpolitiseren van de Europese verkiezingen.

Naar ons oordeel zullen wij de bevolking van Europa duidelijk moeten maken dat het er niet om gaat vóór Europa te zijn alleen ter wille van Europa. De Europese integratie is geen neutraal proces maar vraagt een invulling die overeenkomt met de visie die men als politieke partij, als christendemocratische, als liberale, als communistische partij heeft op de ontwikkeling van de maatschappij. De socialisten zullen daarbij in alle landen van de EG de aanpak van de werkloosheid centraal stellen.

Wat wij deze dagen hier in de Kamer behandelen, Bestek '81 en de regeringsplannen voor het volgend jaar, heeft rechtstreeks te maken met deze Europese verkiezingen. De Regering kan in Brussel geen ander beleid voorstaan dan zij hier verdedigt. Deze band tussen binnenlands beleid en Europees beleid brengt mee dat wij volgend jaar CDA en VVD zullen bestrijden op het beleid dat zij nu hier voeren, dit alles er natuurlijk van uitgaande dat zij dan nog regeringspartijen zijn.

Zowel met betrekking tot de uitbreiding van de Gemeenschap met Griekenland, Portugal en Spanje – een uitbreiding waar wij sterke voorstander van zijn – als met betrekking tot het Europees Monetair Stelsel is de heersende Europese filosofie nog steeds, dat deze vraagstukken alleen geregeld kunnen worden als de economische groei weer teruggebracht kan worden tot een peil dat dat van vóór de oliecrisis benadert.

Voor het bestuderen van andere mogelijkheden sluit men de ogen. Ik voorzie dat daardoor zowel met betrekking tot de uitbreiding als met betrekking tot het Europees Monetair Stelsel illusies worden gewekt die straks de crisis alleen maar ernstiger zullen maken. Een Europees Monetair Stelsel zal zich alleen kunnen handhaven bij een geïntegreerd beleid, maar het zal bezwijken waar dat beleid niet tot stand komt.

De opstelling die het kabinet kiest ten aanzien van de mogelijkheid tot het terugdringen van de kernwapens heeft ons teleurgesteld. Er wordt – dat zij erkend – gelukkig uitvoerig aandacht aan gegeven, maar ik kan geen andere conclusie trekken uit de bijlage van de Minister van Defensie dan dat het beleid gaat voeren naar vergroting in plaats van vermindering van de rol van de kernwapens.

Het vorige kabinet heeft getracht een antwoord te vinden op de hierboven geschetste problematiek. Het heeft zich niet neergelegd bij de soms tot moedeloosheid stemmende ontwikkelingen. Dit betekent, dat een toenemende krachtsinspanning van de Sovjet-Unie op conventioneel gebied niet zonder meer beantwoord mag worden met een 'steeds meer' van onze kant, steeds meer geld, steeds meer geavanceerde nucleaire wapensystemen.

Een beleid, gericht op een zo groot mogelijke veiligheid houdt in: een doorbreking van het traditionele actie-reactiepatroon, het trachten te beïnvloeden van autonome ontwikkelingen aan beide kanten, een verantwoordelijkheid als het gaat om de concrete uitgaven en binnen dat kader een geldstroom gericht op wapensystemen, die het defensieve karakter van de NATO onderstrepen.

Dit heeft in de afgelopen jaren ook betekend: initiatieven om de kernwapens bespreekbaar te maken in MBFR-verband; een initiatief in NPG-verband (Ottawa '77) om een fundamentele discussie op gang te brengen over de rol van de kernwapens, met als inzet: terugdringing rol kernwapens, technologische ontwikkelingen onder controle brengen van de politiek.

In samenhang hiermee heeft het kabinet-Den Uyl niet geaarzeld zijn beleid van 'terugdringing rol kernwapens' ook voor Nederland concreet in te vullen. De nucleaire taken van de F-16 werden ter discussie gesteld, de artillerie werd niet verder genucleariseerd.

Duidelijk werd uitgesproken dat Nederland wat betreft zijn nucleaire taken op één, maximaal twee gebieden wilde blijven meedoen, op voorwaarde dat ook in internationaal verband ernst zou worden gemaakt met het terugdringen van de rol van de kernwapens.

De beschouwingen van de Minister van Defensie laten geen andere conclusie toe dan dat geen poging wordt gedaan door dit kabinet om het bovengeschetste beleid voort te zetten. Vele zorglijke woorden worden wel gesproken. Wat gebeurt er in feite? De Lance wordt nucleair gemaakt, zonder dat het parlement behoorlijk wordt ingelicht. Duidelijk wordt gemaakt, dat in de toekomst wapensystemen een dubbele capaciteit zullen krijgen.

In de memorie van toelichting staat: 'In de onlangs verschenen korte termijnstudie voor de behoefte tot 1983 wordt aandacht besteed aan de mogelijkheid het aantal voor nucleaire opdrachten geschikte stukken bij de Koninklijke Landmacht verder uit te breiden.'

Natuurlijk is er een relatie tussen conventionele capaciteit en nucleaire capaciteit, maar de uitkomst van het kabinetsbeleid zal zijn – gelet op de voorgestelde verhogingen van de defensie-uitgaven –: meer conventioneel en meer nucleair. Dat is een beleid, dat past in het oude actie-reactieschema, een beleid dat de fractie van de Partij van de Arbeid niet kan ondersteunen.

Ik vind, dat de Minister van Defensie in de Bijlage over de kernbewapening had moeten uitspreken, dat er wapens zijn, die onder geen beding mogen worden ingevoerd. Ik doel hierbij op de neutronenbom. De Regering blijft bij het standpunt, dat deze wapens in de besprekingen tussen Oost en West zouden mogen worden ingebracht. Dat standpunt verwerpen wij.

Wij achten dat een wezenlijke miskenning van de aard van de kernwapenproblematiek. Het is ons allen bekend, dat er omtrent eventuele aanmaak van de neutronenbom tegenstrijdige berichten zijn. Ik vraag aan het kabinet een duidelijke uitspraak omtrent de feitelijke situatie – de kennis of voorkennis van het kabinet – en een duidelijke uitspraak, dat het kabinet alles zal doen om de aanmaak van de neutronenbom te voorkomen. Het zal dit opnieuw moeten uitspreken bij de Regering van de Verenigde Staten.

Mijnheer de Voorzitter! Het vorige kabinet is vaak tegengevoerd dat het te veel overhoop haalde in korte tijd, ook in het buitenlandse beleid. Dat mag zo zijn, maar het kan nooit een excuus vormen voor de passiviteit ten

Den Uyl

opzichte van maatschappelijke veranderingen waardoor dit kabinet zich kenmerkt.

In de regeringsverklaring heeft het kabinet zijn strevingen ondergebracht in de bewoordingen: gerechtigheid, ontplooiing, zorgvuldigheid. Daargelaten wat men eronder zou kunnen of moeten verstaan, is het mij wel opgevallen dat in de Troonrede elke verwijzing naar die begrippen ontbreekt. Het kabinet zal gedacht hebben dat iedere Nederlander er mee naar bed gaat en ermee opstaat, maar elke aandrift om tot verdergaande maatschappijhervormingen te komen, ontbreekt.

Het kabinet, zo heeft de Minister-President doen weten, heeft zijn ziel en zaligheid gelegd in Bestek '81, en daar moeten wij het mee doen. De rest is blijkbaar progressieve versiering, moet je wel concluderen.

Ik houd die stilstand, die heel duidelijk intreedt – ik zal dat nog toelichten – waar het maatschappelijke hervorming betreft, voor een tekortschietende en gevaarlijke. In de maatschappij voltrekt zich thans een diepgaande verandering. Ik heb die zoëven al aangeduid.

Als je deze veranderingen ernstig neemt, dan zou het beleid strak gespannen moeten staan om het de burgers mogelijk te maken die veranderingen te aanvaarden en tot hun eigen beslissingen te maken. Het besef daarvan ontbreekt totaal in het regeringsbeleid. Nu is dat niet verrassend, want de Minister-President heeft altijd, ook in andere ambten, het dwingende verband ontkend tussen de ombuigingen van collectieve uitgaven, intreden op een nullijn voor de modale werknemer, en hervormingen die een rechtvaardiger verdeling van inkomen, kennis en macht betekenen.

Toch is het mijn overtuiging dat, als die hervormingen er niet komen, zich enorme onderhuidse spanningen in de samenleving gaan ophopen. Het beeld van het eind van de vijftiger en het begin van de zestiger jaren van de ondergronds smeulende veenbrand wordt dan weer actueel.

Een sprekend voorbeeld geldt de democratisering, het vraagstuk van de deelneming van burgers in beleidsvoorbereiding en bestuur. Het kabinet heeft bij zijn aantreden een flink aantal wetsontwerpen die daartoe strekken, aangetroffen. Ik noem maar een vijftal:

- de kaderwet Specifiek Welzijn;
- de Wet Gezondheidsvoorzieningen;
- de Wet op de Stadsvernieuwing;
- de Gewestwet;
- de Wet op de openheid en openbaarheid van bestuur.

Al deze wetsontwerpen hebben op een of andere manier te maken met de verhouding tussen overheid en particuliere organisaties. Ze hebben van doen met het doorzichtig maken van het bestuur en met het betrekken van de burgers bij de beleidsvoorbereiding en de controle op het beleid. De wind die ons tegemoet waait van de kant van het kabinet, waar het deze wetsontwerpen betreft, vinden wij guur, om niet te zeggen ijzig.

Aan het wetsontwerp Voorziening Gezondheidszorg zal een zodanige vorm gegeven worden dat samenspel tussen particulier initiatief en overheid zo goed mogelijk kan verlopen. Het wetsontwerp op de Stadsvernieuwing wordt voorlopig in de ijskast gezet, zoals staat in de Troonrede.

De Minister van Binnenlandse Zaken heeft aangekondigd, dat hij 17 provincies genoeg vindt. Het indikkingsproces is in volle gang. De vraag is alleen wat er dan eigenlijk nog hervormd wordt aan het binnenlands bestuur. Ik neem aan dat de Regering het wetsontwerp, dat de openheid en openbaarheid van bestuur regelt en dat bij de Eerste Kamer ligt, niet zal wijzigen maar ik hoor het wel graag, want het zwijgen erover stelt niet gerust.

Bij al deze wetsontwerpen gaat het om de vraag of in de schemer van het samenspel van vierde en vijfde macht – waar de echte problematiek ligt van de democratische controle op de besluitvorming in onze samenleving – , van ambtelijke diensten en particuliere organisaties helder licht zal worden gebracht. En of zal worden aangeleund tegen historische structuren van bestaande particuliere organisaties, verenigingen en koepels, danwel dat overgeleverde structuren zullen worden doorbroken en zeggenschap van medewerkers, cliënten, leerlingen en consumenten op een nieuwe wijze zal worden verwerkelijkt.

Wat dit betreft verbaast het ons niet, dat wij zo weinig horen over wat het kabinet gaat doen met het rapport van de commissie-Van der Burg en welke follow-up daaraan zal worden gegeven. De opstelling van de grootste regeringspartij in het debat van gisteren over de rol van de particuliere instellingen heeft ons weinig hoop gegeven. De opstelling van het CDA kwam er kortweg op neer, dat bij decentralisatie als middel tot democratisering voorrang moet worden gegeven aan het particulier initiatief.

Als dit niet kan worden gegarandeerd, kiest men liever voor centrale sturing. Dat is de keuze, waarom het nu gaat. Klampet men zich vast aan de bestaande particuliere organisaties en hun machtsintensiteit en heeft het be-

houd daarvan voorrang of hebben decentralisatie en democratisering voorrang? Die keuze moet nu worden gemaakt.

Het debat van gisteren gaf aan, dat het CDA verkeerd heeft gekozen. Ik moet zeggen, dat de opstelling van de VVD althans in dit debat van een andere mentaliteit getuigt. Ik zie, mijnheer de Voorzitter, dat de heer Rietkerk deze opmerking dankbaar knikkend in ontvangst neemt. Ik vind dit heel wijs want het zal bij deze opmerking blijven.

Ik heb eerder getracht, uiteen te zetten hoeveel overgeleverde macht er gesteld is op de terreinen van welzijn, gezondheidszorg, onderwijs, woningbouw, sportorganisaties enz. De machtsdistributie, zoals die nu bestaat, staat echte participatie, vooral door de laatstgekomenen, in de weg. Het gaat hierbij om de gelijkwaardigheid en de medezeggenschap van de grote groepen, die wij wel als maatschappelijke achterhoede aanduiden en die in het beleid de eerste en de meeste aandacht dienen te krijgen.

Bij zijn optreden deed het kabinet de toezegging, bijzondere aandacht te zullen geven aan groepen in achterstandssituaties, met name in het onderwijsbeleid. Ik vind, dat het kabinet die toezegging niet waarmaakt. Van de totale bezuiniging op onderwijs wordt één derde, ruim f 100 mln., uitgerekend aangebracht in de sector van onderwijsvoorzieningen voor werkende jongeren. Dat zijn nu juist de jongeren met de geringste onderwijskansen, voor het leeuwedeel arbeiderskinderen, grotendeels meisjes. Zij worden hierdoor in de kou gezet. Bovendien mist het kabinet hiermee een kans om een flinke bres te slaan in het toch wel meest nijpende probleem van de angstige groeiende jeugdwerkloosheid.

Ik vind, mijnheer de Voorzitter, dat in het hele onderwijsbeleid de sociale dimensie ontbreekt. De filosofie is: als het aanbod van onderwijs maar veelvormig en gevarieerd genoeg is, komt iedereen wel aan zijn trekken. Dat is de gelijke-kansen-filosofie, een liberale filosofie, maar die is ontoereikend om gelijkwaardigheid te realiseren. Men gaat ermee voorbij aan de ervaring, sinds jaren opgedaan, die aangeeft dat ondanks de veelvormigheid van aanbod groepen in achterstandssituaties er niet aan toe komen als gevolg van maatschappelijke belemmeringen. Wij vinden, dat de onderwijsvernieuwing wordt afgestopt.

Ik noem in dit verband de forse bezuiniging op de opleidingen- nieuwe stijl, op experimenten, op stimuleringsprojecten en de vertraging in de wetgeving. De reeds lang geleden toe-

Den Uyl

gezegde nota van wijziging op de Wet op het basisonderwijs is nog altijd niet ingediend. Aan de Harmonisatiewet brugklassen in het voortgezet onderwijs en aan de Verruimingswet voor het kleuter- en lager onderwijs is nog niets gedaan.

In aansluiting op de zeer beperkte visie op de rol van de overheid die reeds in de regeringsverklaring naar voren kwam, is ook in het onderwijs de terughoudendheid van de overheid een soort leidend beginsel geworden. Het bijzonder onderwijs wordt behandeld als ware het van een andere wereld en niet een wezenlijk onderdeel van het nationale onderwijsbestel. Met alle waardering voor de capaciteiten en kwaliteiten van de Minister van Onderwijs en Wetenschappen is in plaats van een constructieve, vernieuwende onderwijspolitiek, die in het land bij onderwijsgeveden en bij ouders geweldig stimulerend heeft gewerkt, die de belangstelling voor het onderwijs in heel brede kring een geweldige stimulans heeft gegeven, de overheid weer op de onderwijswinkel gaan passen.

Het kabinet komt bij het onderwijs niet op voor groepen in achterstandsituaties. Ik vind dat dat ook met de woningbouw niet gebeurt. Het kabinet is van plan de komende drie jaar 13.000 dure woningen voor hogere inkomensgroepen meer te bouwen, 14.500 minder woningen voor lagere en middeninkomens. Dat is een duidelijke keus, maar de fractie van de Partij van de Arbeid acht die keuze onaanvaardbaar.

Het vorige kabinet kondigde in de Miljoenennota 1978 een studie op korte termijn naar een betere financieringsregeling voor de woningbouw aan. In beide regeerakkoorden die in de formatieperiode aan de orde zijn geweest, werden afspraken gemaakt de financiering van het woningbouwprogramma in haar geheel veilig te stellen. Het kabinet handelt daarnaar echter niet.

De PvdA heeft gisteren een alternatief programma gepubliceerd, dat enige, zij het beperkte, verhoging van subsidies vraagt. Het plan is die prijs waard. In het geding is of een modaal gezin een nieuwe woning zonder individuele huursubsidie kan bewonen. Dat uitgangspunt mag niet worden losgelaten. Door ons wordt een duidelijk andere keuze gemaakt.

Wij vragen om 18.500 meer woningwetwoningen te bouwen. Het zal duidelijk zijn, dat over een zo ingrijpende zaak van het kabinet een heroverwe-

ging van het voorgenomen beleid wordt gevraagd. Als het kabinet met zo'n heroverweging van beleid niet komt, zal het duidelijk zijn dat wij in tweede instantie een uitspraak van de Kamer zullen vragen.

Problemen opsporen, anticiperen op toekomstige ontwikkelingen mag van de Regering worden gevraagd. Dat geldt in het bijzonder voor de emancipatie. Deze dient naar mijn mening in het geheel van hervormend beleid een zeer essentiële plaats in te nemen. Nu onlangs twee openbare commissievergaderingen aan het emancipatiebeleid zijn gewijd en tal van moties op afhandeling wachten, wil ik mij tot het maken van enkele opmerkingen beperken.

Er is naar mijn mening weinig twijfel over, dat het proces, dat met de tweede emancipatiegolf op gang is gekomen, zal doorlopen. Het staat nog maar aan het begin van zijn ontwikkeling. Ik kan mij ontslagen achten van een opsomming van maatschappelijke veranderingen die dit proces hebben begunstigd. Ik noem de daling van het geboortecijfer, het schokeffect van het inlopen van de enorme achterstand in opleiding en ontwikkelingsmogelijkheden van vrouwen, de weerslag van de democratiseringsbeweging, de bewustwording van gelijke rechten.

Waar het mij om gaat is het volgende. De emancipatiebeweging is tot op zekere hoogte geïnstitutionaliseerd. Er is een Emancipatiecommissie ingesteld onder het vorige kabinet; er is een afdeling op het departement; er is een staatssecretaris voor emancipatiezaken; we hebben de aankondiging gehad van een antidiscriminatiewetgeving, er is meer geld uitgetrokken voor een aantal activiteiten die de emancipatie kunnen bevorderen. Ik heb echter niet het gevoel dat, kijkende naar de opstelling van de bewindslieden, wordt beseft, hoezeer wij aan het begin van een ontwikkeling staan die ons maatschappelijk bestel grondig zal wijzigen.

De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid heeft in zijn rapport over de komende 25 jaar daarover een aantal berekeningen gemaakt.

In de prognose met de lage groei wordt bij een nauwelijks toenemende bevolking de toeneming van het aantal vrouwen in de beroepsbevolking geraamd op bijna een half miljoen, terwijl het aantal deeltijdwerkers onder de vrouwen toeneemt met meer dan een half miljoen en onder de mannen met 800.000. Bij de prognose, gebaseerd op 3% groei, is het aandeel van de deeltijdwerkers aanzienlijk geringer.

Nu ken ik aan die cijfers niet meer dan een aanduidende betekenis toe, maar ze maken – in aansluiting op wat ik in het begin van mijn redevoering heb gezegd – wel duidelijk hoezeer de samenleving en dus ook het kabinet hier voor een keuze staat. Want vrouwenemancipatie zal niet gerealiseerd worden zonder een andere structurering van de arbeid, dat wil zeggen zonder een onvergelijklijk veel grotere plaats voor de deeltijdarbeid. Dat blijkt uit de cijfers, die ik noemde. Het gaat niet om enkele duizenden of tienduizenden, maar men moet hierbij denken aan de orde van grootte van 1 mln. à 1,5 mln. deeltijdwerkers, vrouwen en mannen.

Als wij ernst willen maken met het emancipatieproces en als wij zien hoe weinig bereikt is met een gerealiseerd is van experimenten met deeltijdarbeid, zal een kiezende overheid toch moeten denken over een wettelijke regeling van deeltijdarbeid. Wil het kabinet de voorbereiding daarvan in gang zetten en daarover de nodige adviezen inwinnen?

Mijnheer de Voorzitter! Bestek '81, met zijn eenzijdige nadruk op de ontwikkeling van de marktsector, verkleint de perspectieven voor de emancipatie. De marktsector heeft de neiging om het personeelsbestand af te stemmen op de aanpassing aan de vaak harde omstandigheden, die de arbeid in de arbeidssector kenmerken. Daarom is het begrijpelijk, dat er protesten zijn gerezen tegen de verzwaking van de positie van de vrouw in het arbeidsproces, die in verschillende elementen van Bestek '81 ligt opgesloten en die terecht door de Emancipatiecommissie in haar brief aan de Regering zijn opgesomd.

Mijnheer de Voorzitter! Als ik mijn beschouwingen over een aantal onderdelen van het regeringsbeleid samenvat, is mijn conclusie dat het beleid weinig of niet bijdraagt tot een rechtvaardiger verdeling van inkomen, kennis en macht. Nu kan men zeggen, dat dit een voor de hand liggende benadering is van de kant van de Partij van de Arbeid, maar de vraag in de gehele discussie over Bestek '81 – de bezuinigingen van f 10 mld., beperking van de sociale uitkeringen en van de ambtenarensalarissen – wat daarvan terecht komt is afhankelijk van het antwoord op de vraag of de mensen een beleid voor ogen zien waarin zij zelf meer te vertellen krijgen, waarin zij meer controlemogelijkheden en meer zeggenschap hebben: Het perspectief van een andere samenleving!

Dit dwingt mij, nader in te gaan op enkele conclusies, die voortvloeien uit Bestek '81.

Den Uyl

Het kabinet verwacht herstel van de werkgelegenheid voornamelijk van de marktsector, maar geeft geen instrumenten aan om dat in te vullen. Het wenst ook geen garanties te geven. Het waardevolle SER-rapport over aard en omvang van de collectieve sector constateert deze opstelling van het kabinet niet zonder ironie. 'Het door de Regering in Bestek '81 voorgestane beleid komt in hoofdlijnen neer op een grote terughoudendheid ter zake van collectieve lasten, lonen en prijzen. Dit beleid is niet direct cijfermatig gekoppeld aan een bepaalde middellange-termijnprognose omdat naar het oordeel van de Regering ongewisheid nu eenmaal inherent aan deze becijferingen is'.

Ja, mijnheer de Voorzitter, ongewisheid is ons deel. Helaas geldt dat ook voor al degenen die maar moeten afwachten wat het resultaat zal zijn van inkomensmatiging en de korting op de sociale uitkeringen die het kabinet wil. Er is geen duidelijk sector structuurbeleid, geen verplichting voor ondernemers tot het verschaffen van informatie, geen meldingsplicht voor investeringen zoals het CDA-rapport over de economische orde wil, geen verplichting voor goedlopende ondernemingen om mee te doen aan de herstructurering van sectoren.

Er wordt gezwegen over het ontbreken van het arbeidsplaatsencriterium in de Wet op de Investeringsrekening, hoe hardnekkig de president van de Nederlandsche Bank, die toch een naam te verliezen heeft, daartoe blijft opwekken. Er is geen discussie over een automatisering, een denkbeeld dat naar mijn mening overweging verdient, omdat het redelijk is dat de banken of verzekeringsmaatschappijen, die arbeidsplaatsen liquideren via automatisering, iets van de sociale kosten daarvan aan de samenleving vergoeden.

Gezwegen wordt over de verkorting van de arbeidsduur in algemene zin, met uitzondering van de vervroegde uittreding. Ik heb wel enig begrip daarvoor, gelet op de kosteneffecten die van allerlei vormen van verkorting van arbeidsduur het gevolg kunnen zijn. Het SER-advies gaat echter duidelijk verder dan het kabinet. In het SER-advies staat:

'Het beleid dient zich niet alleen te concentreren op het scheppen van arbeidsplaatsen; er zal daarnaast systematisch aandacht moeten worden besteed aan de verdeling van arbeidsplaatsen over de beschikbare be-

roepsbevolking met gerichte vormen van arbeidstijdverkorting als één van de instrumenten'.

Wij kennen die verschillende vormen. Daaronder is ook de beperking van de werkweek als door de voorzitter van de Industriebond NVV voorgesteld. Voor het laatste voelt mijn fractie weinig. Immers, voor zover er sprake kan zijn van algemene arbeidstijdverkorting hebben wij een duidelijke voorkeur voor een verkorting van het aantal uren per dag, in het bijzonder met het oog op een betere taakverdeling tussen man en vrouw en de bevordering van deeltijdarbeid.

Wezenlijker is echter nog het volgende. Het SER-advies vraagt systematische aandacht. Wat wil dit zeggen? Wat wij nodig hebben, is de omzetting van over elkaar buitende ideeën en alternatieven in een concreet beleidsprogramma voor de komende jaren met betrekking tot de arbeidstijdverkorting. Dit mag en moet zelfs gefaseerd zijn; het kan gedifferentieerd zijn. Maar het moet wel gedragen worden (anders komt er niets van terecht) door het inzicht dat zonder die verdeling van arbeidstijd, zonder de verkorting van de arbeidsduur het vraagstuk van de werkgelegenheid in de nieuwe verhoudingen onoplosbaar is. Waar die overtuiging ontbreekt, zoals in Bestek '81, vrees ik dat het kabinet niet tot een overtuigend beleid komt.

Hetzelfde geldt voor de schepping van arbeidsplaatsen in de kwartaire sector. Het was en is onze opvatting dat financiering daarvan dient te geschieden uit extra inkomensmatiging, maar het is veelzeggend dat de regeringsstukken vrijwel geheel voorbijgaan aan de arbeidsschepping in de kwartaire sector.

De opgave waarvoor wij staan in het werkgelegenheidsbeleid, is inderdaad gigantisch. Het gaat om het opnemen van een arbeidsaanbod van 35.000 per jaar, maar, zoals het SER-advies ons voorrekent, wij zullen uiteindelijk 180.000 arbeidsplaatsen tot stand moeten brengen en dan resteert nog een werkloosheid van 150.000, exclusief het extra aanbod van vrouwen op de arbeidsmarkt en exclusief de noodzaak te komen tot herplaatsing van enkele tienduizenden, die thans in de WAO zijn opgenomen.

Ik herhaal: de gedachte dat die opgave zou kunnen worden vervuld overwegend in de marktsector, en dan op grond van de nu voorgestelde ombuigingen in de collectieve uitgaven, is een illusie. Ze houdt volstrekt onvoldoende rekening met de voortgang

van de technologische uitstoot, juist in de marktsector, en ze vraagt om een ander beleid.

Dat andere beleid heeft mijn fractie een en andermaal geprobeerd vorm te geven, in een nota van mijn kant in mei en in een precisering van noodzakelijk beleid voor het volgend jaar dezer dagen.

Het is waar dat in dat andere beleid een extra inkomensmatiging voor de inkomens boven modaal een belangrijk gegeven is. Het is echter een gegeven dat alleen hanteerbaar is vanuit een andere invalshoek op de problematiek als geheel dan die van het kabinet. Als men vertrouwt op de regeneratie van de marktsector en op versneling van de economische groei, dan moet men aan dat alternatieve beleid helemaal niet beginnen.

Als men niet gelooft in de beheersbaarheid van de particuliere inkomensvorming, dan moet men dat alternatief in de prullenmand gooien. Want extra inkomensmatiging en afgrenzing van de afwenteling zijn alleen uitvoerbaar in een sociaal klimaat dat voldoet aan een aantal eisen, die door Bestek '81 in het geheel niet vervuld worden.

Daarom denk ik dat de heer Van Agt gelijk had in zijn eerste reactie op mijn nota, dat die maar brandhout was. In zijn opvatting – ik respecteer die – is het inderdaad niets. Het is boter aan de galg gesmeerd. Je moet kappen in de sociale uitkeringen, korten op de ambtenarensalarissen. Dan doe je wat en de rest is poëzie. Zo komt het over.

De heer Aantjes is heen en weer gegaan wat het alternatief betreft. Soms was het niks, dan weer was het heel erg de moeite waard. Ik kreeg de indruk dat hij op 3 juni in een toespraak voor het algemeen bestuur van het CDA bijna bekeerd was. 'Waarom zouden wij zijn opvattingen' – 'zijn' slaat op mij – 'niet inhoudelijk bezien en erkennen dat zijn benadering gelijkenis met ons vertoont.' En dan..... 'Wij hebben de sobere levensstijl gepropageerd. Naarmate er meer bezuinigd wordt in de privésector, naar die mate zullen wij minder behoeven om te buigen in de collectieve sector. Dat is in ieder geval' – de heer Aantjes is nog aan het woord – 'niet de benadering zoals die door de VVD steeds is gepropageerd.'

Wij moeten onze eigen visie niet prijsgeven omdat de een nu in de oppositie is en de ander nu onze coalitiepartner is.'

Net toen ik vreesde dat ik het erelidmaatschap van het CDA aangeboden

Den Uyl

zou krijgen, las ik weer dat Boersma een heel wat realistischer plan had dan het met veel bombarie gebrachte plan van Den Uyl. Toen was ik dus weer van mijn vrees bevrijd.

Wat echter heel duidelijk is geworden in de afgelopen weken is, dat het CDA het vertrouwde beeld in de Nederlandse politiek geeft. Of het nu KVP, CH, AR met enig voorbehoud was, of het CDA, het wordt nu weer heen en weer geslingerd. Men ziet eigenlijk het onaanvaardbare, het onmogelijke van Bestek '81, maar wordt heen en weer geslingerd tussen trouw aan Van Agt/Wiegel – je hebt dat kabinet nu eenmaal tot stand laten komen, nietwaar? – en het gevoel....

De heer **Aantjes** (CDA): Wij?

De heer **Den Uyl** (PvdA): Ja, u!

De heer **Aantjes** (CDA): Nee, u!

De heer **Den Uyl** (PvdA): ...en het gevoel dat je wel kunt regeren zonder de PvdA, maar toch geen oorlog kunt hebben met de vakbeweging, zeker als het CNV, zij het in wat andere toonaard, toch uit precies hetzelfde vaatje tapt als de FNV.

Wel, het is waar. Het CDA heeft in dit kabinet, in deze combinatie, in deze Kamer, in dit land een machtspositie. Ik betwist dat niet. Het CDA zat en zit in het centrum van de macht. Wij zijn benieuwd wat Aantjes en Lubbers ons straks zullen voortoveren. Maar ik zeg het maar meteen – ik zeg het niet met plezier –: ik heb er niet veel vertrouwen in. Waarom niet? Ik sta – mag ik dat nog een keer zeggen? – langer in dit huis. Ik herinner mij te goed hoe het ging toen de voorganger van Aantjes, Biesheuvel, stormliep tegen de inflatiecorrectie van Witteveen. De lucht daverde van de schoten voor de boeg, maar er gebeurde niets en het eind was, dat Barend zelf in het water viel.

Op één punt wil ik de Kamer in eerste termijn een motie voorleggen. Dat wijkt af van een gebruik maar ik heb daarvoor een duidelijke reden. Het gaat om de voorgenomen korting op de sociale uitkeringen, met name de ont koppeling van de sociale minima en het minimumloon. Hierover heeft bij het debat over de regeringsverklaring een discussie plaatsgevonden die ik mij nog goed herinner en die de Minister-President zich ongetwijfeld ook nog goed herinnert.

Ik zeg gerust dat ik die discussie als nogal pijnlijk heb ervaren. Ik heb toen een motie ingediend omdat ik ongerust was over het behoud van de koppeling op het bestaande niveau, on-

danks de verzekeringen van de Minister-President. Ik was ongerust omdat zowel uit discussies tijdens de duur van het vorige kabinet als tijdens de kabinetsformatie was gebleken, dat in het CDA sterke stromingen aanwezig waren om te komen tot ont koppeling dan wel afstandskoppeling.

Zonder technische correcties in het indexeringsmechanisme uit te sluiten heeft het vorige kabinet, niet dan na zorgvuldige afweging, besloten de bestaande koppeling in de hoogte van de uitkeringen van de sociale minima en het netto minimumloon te handhaven. Een dergelijk besluit is ook gevallen in de besprekingen tijdens de kabinetsformatie tussen PvdA, CDA en D'66, zij het dat er daarbij van werd uitgegaan dat er de komende jaren weinig aanleiding zou zijn om te komen tot een structurele verhoging van het minimumloon die de afstand tussen het minimumloon en het modale inkomen verder zou verkleinen.

Tijdens het debat in januari was het vasthouden aan de bestaande koppeling in hoogte in het geding. De handhaving daarvan is toegezegd door het kabinet. Ik stel dat hetgeen het kabinet in Bestek '81 voorstelt daarmee flagrant in strijd is. De voorgestelde korting op de sociale uitkeringen, ook op de sociale minima – ik zwijg dan nog van de belasting, ook van de minima, via de eigen bijdrage –, kan niet worden gemotiveerd met redeneringen over verwervingskosten.

Wat het kabinet voorstelt betekent naar aard en inhoud een duidelijke breuk met de bestaande koppeling. Het is een verlaging van de sociale minima ten opzichte van de koppeling met het netto minimumloon zoals die de afgelopen jaren heeft bestaan en een begrip is geworden onder de naam 'netto-nettokoppeling'.

Het voorstel van het kabinet breekt daarmee. Het is, hoe men het ook wendt of keert, een verslechtering van de positie van de minimumtrekkers. Die verslechtering moet maar liefst f 750 mln. opbrengen in 1981. De koopkrachtgarantie die het kabinet daarbij aanbiedt demonstreert alleen maar dat het in feite ont koppelt. Ontkoppelde het niet, dan hoefde het helemaal niet met de koopkrachtgarantie voor de minimumuitkeringen te komen. Dan kon het volstaan met een dergelijke garantie voor het minimumloon. Dat is dan toereikend.

Het feit dat het kabinet behoefte heeft aan die koopkrachtgarantie illustreert hoezeer hetgeen het kabinet doet de koppeling verbreekt. Dat kan en mag niet doorgaan. Gelet op het

debat in januari vraag ik de Kamer daarover een uitspraak. Ik dien de motie in eerste termijn in omdat het debat van vandaag op dit punt een regelrechte voortzetting is van het debat op 19 januari.

Motie

De **Voorzitter**: Door de leden Den Uyl en Dolman wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging over Bestek '81;

nodigt de Regering uit, de voorgestelde korting van de sociale uitkeringen in heroverweging te nemen,

en de koppeling van de sociale minimumuitkeringen aan het netto-minimumloon op het bestaande niveau te handhaven,

en gaat over tot de orde van de dag.

Naar mij blijkt wordt deze motie voldoende ondersteund.

De motie krijgt 15 081, nr. 6.

De heer **Den Uyl** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ik kom tot enkele opmerkingen over de wijze van optreden van het kabinet en tot de politieke conclusies die ik daaraan wil verbinden.

Ik bestrijd niet dat het kabinet een marge heeft om onaangename zaken te verpakken en van een lintje te voorzien, maar er zijn grenzen. Als het kabinet in de Troonrede mededeelt dat de gehuwde vrouw die als zelfstandige werkt of die met haar echtgenoot meewerkt in het bedrijf, in geval van arbeidsongeschiktheid met ingang van 1 januari a.s. aanspraak zal kunnen maken op een uitkering, dan wordt die grens overschreden. Die mededeling had moeten luiden:

'De in de wet vastgelegde aanspraak van de gehuwde vrouw, die als zelfstandige werkt of met haar echtgenoot meewerkt in het bedrijf, op een uitkering in geval van arbeidsongeschiktheid met ingang van 1 januari a.s. zal zodanig worden gewijzigd, dat daarmee een besparing van 90 miljoen wordt verkregen.'

Dat had het kabinet te melden. De leden van dit kabinet behoeven zich niet als heiligen te gedragen. Zij roepen echter een sfeer op waarin wordt gezegd: Dit is het bestek, en wij horen het wel. Dat lijkt mij geen vertaling van de dialoog waarover in de regeringsverklaring zulke roerende woorden werden geuit. Dat is hovaardij in nederigheid vermomd.

Den Uyl

De Minister van Binnenlandse Zaken had natuurlijk nooit die brief aan de Amsterdamse raad mogen sturen. Die brief staat bol van partijpolitieke rancune. De Minister behoeft het helemaal niet eens te zijn met wat daar is gebeurd, maar de opmerking in de brief dat Amsterdam een breed samengesteld college zou moeten hebben, dat wil zeggen een college met de VVD, omdat Amsterdam zoveel geld van het Rijk krijgt, is ronduit onbehoorlijk.

Ik laat even daar dat de bedoelde financiële regeling, die tien jaar geleden door de VVD-minister Witteveen is geëntameerd – ere wie ere toekomt – onder het vorige kabinet tot stand is gekomen. Het zwaaien met de geldbuidel – dat gebeurt in die brief – verradt echter een mentaliteit die ik ontsierend acht.

De Minister van Binnenlandse Zaken heeft trouwens dit gehele debat van een merkwaardig voorteken voorzien: hij heeft in zijn brief aan de ambtenarenorganisaties van 14 september – ik kan het niet anders lezen – de grond onder het kabinetsvoorstel tot korting op de ambtenarensalarissen met een keur van argumenten weggeschoffeld. De studie die hij samen met de ambtenarenbonden is aangegaan over de trendmethodiek is een uitnemende staal van open overleg. Alle hulde, maar het had alleen iets meer in de re-de gelegen als hij die studie had ver-richt alvorens het kabinet met het voorstel van 3x1% korting kwam.

Ik vermag niet in te zien hoe het kabinet na de afspraak van de heer Wie-gel enige maatregel ten aanzien van de ambtenarensalarissen zou kunnen nemen alvorens die studie is afgerond. Doet het kabinet dit wel, dan maakt het zich aan kwade trouw ten opzichte van de ambtenarenbonden schuldig.

Alvorens deze beschouwing over het optreden van het kabinet tot een li-tantie wordt, wil ik graag uitspreken dat wij waardering hebben voor de zake-lijkheid en de openheid waarvan de Minister van Justitie herhaaldelijk blijk geeft. Wij hopen met de heer Aantjes zeer dat hij niet te libertijns bevonden wordt. Eén libertijn mag er in een kabi-net met zes liberalen best bij zitten.

Wil de Regering ons inlichten of wij mogen verwachten dat het kabinet vóór 1 januari met een wetsontwerp inzake de abortus komt? De tegenstel-lingen De Ruiter-Andriessen bereikt ons weliswaar via de omweg Aantjes-Van Leijenhorst, maar zo'n aankondi-ging van ontslag op termijn als de heer Aantjes ten behoeve van de heer De

Ruiter heeft gemeld, voegt toch iets nieuws toe aan onze staatkundige praktijk, en dat is, nu het kabinet op het punt van staatkundige vernieuwing kennelijk geen enkele ambitie meer heeft, niet te versmaden.

Mijnheer de Voorzitter! Het kabinet laat het niet alleen op het stuk van de staatkundige vernieuwing afweten. Na de mededelingen inzake het wets-ontwerp voor de collectieve VAD, zijn onze verwachtingen tot het nulpunt gedaald. Wij wachten het wets-ontwerp af. Over de grondpolitiek be-vat de Troonrede niet anders dan de letterlijke herhaling van de zin uit de regeringsverklaring. Elke tijdsaandi-ging ontbreekt.

De landbouwkundige toetsing van de overdracht van gronden wordt op-nieuw aangekondigd. Een bepaling omtrent de aanvulling met prijspolitie-ke maatregelen op termijn (een ge-dachte eerder door het CDA aanvaard) ontbreekt, hoezeer jonge boeren ook mogen zuchten onder de gestegen prijzen van landbouwgronden.

Over de Postbank zwijgt de Troonre-de. Misschien kan de Regering er nu iets meer over vertellen.

Het kabinet zou zich, zei het kabinet in de regeringsverklaring, beraden op een vermogenswinstbelasting op on-roerend goed en effecten. Misschien wil de Regering nu de uitkomst van het beraad meedelen.

Mijnheer de Voorzitter! Het zal u niet ontgaan dat ik sprekende over deze onderwerpen sceptisch ben. Het is in-derdaad het kabinet van de dalende verwachtingen. Niet dat alles wat het kabinet doet verkeerd zou zijn, maar juist op het vlak van maatschappelijke hervorming missen wij bij het kabinet elke overtuiging.

Zoals gisteren gebleken is bij onze stemmotivering, is het oordeel van de fractie over de door de Kamer aan-vaarde Wet op de Ondernemingsra-den zeker niet uitsluitend negatief. Er zijn belangrijke positieve elementen in.

Maar wat te denken van de opstel-ling van het kabinet, van het CDA? De heer Aantjes is daar prijzenswaardig open over geweest en zei in z'n inter-vieuw. 'Wat wij met de Onderne-mingsraad hebben gedaan is mede gebeurd om een goed sociaal klimaat te scheppen.'... 'De zelfstandigheid van de Ondernemingsraad moest tot stand komen omdat wij een signaal wilden geven dat wij in de immateriële sector bereid zijn de verantwoorde-lijkheid van de vakbeweging, waarop wij een beroep doen, waar te maken. Ik vind het daarom afschuwelijk dat de

VVD er zo lang strijd tegen gevoerd heeft, want als signaal van het kabinet is het daarom mislukt.'

Ik zou zeggen: niet alleen als signaal van het kabinet, ook als signaal van het CDA is het mislukt. Want de troe-bele zelfstandigheid van de onderne-mingsraad in de nieuwe wet is door het CDA kennelijk niet aanvaard als produkt van eigen inzicht en overtuig-ing, maar omdat men een gebaar wil-de maken naar de vakbeweging. Nou is dat natuurlijk nooit weg, maar je bouwt er geen beleid op. Je kweekt er eerder wantrouwen mee.

Ik erken dat onze verwachtingen ger-ing zijn. Er zal wel wat gefruunnikt wor-den aan Bestek '81. Maar ik denk dat het uit een oogpunt van de uitvoer-baarheid en van de maatschappelijke aanvaardbaarheid van het beleid niets oplevert, omdat inzicht en overtuiging ontbreken.

Nog één keer Aantjes:

'Het interesseert me niets wat de Partij van de Arbeid allemaal zegt. Er moet vandaag met de VVD worden ge-regeerd.'

Zo simpel is dat. En toen Wiegel werd geconfronteerd met de forse te-ruggang van de VVD in de opiniecij-fers, heeft hij vanuit zijn zekerheid dan ook aan de fractie van het CDA doen weten dat het in de Kamer afgelopen moest zijn met het stemmen vóór PvdA-voorstellen. Aantjes weet dus waar hij zich aan te houden heeft. Er moet vandaag met de VVD worden ge-regeerd, en Wiegel bepaalt waar de grenzen van dat regeren liggen. Bin-nen die grenzen beweegt zich Bestek '81. Op dringend verzoek van het CDA is er op het allerlaatst nog wat taal uit het CDA-program toegevoegd.

Uit uw gezichtsuitdrukking en geba-ren maak ik op dat u het te veel eer vindt, niet waar mijnheer Wiegel?

Minister Wiegel: Zo eenvoudig is het niet hoor!

De heer Den Uyl (PvdA): Neen, ik meen het ook niet helemaal. Dat zult u ook wel begrijpen.

Wat de heer Aantjes heeft gedaan, namelijk zeggen dat vandaag met de VVD moet worden geregeerd en dat er geen kabinetscrisis mag komen, geeft de grenzen van Bestek '81 aan. Er is nog wat taal uit het CDA-programma aan Bestek '81 toegevoegd, maar de geest is een andere. Die geest, het toespelen op de markteconomie, op het herstel van de sector, daarvan alles verwachten, dat is de geest waarmee Wiegel de VVD groot heeft gemaakt.

Vandaar dat het openbaar vervoer het aflegt tegen de wegenaanleg. Van-

Den Uyl

daar dat de voorzieningen van de gemeenten onder zware druk komen te staan. Vandaar dat het regionaal beleid op allerlei punten de weerslag van de bezuinigingen ervaart zonder dat compensatie geboden wordt. Vandaar dat Van Aardenne zich kan veroorloven te stellen dat het van belang is dat binnen afzienbare tijd een beslissing wordt genomen over de vraag, in welke omvang kernenergie zal kunnen worden toegepast, zonder te reppen van de in het regeerakkoord opgenomen bepaling dat eerst een afdoende oplossing zal moeten worden gevonden voor het vraagstuk van het radioactief afval. Vandaar de telkens terugkerende betogen over de noodzaak van het terugtreden van de overheid.

Wij, de fractie van de PvdA, hebben er geen boodschap aan welke regeringspartij het kabinetsbeleid inspireert of domineert. Wij hebben met de uitkomsten van het beleid te maken. Daar zijn CDA en VVD gelijk en voor de volle honderd procent verantwoordelijk voor. De fractievoorzitter van het CDA heeft een en andermaal doen weten, dat hij geen kabinetscrisis wil. Dat is zijn goed recht. Hij heeft ook de consequentie daarvan te aanvaarden. Welke voorbehouden of reserves het CDA ook maakt, het is volledig verantwoordelijk voor dit kabinet en dit beleid, voor Bestek '81.

Wij wijzen dit beleid en Bestek '81 af, omdat het de lasten verkeerd verdeelt, omdat het geen samenhangend beleid biedt om nieuwe werkgelegenheid tot stand te brengen, omdat het verzuimt om de voorwaarden te scheppen om thans noodzakelijk beleid maatschappelijk aanvaardbaar te maken. Wij staan voor de opgave ons economisch stelsel zo te hervormen dat het werkgelegenheid tot stand brengt zonder de impulsen van een permanente expansie als het verleden heeft gekend.

Wij hebben de taak de jacht op meer en groter, die de motor van ons stelsel is geweest, te vervangen door de oriëntatie op een nieuwe levensstijl. Vaak wordt dat verbonden met het begrip 'soberheid'. Dat is een niet onbedenklijke bezigheid, want soberheid te prediken ten aanzien van de laagst-betaalden en de minimum-trekkers in onze samenleving klinkt vals. De welvaartsverschillen zijn te groot om dat toelaatbaar te maken. Het gaat bij de nieuwe levensstijl om een betere kwaliteit van menselijke verhoudingen.

De Partij van de Arbeid wenst haar verantwoordelijkheid voor de consequenties van dat andere beleid niet te

ontlopen. Ze kiest voor inkomensmatiging in de particuliere sfeer, ook als ze daarvoor gehoord wordt, om daarmee meer werk en een verbetering van de dienstverlening mogelijk te maken. Ze kiest voor een verkleining van inkomensverschillen, die gelijkwaardigheid vergroot nu er minder te verdelen valt. Ze kiest voor de solidariteit van werkenden en niet-werkenden en voor de bescherming van hen die uit het arbeidsproces zijn gestoten. Ze kiest voor een verdeling van beschikbaar werk om daardoor het aan jongeren, vrouwen en gehandicapten mogelijk te maken deel te hebben aan beroepsarbeid. Ze kiest voor een democratisch getoetste sturing van productie én van consumptie om beide af te kunnen stemmen op een verbetering van de kwaliteit van het bestaan.

Het zou een grote vergissing zijn de windstilte rondom maatschappelijke vernieuwing, die sommigen menen waar te nemen, te zien als het bewijs dat het reikhalzend verlangen naar een eigen identiteit van mensen, die tot nu toe weinig telden in het maatschappelijk verkeer, dood zou zijn. Hans van Mierlo zei op deze plaats tien jaar geleden: We moeten de revolutie maken, vóór ze uitbreekt. Dat is nu meer waar dan ooit.

De heer Dolman

De heer **Dolman** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Veel geciteerd in de politiek zijn deze regels van Willem Elsschot, die overigens werden geschreven over een huwelijk:

'Maar tussen droom en daad
Staan wetten in de weg en praktische bezwaren

En ook weemoedigheid die niemand kan verklaren

En die des avonds komt, wanneer men slapen gaat.'

Ik veroorloof mij vandaag een variant:

Maar tussen raad en daad
Staat huichel in de weg en praktische jamaren

En ook lamelligheid die men heel wel kan klaren

En die tot strijden noopt voordat men slapen gaat.

Vertaald in proza: de Regering spreekt hier en daar mooie woorden, maar zij meent en zij neemt die onvoldoende serieus. Haar beleid is weinig daadkrachtig en zeer gemakzuchtig. Meer durf en daadkracht zijn geboden.

Ik heb deze beschuldigingen te stellen. De raad van de Regering is samengevat in deze woorden van de Troonrede:

'De Regering doet een beroep op iedereen om als verantwoordelijke burgers versoberingen te aanvaarden en matiging te betrachten. Het besef dat de economische positie van ons land zorgwekkend is, leeft nog onvoldoende.'

Indedaad, dat besef leeft onvoldoende en wel in de eerste plaats bij de Regering. Regeren is wetten maken, besluiten vaststellen, initiatieven nemen, maar ook overtuigen, geloofwaardig zijn. Welnu, hoe kan men op dinsdag de mensen overtuigen van de noodzaak tot soberheid en matiging, wanneer op maandag de Vice-Minister-President, die als eerste beleidsdaad zich reeds een tweede woning op het Binnenhof had aangeschaft, de zitting van de Staten-Generaal voor het eerst na acht jaar weer komt sluiten in een protserige koets met zestig blinkende agenten te paard? Praalhaus is zedenmeester.

Het is een symptoom, het is geen vergissing. De eerste bladzijde van de Miljoenennota neemt de huichel weg:

'De Regering acht het noch realistisch, noch gewenst, erop te rekenen dat voor een reeks van jaren grote groepen van de bevolking in koopkracht achteruit zullen gaan.'

Vergeet de soberheid maar. Het is realistisch noch gewenst, wanneer men althans de zieken en invaliden buiten beschouwing laat. De gegeven raad wordt maar half gemeend. Noodzakelijke daden blijven achterwege.

Collega Aantjes heeft in zijn eerste commentaar op de Troonrede gesproken van de moeilijkste economische toestand sedert dertig jaar. De heroïek van de periode-Lieftinck blijft de coalitie maar achtervolgen. Een simpel beeld doet de waarheid zelden volledig recht. De moeilijkste situatie sinds dertig jaar? Er zit wel iets in de vergelijking, zoals ik aanstonds wil nagaan. In andere opzichten is zij ernstig.

Om te beginnen is onze welvaart in de naoorlogse periode op een fantastische manier toegenomen. Niet daarop kan de heer Aantjes dus hebben geëeld. Wat wel tot zorg stemt is de onevenwichtigheid van de economie en

Dolman

de beheersbaarheid van het economisch proces. Maar de grootste zorg sinds dertig jaar?

Laten wij een ogenblik terugzien naar het jaar 1957. Uit de hand gelopen bestedingen, een tekort op de betalingsbalans van 2% van het nationaal inkomen (dat is sindsdien niet meer voorgekomen), oplopende werkloosheid. Hoe reageert daarop de Troonrede van dat jaar?

'Ons volk zal zich bewust moeten zijn van de ernst van de situatie en aan een reële beperking van de bestedingen moeten meewerken. Dit geldt zowel voor de consumptieve uitgaven van de bevolking als voor de uitgaven van het bedrijfsleven en de overheid. De Regering harerzijds is vastbesloten zodanige maatregelen te treffen of te bevorderen, dat het evenwicht in de verhoudingen en het vertrouwen in de financiële en monetaire situatie worden hersteld.'

Aldus de woorden van het konings trio Hofstra-Suurhoff-Zijlstra, in faam wellicht alleen overtroffen door Bakhuijs-Vente-Smit. Zij waren vastbesloten en zij scoorden. Reeds in hetzelfde jaar ging het beschikbaar inkomen van de beroepsbevolking omlaag met 3%, ter wille van de gloednieuwe Algemene Ouderdomswet. Ook dat is sindsdien niet meer voorgekomen, maar het is gebleken te kunnen, wanneer er opbouw in plaats van afbraak van sociale voorzieningen tegenover staat.

In 1958 zette de bestedingsbeperking versterkt door. Alle binnenlandse bestedingscategorieën liepen terug. De betalingsbalans sloeg om naar een overschot van 5% (in huidige termen een verbetering van meer dan 15 miljard in één jaar) en het volgende jaar daalde de werkloosheid met tienduizenden en het financieringstekort van de overheid tot 2½%. De periode-De Quay kon beginnen.

Achteraf is het toen gevoerde beleid door velen als te kordaat en te drastisch beoordeeld. Verbeterd economisch inzicht en democratisering van de maatschappelijke besluitvorming hebben geleid tot kwantitatieve verfijning van noodzakelijke maatregelen. Dat neemt niet weg de bewondering voor een beleid dat zich geen pauze tussen raad en daad veroorloofde. Wanneer sprake mag zijn van de grootste zorg sinds dertig jaar, dan betreft het vooral het overschot aan laksheid bij de Regering, het tekort aan overtuigingskracht en doortastendheid.

Het siert het kabinet dat het zijn voornemens niet als een dictaat aan parlement en bevolking wil opleggen. Met grote belangstelling zullen wij deze week onderzoeken in welke mate en in welke zin men tot reëel overleg met de volksvertegenwoordiging bereid is.

Maar vooraf past het verwijt dat het kabinet in zijn uitgangspositie niet voldoende bezorgdheid toont. Met andere woorden: verscheidene uitgangspunten zijn zo zwak dat men zich bij voorbaat de ruimte voor bijstellingen en concessies heeft benomen. Het is een hele 'opluchting' ook eens zo te kunnen spreken nadat mij in vroegere jaren herhaaldelijk een te zonnige kijk op het leven werd toegeschreven.

Zes veronderstellingen en geraamde uitkomsten van het beleid zou ik willen noemen: de uitvoer, de incidentele inkomenscomponent, de ambtenarensalarissen, het financieringstekort, de noodremprocedure en de werkloosheid.

De uitvoer zou weer aanzienlijk gaan toenemen nadat hij in 1977 en 1978 per saldo naar volume gelijk was gebleven. Daarmee zou Nederland dan weer voor het eerst sinds 1973 in de pas lopen met de wereldhandel. Aanvankelijk lijkt dat nogal optimistisch. Toch zou ik hier niet de hardste kritiek willen laten horen. Dat belooft dus wat voor de volgende vijf punten!

De omvang van en het evenwicht in de wereldhandel lijken zich inderdaad niet ongunstig te ontwikkelen. De voornemens van Bonn worden uitgevoerd. Autoriteiten als het economisch instituut te Kiel en de heer Van Lennep doen positieve uitspraken. De Minister van Financiën zou ons verplichten met aanvullende medelingen uit de informatiemarkt te Washington. Dat is één.

De nominale beweging in het binnenland blijft over het algemeen afzwakken, al menen wij dat ter zake actiever kan worden opgetreden. Ik kom daarop terug. Dat is twee.

Aan de sterke effectieve koersstijging van de gulden is naar verwachting een einde gekomen. Dat is drie. Men kan zich zelfs afvragen, of het daarbij zal blijven' niet alleen tegenover Zwitserland maar ook in verhouding tot Duitsland. De Minister heeft terecht betoogd dat interventies op valutamarkten onontbeerlijk zijn. Wij willen onze monetaire autoriteiten daarbij niet voor de voeten lopen.

Toch willen wij niet ongezegd laten, dat het belang van prijs- en koersstabiliteit voortdurend dient te worden afgewogen tegen dat van onze buitenlandse handel en de zo snel mogelijke indamping van speculatie.

Laten wij al met al aannemen dat de buitenlandse afzet en dus de nationale produktie zich ten goede zullen ontwikkelen. Het marginale beslag daarop zal volgens de macro-economische verkenning in 1979 van alle bestedingscategorieën ongeveer gelijk zijn, maar nu komen er enkele veronderstellingen in het spel die mij minder houdbaar lijken.

Daar is allereerst de incidentele inkomenscomponent, de factor die dit jaar een tegenvaller meebrengt van 1 miljard; één van de miljarden, mag ik wel zeggen. Nu is achteraf alles te verklaren. Men stelt de Miljoenennota op blz. 18:

'Op grond van in het verleden geconstateerde samenhang mag niet worden uitgesloten dat de incidentele loonstijging in 1978 opwaarts is beïnvloed door de gerealiseerde matiging van de initiële loonstijging.'

Enkele regels verderop volgt de doodlakonieke mededeling dat in 1979 geen initiële loonsverhogingen zullen plaatsvinden en .... dat de incidentele loonstijging een procent lager zal uitkomen. Nu van tweeën één: of de in het verleden geconstateerde samenhangen worden doorbroken of er zit een gat van een miljard in de macro-economische prent, met alle indirecte gevolgen vandien.

Wij verbeelden ons dat wij inderdaad dergelijke traditionele verbanden kunnen aantasten. Daarom ziet de uitkomst van ons alternatieve beleid er op dit punt niet anders uit. Ik kom ook daarop nader terug. De Regering, daarentegen, spant zich helemaal niet in om versterkte inflatoir werkende structuren omver te werpen. Zij stelt een commissie in; één van de commissies, mag ik wel zeggen. Een commissie, trouwens, waarover PvdA, CDA en D'66 het al eens waren en die dus een jaar te laat komt, maar zolang die werkt en er verder niets gebeurt, valt een gat van f 1 miljard te vrezem.

Weinig fleuriger staat het met de salarissen van het overheidspersoneel. Ons is verzocht over dit onderwerp terughoudendheid te betrachten. Wij zullen aan dat verzoek voldoen. Mijn fractie zal de Minister van Binnenlandse Zaken niet met een gedetailleerde opdracht het georganiseerd overleg insturen. Wij wachten de uitkomsten van dat overleg af en herhalen daaraan voorafgaand ons algemene standpunt, dat de ambtenarensalarissen niet extra mogen worden beperkt zolang niet overtuigend is aangetoond dat het trendbeleid tot onbedoelde en ongerechtvaardigde voordelen leidt.

Dolman

Dag, Minister van Binnenlandse Zaken, tot ziens. Of liever: uw opvolger spreken wij nader.

Maar daarmee is de kous niet af. En de heer Wiegel en de heer Andriessen en veertien anderen zijn gezamenlijk verantwoordelijk voor een sluitend algemeen financieel beleid. Welnu, zolang ook hier slechts een commissie aan het werk is, zonder dat het eindresultaat bij voorbaat vaststaat, dreigt een budgettaire tegenvaller van 600 mln. Sterker: het staat vrijwel vast dat de eerste korting van een 1/2% per 1 januari niet kan doorgaan. De dreiging verdicht zich tot een feit.

Ons alternatief wordt daardoor niet overschaduwd. Wij hebben voor soliede financiering gezorgd. Een meevalende uitkomst van het overleg zal bij ons tot meer arbeidsplaatsen, hetzij in de kwartaire, hetzij in de marktsector kunnen leiden.

De heer **Joekes** (VVD): Mag ik constateren, dat de geachte afgevaardigde thans anderhalve minuut lang niet over ambtenaren heeft gesproken?

De heer **Dolman** (PvdA): Dat mag u niet. U zou de volgende anderhalve minuut kunnen besteden met nog eens goed na te lezen wat ik heb gezegd. Dan zult u tot een andere conclusie komen. Als u geen betere interrupties vanmorgen hebt, stelt u mij ernstig teleur.

De heer **Joekes** (VVD): Daarvan zal ik de gehele verdere nacht wakker liggen, mijnheer de Voorzitter!

De heer **Dolman** (PvdA): Ik hoop dat u dinsdag aanstaande weer uitgeslapen bent!

Mijnheer de Voorzitter! Ik noem alleen hoofdzaken; ik val niet dood op een miljoen.

Of bezuinigingen van anderhalf miljard op de sociale voorzieningen reeds in 1979 wel gehaald worden, lijkt mij twijfelachtig. Een enkel voorbeeld: het bureau van de Ziekenfondsraad komt met betrekking tot het ziekenhuistientje tot veel lagere uitkomsten dan in bestek '81 zijn voorgesteld. Blijkbaar heeft dit voorjaar iedere coördinatie ontbroken. Los van de maatschappelijke maar ook los van de bestuurlijke werkelijkheid is een nota in elkaar geflanst, die aan alle kanten bezwijkt, wanneer concrete maatregelen vorm moeten krijgen. In 1957 werd geregeerd. In 1976 werd geregeerd. Dit kabinet fantaseert.

En intussen lopen de uitgaven door, worden de inkomsten daarbij onvoldoende aangepast en bereikt het financie-

ringstekort een niveau dat sinds het herstel en de vernieuwing van Lief-tinck niet meer is voorgekomen.

De grootste operatie sindsdien, de moeilijkste situatie sedert dertig jaar. Wat dat betreft hebben de heren Van Agt en Aantjes volkomen gelijk. De president van de Nederlandsche Bank heeft gezegd dat de grenzen 'meer dan bereikt' zijn. Zij zijn dus overschreden. Hij treedt niet af. Dus moet ik aannemen dat restrictieve maatregelen reeds nu in voorbereiding zijn, hetzij op het Departement van Financiën, hetzij bij de Bank, nog afgezien van voorspelbare tegenvallers. Wil de Minister ter zake ondubbelzinnige helderheid verschaffen?

Laat ik nog iets zeggen van onze positie ten aanzien van het financieringsstekort. Terwijl de KVP-fractie onder leiding van de heer Andriessen jaren achtereen het hoofd heeft gefronst over een uitdijend tekort, hebben wij minister Duisenberg, gegeven een omvangrijk overschot op de betalingsbalans, daarin gesteund en aangemoedigd. Men kan de argumenten in de Handelingen vinden. Ik heb er geen spijt van. Nu echter is het externe overschot verdwenen en ziet, het financieringstekort wordt groter dan ooit en groter dan ons alternatief toelaat. Dat wijst bij de Minister op een zeldzame soepelheid hetzij van geest hetzij van knieën. Ik houd het op het laatste.

Een flinke minister van financiën had deze gatenkaas niet geproduceerd. Die had het been even stijf gehouden als Frans Andriessen tot drie-maal toe tijdens de kabinetsformatie. Hij heeft zijn trouwe tegenstanders teleurgesteld. En de noodremprocedure dan? Ik verwacht er onheil van.

Laten wij wel wezen: een noodremprocedure bestaat al lang. Telkenjare in het vroege voorjaar wordt een tussenbalans van de lopende begroting opgemaakt. Altijd blijkt dan sprake te zijn van overschrijdingen en noodzakelijke compensaties. Daar komt het als iets nieuws aangekondigde instrument bovenop. Iets nieuws, omdat het onverantwoorde optimisme, omdat de slapheid, omdat het gedram van de welgestelden, omdat de overheersende VVD-invloed nieuw is.

Men moet ermee rekening houden dat het straks niet kan blijven bij verantwoorde temporisering. Ruwe ingrepen zullen nodig zijn om het gat te dichten. Amerikaanse toestanden zoals het ontslag van gemeentelijke brandweerlieden en vuilophalers, of salariskortingen dwars door het overleg heen. Of het stilleggen van bouwwerken, of een botte loonmaatregel.

Tot dergelijke daden zal de Regering vervallen terwijl zij de mond vol heeft van gezamenlijke verantwoordelijkheid en maatschappelijke dialoog.

Zij loopt de toekomst met dichte ogen tegemoet. En intussen tracht zij de arbeiders af te kopen met alweer een ongedekte cheque van 200 mln. Sinds Floris van Hall in 1843 – dat is meer dan 30 jaar geleden – de staatschuld saneerde, is er niet zo'n lichtzinnig financieel beleid gevoerd.

De ellende is nog niet compleet. Een onverantwoordelijk financieel beleid gaat gepaard met falikante sociale resultaten. Falikant om twee redenen: vanwege de inkomenseffecten en vanwege de toenemende werkloosheid. Op het eerste kom ik later terug. Het falen van de werkloosheidsbestrijding moet onmiddellijk aan de kaak worden gesteld. Daar was Bestek '81 immers om begonnen? Ik citeer:

'Het kabinet verlangt de steun van allen voor de vele mannen en vrouwen die werkloos aan de kant staan of dreigen te komen.'

De steun van allen? Het kabinet heeft niet eens de steun van zich zelf. 'Er bestaan geen wondermiddelen,' schrijft de Minister van Financiën, en dat is het dan. De werkloosheid ligt voor het eerst sinds twee jaar weer hoger dan twaalf maanden tevoren, mijnheer Rietkerk. Het kabinet berust erin. Het heeft geen uiterste poging gedaan om die werkloosheid verder terug te dringen, zomin als het een uiterste poging doet om budgetair en monetair vertrouwen te wekken. Zo'n poging heeft onze fractie beproefd. Ik zal er gaarne verantwoording voor afleggen.

Eenmaal heb ik de heer Aantjes gelijk gegeven om zijn bijzondere zorg op een wijze die hij (nog) niet zal hebben bedoeld. Wat hij wel heeft bedoeld, zal ik niet ontwijken. Natuurlijk, het is een ding om bestedingsevenwicht te herstellen, zoals het laatste kabinet-Drees met kracht en zonder dank heeft gedaan. Het is een andere zaak om in een lange reeks van jaren gegroeide structurele onevenwichtigheden te lijf te gaan.

Welke structuren zijn dan zo onevenwichtig? Niet die van de werkgelegenheid. De collectieve en semi-collectieve sector blijft groeien, ook onder dit kabinet. Wel die van de arbeidsvoorziening. De werkloosheid spitst zich steeds meer toe op vrouwen en jongeren, reden om daaraan in ons beleid bijzondere aandacht te schenken, waarover straks meer. En dan is er het hardnekkige probleem van de kostenstructuur, mede in de hand gewerkt door de inkomstenstructuur, dat wil zeggen de koersopstuwende werking van de aardgasbaten.

Dolman

De grondstofkosten vallen mee dit jaar. Niet zo leuk voor grondstoffenproducerende landen, een adempauze voor ons. De kapitaalkosten stijgen weer. Een teken aan de wand voor het algemene budgettaire beleid. Een reden ook om de voorstellen tot verlaging van de vennootschapsbelasting voor 1979 en 1978 terug te nemen. Eén jaar een miljard minder voor het bedrijfsleven en het Rijk bespaart zich al één al daardoor 80 mln. aan rente. Ik behoef de Minister van Financiën er niet aan te herinneren dat geen begrotingspost sneller groeit dan deze.

Omvangrijker nog zowel voor overheid als bedrijfsleven zijn intussen de arbeidskosten. Ook daarop willen wij bezuinigen. Onze medeleden Joekes en Portheine buigen hun hoofd nu om in een ontkenkende beweging, maar ik noem een poes bij voorkeur een poes, zeker als het om duur Siamees stamboek gaat. Jazeker, wij achten het realistisch en gewenst dat grote groepen Nederlanders een deel van hun koopkracht inleveren, dat zij bezuinigen.

Wij beroemen ons niet op oorspronkelijkheid. Zeer hartelijk beveel ik het kabinet nog eens ter lezing aan de Handelingen van 7 oktober 1975. De voorzitter van de KVP-fractie bepleitte toen 'de loonsomstijging aanzienlijk, dus met enige procenten, verder terug te dringen. Dat kan alleen door diep in te grijpen in de prijscompensatie, desnoods door een gelijk relatief laag nominaal bedrag voor iedereen'.

Die suggestie is toen niet onmiddellijk in vruchtbare bodem gevallen vanwege haar eenzijdigheid. In de voorstellen die wij deze week hebben gedaan, gaat deze zelfde suggestie gepaard met een strak prijsbeleid en minder huurverhoging, zodat per saldo geen ander beeld voor modaal en minimumloon resulteert dan ingevolge het regeringsbeleid. Maar de hogere inkomens gaan omlaag, de arbeidsinkomensquote daalt verder, de produktie wordt gunstig beïnvloed, de overheidsuitgaven verminderen.

Het effect voor 1979 is helaas nog beperkt. De inkomensmatiging en de inkomensverdeling die van de doorwerking van zo'n beleid in 1980 mogen worden verwacht, beantwoorden meer aan onze doelstellingen. Wij stellen namelijk niet voor lopende contracten te wijzigen. Mocht in het bedrijfsleven wel overeenstemming worden bereikt omtrent aftopping van de prijscompensatie per 1 januari, dan zullen wij dat toejuichen. Wat later in het jaar gebeurt, hangt sterk af van de inzet van de Regering. Onze verwach-

tingen zijn niet hoog gespannen. Men acht het immers realistisch noch gewenst enz. enz. Maar de CDA-fractie moet nog eens goed over haar erfgoed van drie jaar geleden nadenken.

De perspectieven voor de matiging van lonen en prijzen zijn mede afhankelijk – hoe vaak is het al gezegd – van ontwikkelingen op ander gebied: een ongeplukte vermogensaanwasdeling, een sociaal gerichte belastingpolitiek, een op peil gehouden sociale verzekering. Niet in de laatste plaats van meer specifiek inkomensbeleid. Wat Bestek '81 daarover op blz. 55 en 56 vermeldt, beoordelen wij als totaal onvoldoende. Fraaie woorden, een paar kleinigheden, in de verste verte geen krachtige maatregelen die iets opleveren.

Geen voornemen om c.a.o.'s tot hogere loongroepen uit te breiden. Geen openbaarmaking van norminkomens voor vrije beroepen, laat staan aanpassing daaraan van de werkelijke verdiensten. Geen structuurveranderingen bij de overheid. In de vorige kabinetsperiode zijn de aanvangssalarissen van hoogleraren met meer dan 30% verlaagd. Waarom spiegelt men zich daaraan niet met betrekking tot artsen of andere academici? Waarom niet scherper gewaakt tegen dubbele inkomens? Dan pas wordt men geloofwaardig met een raming van 1% voor het incidentele loon.

De Regering, die niet echt wil bezuinigen op arbeidskosten, staart zich blind op een enkel element daarin: de collectieve lasten. Die moeten worden gestabiliseerd. Gevolg is op den duur tevens stabilisatie van de werkgelegenheid in de collectieve sector en stabilisatie van de overdrachtsuitgaven. Zolang het eerste niet wordt beproefd of bereikt, wijkt men noodgedwongen uit naar relatieve achteruitgang van sociale uitkeringen.

Wij wijzen beide lijnen af. Wij menen te hebben aangetoond dat meer arbeidsplaatsen in de quartaire sector ook op korte termijn de werkloosheid sneller terugdringen. Voornaamste financieringsbron is de netto vermindering van overdrachten naar het bedrijfsleven. De positie daarvan wordt niettemin ook op langere termijn eerder sterker dan zwakker dankzij het realistische en gewenste arbeidskostenbeleid dat wij voorstaan.

Versterking van de quartaire sector is nodig met het oog op zo vele onvervulde behoeften. Het zal geen moeite kosten die behoeften, die achterstanden bij de behandeling van de afzonderlijke begrotingshoofdstukken aan te tonen; zomin als het ons moeite zou behoren te kosten op te komen te-

gen de invoer van zoveel dure auto's en het pijlsnel stijgende alcoholgebruik.

Maar uitbreiding van de quartaire sector dringt zich evenzeer op als tegemoetkoming aan beroepsvoorkeuren. De tijden zijn wat dat betreft veranderd. Het onderwijs heeft lange tijd gebrek gehad aan gekwalificeerde krachten. Er is meer dan één rapport geschreven over het verpleegsterstekort. Nu stijgt de werkloosheid in die sectoren het snelst, in het bijzonder onder vrouwen. Hun komen onze arbeidsplaatsenplannen het meest ten goede.

Dank komt toe aan de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, die de term 'quartaire sector' populair heeft gemaakt. Het begrip 'collectieve sector', dat vroeger werd gebruikt, werkt soms meer ver sluierend dan verhelderend. Wanneer men algemene investeringspremies wil beperken, bezuinigt men dan op collectieve uitgaven of bekort men het particuliere bedrijfsleven?

Als men dat zelfde bedrijfsleven gerichte steun geeft – voor innovatie, voor herstructurering, voor export, voor energiebesparing, voor verbetering van arbeidsomstandigheden –, bevordert men dan de ondernemingsgewijze produktie of zet men vaderschap vaster in het zadel? Het is maar van welke kant men het bekijkt. Het is maar onder welke voorwaarden men dat doet.

Ook de quartaire sector vergt omvangrijke collectieve middelen. Toch is hij heel wat minder collectief dan bij voorbeeld de krijgsmacht, waarvoor wij minder ter beschikking willen stellen dan het huidige kabinet. Het leeuwendeel van de door ons beoogde extra arbeidsplaatsen zal niet bij de gemeenten of bij rijksdiensten terecht komen, maar bij particuliere organisaties. Sommige daarvan, vooral in de gezondheidszorg, waren tot voor kort zo vrij en zo particulier dat nu – met onze steun – naar aanmerkelijke bezuinigingen wordt gestreefd: door betere organisatie, budgettering en controle.

O, dus toch! Men blijft in naam particulier, maar de overheid gaat de wet voorschrijven. Zeker, de financierende overheid dient niet in de laatste plaats de particuliere belastingbetaler te beschermen tegen onnodig hoge uitgaven van particuliere instituten zo goed als publieke diensten. Het is alweer van welke kant men het bekijkt.

Intussen heeft de overheid nog een andere groep particulieren te beschermen. Dat zijn, naast degenen die niet te veel mogen betalen, zij die niet te

Dolman

wenig behoren te ontvangen: de bejaarden, de weduwen, de grote gezinnen, de zieken, de invaliden, de werklozen, het zijn allemaal particulieren. De particulieren die de Regering in de hoek drijft omdat zij andere particulieren wil beschermen.

Bestek '81 een bezuinigingsnota noemen wekt een verkeerde indruk. De Regering bezuinigt niet meer of minder dan ons voor ogen staat. De ontwikkeling van middelen en bestedingen als totaal is in beide gevallen ongeveer gelijk, ook qua verdeling over de grote macro-economische categorieën.

Het verschil zit volgens het rapport van de SER over de collectieve sector vooral in de belastingdruk, met als tegenhanger de omvang van de sociale uitkeringen. Het verschil op middellange en korte termijn is inderdaad de mate van solidariteit. Op korte termijn tekent zich bovendien een verschil af in werkgelegenheid. Het gaat dus niet om algemene bezuiniging maar om verdeling.

Is ombuiging dan toch een juistere woord? Ja, voor zover wordt bedoeld op macro-economische grootheden als de collectieve sector of de sociale verzekering, die ook de Regering wil laten doorgroeien. Op dat punt echter mag de redenering niet ophouden, evenmin als men kan juichen wanneer het gemiddelde winstniveau in het bedrijfsleven toeneemt, terwijl duizenden ondernemingen nog worstelen om het hoofd boven water te houden.

Vele particulieren afhankelijk van sociale voorzieningen krijgen niet met ombuiging maar met terugbuiging van hun welvaartspeil te maken. Dat behoeft krachtens een algemene solidariteit niet persé verwerpelijk te zijn voor de hoogste uitkeringen. De grote meerderheid evenwel zit daar een stuk onder. Laten wij een aantal gevallen zeer precies onder de loep nemen.

Uitgangspunten zijn de becijferingen op blz. 79 van de macro-economische verkenning. De modale werknemer met twee kinderen komt daar voor 1979 uit op iets meer dan + 1%, inclusief incidenteel, dus exclusief incidenteel op de nullijn. Nu de sociale verzekering.

Geval 1. Een modale WAO'er met twee kinderen, uiteraard exclusief incidenteel: -1%. Alle sociale uitkeringen moeten immers drie jaren achtereen 1% bij corresponderende looninkomens achterblijven.

Geval 2. Een kerngezonde AOW'er: +0,5%. Het zetduivelkje heeft ten onrechte 1,5% doen afdrucken.

Geval 3. Een gezin met een stude-rend kind van 16 of 17 jaar: een achteruitgang van vele procenten. Bij een tweeling is het zeker -10%. Niet waar, zegt de Regering, er is geen achteruitgang, alleen een gemist voordeel. Wel waar, zegt de SER, die regeling is niet voor niets getroffen: er worden voor die kinderen ook meer kosten gemaakt. Nou ja, besluit de Regering in het binnenkort in te dienen wetsontwerp - ik moet overigens nog zien dat het wetsontwerp binnenkort wordt ingediend -, zo precies kun je dat toch niet bekijken. Dat wordt niet met de meetlat gemeten. O niet? Dat zullen wij in ons oor knopen.

Geval 4. Een niet helemaal kerngezonde AOW'er: een paar keer naar de huisarts, enkele malen naar de specialist, regelmatig naar de apotheek, een maand in het ziekenhuis, geen uitzondering, daarna enige tijd gezinsverzorging. Kassa! Eigen risico f 100, ziekenhuisbijbetaling f 300, gezinszorg pak weg f 100 meer dan vroeger. Wie sprak er nog van handhaving van koopkracht! Dat valt best mee hoor, zegt de Regering. Wie in het ziekenhuis ligt maakt thuis minder kosten.

Nu moet dat nog worden aangetoond, daarover bestaat geen enkel rapport. Bovendien, wij hadden bij de kinderbijslag toch afgesproken dat je zo nauw niet kunt kijken? Inderdaad, de Regering kijkt niet nauw, zij kijkt scheel. Bij de kinderbijslag knijpt zij het ene en bij het ziekenfonds het andere linkeroog dicht.

Er zijn nog meer leuke dingen voor de mensen. Op dat ziekenhuistientje hebben wij ook wat gevonden. Men kan toch een aanvullende verzekering sluiten? Juist, dus de ziekenfondsen blijven de zaak administreren, maar zonder premie naar draagkracht en tegen extra administratiekosten. Wordt er dan bezuinigd? Integendeel, de gemeenschap wordt op kosten gejaagd. Het zoveelste gat in het luchtkasteel, Gereedschapskist '81: bijl, zaag en solutie.

Het zal mij een grimmig genoeg zijn bij onbevredigend antwoord de Kamer in tweede termijn een uitspraak te vragen over het joetje van Veder en de meier van Smit.

Ik zal het op prijs stellen, wanneer de Regering het voorgaande betoog, ook dat over die vier gevallen, minitieuw wil beantwoorden. Dan kunnen wij zien wie de mensen schrik aanjaagt.

Maar het lieve vaderland kan gerust zijn. De sociale minima brengen een offertje, de bankbiljettenpers draait, de inflatiecorrectie gaat door, - dank U wel, alstublieft -. De VVD regeert mee.

Ik zal ons standpunt omtrent deze correctie nog eens kort samenvatten. De theoretische fundering van het mechanisme is ijersterk. In de praktijk echter laat zo'n enkele belastingsoort zich niet uit het totaal van de overheidsfinanciën isoleren.

Bij de behandeling van het wetsontwerp 7 jaar geleden - ik word oud - heb ik staatssecretaris Grapperhaus voorgerekend dat de geraamde groei van de uitgaven en een strak vasthouden aan een inflatieneutrale inkomstenbelasting te zamen zouden noodzakelijk tot verhoging van de BTW van 12 naar 19%. Dat we daar nu nog maar een puntje vandaan zitten, is te danken aan stijging van de druk der inkomstenbelasting.

Hoe die drukstijging wordt geformaliseerd, door verkorting van de schijven of door aanpassing van tarieven, is niet het meest interessant. Het gaat ten slotte om de opbrengst en de drukverdeling. Om beide redenen menen wij dat ook in 1979 deze inflatiecorrectie per saldo slechts ten dele zou moeten doorgaan. Mede tengevolge van het door ons beoogde primaire inkomensbeleid resulteert dan een veel acceptabeler lastenverdeling.

Ik vraag me trouwens af of de inkomensspreiding alleen een voldoende beeld geeft van de welvaartsverdeling in dit land. Het zou weleens kunnen zijn dat juist de laatste jaren een beperkte groep aanzienlijke vermogenswinsten heeft kunnen boeken. Schril steekt daartegen af het niet aanpassen van het huurwaardeforfait en het achterwege blijven van de door kamerkandidaat Andriessen zozeer gewenste vermogenswinstbelasting. Is de Regering er trouwens zeker van dat het aantal vermogensbelastingplichtigen de stormachtige superinflatie van onroerend goed heeft bijgehouden?

Een kort woord over inflatieneutrale belastingheffing in het bedrijfsleven mag niet ontbreken. De geschiedenis daarvan is jonger dan die met betrekking tot de belasting op persoonlijke inkomens. Ons oordeel is samengesteld uit soortgelijke elementen. De redenering van het als een geheel te beschouwen rapport-Hofstra is overtuigend. Over de praktische uitvoering zullen wij te zijner tijd ook het regeringsstandpunt graag vernemen. Maar daarnaast interesseert ons de financiering van het noodzakelijke budgettaire offer. Daarom bevat het rapport uiteraard geen woord.

De Minister kan er niet onderuit, al heeft hij in 1978 in het licht van verslechterende omstandigheden, lichtzinnig gehandeld en al volhardt hij

Dolman

daarin ten dele in 1979. Wij zien geen kans en geen noodzaak om hals over kop de begrote middelen uit te trekken, terwijl uit de cijfers blijkt dat veel effectiever langs andere weg de werkloosheid daarmee kan worden bestreden.

Mijnheer de Voorzitter! Vrij lang heb ik gesproken over aard, omvang en financiering van de collectieve sector in relatie tot inkomensverdeling en werkgelegenheid. Steeds verwees ik daarbij naar verschillen tussen het regeeringsbeleid en ons alternatief. In het voetspoor van mijn fractievoorzitter moet ik een enkel element daaruit nog afzonderlijk noemen: het delen van arbeid. Met de Federatie Nederlandse Vakbeweging kan men drie sporen onderscheiden op de weg naar werkgelegenheid.

Het eerste is omzetting van winst in werk, te bereiken door onderhandelingen in het bedrijfsleven, zo nodig met hulp van de overheid. Het tweede spoor betreft het scheppen van werk in de kwartaire sector. Het derde leidt niet tot inzet van meer arbeidsuren, maar in een periode van arbeidsoverschot, tot een betere verdeling.

De mensen zijn er niet voor de economie, de economie is er voor de mensen, om een variant te geven op de memorie van toelichting bij de begroting van Binnenlandse Zaken.

De Minister luistert even niet. Dat is erg jammer. Oh, de Minister luistert nu wel weer.

Minister **Wiegel**: Ik lees niet met mijn oren.

De heer **Dolman** (PvdA): Uitstekend. Het is goed, dat u dit heeft gehoord. Misschien leert u er nog wat van.

Mijnheer de Voorzitter! Zoals ik zei, de mensen zijn er niet voor de economie. Soms worden menselijke behoeften zomaar bevredigd, door de zon, door bos en hei, door wat vriendelijkheid. Vaak moeten er goederen voor worden geproduceerd, betaald, verdiend. Maar op een bepaald moment wordt het verkieslijker niet langer te werken, niet meer te verdienen, te profiteren van vrije tijd, meer vrije tijd. Een wettelijke achturedag was al een wens van de arbeidersbeweging toen de stoffelijke welvaart bij de huidige in het niet zonk. Is het wonder dat het evenwichtspunt steeds verder opschuift? Zo gezien is spreiding van arbeid niet alleen een noodzaak van productie, maar ook een eis van consumptie.

Het is, in binnen- en buitenland, niet aan de overheid om vormen van arbeidstijdverkorting voor te schrijven.

Wij hebben in onze voorstellen ruimte geschapen voor de vervroegde uittreding van tienduizend ouderen in één jaar, ter opvolging door evenzovele jongeren, werklozen of met werkloosheid bedreigden. Drie argumenten hebben ons daarbij geleid.

Het is wellicht het eenvoudigst en het snelst te organiseren. Ondernemen experimenten smaken naar meer. Blijkens opiniepeilingen gaat naar deze vorm verreweg de voorkeur van de bevolking uit. Maar lijken andere mogelijkheden, bijvoorbeeld verkorting van de arbeidsdag, tegen redelijke kosten op korte termijn uitvoerbaar, dan zullen wij ons niet verzetten. Integendeel; waar het vandaag om gaat, is dat de rijksoverheid een aanzienlijk bedrag vooraf ter beschikking moet stellen.

Wij prijzen ons gelukkig niet alleen te staan in dit verlangen. Binnen de VVD bij voorbeeld wordt er ook voor gepleit. Dat is dan mijn enige aardig opmerking aan het adres van de VVD. Mijnheer Rietkerk! Wij herinneren er wel aan dat onze fractie twee jaar geleden het spits heeft afgebeten.

Deze en andere vormen van lastenverlichting houden wij het bedrijfsleven voor in een veelzijdige strategie om het werkgelegenheidsprobleem de baas te worden. Te veel nog ligt het zwaartepunt op de Wet Investeringsrekening. Mijn fractie heeft vanaf het begin haar twijfels gehad aan de omvang daarvan. En al waren die twijfels er niet geweest, de gang van zaken moet tot nadenken stemmen. Wie nooit van mening verandert, heeft geen hersens.

Het gaat op dit moment helemaal niet slecht met de investeringen en het vooruitzicht verandert niet wezenlijk in ons alternatief. De belangrijkste voorwaarde voor een goed investeringsklimaat is een evenwichtige kostenontwikkeling van de productieprocessen die men wil starten of in stand houden. Daartoe wijzen wij de weg. Maar het sociale klimaat en dus het investeringsklimaat wordt in dit land verpest wanneer men de solidariteit van werkenden en niet-werkenden aanvecht. En dan helpen ook de miljarden premies niet meer die men op de sociale zekerheid heeft uitgespaard.

Bedenklijke vrijgevigheid zowel op het gebied van uitgaven als inkomsten dwingt de Regering tot kunstgrepen, wankunstgrepen elders. Zuinigheid met investeringsmiddelen stelt ons in staat tot verantwoorde bezuinigingen zowel op persoonlijke inkomens als op collectieve bestedingen. En – en, zoals dat tegenwoordig heet.

Het lijkt mij weinig vruchtbaar de omvang van de bezuiniging op middellange termijn met schijnprecisie voor te rekenen. De Kamer zou op een beurs gaan lijken. Het VNO biedt 15 miljard, de VVD f 13, het kabinet f 10, D'66 f 8, Boersma f 6, de FNV 5 1/2 en misschien is er zelfs wel iemand die f 4 wil bieden.

Men zij zich de onzekerheid van dergelijke berekeningen bewust. Allereerst zijn de uitgangspunten buiten het rijksbudget niet al te helder. Bij het verschijnen van de 1%-nota werd in de gezondheidszorg een rekenfout ontdekt van f 4 miljard. De budgettering in die sector is sindsdien maar zo aarzelend aangepakt.

Een tweede voorbehoud is dat niet iedereen hetzelfde verstaat onder bezuiniging. Wanneer het kabinet f 1 1/2 miljard vindt op overheidsalarissen, terwijl de ambtenaren toch in de pas blijven lopen met het bedrijfsleven, dan hebben wij ook f 1 1/2 miljard binnen.

Ten derde kan een succesrijk anti-inflatiebeleid de problemen aanzienlijk verlichten.

Wat politiek en dus sociaal-economisch veel meer telt is de richting van het beleid. Defensie naar boven of naar beneden ombuigen. Ruim baan voor wegen en daardoor wellicht weer meer ongelukken en hogere exploitatieverliezen voor het openbaar vervoer of bereid zijn iets later thuis te komen.

In de ziekenhuizen het loon op zand korten of het honorarium op klei. Goedkope geneesmiddelen, dus minder uitgaven, of goedkope genotmiddelen, dus minder overheidsinkomsten. Studerende arbeiderskinderen treffen of jongelui met kapitaal achter zich. Op al deze terreinen doet het kabinet geen keuze. Of gaat het die uit de weg? Op al deze terreinen zullen wij het met concrete voorstellen achtervolgen, zolang het nog duurt, dan altijd.

Onze bezuinigingen en alles wat erbij hoort leiden tot een beter sociaal-economisch resultaat. Voor de korte termijn konden wij het met bewijzen staven. Voor de middellange termijn spreekt het SER-rapport eveneens in ons voordeel, al moet men vrezen dat dit inmiddels weer is verouderd. Zo verouderd dat de Regering een doorrekening tot 1981 angstvallig uit de weg gaat. De werkloosheid daalt niet, zij stijgt. De Regering doet mij denken aan de soldaat die vlucht voor de vijand en zich verdedigt met de vraag: mag ik misschien een aanloop nemen?

Mijnheer de Voorzitter! Oppositie is een Regering die even weg is maar ie-

Dolman

der moment terug wil komen. Men behoeft dat niet te benijden. Wij zullen de moeilijkste situatie in dertig jaar aantreffen. Niet vanwege overbesteding. Niet eens vanwege de kosten. Niet vanwege de belastingen. Maar omdat de structuur van werkgelegenheid en arbeidsvoorziening in haar verandering nauwelijks is bij te houden. Honderdduizenden vrouwen die traditioneel thuis werkten – wij werden daar in alleen door Ierland overtroffen – willen nu de deur uit, met gelijke plichten en gelijke rechten.

Beraadt de Regering zich daar wel op? Ik betwijfel het. Des te meer twijfel ik aan haar daden. Maar wij zijn tot uw dienst. Weet gij de weg niet? Wij zullen U bijlichten. Mist gij de middelen? Wij zenden u kogels en kruut. Bestevaer zal u voor de rede van Duins wachten als u voor de dag komt. Met alle ervaring, al het inzicht en het uitzicht waarop de sociaal-democratie kan bogen. Onder de leuze die dichter-econoom Hein Vos veertig jaar geleden aanhief: het moet, het kan, op voor ons plan.

De beraadslaging wordt geschorst.

De **Voorzitter**: Ik wijs de Kamer erop, dat op de agenda staat vermeld de stemming in verband met de interpellatie-Salomons over de verkoop van woningen door het R.S.V.-concern. Van twee kanten is mij de vraag gesteld, of de stemming over de moties in de loop van volgende week kan plaatsvinden, omdat binnen enkele fracties hierover nog geen beraadslaging had plaatsgevonden. Wellicht kunnen de leden hierover alvast hun gedachten laten gaan.

De vergadering wordt van 12.50 uur tot 13.30 uur geschorst.

De **Voorzitter**: Het Presidium heeft met eenparigheid van stemmen besloten te stellen in handen van de vaste Commissie voor Verkeer en Waterstaat:

wetsontwerp De berekening van de kosten voor de meting van binnenvaartuigen (15 310).

Ik stel voor de stemmingen over de moties – indien voldoende ondersteund – ingediend tijdens de openbare commissievergaderingen over de Nota over het emancipatiebeleid (14 496) te houden in de vergadering van 24 oktober 1978 na de eventueel voor die dag reeds vastgestelde stemmingen:

motie van het lid Beckers-de Bruijn inzake het doen plaatsvinden van de tweede wereldconferentie van de Verenigde Naties in Iran (14 496, nr. 7);

motie van het lid Evenhuis over het benoemen van personeel in dienst van de overheid (14 496, nr. 8);

motie van het lid Evenhuis over het institutionaliseren van deeltijdarbeid in het overheidsperoneelsbeleid (14 496, nr. 9);

motie van het lid Müller-van Ast over het criterium 'kostwinner' (14 496, nr. 10);

motie van het lid Korte-van Hemel over het instellen van een onderzoek naar de mogelijkheid van en de behoefte aan cursussen, gericht op de beleidsaspecten van het openbaar bestuur (14 496, nr. 11);

motie van het lid Nijhof over deelname aan de voorlopige Begeleidingsgroep Emancipatie Onderzoek (14 496, nr. 12);

motie van het lid Evenhuis over het benoemingsbeleid in het onderwijs (14 496, nr. 13);

motie van het lid Wessel-Tuinstra over initiatieven (zoals de actie 'Tijd voor school') (14 496, nr. 14);

motie van het lid Korte-van Hemel over een niet-rolbevestigende voorlichting, speciaal in het onderwijs (14 496, nr. 15);

motie van het lid Kappeyne van de Coppello over opvang van mishandelde vrouwen en hun kinderen (14 496, nr. 16);

motie van het lid Langedijk-de Jong over het ontwerpen van een subsidieregeling emancipatiewerk (14 496, nr. 17);

motie van het lid Wessel-Tuinstra over opvangmogelijkheden voor kinderen (14 496, nr. 18);

motie van het lid Evenhuis-van Essen c.s. over een antisekse-discriminatiewetgeving (14 496, nr. 19);

motie van het lid Beckers-de Bruijn over het namenstelsel en mogelijkheden tot wijziging van het namenrecht (14 496, nr. 20);

motie van het lid Van der Spek over de opvang door de politie na verkrachting en aanranding (14 496, nr. 21);

motie van het lid Haas-Berger c.s. over een algemene wet tegen discriminatie op grond van geslacht en huwelijkse staat (14 496, nr. 22);

motie van het lid Beckers-de Bruijn c.s. over verlichting van de arbeidstaak van de oudere ongehuwde werkende vrouwen (14 496, nr. 23);

motie van het lid Beumer c.s. over de pensioenvoorwaarden en -rechten van de werkende vrouw (14 496, nr. 24);

motie van het lid Van Rooijen c.s. om ook bij de WWV tot een voor man en vrouw gelijke behandeling te komen (14 496, nr. 25);

motie van het lid Van der Spek over schrapping van de kostwinnersbepalingen in het sociale zekerheidsstelsel (14 496, nr. 26);

motie van het lid Wessel-Tuinstra over de positie van de oudere ongehuwde werkende vrouw (14 496, nr. 27);

motie van het lid G. M. P. Cornelissen c.s. over het belang van een niet-rolbevestigde voorlichting (14 496, nr. 28);

motie van het lid G. M. P. Cornelissen c.s. over een universitaire leerstoel voor verpleegkunde (14 496, nr. 29);

motie van het lid Müller-van Ast c.s. over financiële steun voor voorlichting over seksueel geweld (14 496, nr. 30);

motie van het lid Vrijlandt-Krijnen c.s. over subsidie aan de HOZ (14 496, nr. 31).

Daarna zal worden gestemd over de volgende moties:

motie van het lid Epema-Brugman om fiscaal integrale rolwisseling mogelijk te maken (13 943, nr. 11);

motie van het lid Beckers-de Bruijn over het strafbaar stellen van alle normen van discriminatie van de vrouw (13 943, nr. 28);

motie van het lid Beckers-de Bruijn om elk jaar plannen in het kader van een emancipatiebeleid voor de vrouw aan het Parlement voor te leggen (13 943, nr. 29).

Ik stel voorts voor aan de orde te stellen in de vergaderingen van 14, 15 en 16 november a.s. de gezamenlijke behandeling van:

hoofdstuk XII (Verkeer en Waterstaat) van de rijksbegroting voor het jaar 1979 (15 300);

Vaststelling van de begroting van het Rijkswegenfonds voor het jaar 1979 (15 300 B);

Vaststelling van de begroting van het Staatsbedrijf der Posterijen, Telegrafie en Telefonie en de Rijkspostspaarbank voor het jaar 1979 (15 300 G);

Vaststelling van de begroting van het Staatsvisserijhavenbedrijf te IJmuiden voor het jaar 1979 (15 300 I).

Verder stel ik voor aan de orde te stellen en te behandelen na de eerste termijn van de Kamer over de begroting van Verkeer en Waterstaat voor 1979 (hoofdstuk XII 15 300):

Het verslag van een mondeling overleg over de wedde eerste oefening. (Dit verslag zal zo spoedig mogelijk in druk verschijnen.)

Ook stel ik voor bij de gezamenlijke behandeling van hoofdstuk VII (Binnenlandse Zaken) c.a. tevens aan de orde te stellen:

Voorzitter

De motie van het lid Waltmans c.s. over een nadere regeling van neveninkomsten van leden van colleges van gedeputeerde staten (14 874, nr. 9).

Overeenkomstig de voorstellen van de Voorzitter wordt besloten.

Aan de orde zijn de **stemmingen** over de motie-Meijer c.s. over de plannings-, besluitvormings- en toetsingsprocedures van de regeling (15 156, nr. 3);

de motie-Meijer c.s. over het geven van een democratisch karakter aan de planprocedures (15 156, nr. 4);

de motie-Meijer c.s. over het jaarlijks op te stellen verdelingsplan (15 156, nr. 5);

de motie-Hermans c.s. over de prioriteit van het particulier initiatief (15 156, nr. 6);

de motie-Hermans c.s. over de democratische bestuursstructuur van de instellingen (15 156, nr. 7);

de motie-H. A. de Boer c.s. over het uitbrengen aan de Kamer van een evaluatierapport (15 156, nr. 8);

de motie-Salomons c.s. over rechtstreekse verkoop van de woningen van het RSV-concern aan gemeenten en/of woningbouwverenigingen (15 314, nr. 1);

de motie-Dijkman c.s. over overdracht van de woningen van het RSV-concern aan een toegelaten instelling (15 314, nr. 2).

De **Voorzitter**: Mij heeft het verzoek bereikt van mevrouw Salomons om de stemming over de motie, voorkomende op stuk nr. 15 314, nr. 1 te verplaatsen naar a.s. dinsdag. Wellicht geldt dat ook voor de motie van de heer Dijkman, voorkomende op stuk nr. 15 314, nr. 2. Ik heb namelijk begrepen, dat enkele fracties nog geen gelegenheid hebben gehad zich daarover een mening te vormen.

De heer **De Beer** (VVD): Ik ben een beetje verbaasd, mijnheer de Voorzitter. De PvdA heeft een spoedinterpellatie aangevraagd. Wij hebben gediscussieerd en er zijn twee moties ingediend. Ik meen dat alle fracties in de Kamer ruimschoots in de gelegenheid zijn gesteld de inhoud en de merites van die moties te beoordelen. Wij zien daarom geen enkele reden om de stemming over die moties uit te stellen. Dit geldt te meer omdat van de kant van de Regering geen andere mededelingen zijn te verwachten, zoals gisteren duidelijk is gezegd, die een

ander licht op de moties zouden kunnen werpen. Ik stel dan ook voor, de stemming over de moties nu te doen houden.

De heer **Dijkman** (CDA): In het kader van het gehouden spoeddebat vinden ook wij, dat de stemming over de moties nu zou moeten plaatsvinden.

Mevrouw **Salomons** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter. Wij zijn van mening dat de beraadslaging gisteren niet voldoende is afgerond. Wij hebben behoefte aan een nadere termijn. Ons is echter gebleken, dat het houden van die termijn nu grote problemen zou opleveren. Wij hebben derhalve contact gezocht met de meest betrokkenen. Ondanks het feit, dat de Minister van Economische Zaken kennelijk het RSV-concern niets kan verzoeken, is het mij gelukt een aantal belangrijke beslissingen, hangende de discussie in de Kamer, tot na dinsdag a.s. uitgesteld te krijgen. Om die reden menen wij dat er dinsdag a.s. nader over deze materie kan worden gesproken.

De **Voorzitter**: Ik heb begrepen, dat mevrouw Salomons nu al meedeelt, dat zij heropening van de beraadslaging op het tijdstip dat de Kamer daarvoor zal reserveren, op prijs stelt. Dat zal, als de Kamer het daarmee eens is, betekenen, dat wij nu de gedachtenwisseling over dit onderwerp nog niet kunnen afronden.

De heer **Dijkman** (CDA) Mijnheer de Voorzitter. Wij hebben deze zaak gisteren uitputtend behandeld. Een reden om de spoedinterpellatie te houden was juist, dat de betrokkenen in deze zaak op zo kort mogelijke termijn moesten weten waaraan zij toe zijn. Wij vinden het daarom van belang dat deze zaak op zo kort mogelijke termijn wordt afgehandeld. Wij verwachten niet – mevrouw Salomons heeft het tegendeel gisteren niet kunnen aantonen – dat de nadere informatie, die zij van de Regering vraagt, tot een bespoediging zou kunnen leiden; het tegendeel is o.i. het geval.

Mevrouw **Salomons** (PvdA): Helaas is de heer Dijkman het een en ander ontgaan. Wij verlangen nadere informatie, maar bovendien wordt thans een nieuw voorstel opgesteld, dat aan de Regering zal worden voorgelegd. Dit voorstel houdt verband met de inhoud van beide moties. Wij willen nu geen beslissing nemen zonder kennisgenomen te hebben van de inhoud van dit voorstel.

De heer **De Beer** (VVD): Als waar is wat mevrouw Salomons nu zegt, houdt dat in dat zij toegeeft, dat de interpellatie

veel te vroeg is gehouden. Dat is haar verantwoordelijkheid.

Mevrouw **Salomons** (PvdA): Neen, neen, want dank zij de interpellatie is er nu weer een redelijk gesprek op gang gekomen.

De **Voorzitter**: Wanneer degene, die een interpellatie heeft aangevraagd en een motie heeft ingediend, de Kamer het verzoek doet om de gedachtenwisseling nog niet definitief af te sluiten en nog niet te stemmen over de motie, komt de Kamer in de regel aan zo'n verzoek tegemoet. Ik vraag de Kamer nu in deze zin te besluiten.

De heer **Scholten** (CDA): Mijn fractie voelt daar onder de gegeven omstandigheden bepaald niet voor. Er is een spoedinterpellatie aangevraagd, die kennelijk door de PvdA-fractie niet werd voorbereid op de wijze als dat had moeten gebeuren. Ik maak er bezwaar tegen – zeker gelet op de manier, waarop een en ander gisteravond is gegaan – de zaak nu opnieuw aan te houden. Wij verlangen nu stemming over de moties.

Mevrouw **Salomons** (PvdA): Indien de Kamer zich bij dit standpunt aansluit, moet ik een nieuwe termijn vragen.

De heer **Terlouw** (D'66): Ik wil een dringend beroep doen op de regeringspartijen om het zover niet te laten komen. Een tijdje geleden vroeg een lid van de grootste oppositiepartij een interpellatie aan en werd dit verzoek geweigerd. Wij vonden dit toen al een tamelijk ongelukkige situatie.

De heer **Aantjes** (CDA): De interpellatie is nu toch toegestaan?!

De heer **Terlouw** (D'66): De Kamer heeft de interpellatie toegestaan en nu blijkt – om redenen, die vooral mevrouw Salomons aangaan – dat zij er de voorkeur aan geeft, nader te overleggen en nog niet over de moties te doen stemmen. Wij begeven ons belist op het verkeerde pad als het houden van deze stemmingen nu wordt afgedwongen. Zo is hier zelden gehandeld. Laten wij er alsjeblieft niet aan beginnen.

De heer **Klein** (PvdA): Zo doen wij dat hier niet met elkaar!

De heer **Van Thijn** (PvdA): Is het niet mogelijk, de beslissing hierover op te schorten tot na de theepauze?

De **Voorzitter**: Dat is natuurlijk niet uitgesloten. Kan deze gedachte de instemming van de Kamer verkrijgen?

De heer **Bakker** (CPN): Misschien mag ik, gelet op de tijd een suggestie doen.

Voorzitter

Wij zouden dit speciale debatje kunnen houden na de afsluiting van de eerste termijn in het kader van de algemene beschouwingen. Ik merk, dat deze opmerking leidt tot enige vrolijkheid bij mensen, die niet kunnen rekenen, maar het duurt precies even lang, of men het nu of vanavond doet. Voor een goede gang van zaken lijkt deze werkwijze mij het meest redelijk.

Mevrouw **Salomons** (PvdA): Ik heb met nadruk gezegd, dat uitstel zinvol is omdat er een nieuw voorstel wordt voorbereid. Ik heb niet gezegd, dat ik nog nader wil onderhandelen; in die positie verkeer ik niet. In het voorstel van de woningbouwvereniging aan de Regering komt de materie aan de orde, die ook in de moties is verwoord. Het lijkt mij dan ook zeer onverstandig om hetzij nu hetzij vanavond over de desbetreffende moties te stemmen. De onderhandelingen zullen waarschijnlijk eerst dinsdag worden afgerond.

De **Voorzitter**: Ik leg de Kamer nu het meest verstrekkende voorstel voor, namelijk om eerst aanstaande dinsdag over de moties te besluiten overeenkomstig het verlangen van de interpellante. Daarna kunnen minder verstrekkende voorstellen aan de orde komen.

De heer **Lubbers** (CDA): Het is mij opgevallen, dat niet meer gereageerd is op het voorstel van de heer Van Thijn om nu aan het werk te gaan en over deze kwestie na de theepauze, wanneer wij onze rust hebben hervonden, een besluit te nemen.

De **Voorzitter**: Ik vind dit ordevoorstel uitstekend. Dan nemen wij nu nog geen beslissing, maar doen dat pas na de theepauze.

De heer Meijer vraagt een derde termijn. Ik stel voor hem daartoe verlof te verlenen.

Daartoe wordt besloten.

De heer **Meijer** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! De heer Hermans heeft gisteren, nadat van mijn kant moties waren ingediend tijdens de debatten over de rijksbijdrageregeling voor sociaal-culturele activiteiten, uitspraken van de Kamer gevraagd over de verhouding tussen de overheid en het particulier initiatief en de rijksbijdrageregeling en over voorschriften met betrekking tot een democratisering in deze rijksbijdrageregeling, waarvan de conclusie qua strekking dezelfde is als die, welke in mijn moties is neergelegd.

De benadering die de heer Hermans heeft gekozen, kijkt op onderdelen af

en kiest ook andere uitgangspunten, maar komt in essentie op dezelfde conclusie neer: De motie beoogt een principiële gelijkwaardigheid in de rijksbijdrageregeling van particulier initiatief en andere vormen van beheer bij de uitvoering van welzijnsactiviteiten.

Ook beoogt zij bereiken, dat in de rijksbijdrageregeling het recht op medezeggenschap in de besturen van alle betrokkenen bij welzijnsorganisaties wordt vastgelegd. Om die reden vind ik het gewenst de conclusie van de Kamer zo duidelijk en eenduidig mogelijk te doen zijn. Daarom trek ik mijn moties, voorkomende op de stukken nrs. 3 en 4, welke op dezelfde onderwerpen betrekking hebben, in.

De **Voorzitter**: Aangezien de moties-Meijer c.s. (15 156 nrs. 3 en 4) zijn ingetrokken, maken zij geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

Staatssecretaris **Kraaijeveld-Wouters**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil graag reageren op een motie, ingediend door de heer Meijer, voorkomende op stuk nr. 5. Gisteren heb ik daarop immers niet gereageerd. Ik wil uiteraard graag op termijn het parlement een voorstel doen, waarin de uitgangspunten van en de criteria voor het op te stellen verdelingsplan worden neergelegd en toegelicht. Of daarbij direct al kan worden uitgegaan van de verdeelsleutel voor de algemene uitkering uit het Gemeentefonds volgens uniforme criteria, verhoogd met een bedrag voor de gemeenten met vastgestelde achterstandssituaties, zoals in de motie wordt gesuggereerd, valt nog te bezien.

Met de heer Meijer ben ik wel van oordeel, dat het begrip 'maatschappelijke achterstand' bij de verdeling van rijksmiddelen over de gemeenten een belangrijke rol kan spelen. Het is in ieder geval de bedoeling om de vereveningsproblematiek te bezien in het brede kader van de decentralisatie als geheel, waartoe enige tijd geleden de projectgroep-financiële gevolgen decentralisatie is ingesteld.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Ik geef gelegenheid tot het afleggen van stemverklaringen.

De heer **Wolff** (CPN): Mijnheer de Voorzitter! Onze fractie zal haar stem geven aan de motie-Meijer op stuk nr. 5 waarin het vraagstuk van de herverdeling van de beschikbare middelen aan de orde is. Zij steunt deze motie

waar sprake is van een toespitsing op het verzoek aan de Regering om op korte termijn het parlement een voorstel voor te leggen waarin de uitgangspunten en criteria vermeld zijn en worden toegelicht. Wellicht is dit ietwat overbodig na de verklaring van de Staatssecretaris. Voor het overige distantieën wij ons van de inhoud; het gaat ons alleen om het door mij genoemde verzoek.

De heer **H. A. de Boer** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Wat betreft motie nr. 5 wensen wij ons uitdrukkelijk los te maken van de overwegingen in deze motie. Wij zijn het echter eens met het uiteindelijke voorstel en zullen er voor stemmen. Gisteren heeft de Staatssecretaris de moties van de VVD (nr. 6 en nr. 7) in strijd genoemd met de geest van het regeerakkoord. Dat onderdeel deelt onze fractie en daarom zullen wij tegen beide moties stemmen.

De heer **Hermans** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Over motie nr. 5 van de heer Meijer wil ik het volgende opmerken. Wij willen de thans voorgestelde regeling eerst in werking zien. Pas na een evaluatie daarvan kunnen wij bezien welke de consequenties zijn, al hebben wij aangetoond dat wij nogal wat vrees hebben als het gaat om het budgettaire neutraal uitvoeren van deze operatie. Mijn fractie zal derhalve haar steun niet aan deze motie geven.

We zullen onze steun wel geven aan motie nr. 8 van de heer De Boer, waarbij wij ons echter uitdrukkelijk losmaken van de overwegingen, die in de motie zijn genoemd. Deze conclusie zal, gezien het feit dat wij motie nr. 5 afwijzen, volstrekt duidelijk zijn.

De heer **Mertens** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! De motie op stuk nr. 8 zal onze steun krijgen. Het lijkt ons in het logisch verlengde te liggen van de toezeggingen, eerder door de Staatssecretaris aan ons gedaan, voor de jaren 1979 en 1980.

De motie van de heer Meijer op stuk nr. 5 heeft eveneens onze instemming. In tegenstelling tot de vorige spreker geloven wij dat er op de kortst mogelijke termijn duidelijkheid moet worden verschaft op het stuk van de budgettaire neutraliteit, namelijk, dat die onmogelijk is.

De motie van de heer Hermans op stuk nr. 7 is op mijn verzoek gewijzigd. Daaraan kan ik dus zo langzamerhand mijn instemming niet meer onthouden en mijn fractie heeft mijn advies ter zake gevolgd.

Mertens

De motie op stuk nr. 6 is wat problematischer. Hoewel de decentralisatie-opvatting naar de burgers toe onze hartelijke instemming heeft, is het globale politieke effect nu dat er een keuze wordt gepresenteerd tussen de bevoorrechtting van het particuliere initiatief en de rechten van alle burgers, vertegenwoordigd op gemeenteraadsniveau. Bij nader inzien zullen wij ook deze motie steunen.

□

De heer **Meijer** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Een uitvoering van de moties nr. 6 en 7 van de heer Hermans achten wij een aanzienlijke versterking en verbetering van de rijksbijdrageregeling. Wij zullen voor deze moties stemmen.

Hoewel wij in dit stadium niet van oordeel zijn dat er behoefte bestaat aan meer centrale sturelementen in de regeling, zijn wij het eens met het verzoek van de heer De Boer om een onderzoek in te stellen naar de gang van zaken in de komende jaren. Wij stemmen derhalve in met motie nr. 8.

□

Mevrouw **Beckers-de Bruijn** (PPR): Mijnheer de Voorzitter! Wij zijn uiteraad voor de motie van de heer Meijer op stuk nr. 5 met de aantekening, dat wij graag een extra rijksbijdrage willen voor gemeenten in achterstandsituaties. Wij zullen vóór de moties 6 en 7 stemmen omdat zij een duidelijke verbetering betekenen. Ons stemmen vóór motie nr. 6 gaat overigens wat aarzelend.

Wat betreft de motie-de Boer: met het dictum zijn wij het eens, vooral met de overweging dat het mogelijk is dat er een discrepantie kan ontstaan tussen deze rijksbijdrageregeling en de komende kaderwet specifiek welzijn. Van de overwegingen willen wij ons distantiëren.

De motie-Meijer c.s. (15 156, nr. 5) wordt bij zitten en opstaan met algemene stemmen aangenomen.

De motie-Hermans c.s. (15 156, nr. 6) wordt bij zitten en opstaan aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van het CDA, de SGP, het GPV en DS'70 tegen deze motie hebben gestemd.

De motie-Hermans c.s. (15 156, nr. 7) wordt bij zitten en opstaan aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van het CDA, de SGP en het GPV tegen deze motie hebben gestemd.

De motie-H. A. de Boer c.s. (15 156, nr. 8) wordt bij zitten en opstaan met algemene stemmen aangenomen.

De **Voorzitter**: Het lid Hermans deelt mij mede, dat de leden van zijn fractie, tegen haar bedoeling in, vóór de motie-Meijer c.s. (15 156, nr. 5) hebben gestemd.

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van; **Bestek '81 (15 081); algemene politieke en financiële beschouwingen over de rijksbegroting voor het jaar 1979 (15 300).**

De beraadslaging wordt hervat.

Hierbij is tevens aan de orde: de motie-Den Uyl c.s. over sociale uitkeringen (15 081, nr. 6).

CDA-fractievoorzitter Aantjes

□

De heer **Aantjes** (CDA): 'De wereld is groter dan Nederland en bij de noden die elders moeten worden gelenigd vallen onze eigen zorgen bijna in het niet'. Dit is een der laatste zinnen uit de Troonrede. Ik zet hem met overtuiging aan het begin. Er is en zal vandaag zeer veel gesproken worden over onze eigen nationale problemen en daar is alle aanleiding toe. Maar het is wel goed als wij die blijven zien in het kader van de wereld waarvan wij deel uitmaken.

Een wereld waarin bewapeningswedloop en wapenproductie nog steeds voortgang vinden, niet alleen tussen NAVO en Warschaupact maar overal; een wereld, waarin nucleaire

wapens een steeds grotere rol gaan spelen; een wereld waarin mensenrechten nog altijd met voeten worden getreden; een wereld waarin de uitbanning van de honger nauwelijks vorderingen maakt.

In zo'n wereld vormt de verarming van bewoners van sommige Europese landen als gevolg van een zeer hoog inflatietempo nog maar een mineur probleem, laat staan onze problemen van nullijn, min-nullijn dan wel plus-nullijn. Ik bagatelliseer die problemen niet en ik bagatelliseer zeker niet de taak van Regering en parlement in deze zaken, die direct binnen ons bereik liggen en rechtstreeks tot onze verantwoordelijkheid behoren, maar ik vind wel dat zij mogen worden gezien en geplaatst tegen de achtergrond van de sombere wereldproblemen die óók mede tot onze verantwoordelijkheid behoren.

Soms is er een lichtpunt, zoals de resultaten van de conferentie van Camp David, een gebeurtenis die een historisch vervolg is op de moedige reis van Sadat naar Jeruzalem. President Carter heeft zijn toch al aangetaste reputatie op het spel gezet toen hij Camp David organiseerde. Kissinger, die kennelijk weinig fiducia had in de onderneming, zei aan de vooravond ervan: 'Alleen iemand die zeker weet dat hij slaagt, kan zo'n conferentie bijeenroepen'.

Welnu, het resultaat heeft alle verwachtingen overtroffen. Maar niet alleen Carter heeft veel geriskeerd, ook Sadat en Begin hebben dit gedaan. Want beide partijen konden alleen slagen en zijn ook alleen geslaagd bij het wederzijds doen van in eigen land als zware concessies ervaren beslissingen.

Na de vele herhaalde oorlogen, na de diepe en nog verse wonden durfde eigenlijk niemand aan deze zelfoverwinningen te geloven en nog steeds staan we er ongelovig bij, maar nu toch met gefundeerde hoop: stel je voor dat het werkelijk vrede werd! Als zelfs deze dertigjarige conflicthaard in het Midden-Oosten kan worden uitge-trapt, moet dan niet de hoop in de gehele wereld herleven? Want het Midden-Oosten en Israël zijn niet zomaar een gebied en een land. Het gaat om een gebied en een volk, die vanwege hun plaats in de heilsgeschiedenis een heel bijzondere plaats in het wereldgebeuren van alle tijden innemen.

President Carter heeft hiermee opnieuw een element toegevoegd aan de hoop die hij bij velen al had gewekt

Aantjes

door zijn energiepolitiek, zijn handhaven van Andrew Young, zijn niet uitsluitend militaire benadering van het vraagstuk van het neutronenwapen. Het is opvallend dat nu de stemmen verstommen van degenen die altijd zo luide hebben geroepen om zich onverkort achter het leiderschap van de Verenigde Staten van Amerika, onze bevrijders uit de Tweede Wereldoorlog, te scharen.

In plaats daarvan zijn er nu zelfs hier en daar, met name in Frankrijk en de Duitse Bondsrepubliek, tekenen van een zeker anti-Amerikanisme waar te nemen. De secretaris-generaal van de NAVO heeft president Carter zelfs al publiekelijk vermaand, een beetje op te schieten met de invoering van het neutronenwapen en de Atlantic Treaty Association, waarvan de Atlantische Commissie deel uitmaakt, heeft zich daar nu blijkbaar bij gevoegd.

In elk geval zou ik het zeer op prijs stellen, volgende week van de Regering te vernemen hoe zij oordeelt over het optreden van president Carter, meer in het bijzonder op de vier door mij genoemde punten en of zij bereid is hem daarvan te doen blijken.

Het bevorderen van vrede en veiligheid is een der hoofdpeilers van ons buitenlands beleid. Daarmee zitten wij dan tevens middenin de spanning tussen enerzijds de vastberadenheid om de vrijheid te verdedigen en de bereidheid daarvoor offers te brengen en anderzijds de wens, alles in het werk te stellen het proces van toenemende bewapening, in het bijzonder de nucleaire bewapening, om te buigen.

Alle politiek moet worden bedreven tussen de polen van dankbaarheid en onvrede.

De overheid mag geen afstand doen van haar roeping, de veiligheid van de burger te beschermen, zowel intern door middel van een politie- als extern door middel van een defensie-apparaat. Nederland is daar, voor wat de externe veiligheid betreft, allang niet meer op eigen kracht toe in staat.

De NAVO is hoeksteen van ons veiligheidsbeleid. Dat is niet alleen de officiële Nederlandse beleidslijn, dat is ook de opvatting van het CDA en van mijzelf. Hoe afschuwelijk het ook is, dat wij al 30 jaar lang balanceren op het scherp van de afschrikkingsevenwicht, ik ben er niettemin van overtuigd dat het alleen aan dit evenwicht te danken is dat de grens van de vrijheid in Europa niet is verlegd van de Elbe naar de Noordzee.

Daaraan doe ik niet af, als ik tevens zeg dat niet alle middelen aanvaardbaar zijn die ter verdediging van onze vrijheid en veiligheid worden gehanteerd. Juist omdat onze loyaliteit jegens het bondgenootschap onverdacht is, maken wij er aanspraak op dat onze opvattingen serieus worden genomen.

Dit geldt met name als het de kernbewapening betreft. De verklaring die onze fractie over het neutronenwapen heeft afgelegd, is ernstig gemeend en komt uit diepe verontrusting voort. Wij hebben niet ieder nucleair wapen tot nog toe afgewezen.

Gezien de huidige stand van zaken zijn wij reeds ver gegaan, maar wij willen wel bij iedere nieuwe toevoeging ons kunnen afvragen of dit in de spanning tussen noodzakelijke verdediging en noodzakelijke denuclearisering nog aanvaardbaar is. Daarbij gaat het niet om een incidentele beslissing op zich zelf. Die zal altijd weer in het kader van het totale NAVO-beleid beoordeeld moeten worden. Ook de houding en de reacties van het Warschaupact zijn factoren die voor een standpuntbepaling dan van belang zijn.

Wat wij niet willen is veilig schuilen onder een door anderen opgehouden paraplu. Het enige zuivere dilemma is dan: niet meedoen of volwaardig meedoen. Aan onze loyaliteit behoeft niet te worden getwijfeld maar dit betekent niet bij voorbaat instemmen met of zich neerleggen bij welke beslissing dan ook. Wij willen voortdurend alle aspecten tegen elkaar kunnen blijven afwegen, waarbij ik mij zeer wel realiseer dat niet iedere mogelijke uitkomst dezelfde graad van waarschijnlijkheid heeft.

Naast of desnoods tegenover de eisen van een adequaat veiligheidssysteem voor ons zelf willen wij volle ruimte geven aan onze verantwoordelijkheid voor het voortbestaan van de mensheid en de wereld. De afschuwelijke beklemming van een totale vernietiging van alle leven moet ons verhinderen de vragen van de nucleaire bewapening uitsluitend militair-technisch te bezien.

In mijn commentaar op de Troonrede heb ik de aandacht van de Regering voor het benauwende vraagstuk van de kernbewapening hoopgevend genoemd. Ik baseerde dat op de toen ter beschikking staande hoofdpunten van het regeringsbeleid. Inmiddels heb ik kennis kunnen nemen van de memorie van toelichting op de begroting van Defensie. Ik handhaaf mijn aanvanke-

lijk oordeel voor wat betreft de uitvoerige aandacht die aan dit vraagstuk wordt geschonken. Die bevestigt de echte en diepe bezorgdheid bij de Regering. Die uitvoerige aandacht mag door IKV en Pax Christi stellig mede als een vrucht van hun activiteiten worden gezien.

Ik kan echter niet ontkennen dat de inhoud van de beschouwingen ons heeft teleurgesteld. De benadering is sterk eenzijdig bepaald door de militaire aspecten en te weinig politiek van aard. Nieuwe gezichtspunten die de denuclearisering kunnen bevorderen, tref ik niet aan. Wel wordt uitdrukkelijk de mogelijkheid open gehouden tot het voor dubbel gebruik (zowel conventioneel als nucleair) geschikt maken van nieuw wapentuig in de tachtiger jaren.

Weliswaar wordt gewezen op de noodzaak van extra kosten bij de keuze voor conventionele alternatieven, maar niet blijkt dat die alternatieven dan ook absolute voorrang zullen hebben. Ik wijs erop dat onze bereidheid mee te werken aan de verhoging van de Defensiebegroting uitdrukkelijk afhankelijk was gesteld van een sterker accent in het beleid op de denuclearisering. Dan moet het beleid ook ergens toe leiden, als was het slechts tot daarop afgestemde initiatieven.

Bij de begrotingsbehandeling zal er stellig gelegenheid zijn nader hierop in te gaan, maar ik zou de Regering willen vragen in afwachting daarvan zich reeds te bezinnen op de vraag tot welke initiatieven een evenwicht tussen loyaliteit aan het bondgenootschap en een krachtig op denuclearisering gericht eigen beleid haar dient te brengen.

Beide zijn een zaak van ethiek. Wij zullen zelfs de onmogelijkheden voor mogelijk moeten houden, willen wij de totale vernietiging ontlopen. Ook om de muren van Jericho moest zevenmaal worden heengelopen, alvorens zij omvielen.

Onze defensie-inspanning kan alleen geloofwaardig zijn in het licht van onze inspanningen voor volken in verdrukking en ellende. De echte oorzaak van het ontbreken van vrede is immers het ontbreken van recht. Want alleen waar recht heerst kan vrede bestaan. Zij zijn zo ondeelbaar aan elkaar verbonden als Psalm 85 het uitdrukt: De vrede en het recht kussen elkaar.

Met voldoening heb ik kennis genomen van de mededeling in de Troonrede dat de Kamer binnenkort een uiteenzetting over het regeringsbeleid ten aanzien van de mensenrechten zal

Aantjes

ontvangen. Bij de laatste behandeling van de begroting van Buitenlandse Zaken was daar door onze fractie om gevraagd. Dertig jaar na het gereedkomen van de universele verklaring van de rechten van de mens wordt deze volgens Amnesty International in meer dan 100 landen geschonden. Toch heeft de vastgelegde norm betekenis. Dit geldt ook voor de slotakte van Helsinki. Mensen grijpen ernaar en beroepen er zich op.

De verklaringen worden zo steunpunten voor de strijd om menselijke waardigheid en vrijheid. Wij wensen ons tegen de schending van mensenrechten te verzetten ongeacht het bewind waaronder deze wordt bedreven. Er is geen terrein, waarop zozeer het verwijt van selectieve verontwaardiging wordt gehanteerd als dit.

Toch maakt het voor ons wel enig verschil, of aan mensenrechten wordt te kort gedaan onder een regering die zegt zich naar de Bijbel te willen richten, dan wel onder een regering die openlijk het atheïsme belijdt. Voor de slachtoffers maakt het geen verschil maar het eerste trekken wij ons meer aan. In die zin is het CDA inderdaad selectief verontwaardigd zoals ook uit ons program blijkt.

Waardering bestaat er bij ons dan ook voor de ernstige waarschuwingen die de Minister van Buitenlandse Zaken voor het forum van de Verenigde Naties heeft laten horen aan het adres van Zuid-Afrika, geheel overeenkomstig de uitspraken van de Minister-President bij het debat over de regeringsverklaring. Er blijkt te meer reden voor, nu Zuid-Afrika de kans niet heeft benut om bij de keuze van een nieuwe premier een andere koers in te slaan.

Kan de Regering zeggen, wanneer de voortzetting van de behandeling van de Sanctiewet kan worden verwacht? De heer Den Uyl heeft het goed bij ons afgekeken: wij verwachten nu een duidelijk antwoord van de Regering. Ook de situatie in Rhodesië, Cambodja en vele landen van latijns-Amerika – ik denk in het bijzonder ook aan Nicaragua – blijft vereisen dat de Nederlandse Regering zich actief inzet.

Een enkele opmerking in dit verband over Brazilië in relatie tot het Urenco-project. Graag zou ik nog een reactie van de Regering vernemen op de suggestie de besprekingen over de waarborgen bij het gebruik van kernenergie in internationaal verband niet te laten lopen via de normale diplomatieke kanalen, maar te doen coördineren door een speciale ambassadeur, uiteraard onder de volle politieke verant-

woordelijkheid van de Minister van Buitenlandse Zaken. Het zou accent geven aan de grote waarde die ons land daaraan hecht.

Bijzondere aandacht vraag ik voor de situatie in Chili, ten aanzien waarvan het CDA-bestuur onlangs heeft gepleit voor internationale isolering als enig overgebleven pressiemiddel op de machthebbers daar. Hoe beoordeelt de Regering de situatie daar thans en hoe denkt zij zich daarbij in te zetten?

Wij zijn niet bij machte alle gevangenen in de wereld te bezoeken, laat staan hen te bevrijden. Maar wij kunnen wel de tekens oprichten waaruit blijkt dat wij, zij het naar de mate van onze vermogens, in die geest ons willen inzetten.

Wij zijn ook niet bij machte alle hongerigen in de wereld te voeden, maar wij kunnen wel de tekens oprichten waaruit blijkt dat wij, zij het naar de mate van onze vermogens, ons in die geest willen inzetten, bewijzen van solidariteit door onze hulp én door onze eigen manier van leven. Het bouwen aan een nieuwe economische orde omvat onze én hun wereld.

Voor velen in ons land en in het Westen is de tegenstelling Oost-West nog steeds de enige, of althans de overheersende tegenstelling in de wereld. Maar de tegenstelling Noord-Zuid is nog belangrijker. Noord omvat hier Oost én West.

Te lang is de houding tegenover de jonge wereld gekenmerkt geweest door de paternalistische regel: Wie vraagt wordt overgeslagen. Eindelijk zijn de ogen ervoor open gegaan dat de verhouding tussen rijke en arme landen niet beheerst behoort te worden door het verlenen van gunsten maar door het erkennen en honoreren van rechten. Met grote instemming beluisterden wij dan ook de uitspraak in de Troonrede dat de hulpverlening aan de Derde Wereld voor ons land een taak van de hoogste orde blijft. Let wel: hoogste orde, eerste prioriteit derhalve.

Omdat het hier om een zaak van recht gaat, mogen en willen wij niet tolereren dat hulp aan de onderontwikkelde wereld een barometer wordt waarop de wisselingen in het economische klimaat van de geïndustrialiseerde landen kunnen worden afgelezen. De hulpverlening aan de armsten in de wereld mag niet ondergeschikt worden gemaakt aan onze eigen economische verlangens. Daarom vraag ik een nadere uiteenzetting over de aankondiging in de memories van toelichting op de begrotingen van Econo-

mische Zaken en voor Ontwikkelingssamenwerking, dat van de begroting voor Ontwikkelingssamenwerking 100 miljoen gulden zal worden gebruikt voor 'exporttransacties met een ontwikkelingsdimensie'. De term wekt al argwaan. Export-relevante ontwikkelingsactiviteiten zou al een ander accent hebben dan exporttransacties met een ontwikkelingsdimensie.

De argwaan is nog versterkt door de uitspraken van Staatssecretaris Beijen in verschillende dagbladen van 16 september jl. en ter gelegenheid van het jubileum van een verffabriek. Bij die laatste gelegenheid noemde de Staatssecretaris als specifieke exportbevorderende maatregelen in één adem:

'het exportfinancierings-arrangement; de kredietverzekering; de koers-risicodekking; het matchingfonds; de achtergestelde leningen; de subsidiëring van gebundelde export-initiatieven; de garantieregeling voor turn-key projecten; en de 'thans gecreëerde mogelijkheid tot het combineren van ontwikkelingshulp met de export van kapitaalgoederen'.

Wil de Staatssecretaris soms de hulp aan Cuba voortzetten? Want die hulp leidde al sinds jaar en dag tot export van volksgezondheidsapparatuur door een fabriek in een bekend deel van ons land.

Dit is niet het kader, waarin wij de ontwikkelingsamenwerking geplaatst willen zien. Er mag maar één ding beslissend zijn, en dat is de bijdragen die onze activiteiten leveren tot leniging van de nood en tot structurele wijziging van de internationale economische orde.

Ons land zal zich er krachtig en vasthoudend voor moeten inzetten dat al deze wereldproblemen steeds meer langs de weg van de Europese politieke samenwerking worden aangepakt. De komende verkiezingen voor het Europese Parlement en de uitbreiding van de EEG met drie nieuwe lid-staten vormen voor de landen van de Gemeenschap een grote uitdaging.

Europa moet en kan een bijdrage leveren in de wereldproblematiek, met name aan een mondiaal ontwikkelingsamenwerkingsbeleid, een open houding ten opzichte van de internationale arbeidsverdeling en geen afscherming van de westerse markt voor de opkomende export van verwerkte producten uit de ontwikkelingslanden.

Dat de portefeuille voor Ontwikkelingsamenwerking in handen is van een zo overtuigd en ervaren Europeaan als Minister De Koning wekt verwachtingen, maar schept ook verplichtingen tot het aanvullen van een voortrekkersrol in Europa.

Aantjes

Voor dit alles is ook een sterke Europese executive, de Europese Commissie, een voorwaarde. Deze dient door de Raad van Ministers zoveel mogelijk in staat te worden gesteld problemen te signaleren, te analyseren en voortdurend onder de aandacht van de regeringen en van het Europees Parlement te brengen.

Wil de verkiezing van een Europees Parlement een werkelijke bijdrage zijn tot de vorming van een democratisch Europa, dan dient dat parlement niet alleen rechtstreeks te worden gekozen, maar ook bevoegdheden te hebben om de zin van zijn bestaan tegenover de volken van Europa te rechtvaardigen.

De Europese eenheid in verscheidenheid zal het kader moeten vormen waarin gezamenlijk gebeurt, wat moet en nationaal blijft, wat kan. Problemen als werkloosheid, labiele valutaverhoudingen, economische teruggang, onevenwichtige betalingsbalansen en grondstofvraagstukken kunnen niet meer buiten de Europese context worden gezien en opgelost.

Van de wereldproblemen, via Europa, naar ons eigen land en dat alles in het licht van de in het begin geciteerde zin uit de troonrede. Met alle erkenning van de relativiteit van onze problemen, er blijft nog genoeg over om ook nationaal bezorgd en ontevreden of, beter uitgedrukt, in onvrede over te zijn. Ik denk aan de positie van velerlei hulpbehoevenden, psychiatrische patiënten, gehandicapten, bejaarden. Hun grootste nood zit in de onmacht of onwil van de maatschappij voor hen een eigen verantwoordelijke plaats in de samenleving in te ruimen.

Dat is ook de nationale uitdaging ten aanzien van de jeugd. De jeugd is mondiger en ongeduldiger dan vroeger. Daar steekt achter een drang naar meer gerechtigheid in de wereld en in onze samenleving met daarbinnen een stuk geborgenheid. Mogelijkheden om zich te ontplooien, om mee te doen, zoekt deze jeugd in de leef- en woon sfeer maar zeker ook in beroep en werk. Daarom zullen wij hoe dan ook moeten zorgen voor werkgelegenheid. Produktiviteitsverbetering als gevolg van automatisering zullen wij daarom niet moeten gebruiken, althans niet op korte termijn, voor een kortere werkweek of voor een hoger inkomen, maar voor het oplossen van maatschappelijke knelpunten.

Ik noem ook de positie van de vrouw in onze samenleving. Staatssecretaris Kraaijeveld-Wouters kan bij haar ver-

antwoordelijkheid voor het emancipatie-beleid op de steun van onze fractie rekenen, ook als het erom gaat daarvoor de medewerking in andere sectoren van het overheidsbeleid te verkrijgen.

Een eigen verantwoordelijke plaats inruimen in onze samenleving is ook de opgave ten aanzien van de culturele en etnische minderheden en de vreemdelingen in ons midden: Surinamers, Molukkers, zigeuners, gastarbeiders, politieke vluchtelingen. Voor hen moet Nederland een land van hoop en niet van wanhoop zijn.

Ook dat is in de eerste plaats een zaak van mentaliteit, van levensstijl. Nadat Nederlanders zich eerst boven bepaalde werkzaamheden verheven gevoelden, gevoelen velen zich nu verheven boven degenen, die zijn aange trokken om dit werk te doen. Over gastarbeiders wordt denigrerend gesproken, over illegale werkgevers begripvol, over zwart-werkers vergoelijkend, over fiscale misbruikers bewonderend. Zo ligt het in brede kringen.

Het ontslaat de overheid niet van haar plicht recht te doen aan wie recht te kort komt. Wij zijn niet bij machte alle vreemdelingen te herbergen, maar wij kunnen wel de tekenen oprichten waaruit blijkt dat wij ons, zij het naar de mate van ons vermogen, in die geest willen inzetten.

Niet iedere vreemdeling is een vluchteling; maar voor wie werkelijk in de knel zit of zou kunnen komen mag de deur niet dicht gaan. Om daarin rechtvaardig te kunnen oordelen, is een individuele beoordeling noodzakelijk. Het gaat bij voorbeeld bij de kerk-Marokkanen niet om een groep van 182 personen maar om 182 mensen. Het is onwaarschijnlijk dat, wat voor één geldt, daarmee vanzelfsprekend ook voor 181 anderen zou gelden of omgekeerd.

Waar menselijke problemen worden gecollectiveerd, dreigt de mens zelf plaats te maken voor een abstractie. Wat wij van de Regering verwachten is een beleid, waarin duidelijk elke beslissing op de situatie van die ene mens, waarop de beslissing betrekking heeft, is afgestemd. Als de beslissing voor die mens rechtvaardig is, zullen wij de Regering steunen, alle actie ten spijt. Als de beslissing ten aanzien van die ene mens niet rechtvaardig is, zal de Regering ons tegen haar vinden, ongeacht de politieke relatie tot het kabinet.

Een tijd van werkloosheid betekent een ernstige bedreiging voor het welzijn. Harmonisatie van het versnipperde welzijnswerk is dan meer dan ooit

noodzakelijk. Reeds in 1973 heeft de Kamer een mede door mij ondertekende motie-Andriessen aanvaard. Wij ondertekenden overigens meestal elkaars moties.

Een voorbeeld van die versnippering is het zgn. residentiële jeugdwerk. Maatschappelijke omstandigheden, gezinssituaties en persoonlijke eigenschappen maken het voor een vrij groot aantal jeugdigen nodig tijdelijk buiten het gezin te worden opgevoed. Bij het in stand houden van de daarvoor bestaande instellingen zijn vier departementen betrokken, namelijk Justitie, Volksgezondheid, Onderwijs en CRM. De totale kosten bedragen ± f 900 miljoen, maar vergelijkbare instellingen worden thans op onvergelijkbare wijze gefinancierd.

De samenwerking van de internaten is daardoor minder dan ze zou kunnen en moeten zijn. Jeugdigen mogen hun verdere weg in de maatschappij zoeken nadat zij eerst voorzien zijn van het stempel 'justitieel' of 'medisch geval'. Een daadwerkelijke harmonisatie is noodzakelijk. Ook een geharmoniseerde parlementaire behandeling.

De behandeling bij de onderscheiden begrotingshoofdstukken maakt dit helaas blijkens de ervaring niet wel mogelijk. Vandaar dat ik deze zaak thans bij de algemene politieke beschouwingen aan de orde moet stellen.

Deze jeugdhulpverlening zou onder één beleidsnoemer moeten worden gebracht; een deskundige niet-ambtelijke werkgroep zou moeten worden belast met de taak structurele oplossingen aan te bieden m.b.t. een onduidelzinnig financieringssysteem. Aan de Harmonisatieraad voor het Welzijnsbeleid kan worden gevraagd oplossingen aan te dragen voor de verschillen van indeling in verzorgingsgebieden en de daarmee samenhangende taken en bevoegdheden op bestuurlijk terrein. Naar ons oordeel zouden deze doelstellingen per januari 1980 moeten zijn bereikt. Gaarne zie ik het antwoord van de Regering tegemoet. Afhankelijk daarvan kan ik beoordelen of ik er in tweede termijn op terug moet komen dan wel de begrotingsbehandelingen kan afwachten.

Decentralisatie van welzijn acht onze fractie van groot belang. Zoals al bij verschillende gelegenheden door onze woordvoerders is naar voren gebracht zijn wij van mening dat ten aanzien van de financiering het beginsel 'budgettair neutraal' niet kan worden gehanteerd. De Kamer heeft zich enkele maanden geleden door de aanvaarding van een motie met die opvatting

Aantjes

verenigd. Wij zijn erkentelijk dat de Regering ook zelf het principe 'budgettair neutraal' in feite doorbreekt blijkens de f 30 miljoen extra die voor de periode 1979 tot 1981 is toegezegd.

Wij gaan ervan uit dat dit extra uitgetrokken bedrag voor 1979 voldoende zal zijn, gegeven het feit dat 1979 met name voorbereidingsjaar zal zijn. Zou de invoering van de rijksbijdrage leiden tot verwaarlozing van de specifieke aandacht voor de met name in het regeerakkoord genoemde groepen in achterstandsituaties, dan zullen wij daarop zeker te zijner tijd terugkomen.

In ons omroepbestel treedt vervlaking op, betrokkenheid van de commercie en een steeds sterker op de consument gericht beleid. Mijn vraag aan de Regering is of naar haar oordeel het omroepbestel nog wel beantwoordt aan wat Regering en parlement er in 1966 mee voor hadden, en of de geestelijke en maatschappelijk-culturele stromingen uit onze samenleving blijkens de zendtijdverdeling nog wel voldoende tot hun recht kunnen komen.

Met instemming hebben wij kennis genomen van de passages in de onderwijsbegroting over de democratisering binnen het onderwijs. Ik ben benieuwd welke consequenties de indieners van het wetsontwerp inzake de democratisering daaruit voor hun initiatief zullen trekken.

Mij viel op dat bij het Gemeentefonds een bedrag in de orde van grootte van 160 miljoen gulden in de onderwijssector zal worden omgebogen. Als ik het goed heb begrepen zal dit voor bijna de helft ten laste gaan van het buitengewoon onderwijs, de sector waarin vele geestelijk en lichamelijk gehandicapten onderwijs volgen. Dat zou mijns inziens in strijd komen met een der uitgangspunten van het omhuigingsbeleid. Ik vraag de Regering dan ook met nadruk zich op deze toedeling nog eens te bezinnen.

Enkele opmerkingen ook over het wetenschapsbeleid. Evenals alle beleid dient in een verantwoordelijke samenleving ook het wetenschapsbeleid uit te gaan van rentmeesterschap, deelgenootschap en dienstbaarheid. Rentmeesterschap omdat daarin zowel de opdracht tot onderzoek als tot het in acht nemen van grenzen is besloten. Deelgenootschap omdat daarin de plicht ligt verankerd met anderen de verantwoordelijkheid voor en de resultaten van wetenschapsbeoefening te delen. Dienstbaarheid omdat daarin de noodzaak vastligt van een aan de samenleving ten goede laten komen

van al die zaken die wetenschap en technologie vermogen, waarbij de noden van de samenleving voorrang hebben. Dienstbaarheid impliceert de versterking van de positie van de zwakkeren, het opheffen van de ongelijkwaardigheid.

Technologische innovatie, hoe belangrijk op zich zelf ook, kan niet de enige oplossing zijn. De noodzakelijke overgang van onbepaalde naar selectieve groei betekent ook meer nadruk op zaken van immateriële aard, meer zorg voor de onderzoekgebieden in het spanningsveld van welvaart en welzijn. Het zoeken naar een nieuwe levensstijl dient ook een maatschappelijke vernieuwing in te houden. Ook daarvoor is, op weg naar een ander evenwicht tussen het financieel-economisch haalbare en het maatschappelijk aanvaardbare, onderzoek onontbeerlijk.

De begrippen haalbaarheid en aanvaardbaarheid wijzen ook op de grenzen van die wetenschapsbeoefening zelf. De in de 19e eeuw hooggeroemde vrijheid van wetenschap en onderzoek heeft voor ons absoluut waarde, maar geen absolute waarde. Daaraan zijn, evenals aan elke menselijke vrijheid, grenzen gesteld. De grens ligt tussen die ontplooiingen die het leven van de mens, zijn gemeenschap en zijn omgeving ten goede komen, en die woekeringen die het bestaan van schepsel en schepping nu of in de toekomst schaden of bedreigen.

Grenzen lijken te worden overschreden die tot nu toe onoverbrugbaar of onzichtbaar waren. Of het daarbij nu gaat om erfelijke manipulatie, fysische ingrepen of experimenten op mensen en dieren, de vraag blijft actueel, hoe de norm van de menselijke waardigheid die grenzen kan duidelijk maken. Onze fractie zal in de komende tijd aan de discussies over dit vraagstuk haar bijdrage zeker leveren.

In mijn commentaar op Troonrede en Miljoenennota heb ik reeds de grote instemming tot uitdrukking gebracht, waarmee wij kennis hebben genomen van de voorgenomen maatregelen op het gebied van het milieu-beleid. De plannen van de Minister van Milieuhygiëne, van wie wij tot voor kort slechts zijn nog betere helft kenden, zijn concreet en vertrouwenwekkend en geven blijk van visie op de maatschappelijke ontwikkelingen.

Helaas missen wij een visie op de plaats van de volksgezondheid in het totale overheidsbeleid, een visie die des te noodzakelijker is gezien de forse bijdrage die in de sfeer van de volksgezondheid aan de omhuigingsoperatie

wordt verwacht. Het relatief hoge welvaartspeil gaat gepaard met een toename van een beroep op medische hulp en hulpmiddelen en van de arbeidsongeschiktheid.

Wij worden geconfronteerd met specifieke welvaartsziekten, die voornamelijk worden veroorzaakt door verkeerde voedingsgewoonten en door een overmatig gebruik van alcohol en tabak, met name ook onder de jeugd. Zorgwekkend is ook dat de medische consumptie in de grote bevolkingscentra aanzienlijk hoger is dan in de rest van het land. Dit wijst erop dat ondanks de hogere welvaart de communicatie tussen de mensen onderling niet is verbeterd. De welvaart is toegenomen, het welzijn is verminderd. Het zijn niet in de laatste plaats deze specifieke welvaartsziekten, die de behoefte aan een nieuwe levensstijl illustreren.

Meer accent op het welzijn doet ons ook instemmen met het voornemen bij het beleid ten aanzien van Verkeer en Waterstaat prioriteit te geven aan de verkeersveiligheid en aan de beveiliging tegen het water. Ter voorbereiding op de begrotingsbehandeling zal in onze fractie zorgvuldig worden nagegaan, of verschuivingen noodzakelijk zijn binnen de begroting voor te stellen vanuit de invalshoek van een optimale bijdrage aan de kwaliteit van het bestaan, waarbij ik in het bijzonder denk aan het leefklimaat in onze steden en op het platteland.

Zorg voor het welzijn van de mensen en de noodzaak van het stellen van prioriteiten maken het niet slechts noodzakelijk dat op het gebied van de volkshuisvesting de woningproductie op peil wordt gehouden, maar ook dat deze wordt afgestemd op de behoefte. Onze fractie aanvaardt de geografische differentiatie die daar onvermijdelijk mee gepaard zal gaan.

Bij de begroting van Justitie leveren de uiteenzettingen en aankondigingen in de memorie van toelichting het onloochenbare bewijs, dat de Minister aan het werk is getrokken met de visie en de vaart, die door wie hem kenden op goede gronden van hem mochten worden verwacht.

Des te pijnlijker wordt daarom een mededeling gemist over een in te dienen wetsontwerp op de abortus. Ik beperk mij nu tot het uitspreken van de wens en het vertrouwen, dat de Ministers van Volksgezondheid en Justitie erin zullen slagen tijdig vóór de in het regeerakkoord genoemde datum een regeringsontwerp bij de Kamer in te dienen.

In het begin heb ik gewezen op de relativiteit van onze eigen problemen

Aantjes

tegen de achtergrond van de situatie in de wereld en ook in grote delen van Europa. Van onze binnenlandse problematiek heb ik slechts enkele punten kunnen aanroeren, maar ook die betroffen onderwerpen die op enige termijn gezien voor het leven en het samenleven der mensen in onze maatschappij van grotere betekenis zijn dan tal van actuele discussiepunten, hoe belangrijk die op zich zelf ook zijn.

Voordat ik nu tot slot kom tot enkele beschouwingen over Bestek '81 moet ik nog één onderwerp aansnijden waar de regeringsstukken over zwijgen, namelijk de relatie van de staat tot de kerk. De terecht aanvaarde scheiding van de verantwoordelijkheden van overheid en kerk mag niet de gedachte doen post vatten alsof er generlei relatie meer zou zijn. Hoewel de kerk niet het monopolie heeft van het geestelijk leven, oefent zij daarop toch een geweldige invloed uit. Daarmee draagt zij jaarlijk niet de onbelangrijkste bouwstenen aan voor een samenleving waarin het levensbeschouwelijke element een essentiële component ook van de sociaal-economische orde is.

Waar Troonrede, Miljoenennota en de afzonderlijke begrotingen een weerspiegeling vormen van de relatie van de overheid met welhaast alle taakvelden van de samenleving is het opmerkelijk dat dit element in deze momentopname niet voorkomt. De overheid dient het tot haar taak te rekenen niet slechts om het recht veilig te stellen volgens een bepaalde levensovertuiging te leven, maar ook de voorwaarden en ruimte te scheppen om vanuit die levensovertuiging bij te dragen tot de vormgeving van de samenleving.

Op een aantal meer concrete punten in de verhouding van de staat tot de kerken zullen wij bij de begrotingsbehandelingen nog nader terugkomen.

Ik duid slechts nu reeds de afkoopprengeling aan, waarover in 1971 de interim-nota van de commissie-Verdam is verschenen en waarvan sindsdien niets meer is vernomen. Het recente antwoord van de Minister van Financiën op een vraag van collega Dolman wekt de verwachting dat de Regering een spoedige regeling zal bevorderen. Ik verneem dat graag.

Aandacht verdient ook de complexe problematiek van talrijke kerkgebouwen, die van betekenis zijn uit stedenbouwkundig, historisch, architectonisch en sociaal oogpunt. Ten slotte noem ik in dit verband de taken, die kerken of kerkelijke organisaties ver-

richten in de sectoren van met name maatschappelijke dienstverlening, educatief werk, bejaardenvoorzieningen, woonwagenwerk, vreemdelingenverzorging en studentenvoorzieningen.

Wat onze nationale problemen betreft, geeft de Regering terecht hoge prioriteit aan de bestrijding van werkloosheid en inflatie. Zij moet dit doen binnen de grenzen van haar beperkte mogelijkheden. Beperkt zijn die mogelijkheden in verschillende opzichten. In de eerste plaats is er de afhankelijkheid van de internationale ontwikkelingen. Juist voor ons land met een internationaal zo kwetsbare economische positie is die afhankelijkheid relatief groot.

In de tweede plaats gaat het bij het nemen van maatregelen niet alleen om wetgeving, maar ook om beleid waarbij de medewerking van de sociale partners onontbeerlijk is. Onontbeerlijk, niet vanwege hun omvang of macht, niet vanwege door hen uitgeoefende pressie, maar vanwege de structuur van onze sociaal-economische samenleving, een structuur waar om bijna alle andere landen ter wereld ons benijden en waarvan het behoud een hoge prijs waard is. Mede aan deze structuur hebben wij in de achter ons liggende decennia een grote welvaartsontwikkeling en een indrukwekkend bouwwerk van sociale voorzieningen te danken.

In de derde plaats zijn de mogelijkheden van de overheid beperkt door de mate, waarin de burger zelf wel of niet bereid is, zijn levensstijl aan verslechterende omstandigheden aan te passen.

Nu is de overheid voor haar beleidsmogelijkheden weliswaar in belangrijke mate afhankelijk van deze drie aspecten, maar dit betekent niet dat zij lijdelijk hoeft af te wachten. Zij kan de internationale ontwikkeling, de houding van de sociale partners en het gedrag van de burgers niet bepalen, maar wel beïnvloeden. Ik begin met het laatste.

Terecht staat in het regeerakkoord: 'Naar gelang het beleid van inkomensmatiging slaagt, kan op het gebied van de collectieve uitgaven met minder matiging worden volstaan'. Daar staat iets achter, namelijk: 'En omgekeerd'. De vraag blijft derhalve open waaraan de voorkeur wordt gegeven, aan de matiging in de particuliere inkomens sfeer dan wel in de collectieve sector.

Het CDA-program 'Niet bij brood alleen' kiest, het kiest duidelijk voor de soberder levensstijl. Daar zit niet alleen een visie in op de verantwoordelijkheid voor elkaar en voor de ons toe-

vertrouwde aarde achter, er zit ook het oud-hollandse, nuchtere inzicht dat een dubbeltje maar één keer kan worden uitgegeven. Daarom moet er worden gekozen. Er zit ook de overtuiging achter, dat de overheid niet bevoegd en niet bij machte is, alles te regelen. Wij verwachten méér van een mentaliteitsverandering dan van wetten en voorschriften, méér van een appèl op de verantwoordelijkheid dan van het overnemen van de verantwoordelijkheid.

Het overheidsbeleid moet daaraan appeleren. Het is niet waar, dat de energiecrisis maar een momentverschijnsel was en dat, als wij allemaal maar even de buikriem aantrekken, wij straks weer op de oude voet verder kunnen gaan en dat, als wij de consumptiemogelijkheden maar weer veruimen, de welvaarts-groei vanzelf weer zal doorgaan.

Behalve dat de welvaart zelf terugloopt, deugt ook ons gebruik van die welvaart niet. Het egoïsme is erdoor toegenomen, de zorg voor de ander is erdoor afgenomen. Zo dreigen er wél steeds meer auto's, alcohol en reizen te worden geconsumeerd maar ontstaan er steeds grotere problemen in onderwijs, gezinshulp, milieu en vervoer. Wél vier- en acht-baans wegen en wie weet 19-baans tunnels, maar geen leefbare ruimten en natuurgebieden.

Van harte stem ik in met het beroep, dat de Troonrede doet op ieders verantwoordelijkheid, versoeringen te aanvaarden en matiging te betrachten. Moeilijk daarmee te rijmen is de zinsnede in de Miljoenennota dat de Regering het noch realistisch, noch gewenst acht, erop te rekenen dat na een reeks van jaren grote groepen van de bevolking er in koopkracht op achteruit zullen gaan. Ik zie de subtiliteit niet over het hoofd, dat er niet wordt gezegd dat teruggang in koopkracht op zichzelf niet gewenst is, maar slechts dat het niet gewenst is daarop te rekenen, maar op z'n minst is dit toch meer deprimerend dan appelerend.

Natuurlijk, de overheid kan een grotere bereidheid niet afdwingen. Zij moet in het algemeen belang zorgen voor alternatieven waar zij zelf meer greep op heeft. Daarom benaderen wij de ombuigingsplannen ook met een positieve en constructieve gezindheid. De overheid mag zich echter ook niet bij de ongewenste feiten neerleggen, zoals lijkt te gebeuren als de Miljoenennota vervolgt: 'De beoogde matiging van de arbeidskostenontwikkeling zal slechts tot stand kunnen komen indien stijging van de collectieve lasten zoveel mogelijk wordt beperkt.'

Aantjes

Bovendien is het de vraag, of het wel waar is, dat de mensen in het algemeen niet tot matiging bereid zijn. Ik meen, dat dit in hoge mate afhangt van het perspectief dat geboden wordt en van het duidelijk maken van het effect, dat met matiging beoogd en bereikt wordt.

Het gaat om een andere waardering van wat prioriteit verdient. Het moet mensen toch duidelijk te maken zijn, bij voorbeeld dat in een verstopte omgeving het openbaar vervoer opweegt tegen een wéér verder liggend vakantieoed, dat goede opleidingskansen voor de kinderen waardevoller zijn dan een grotere auto voor de ouders, dat voorzieningen voor gezinshulp enige teruggang in eigen koopkracht rechtvaardigen, dat het meedragen van de verantwoordelijkheid voor de gang van zaken in de onderneming voor de waarde en waardigheid van de werknemer meer waard is dan een loonsverhoging?

Daarmee kom ik op de rol die de sociale partners in ons systeem spelen. Vandaag lijkt het wel alsof werkgevers en werknemers onverzoenlijk tegenover elkaar staan. Zijlstra heeft er al voor gewaarschuwd, daardoor niet de overeenstemming die er op tal van punten is over het hoofd te zien. Ik voeg daarbij, dat ook het gemeenschappelijk belang groter is dan de onderlinge tegenstellingen.

Bij een economische ontwikkeling, zoals wij die nu doormaken en zoals die zich voor de naaste toekomst aftekent, komen werkgevers en werknemers gelijkelijk in het gedrang. Dit zou hen meer naar elkaar toe dan uit elkaar moeten drijven. Het zou er meer toe moeten leiden elkaar meer in een gezamenlijke stellingname te vinden dan dat elk om het hardst druk op Regering en parlement uitoefent.

Het streven van de Regering zal erop gericht moeten blijven naar de mate van haar vermogen een herstel van een gezamenlijke stellingname van werkgevers en werknemers te bevorderen. De mogelijkheid van een centraal akkoord mag ook nu niet bij voorbaat worden opgegeven.

Intussen legt de huidige situatie een zwaardere verantwoordelijkheid bij Regering en parlement. Een ombuigingsoperatie is onontkoombaar. Over de noodzaak daarvan is men het in zeer brede kring eens. Eigenlijk ook over de omvang. Zelfs globaal over de richting. Daarvoor is er te veel overeenstemming in de benadering van het vorige en het huidige kabinet. Maar er is twijfel aan het effect. Niet alleen bij

de werknemers die garanties willen dat meer winst tot meer werk zal leiden als de operatie wel doorgaat, maar ook bij de werkgevers die alleen garant staan voor grotere werkloosheid als de operatie niet zou doorgaan.

De bezorgdheid over de ontwikkeling van de werkgelegenheid is bij beiden groot en oprecht, niet alleen vanwege de werkloosheid op zich zelf, maar ook vanwege de afwenteling ervan op in het bijzonder de oudere werknemers, de jongeren, de vrouwen en de toch al zwakke regio's. De vakbeweging is terecht gegriefd als zij het gevoel heeft dat haar bezorgdheid niet ernstig wordt genomen. Die bezorgdheid biedt aanknopingspunten die de Regering niet mag verzuimen op te pakken.

Als de vakbeweging een duidelijke voorkeur uitspreekt voor particuliere inkomensmatiging, dan moet de Regering de risico's van het mislukken van de ombuigingsoperatie en van de particuliere inkomensmatiging tegen elkaar afwegen. Zij zal voor de komende jaren haar pogingen moeten richten op meer particuliere matiging ten einde de overheid in staat te stellen een intensiever en meer herkenbaar gericht beleid te voeren ten behoeve van werkgelegenheid en verdeling van werk.

Intussen zal er nu reeds iets moeten gebeuren. De ombuiging moet in 1979 beginnen; er mag niet opnieuw een jaar verloren gaan. Ook op wie niet in het beoogde effect geloven, mag een beroep worden gedaan een serieuze poging te wagen. Het steeds maar 'Na U' blijven roepen zal ons allen alleen maar verder in de problemen brengen. Ergens moet de eerste stap worden gezet. Daarin steunen wij de Regering.

Welke en in welke omvang maatregelen in de jaren na 1979 nodig zullen zijn, zal in belangrijke mate afhankelijk zijn niet alleen van de economische ontwikkeling maar ook van de verhouding tussen de matigingsbereidheid in de particuliere sector en in verband daarmee de matigingsnoodzaak in de collectieve sector. Ik pleit ervoor dat de Regering de bereidheid de maatregelen in 1979 constructief tegemoet te treden bevordert door voorkeur uit te spreken voor matiging in de particuliere sfeer en door, mede afhankelijk van de uitkomsten van het arbeidsvoorwaardenoverleg, ruimte te laten voor bijstellingen in de komende jaren, die een intensiever beleid van de overheid kunnen bevorderen.

Zij zal die bereidheid op allerlei manieren kunnen stimuleren. Ik noem daartoe bij voorbeeld de mogelijkheid aan iedere ombuigingsmaatregel een

inkomenspolitieke dimensie te geven: een spoedige totstandkoming van de Wet Openbaarheid Inkomens, spoedige verwezenlijking van de VAD, spoed met de herziening van de Raad van Commissarissen, een strak beleid ten aanzien van de tarieven van de vrije beroepenbeoefenaren.

Bij een appel op de sociale partners behoort ook de bereidheid samen met hen de nu te treffen maatregelen te toetsen op hun effect voor de werkgelegenheid. Van werkgevers mag worden verwacht dat zij de werknemers royaal betrekken bij het vraagstuk, hoe meer winst kan worden omgezet in meer werk, en dat zij wensen met betrekking tot werkelijke medezeggenschap en medeverantwoordelijkheid in de onderneming inwilligen.

Van werknemers mag worden verwacht en gevraagd het algemeen belang niet te doen lijden onder spanningen binnen de vakbeweging tussen gematigden en extremen, er oog voor te hebben dat zonder beleidsombuigingen het gehele trotse sociale gebouw op termijn in gevaar komt, en arbeidstijdverkorting niet na te streven als middel tot nog meer particuliere consumptie maar uitsluitend waar het tot reële arbeidsherverdeling bijdraagt. Arbeidsplaatsenherverdeling is noodzakelijk. De overheid zou daaraan zelf steun kunnen verlenen, bij voorbeeld bij vervroegde uittreding en bij arbeidsplaatsenovereenkomsten.

Onze problemen zijn primair mentale problemen. Hoeveel ombuigingen zouden niet nodig zijn als er bij voorbeeld bij vervroegde uittreding zijn? Het regeringsbeleid moet op een andere levensstijl gericht zijn. Ik prijs in dit verband het isolatieplan. De nota-Lubbers over de selectieve groei moet leidraad zijn, zoals bij de regeringsverklaring ook in uitzicht is gesteld. Ik zou het op prijs stellen als de Regering in haar antwoord op deze beschouwingen zou reageren.

Straks zal de heer Lubbers uitvoerig ingaan op ons oordeel over de voorgenomen maatregelen. Over enkele onderdelen wil ik nu reeds een enkele opmerking maken.

De eerste betreft de positie van de structureel toch al zwakke regio's. Een in een groeiende economie reeds bestaande achterstand mag nu in een teruglopende economie niet extra worden vergroot als gevolg van maatregelen die ten behoeve van structureel sterkere gebieden worden getroffen. In de troonrede staat een passage die ik in dit verband kil heb genoemd.

Aantjes

Uit de regeringsplannen blijkt onvoldoende, hoe de in het vooruitzicht gestelde extra inspanning ten behoeve van de structureel zwakste gebieden zoals Zuid-Limburg en het Noorden zal worden gerealiseerd. De Regering zal hier concreter moeten zijn, enerzijds mede gelet op de beperking van de individuele bedrijfssteun, anderzijds op de unaniem door de Kamer aanvaarde moties over regionale prioriteitenstelling bij energiebesparings- en innovatie-projecten.

Mijn tweede opmerking betreft de positie van de ambtenaren. Ik blijf van oordeel dat hun totale rechtspositie een offer rechtvaardigt en blijf onverkort staan achter de bedoelingen van de uitspraken die de Minister-President daarover in Harderwijk heeft gedaan. Ik vraag mij trouwens af, of ooit iemand wel eens heeft uitgerekend wat het reële effect op zijn inkomen zal zijn; dan zou mijns inziens veel karikatuurtekening verdwijnen. Dit houdt echter niet in dat over de ambtenaren bij hen, over hen, en zonder hen zou kunnen worden beslist.

De vraag is in hoeverre als gevolg van de door de Minister van Binnenlandse Zaken gevolgde procedure alle bouwstenen van Bestek '81 nog even stevig en onwrikbaar (c.q. even los en zwevend) op hun plaats zitten. Die vraag moet in dit debat in alle duidelijkheid door de Minister-President worden beantwoord. Het wegtrekken van een hoeksteen uit het gebouw zou al een heel vreemde manier van puinruimen zijn.

Ik zeg dit vooral vanwege de samenhang met de maatregelen in de sector van de sociale voorzieningen. Het is typisch de taak van de overheid de belangen te beschermen van degenen die daar zelf niet toe in staat zijn. Dit kan zich hier in zekere mate voordoen. Ambtenarenbonden beschikken immers – het is hun van harte gegund – over heel wat krachtiger organisaties dan degenen die op sociale uitkeringen zijn aangewezen. In elk geval zal onze fractie niet aanvaarden dat over maatregelen in de sector van de sociale uitkeringen in dit debat in meer definitieve zin wordt beslist dan over de ombuigingen in de sfeer van de ambtenarsalarissen.

Aandacht vraag ik ook voor het ontstaan van klassentegenstellingen binnen dezelfde groepen werknemers. De afstand tussen de netto-inkomsten van de minimumloners bij de overheid met de andere minimumloners zou bij ongewijzigd beleid nog groter worden.

In de overheidsziekenhuizen ontvangen de verpleegkundigen in dezelfde functie netto 7 tot 15% meer dan dezelfde verpleegkundigen in dezelfde functie in de andere ziekenhuizen.

Mijn laatste opmerking in dit verband heeft betrekking op de positie van de gehandicapten. Ombuigingen in de sector van de sociale verzekeringen worden nogal eens gemotiveerd als een noodzakelijke prikkel tot werken. Gelukkig doet de Regering dit niet. Er is geen groep voor wie deze motivering zo beledigend en verwondend is als voor gehandicapten. Dit kwetst meer dan enige bijdrage in de ombuigingen. Mijn dringende vraag is, of de Regering technische mogelijkheden ziet de gehandicapten uit te zonderen of andere wijzen te compenseren.

Zij mogen niet het slachtoffer van een wetstechnisch systeem worden. De burger is er immers niet voor de overheid maar de overheid voor de burger? Dit wil zeggen: meer voor de burger, naarmate die burger minder voor zichzelf kan opkomen. In dit verband vraag ik ook hoe het staat met de uitvoering van de motie-Weijers: de verplichting om per 20 werknemers 1 WAO-er te werk te stellen. Niet-actieven behoren als anders-actieven te worden geïntegreerd in ons maatschappijbeeld. De overheid moet zelf daarbij voorgaan.

Het is moeilijk in de weerbarstigheid van de praktijk politieke idealen hoog te houden, vooral als men afhankelijk van de politieke omstandigheden wordt geprezen om het vertwijfeld zich erop blijven richten, dan wel gehoord om het slechts sporadisch en minimaal kunnen realiseren ervan. Toch kan alleen de spanning tussen droom en werkelijkheid de politiek bewaren voor een irreëel illusionisme enerzijds en een cynisch opportunisme anderzijds.

Een politiek, zoals mijn politieke richting die wil vertegenwoordigen en zoals ik die tracht na te streven, kan niet bestaan zonder de droom van hoe de samenleving zou kunnen zijn. Maar ik ga niet dromend door de wereld en ik wandel niet in luchtspiegeling. Wat ons echter inspireert en motiveert is het geloof in een dimensie, waarin zelfs de onmogelijkheden mogelijkheden kunnen worden. Soms blijkt daar iets van, hoe kwetsbaar dat ons maakt.

Daarom, omdat wij ons zelfs bij de onmogelijkheden niet wensen neer te leggen, daarom willen wij niet worden vereenzelvigd met bewapeningswedloop en nucleaire bewapening, daar-

om wensen wij de derde-wereldproblematiek tegen alle schijn van het tegendeel in niet voor onoplosbaar te houden; daarom willen wij de ogen er niet voor sluiten dat ons trotse sociale-verzekeringsgebouw het zwakken-probleem in onze samenleving wel heeft verplaatst maar niet opgelost.

Daarom willen wij, met alle voorkeur voor matiging in de particuliere sfeer boven de collectieve sfeer, er toch oog voor hebben dat wij ook in de collectieve sector de particuliere consumptie veelal juist hebben aangemoedigd. De vraagzucht in onze westerse samenleving is er beter door gespreid maar niet door uitgebannen. Daartegen helpt geen overheidsmaatregel en geen ombuiging. Daartegen helpt alleen een nieuwe stijl van leven.

Intussen moet er ook aan ombuigingen iets gebeuren, welke modaliteiten men ook aanbrengt. Daarover is ieder het eens: werkgever en werknemer, regeringspartijen en oppositie, huidig en vorig kabinet.

Wat er door de Regering moet gebeuren, zal nu door dit kabinet moeten gebeuren. Zij moet het land regeren in moeilijker omstandigheden en zeker met moeilijker vooruitzichten dan voor enig voorgaand kabinet in de afgelopen dertig jaar het geval was; ik herhaal het. Alleen daarom al verdient de Regering een positieve en constructieve benadering bij haar pogingen de ontwikkeling van de economische toestand en de gevolgen daarvan te keren. Het is niet de enige reden waarom onze fractie zich, binnen de grenzen van haar eigen verantwoordelijkheid, zo positief mogelijk wil opstellen.

Als ik zeg dat wij wensen dat het kabinet de volle rit uitzit en dat onze kritiek daarop mede is gericht, dan is het niet alleen omdat het land met politieke stabiliteit gediend is. Het is ook niet alleen omdat de deur naar het alternatief op 4 november 1977 door de toenmalige formateur voor deze parlementaire periode definitief is dichtgeslagen, hoezeer wij – en ik wens dat te mogen blijven zeggen – die weg ernstig en bij voorkeur ook vanwege de problemen die ons vandaag bezighouden, hebben beproefd. Wij hebben de onvermijdelijke gevolgen moeten aanvaarden. Daar staan wij voor.

Vooraf echter wordt onze houding tegenover het kabinet bepaald door de overtuiging dat veel van wat ik heb gezegd, en zeker de motivatie die erachter zit, bij menigeen in het kabinet resoneert, bij de Minister-President niet in de laatste plaats. Dat is niet genoeg.

Aantjes

Het moet ook voortdurend uit het beleid blijken. Een kabinet moet als het ware een beetje warmte uitstralen naar degenen die het moeilijk hebben in de samenleving. Het behoeft geen verterend vuur te zijn noch een onop-houdelijk spattende vonkenregen, zoals voorheen naar onze indruk wel eens werd nagestreefd, maar wel zo nu en dan een vonk die overspringt naar wie leven moet in de kille en gure delen van de samenleving.

Er is mij verweten dat ik te vroeg zou hebben gezegd dat het vermijden van een crisis een hoge prioriteit voor ons heeft. Daarmee zou ik het machtigste parlementaire wapen bij voorbaat uit handen hebben gegeven. De Regering zou slechts 'onaanvaardbaar' behoeven te zeggen en zij zou bij voorbaat weten, daarmee de CDA-fractie, althans haar voorzitter, achter zich te krijgen.

Dat verwijt zou juist zijn, als het debat tussen Regering en parlement in deze weken een pokerspel zou zijn. Ik poker niet. Ik handel vanuit loyaliteit en ik ga uit van de wederkerigheid daarvan. Ik zou het zo niet doen, als ik hetzelfde niet ook van het kabinet verwachtte. Daarin past geen dreigement, van welke kant van de regeringstafel dan ook. Ik verwacht meer van argumenten en loyaliteit dan van dreigementen en poker. Ik reken en vertrouw op een antwoord in dezelfde geest.

□

De heer **Lubbers** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Bestek '81 ligt voor. Wij hebben ons niet op onze studeerkamer opgesloten, maar geluisterd naar en gepraat met velen; dat zijn vele stukjes realiteit:

de invalide die best tot iets bereid is, maar die gruwelt bij de gedachte dat inkomensverschillen tussen werkenden en die niet kunnen werken groter zouden moeten worden:

de ondernemer die echt aan de slag wil, werk scheppen, maar iedere keer door hoge kosten en een harde gulden teruggeslagen wordt;

de vakbondbestuurder, die steeds cynischer wordt en zich afvraagt waar wij het eigenlijk voor doen en of wij daar geloof in moeten hebben:

de politiek geïnteresseerde vrouw in Zuid-Limburg of Twente, die leest over de zeer vele miljoenen in de scheepsbouw en dat vergelijkt met de onmacht in haar streek.

Dat zijn de realiteiten; er is echter ook een andere realiteit.

Die vele Nederlanders, die het probleem niet zien of voelen, met elkaar

weer een recordjaar in auto's maken en ruim weer een miljard extra in het buitenland uitgeven met die fijne harde guldens, en die die werkloze jongen of dat werkloze meisje niet eens kennen of eigenlijk wel leuk vonden op dat terrasje in de zomer.

En dan ineens dwars door die voorbereiding, die impressies heen, lezen wij dan over de run op de gulden. Dan worden wij weer wakker geschud. Krantenkolommen vol. Nederland, aardgasland, heeft een tekort op de lopende rekening van de betalingsbalans. Dat kan toch niet? Toch is het zo. Wij zijn zo ver. Op zich geen punt, zeggen deskundigen; een evenwichtige betalingsbalans hoort bij een expansief beleid.

Maar waar komen wij als al die trends, dat zijn onze gewoontes, zich doorzetten? Dat is simpel. Dit leidt dan tot dreigende koude sanering van de economie via de val van de gulden, dan snel stijgende inflatie, vermindere koopkracht, dan weer snel stijgende werkloosheid. Dat risico is dichterbij dan velen zich realiseren.

Nu ligt Bestek '81 voor. Is dat de oplossing? Heel, half of helemaal niet? Toereikend, of kan het beter?

Een eerste kanttekening die ik dan wil maken, betreft het internationale aspect van de problematiek. Ik wil er nadrukkelijk op wijzen, dat dit van zeer grote betekenis is: overcapaciteiten in bepaalde sectoren, vraaguitval, ontwrichte geldstelsels, moeite om de behoeften van de derde wereld om te zetten in koopkrachtige vraag. Het zijn even zo vele redenen om van een internationale recessie te spreken. Het antwoord daarop moet natuurlijk primair komen van de landen gezamenlijk; dat is het voorkomen van protectionisme, met name via geordende vrijhandel; en verder internationale arbeidsverdeling doorzetten.

Daarnaast een ruimhartige opstelling waar het betreft bijstandskredieten tussen landen en monetaire coördinatie. Ten slotte – het belangrijkste – evenzeer een ruimhartige opstelling ten opzichte van de derde wereld en de internationale financiële instellingen die juist een rol kunnen vervullen in de groei van de effectieve vraag in de derde wereld

In de Europese Gemeenschap zijn wij gehouden tot een echt gezamenlijk beleid van sectorstructuurbeleid tot de monetaire coördinatie toe. Nederland zal zich daar een krachtige partner moeten tonen. Het zou wel tragisch zijn als juist bij het tot stand komen van het Europees monetair stelsel Nederland de discipline die het altijd be-

pleit heeft zichtbaar op zou geven door te berusten in steeds grotere overheids-tekorten en een negatieve lopende rekening op de betalingsbalans.

Ook in ons eigen land betekent spreken over een structurele recessie dat die ook hier alleen doorbroken kan worden door een gericht beleid, een aanpak op vele fronten.

Ik verwijs naar de analyse van de deskundigen van de Sociaal-Economische Raad en naar ons CDA-program, dat zoveel accent legde op de richtinggeving van welvaart en werkgelegenheid. Ja zeker, algemene kostenmatiging is een noodzakelijk te vervullen randvoorwaarde voor dat gerichte beleid. Een randvoorwaarde, niet meer, maar vooral ook niet minder. Die kostenmatiging is evenzeer van belang voor de collectieve sector als voor de marktsector.

Wil een gesubsidieerde instelling in een tijd van ombuigingen haar rol kunnen blijven vervullen op het punt van maatschappelijke dienstverlening en werkgelegenheid, dan is een uiterste beheerste ontwikkeling van de salarissen van de daar werkzamen een wettelijke randvoorwaarde. Dat geldt evenzeer voor gerichte financiële inspanningen op het gebied van innovatie en export. Wij hebben inderdaad een exportplan nodig, maar dat kan slechts vruchten dragen in een ten opzichte van het buitenland weer concurrerend bedrijfsleven.

Kostenmatiging dus geen doel in zich zelf, maar wel een uiterste belangrijke randvoorwaarde. Wij zullen ervoor moeten waken een te sterke scheiding te suggereren tussen de particuliere en de collectieve sector. In feite is er veel meer sprake van complementaire rollen.

Juist nu, en wellicht intenser dan in Bestek '81, zal de overheid een bijdrage te leveren hebben op gebieden waar structurele impasses doorbroken moeten worden. Dat kan betrekking hebben op het volumebeleid in de sociale verzekering evenzeer als op specifieke initiatieven daar waar overschotten aan arbeid op deelmarkten aanwezig zijn.

Juist nu is een dynamische, en zo u wilt aanvullende overheid nodig om verstarringen te doorbreken. Het gaat niet om een pleidooi hetzij voor de marktsector dan wel voor de collectieve sector. Het gaat er natuurlijk wel om of wij bereid zijn de matiging in de sfeer van de particuliere inkomens en de consumptie op te brengen, die voorwaarde is voor de zojuist geschetste aanpak.

De heer Lubbers achter de kathedraal

Welke ruimte kunnen wij ons gunnen in dat expansieve beleid? Wij stuiten daar natuurlijk op de grenzen van een aanvaardbaar financieringstekort.

Dooreen genomen delen wij de analyse ter zake in Bestek '81 en met de Regering willen wij opmerken dat het verstandig is ons te beperken tot een tijdelijk maximum van 6%-financieringstekort en dat de weg terug tot 4% à 5% begaanbaar moet blijven. Het 6%-financieringstekort zien wij in de huidige situatie van te kort schietende investeringen en dreigende onderbenutting van capaciteiten als het meest verantwoorde cijfer in een onzekere toestand.

Naarmate het beleid effect krijgt, dat wil zeggen capaciteiten weer vollediger benut worden en investeringen weer aantrekken, zal dat tekort moeten dalen.

In de huidige situatie zijn afwijkingen naar boven en beneden slechts verantwoord na zorgvuldige afweging van de risico's verbonden aan zo'n afwijking. Of anders geformuleerd: in deze fase van onze economische ontwikkeling achten wij een financieringstekort van minder dan 6% even kritiseerbaar als een groter tekort, omdat het immers niet alleen gaat om de soliditeit maar ook om een bijdrage van

de overheid aan een nationaal bestedingsevenwicht. 6% is een zeer hoog financieringstekort, daarover geen twijfel. Tegelijk is de liquiditeitsquote sinds 1976 duidelijk verminderd en treedt bij het 6%-tekort naar de verwachting van de Regering toch geen stijging op.

Onze staatsschuld is uitgedrukt in procenten van het nationaal inkomen na jarenlange financieringstekorten nog lager dan in het begin van de zeventig jaren.

Eerlijkheidshalve moet aan de andere kant van de balans het feit worden gelegd, dat de financiering van de overheidsuitgaven, gezien ook de positie van de gulden bij onze teruggelopen betalingsbalanspositie snel kan leiden, in feite al geleid heeft, tot een hoge reële rente, wat natuurlijk niet gunstig is voor het economisch activiteitsniveau. Dat maant weer tot voorzichtigheid.

Ziet de Regering in verband hiermee slechts één noodremprocedure, wij zien twee overlegprocedures, de een bij dreigende overschrijding, de ander bij onderschrijding van het nu verwachte tekort.

Indien er inderdaad tegenvallers dreigen op te treden, die weer zouden leiden tot een aanzienlijk groter finan-

cieringstekort, zal er wat moeten gebeuren.

Maar herbergt een automatische noodremprocedure als door de Regering voorgesteld niet in zich het gevaar, dat bij zo'n greep naar de noodrem automatisch uitgavenbeperking in de verkeerde sectoren, met name de overheidsinvesteringen, tot stand komt? Is het niet verstandiger ons in te stellen op een procedure die samen kan lopen met de voorbereiding van de voorjaarsnota, waarbij de Ministers er rekening mee houden, dat naast de compensaties conform de regels voor het stringente begrotingsbeleid wellicht een extra inspanning, de gehele rijksbegroting betreffend, zal moeten worden geleverd?

In ieder geval geen automatisme maar open overleg met de Kamer. Er blijft immers altijd een keuze tussen uitgavenvermindering en inkomensvermeerdering. Naarmate zo'n situatie zich later in 1979 zou voordoen, kan zelfs de vraag naar verdere inkomensmatiging weer aan de orde komen. Er zijn redenen te over voor open overleg bij forse tegenvallers. Wel moeten wij reeds nu vaststellen, dat belastingplannen van een omvang of een vorm waarbij toch weer wordt afgewenteld dienen te worden voorkomen. Het belastingplan voor 1979 voldoet daaraan.

Lubbers

Voor de middellange termijn zal de Regering de sociale premiedruk- en belastingdrukontwikkeling weer onderscheiden. Die eigen normering is waardevol, vooral bij de sociale-premiedruk, waar ook naar ons oordeel stabilisatie moet worden nagestreefd. Ook bij de belastingen en niet-belastingmiddelen is er weinig rek, maar in ieder geval enige rek. Daarom hechten wij eraan, het onderscheid te markeren tussen de doelstelling 'stabilisatie van de druk', die lijkt op te klinken uit de stukken van het kabinet, enerzijds, en ons uitgangspunt dat in ieder geval afwenteling moet worden vermeden anderzijds.

Zoals gezegd, voor 1979 blijken onze zienswijzen wel parallel te lopen. Voor de jaren daarna kan deze nuancering echter wel van betekenis worden. Het meerjarenbeeld is op dit punt niet doorzichtig. Moet dat niet anders?

Naast bepaalde selectieve indirecte belastingen, met name op luxe goederen, van vaartuigen tot alcohol, wijs ik op het domein van de niet-belastingmiddelen. In de marge tussen stabilisatie van belastingdruk en belastinginkomsten en het voorkomen van afwenteling, zijn dit belangrijke elementen. Wellicht dat er in de sectoren die

ik noemde mogelijkheden zijn voor bijstellingen die niet gevoelig zijn voor afwenteling. Wanneer het instrument van de progressieve inkomstenbelasting zozeer dolgedraaid is, kunnen op die wijze, rekening houdend met de inkomensverhoudingen, enige bescheiden, maar in de eerstkomende jaren nog broodnodige inkomensverhogingen voor het rijk gerealiseerd worden.

Wij zijn bereid tot goed overleg indien het financieringstekort te groot dreigt te worden. Wij willen echter ook gaarne overleg indien dat financieringstekort meevalt. Ook dan wensen wij met de Regering opnieuw af te wegen het gevaar van een groot financieringstekort tegen de wenselijkheid van een stimulerend en actief beleid.

Dat zo mogelijk te intensiveren beleid moet gebruik maken van capaciteit en mankracht in eigen land, of, anders gezegd, het moet bestedingen vermijden die zich overwegend op het buitenland richten of nieuw aanbod naar de arbeidsmarkt trekken. Een gericht beleid dat versterking van de positie van het bedrijfsleven door middel van een selectief groeibeeld betekent zal daarbij hoog scoren.

Bij de financiering moet, naast het criterium van de tijdelijkheid, ook rekening gehouden worden met inverdien-

effecten en eveneens met bruto-netto-kosten en met het mogelijk benutten van particuliere koopkracht. Dit laatste speelt met name een rol bij zaken als een isolatieplan of de maatschappelijke dienstverlening.

Wij nodigen de Regering uit dit type gericht beleid voor te bereiden en te intensiveren. Ik wil daartoe een aantal suggesties doen.

Ten eerste: De Regering zelf heeft f 100 miljoen beschikbaar gesteld op de kruislijn van ontwikkelings samenwerking en werkgelegenheid. Mijn fractievoorzitter sprak zojuist reeds over de gewenste dimensie daarvan. Wellicht kan dat echter worden uitgebreid.

Ten tweede: In België bestaat het plan-Spitaels. Men kan er kritiek op hebben, maar het tracht in de non-profitsector ten gunste van de maatschappelijke dienstverlening inactieven meer in te schakelen en dit met beperkte budgettaire kosten. Dit is belangrijk om te bestuderen.

De heer **Dolman** (PvdA): Ik maak de geachte afgevaardigde mijn excuus dat ik zijn maidenspeech even onderbreek. Hij verwijst wat betreft de kruislijn tussen de begroting van Economische Zaken en die van Ontwikkelings-

Het Kabinet achter de regeringstafel

Lubbers

samenwerking naar de redevoering die zijn fractievoorzitter zoëven heeft gehouden. Daarin zei de heer Aantjes:

'De term wekt al argwaan. Exportrelevante ontwikkelingsactiviteiten zou al een ander accent hebben dan exporttransactie met een ontwikkelingsdimensie. De argwaan is nog versterkt door de uitspraken van Staatssecretaris Beyen.'

De heer **Aantjes** (CDA): Dat hebt u goed onthouden.

De heer **Dolman** (PvdA): Ik dank u zeer voor de tekst die ons, zoals gebruikelijk, van te voren is gegeven. Ik wil echter graag duidelijkheid in dit debat. De heer Lubbers sluit zich aan bij de argwaan van zijn fractievoorzitter en die sluit zich op zijn beurt weer aan bij het appel, meer geld voor deze nieuwe beleidsactiviteit beschikbaar te stellen?

De heer **Aantjes** (CDA): Ik heb mijn tekst van te voren alleen aan de heer Rietkerk gegeven.

De heer **Dolman** (PvdA): Dan heeft een van uw aardige medewerkers hem aan mij gegeven. Laten wij ons niet laten afleiden van de hoofdzak waarom het hier gaat. Wij zitten hier geen speltjes te doen, wij gaan een beleid vast stellen. Ik vraag de heer Lubbers nogmaals of hij zich aansluit bij de argwaan van zijn fractievoorzitter en sluit deze zich, ondanks de argwaan, aan bij het pleidooi van de heer Lubbers om hiervoor meer beschikbaar te stellen?

De heer **Lubbers** (CDA): De prioriteit bij de besteding van deze middelen moet ingegeven zijn door de prioriteiten in de ontwikkelingslanden. Dat is in confesso. De heer Aantjes heeft daarop nog eens de aandacht gevestigd. Inderdaad is daaraan het risico verbonden dat bepaalde uitspraken bij het bedrijfsleven een omgekeerde indruk kunnen wekken. Het is echter niet mijn stijl bij het optreden van risico's van actie af te zien, maar om dan de actie zo doeltreffend mogelijk uit te voeren.

Ten derde: Zijn wij met het innovatiebeleid en de daarop gerichte instrumenten wel ver genoeg gegaan? Ons buurland Duitsland maakt juist daar een sprong voorwaarts.

Ten vierde: Het zal iedereen zijn opgevallen dat het tekort op de toeristenbalans geweldig snel groeit. Is ook daar niet een gerichte actie nodig om van het algemene beleid, dat het kabinet ons presenteert, te profiteren?

Ten vijfde: Is wellicht intensivering nodig van het plan over de oud-mijnwerkers opgenomen in de Perspectievennota Zuid-Limburg?

Ten zesde: Is het isolatieplan toereikend of kan er meer gebeuren, met name via het instrument van de gegarandeerde leningen?

Ten zevende: Zou werkelijk de aanpak van de vraagstukken in het kleuter- en basisonderwijs en het onderwijs voor 16- tot 18-jarigen de structurele ombuigingsproblematiek verzwaren?

Het is moeilijk, dit soort zaken goed af te wegen. Zij beginnen met het leggen van een beslag op de financiële ruimte. Daarom zullen de Ministers te zamen kritisch moeten waken en wegen. Dat laat onverlet onze opvatting, dat het zinvol is, dit soort van beleid voor te bereiden en wel het type beleid dat structureel het stijgingstempo van de uitgaven niet verhoogd. Uiteraard ligt hier ook weer een verband met de inkomensmatiging. Op een later moment zal dan ook moeten worden nagegaan in hoeverre wij dat beleid kunnen realiseren.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil thans een aantal opmerkingen maken over het belastingplan voor 1979.

De omvang ervan is zeker niet gering, maar in overeenstemming met de belangrijke nu eenmaal te verrichten taken. Zoals gezegd, wij zien er weinig afwentelingsrisico's in. Hulde aan de Staatssecretaris van Financiën overigens niet alleen hiervoor.

De schrapping van een onderdeel in de tijdelijke Hofstra-voorstellen voor wat de winstafrek betreft, strookt met onze kritische opstelling op juist dit punt, zoals wij die eerder in deze Kamer ingenomen hebben. Is het resterend bedrag overigens nog wel genoeg om bij het huidige inflatietempo de Hofstra-voorstellen te realiseren? Wij nemen aan dat het toch de bedoeling van het kabinet is, deze voorstellen in wetgeving om te zetten. Tegen de verhogingen bij de overdrachtsbelasting – en van de motorrijtuigenbelasting – hebben wij 'ten principale' geen bezwaar.

Voor wat de vermogenskant betreft: wanneer kunnen wij nu de vermogenswinstbelasting verwachten en hoe staat het anderzijds met de gewenste verhogingen in de vrije voet van de vermogensbelasting?

De carry-back vervult in de bedrijven een nuttige rol. Die lijkt ook na 1979 nodig. En dan de carry-forward. In moeilijke economische tijden en bij de wenselijkheid dat er toch nieuwe initiatieven komen, zelfs als zij nu nog niet rendabel zijn, hoort eigenlijk een verlenging van de carry-forward. Gaarne horen wij het oordeel van de Regering hierover.

De Staatssecretaris speelt voortvarend in op ons initiatief de wetgeving

te verbeteren, waar het betreft fraude en oneigenlijk gebruik; bestuurlijk lijkt er echter – onze fractievoorzitter sprak ook daarover – opvallende stilte te zijn met betrekking tot het zwartgeld-circuit. Is enige aanpak of zuivering onbegonnen werk of tillen de bewindslieden er niet zwaar aan?

Over de dierentuinen, die ons erg lief zijn, en over de pers, zij het met iets meer beheerste hartstocht, beraden wij ons nog.

Dan de inflatiecorrectie. In het belastingplan achten wij de 100% inflatiecorrectie op zichzelf juist, waarbij wij de voorgestelde mutaties aan de voet meegewogen hebben. Dat er ook en juist in de huidige situatie een rechtvaardigingsgrond is voor de verkleining van inkomensverschillen staat vast. Dat kan wellicht het beste in de primaire sfeer. Daar zal het èn meer voorstellen èn effectiever zijn. Ik kom daar zo dadelijk op terug bij het inkomensbeleid.

Intussen stelt zich wel een andere vraag: Wat stelt het kabinet zich voor te doen als uit de dialoog in deze Kamer voor haar de conclusie zou resulteren, dat er voor de schatkist volgend jaar toch te grote tekorten resulteren? Houdt de Regering het dan bij haar principiële motieven of is zij dan bereid tot een wat meer pragmatische redenering resulterend in een toch hogere belasting voor de hogere inkomens-trekkers; in de inkomensbelasting of anderszins? Ik zeg anderszins, omdat er ook andere mogelijkheden zijn.

Ik denk bij voorbeeld aan het uitbouwen van het huurwaardeforfait (duurdere woningen dus) in de inkomstenbelasting met enkele klassen, hetgeen gezien de ontwikkeling op de woningmarkt – en de inkomensstijgingen – niet onredelijk lijkt.

Bestek '81 mikt in vrij vergaande mate op de particuliere inkomensmatiging. Bij dit matigingsbeleid gaat het om de vraag hoe ver te gaan met die matiging én om een eerlijke verdeling van die matiging.

Geen discriminatie tussen actieven en inactieven. Op dit punt kom ik terug bij het punt van de ombuigingsvoorstellen in de sociale verzekeringssector. Daarnaast tussen de verschillende inkomensgroepen – dat geldt overigens evenzeer voor de verschillende inkomensniveaus bij de sociale verzekeringstrekkers – een eerlijke verdeling. Welnu, in de nu voorliggende inkomensverdeling waarden wij positief de ontwikkeling bij de lagere inkomensgroepen.

Niet gelukkig zijn wij met het beeld van met name de hogere inkomens.

Lubbers

Als matiging nu zo geboden is mag juist daar een extra inspanning gevraagd worden. Wij achten het gewenst en redelijk dat in 1979 een aftopping in de prijscompensatie in de collectieve arbeidsovereenkomsten opgenomen wordt. Deze aftopping of maximering van de prijscompensatie zal ergens moeten liggen tussen 1,5 en 2 x modaal, afhankelijk van het totale inkomensplaatje zoals het uit dit debat komt, zodanig dat de inkomenspolitieke lijn, volgens het principe: hoe hoger het inkomen, hoe magerder de uitkomst, duidelijk zichtbaar wordt.

Wij realiseren ons dat de maximering van de prijscompensatie een zaak tussen de sociale partners is, maar menen dat evenzeer als de Regering tot uitgangspunt bij haar beleidsplannen neemt het afzien van initieel, zij evenzeer in dit debat met ons een uitspraak kan doen over de noodzaak van zulk een aftopping van de prijscompensatie. Met de doorwerking hiervan in de vakantietoelage kan zo een rechtvaardiger inkomensverdeling bereikt worden.

Dit vergt een duidelijke uitspraak van de Regering, het vergt de toezegging dit te realiseren bij haar eigen werknemers en er ook strak de hand aan te houden bij de vaststelling van de tarieven in de sfeer van de vrije beroepen; ook noem ik effectuering ervan in de CAO's, ook in overleg met de ondernemingsraden voor zo ver het inkomensniveau's boven de CAO's betreft.

De maximering van de prijscompensatie zou ook bij wet gerealiseerd kunnen worden. Dit lijkt ons echter het laatste en niet het eerste middel. Ten slotte dit: zouden wij hier al vast niet af kunnen spreken dat wij die maximering al laten gelden voor de voor ons als politici geldende schadeloostelling?

Een rechtvaardig inkomensbeleid moet allen betreffen, zich ook uitstrekken dus tot boven en buiten CAO-beloningen en tot de vrije beroepen. Wij pleiten terzake voor een structurele aanpak. Gewezen werd reeds op het belang van de Wet op de functionele inkomensopenbaarheid. Hoe staat het met de voorbereiding voor de Raamwet inkomensvorming? Vooruitlopend hierop pleiten wij ervoor dat in de sector vrije beroepen de overheid alleen nog maar toestemming geeft voor tariefsverhogingen, indien de betrokken groepering reeds nu meewerkt aan de zgn. functionele inkomensopenbaarheid.

Nodig is het ook, het beleid terzake van het wegnemen van zgn. restinkomens – dus dat deel van het inkomen dat boven het functionele uitgaat – te intensiveren. Ten slotte zal juist in deze sectoren de aftopping van de prijscompensatie belangrijke doorwerking betekenen. Is de Regering bereid in haar prijs- en tarievenbeleid conform deze lijn te werken?

In Bestek '81 baseert de Regering zich op een zgn. incidenteel van 1% à 1,5%. Wij achten dit een ambitieuze doelstelling. Wil deze doelstelling gehaald worden, en wil dit incidenteel voorzover het per sector of onderneming toegekend wordt, functioneel zijn uit een oogpunt van rechtvaardigheid en arbeidsmarkverhoudingen, dan achten wij het van wezenlijk belang dat de Regering het initiatief neemt bij de sociale partners om bij het arbeidsvoorwaardenoverleg de wenselijkheid te bespreken de ontwikkeling van de totale loonsom in een onderneming en die per werknemer, periodiek onderwerp van overleg te doen zijn tussen ondernemingsleiding en ondernemingsraad, een en ander in aansluiting op wat terzake is opgenomen in de Wet Ondernemingsraden.

Op zich zelf is deze zaak immers al aan de orde via de verplichtingen voortvloeiend uit die Wet. Zij vergt echter bijzondere aandacht van de sociale partners, met name tijdens het arbeidsvoorwaardenoverleg omdat hierop ook van invloed zijn de resultaten van de Wet op de niet-CAO-inkomens en de verdere verwachtingen daarvan.

De dan te bespreken analyse zou een splitsing moeten bevatten tussen het totaal effect van strikt individuele verhogingen enerzijds en de kwantitatieve betekenis van overeengekomen groepsverbeteringen, doorwerking van schalen en afspraken uit het verleden anderzijds. Zulks een overleg, dat niet alleen over de feiten, maar ook over de verwachtingen terzake zou moeten gaan kan leiden tot een grotere beheersing van het incidenteel. Wil zulks slagen, dan is het onvermijdelijk dat ook negatieve incidentele posten in overweging worden genomen. Het effect van de jaarlijkse periodieken is een belangrijk punt.

Met name echter lagere aanvangssalarissen, resp. tragere schalenopbouw voor bepaalde beroepsgroepen kunnen zinvol zijn, zinvol uit een oogpunt van arbeidsmarktverhoudingen, zinvol ook omdat de kwantitatieve betekenis ervan geleidelijk kan groeien, zonder verworven rechten aan te tasten.

Wij menen dat een onbeheerste ontwikkeling van het incidenteel in strijd is met de gezamenlijke verantwoordelijkheid van de sociale partners, onrechtvaardig uitwerkt tegenover de zwakkeren, en indirect het werkgelegenheidsbeleid ernstig kan schaden. Het gaat ons hier om dynamisme in de beloningsverhoudingen, maar wél getoetst en niet in het wilde. Wil de Regering deze ontwikkeling bij de sociale partners bevorderen? Wil zij dit beleidsonderdeel geloofwaardig maken?

Het matigingsbeleid moet rechtvaardig zijn. Vandaar onze aanvullende voorstellen. Nu een enkel ogenblik terug naar de vraag of er genoeg gedaan is aan matiging in algemene zin. Welnu, naar ons oordeel wordt er al veel zelfbeheersing van de organisaties en hun werknemers gevraagd met betrekking tot de arbeidsvoorwaardenontwikkeling.

Desalniettemin vragen wij ons af, of kijkend naar het netto-inkomensplaatje dat nu voor volgend jaar voorligt, er geen aanleiding is één stap verder in discussie te stellen. Kijkt men naar de cijfers voor 1979, dan zou men in discussie kunnen stellen de ontwikkeling van de ruilvoet, of meer toegespitst: de ontwikkeling van de grondstoffenprijzen en de vraag of dat geen consequenties moet hebben voor bij voorbeeld de prijscompensatie. Dat dit punt – dat men natuurlijk niet voor één jaar alleen mag beoordelen – op zich bespreekbaar zou moeten zijn, wordt versterkt door het feit, dat al onze pleidooien voor de derde wereld, hogere opbrengsten voor grondstoffen enz. enz., toch ergens vertaald moeten worden in een stuk nationale bereidheid tot ruimte juist daarvoor.

Toch zijn wij als fractie afwegend op dit punt, niet tot definitieve conclusies gekomen. Aarzelingen bij ons om verschillende redenen, maar zeker niet in de laatste plaats, omdat een zuivering van de prijscompensatie hiervoor zou leiden tot additionele matiging met globale effecten, terwijl wij juist extra richtinggevende accenten willen aanbrenge. Het is juist om die redenen dat onze gedachten thans een andere kant uitgaan.

Wij zouden een andere suggestie, die eigenlijk al stamt van het Haags akkoord, ter tafel willen brengen, namelijk om in 1979 een bepaald deel van de loonsom, bij voorbeeld een half procent van de prijscompensatie, te bestemmen voor een fonds tot financiering van vervroegde uittreding; een fonds – kan het zijn – van nationale opzet om de solidariteit tussen bedrijfstakken en regio's gestalte te kunnen

geven. Tegelijk echter een selectief gebruik van die vervroegde uittredingsmogelijkheden in sectoren en regio's, waar er de meeste behoefte aan is, maar evenzeer voor bepaalde groepen zoals bij voorbeeld de vervroegde uittreding van ongehuwde werkende vrouwen.

Wij menen in de situatie waarin wij nu staan, echt serieus de gedachte in overweging te moeten geven om een bescheiden deel van de prijscompensatie van iedereen te bestemmen voor zo'n plan tot vervroegde uittreding. De koopkrachtontwikkeling laat het toe; ook dan gaat de modale man er zeker niet op achteruit. Geen extra matiging en dan afwachten wat daarvan terecht komt, doch een gerichte bestemming in het kader van de eerlijke verdeling van de arbeid.

Essentieel in ons plan is dat met name jongere werklozen de opvallende plaatsen kunnen bezetten. Zo kan het plan vrijwillige vervroegde uittreding in feite ook een effectief strijdmiddel worden tegen de jeugdwerkloosheid.

Dat zou bedrijfsleven en overheid iets waard moeten zijn. De overheid moet hier naar ons oordeel positief tegenover staan én vanwege de waarde ervan op zichzelf én omdat het van betekenis kan zijn als bijdrage in de strijd om de volumebeperking in de sociale verzekeringen. Alhoewel voor 1979 moeilijk exact te kwantificeren en werkend met enige vertraging in de tijd, is het structureel een zaak van betekenis, dit zowel door lagere volumes in met name de werkloosheid (voor de jongeren) en WAO (voor de ouderen), als door het feit dat het redelijk lijkt dit half procent minder ten gunste van vrijwillige vervroegde uittreding en bestrijding van de jeugdwerkloosheid door te laten werken in de diverse sociale uitkeringen.

Wij realiseren ons zeer wel dat onze suggestie geen zaak van het parlement maar van de sociale partners is. In dit stadium vernemen wij echter gaarne een eerste oordeel van het kabinet over dit plan. Op welke wijze wil het de realisatie ervan bevorderen?

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil vervolgens een enkel woord over de inflatie naar voren brengen. Inflatiebestrijding wordt begunstigd door arbeidskostenmatiging, maar is daar omgekeerd ook voorwaarde voor. Het gaat immers om een toereikende koopkracht. Dit is des te actueler naarmate ons zojuist uiteengezette half procentplan gehoor zou vinden.

Is het niet mogelijk de inflatie in 1979 nog enkele tienden van procenten verder omlaag te drukken? Bieden de aftopping van de prijscompensatie via de bedrijven, en meer in het bijzonder die in de vrije beroepen, die rechtstreeks in de tarieven doorwerkt, daarvoor geen aanknopingspunt? Kan dat nog niet versterkt worden door bij de vaststelling van die tarieven uit te gaan van de kosten- en inkomensontwikkelingen in 1979 en dus niet na te ijlen? Dezelfde vraag laat zich stellen met betrekking tot de huren. Kunnen deze niet in overeenstemming met de voor 1979 voorziene loonkostenstijging gebracht worden?

Enkele tienden minder inflatie kunnen via de doorwerking groeien tot een half procent en dat laatste half procent maakt in feite uit of de neerwaartse trend van de laatste jaren ook in 1979 doorgezet kan worden. Zo moet het mogelijk zijn de prijsindex duidelijk onder de 4% te drukken. Dat ligt echt binnen handbereik. De wedloop tegen de inflatie in het zicht van de haven te verflauwen kan ons duur komen te staan.

Mijnheer de Voorzitter! Inflatiebestrijding is én vanwege het aspect van kostenmatiging én omdat het de reële bestedingen, waaronder de particuliere consumptie, in stand houdt, van bijzondere betekenis voor het midden- en kleinbedrijf. Het midden- en kleinbedrijf is een belangrijke bron van werkgelegenheid. Het maakt voor zeer velen, ondernemers én werknemers, de zin van hun arbeid duidelijker dan in het grootbedrijf mogelijk zou zijn. De bewust kiezende consument heeft belang bij een gezond midden- en kleinbedrijf; en omgekeerd zijn er nationaal-economische belangen. Ik sprak al over het toerisme.

Bekijken wij de begroting vanuit het midden- en kleinbedrijf, dan zien wij dat de positie van de midden- en kleinbedrijfstaking in het algemeen goed wordt gehandhaafd. De inflatiecorrectie en de 66 gulden-maatregel hebben een direct gunstig inkomenseffect. De fiscale oudedagsreserve blijft een zeker financieringsvoordeel geven. Ik zou kunnen spreken over de WIR en de sterk gematigde ontwikkeling van premiedruk. Niettemin is het reële inkomen van de zelfstandige, als de cijfers niet liegen, niet hoger dan het in 1972 was. Dat kan voor weinig andere bevolkingsgroepen gezegd worden.

Voor de komende periode blijft aandacht dan ook nodig. Ik wil enkele beleidsonderdelen noemen die direct of indirect daarbij aan de orde behoren te komen.

De verwerking van de Hofstra-methode in de fiscale wetgeving is noodzakelijk. De studie inzake de vermogensbelasting gaat nu tot conclusies leiden. Wij verwachten een optrekking van de vrije sommen en vinden dit ten behoeve van de mogelijkheid van een goede bedrijfsvoering een juiste zaak. Ik denk ook aan de problematiek van de eerlijke mededinging, het Rijks Inkoop Bureau en anderzijds aan de arbeidsmarktproblematiek. Wij komen daar bij de behandeling van de afzonderlijke begrotingen op terug.

Meer in het algemeen wil ik ter zake van alle zelfstandigen met lagere en hogere inkomens, in de land- en tuinbouw en visserij en in de dienstverlening in de handel en het ambacht, stellen dat zij een belangrijke functie in het weefsel van de samenleving vervullen. Wij mogen onze vraagstukken niet versmallen tot de as werkgevers-werknemers. Dat zou een ernstige fout zijn. De overheid dient evenzeer in de sfeer van de zelfstandigen een activerende en ordenende inkomenspolitiek en een structuurverbeterend beleid te voeren.

Mijnheer de Voorzitter! Juist in het licht van de structurele problematiek past een noodzakelijke activerende én oriënterende rol voor de overheid met betrekking tot de investeringen. Wij achten het noodzakelijk, dat de tweede fase van de WIR nu zo snel mogelijk – kàn het zijn nog per 1 januari? – ingevoerd wordt. Mochten bepaalde onderdelen uit die tweede fase nog niet uitgewerkt zijn, dan zullen die buiten de WIR om, via dienovereenkomstige uitgaven voor de onderscheiden deelaspecten, uitgewerkt moeten worden. Deze 'richtinggevende vitamines' ten behoeve van de investeringen zijn nu eenmaal broodnodig.

Indertijd is in de WIR een zogenaamde arbeidsplaatsentoeslag voorzien. Deze is keer op keer op technische bezwaren gestuit. Wij zijn zeker ook niet blind voor technische bezwaren en doelmatigheidsvragen bij het opnemen van een arbeidsplaatsentoeslag of een modulatie in de basispremie in de WIR zelf, maar het moet toch langzamerhand voor het kabinet mogelijk zijn, definitief de balans op te maken.

Kan het niet binnen de WIR-systeem dan rijst de vraag, of niet anderszins een bescheiden deel van de basispremie ingezet moet worden ten behoeve van de rechtstreekse stimulering van behoud, verbetering en uitbreiding van arbeidsplaatsen. Dit heeft dan natuurlijk wél zijn verbanden met beleid in de sfeer van opleiding en omscholing. Het zou er dan

om gaan, een verbinding te leggen met de visie op de onderneming als draagster van de werkgelegenheid.

Wanneer het overigens gaat om het richtinggevend aspect en de noodzaak van overleg ook met de factor arbeid, wil ik er nog eens op wijzen – en dat betreft de gehele WIR in haar betekenis voor de onderneming – dat de besteding van voor investeringen beschikbare middelen onderwerp van gesprek behoort te zijn in de ondernemingsraden. Ook dáár moet de winst-werkrelatie zichtbaar gemaakt worden. Hoe dan ook, het arbeidsplaatsaspect in de WIR zal linksom of rechtsom gestalte moeten krijgen.

De structurele recessie en de verstarringen, die ook in ons land een doorbraken van die recessie erg moeilijk maken, blijven vragen om nieuwe initiatieven op het punt van de economische orde. Ons programma beoogt een optimale spreiding van verantwoordelijkheden tussen individuen, groepen en een ter zake dienende functie van de overheid. In dit verband willen wij de Regering met name op twee actieterreinen van urgent belang wijzen.

Allereerst de sectorstructurele problematiek. Reeds in de Structuurnota over de Nederlandse Economie werd hieraan de nodige aandacht besteed. De ervaringen zijn niet bemoedigend. De NEHEM onder meer, is in een volgestrekte impasse geraakt. De rechten en plichten van werknemers, werkgevers en overheid tegenover elkaar zijn allerm minst helder en geven aanleiding tot veel onzekerheid en frustraties. Van tal van kanten zijn suggesties tot verbetering gedaan. Ik mag hier bij voorbeeld het CNV-rapport en de jongste CDA-studie noemen.

Het is hier niet de plaats en de gelegenheid ontbreekt, om daarover een uitputtende beschouwing te geven. Het is hier wel de tijd en de plaats om een politieke beleidsuitspraak te doen en deze is, dat wij de Regering verzoeken, de vervaardiging van een voorontwerp van wet met spoed ter hand te nemen. Zo'n wet kan onder meer bevatten regels ter zake van de aanwijzing van sectoren tot overlegsectoren respectievelijk de verbindendverklaring van afspraken; de regels ter zake van het verschaffen van gegevens, procedurele regels ter zake van het overleg en regels ter zake van financiële consequenties voor niet-meewerkende bedrijven.

Een dergelijke wet zal de sectorstructurele aanpak activeren, de rechtszekerheid vergroten en de dui-

delijke flexibiliteit van het bedrijfsleven bevorderen, onder waarborging van een sociaal en maatschappelijk aanvaardbare gang van zaken. Het kan zeker niet de bedoeling zijn alle sectoren in zo'n sectorstructurele aanpak te omvatten, maar daar, waar er wel dringende aanleiding toe is, moeten er waarborgen zijn dat er èn procedureel, èn uit een oogpunt van rechtszekerheid èn waar het betreft de rol van de overheid helderheid bestaat. Het kan evenmin de bedoeling zijn in zo'n sectorstructurele aanpak het hele ondernemingsgebeuren te vatten; het gaat immers om een functionele keuze ter zake. Gaarne vernemen wij de visie van de Regering op de wenselijkheid om tot zo'n voorontwerp van wet te komen.

Een ander centraal thema in de problematiek van de economische orde wordt uitgemaakt door de arbeidsplaatsenovereenkomsten, respectievelijk het arbeidsplaatsenoverleg.

Deze thema's hebben sinds het aantreden van het kabinet een rol gespeeld. De Regering heeft er zich welwillend, maar tegelijk nogal afstandelijk tegenover opgesteld. De CDA-fractie wenst zich in dit debat nadrukkelijk uit te spreken voor dynamische en integrale apo's. Mooie woorden, maar wat betekenen ze? Wij nodigen de Regering uit daarover als meebetrokken partner overleg te openen met werkgevers en werknemers; dat impliceert voor ons ook een bereidheid ten principale ter zake van een financieel partnership, hoezeer ook de afwegingen primair bij de sociale partners en in de bedrijven liggen.

Wat verstaan wij dan onder dynamische en integrale apo's? Allereerst een indicatieve planning van de ontwikkeling van het personeelsbestand. Dan initiatieven ter verbetering van de kwaliteit van de arbeidsplaatsen, ook wel 'humanisering' genoemd. Welke verschuivingen in arbeidsplaatsen treden op en wat te doen aan de vervulling van openstaande vacatures, aan opleidingsvragen, en dergelijke?

Dan de verdeling van de arbeid: de arbeidsmarktsituatie zal daarbij een grote rol moeten spelen; dat is ook een zaak van de overheid. Met name het sectoriële of regionale vervoegde uitreden kan zinvol zijn. Ik sprak daar al eerder over, maar dit geldt ook voor de functie van de deeltijdarbeid. Op dit terrein is het goed vele initiatieven te nemen. Laten wij echter voorzichtig zijn met 'verdeling van de arbeid-plannen' die het risico van produktievermindering met zich brengen, respectievelijk leiden tot hogere kosten voor de bedrijven. Dat zou nu werkelijk zijn: 'het kind met het badwater weggooien'.

In de mate waarin niet vaststaat dat er door werktijdverkorting echt werk voor een ander ontstaat, dan wel dat indirect via stijgende kosten de productie- en werkgelegenheidsomvang terugloopt, moeten wij voorzichtig zijn. Die constatering is geen conservatisme, meer realisme en dat zijn wij aan elkaar verplicht.

Bij zo'n integrale en dynamische APO horen echter evenzeer een aanpak om het ziekteverzuim te verminderen en de initiatieven ter zake van de arbeidsongeschiktheid. Hoe kan deze zoveel mogelijk voorkomen worden en hoe is de herinschakeling van partiel arbeidsongeschikten te verbeteren? Het is een denkfout te menen dat arbeidsongeschiktheid principieel buiten de onderneming thuishoort. Zij hoort juist deels daarbinnen ingepast te worden. De onderneming is dat aan de betrokkenen en de samenleving verplicht.

Deze opsomming beoogt geen precieze omlining te geven. Zij pretendeert wel een begrip integrale en dynamische APO duidelijk te maken. Deze beoogt zowel de flexibiliteit als de sociale verantwoordelijkheid van de onderneming, de gerichtheid op arbeidsplaatsen en de arbeidende mens en de gezamenlijke verantwoordelijkheid daarvoor goed duidelijk te maken.

Bij het inhoudgeven aan APO's zal enerzijds een kostendisdiscipline wezenlijk zijn, anderzijds ook de moed de 'cost en Baet' op langere termijn eerlijk te wegen. Bij wijze van voorbeeld wil ik wijzen op de rol van het 'educatief verlof', een intensivering daarvan zou voor het overeind blijven van werknemers in bedrijf of ambtenaren wel eens zeker zo essentieel kunnen zijn als de laatste paar dagen uitgesmeerde vakantie.

Dat deze arbeidsplaatsenovereenkomsten ook dynamisch genoemd kunnen worden hangt samen met de noodzaak dat zij geen verstarring opleveren, maar juist beogen verandering in kwaliteit en kwantiteit van arbeidsplaatsen en een goede vervulling daarvan te begeleiden en verantwoord te doen verlopen. Wil de Regering er eens over nadenken of de rol van de overheid daarbij toch niet exacter moet worden gedefinieerd? Ik denk dan met name uiteraard aan de financiële verplichtingen en de daarbij aan de sociale partners te stellen voorwaarden.

Mijnheer de Voorzitter! WIR, sectorstructuurbeleid en arbeidsplaatsenovereenkomsten is natuurlijk geen uitputtende opsomming. Er zijn tal van andere elementen, die zich laten uitwerken op het gebied van de economische orde.

Ik moet hier helaas summier blijven. Vorige week is een CDA-rapport over de economische ordeproblematiek verschenen. Daaraan ontleen ik een rode lijn – of zo u wilt groene lijn – en wel deze, dat de overheid niet alleen een eigen taak heeft, maar ook gehouden is de verantwoordelijkheid van burgers en hun organisaties te respecteren en te doen respecteren, maar dat betekenen dan wel dat er ook kans tot die verantwoordelijkheidsbeleving moet zijn.

Vandaar die uitgebouwde wet op de ondernemingsraden, vandaar ons voorstel ter zake van het incidenteel, vandaar de sector-structurele en vandaar ook de noodzakelijke begunstiging van de arbeidsplaatsenovereenkomsten.

Sprekend over structuurbeleid gaat het ons niet alleen om nieuwe initiatieven maar ook om zorg voor meer traditionele vormen van gericht beleid die nu het eerst slachtoffer dreigen te worden nu de groei stagneert. Ik denk dan met name aan het regionaal beleid.

Wij willen hier de Regering ernstig waarschuwen: onderschat toch niet de problemen in de zwakke regio's, die nu zo'n zware tol betalen of dreigen te gaan betalen. Discrimineer bewust ten gunste van die regio's én rechtstreeks op de begroting én in het sectorenbeleid én bij de steunverbetering aan bedrijven én bij het uitbouwen van de ontwikkelingsmaatschappijen. Juist hier een bewust-kiezende, agressieve en initiatiefnemende overheid. Juist hier, tegen de verdrukking in. Ook hier in het algemene betoog één voorbeeld. Moeten wij in Zuid-Limburg – nu weer de trieste recordhouder van de zwakke regio's – geen extra inspanning leveren?

Ik mag toch aannemen dat de afspraken over de Perspectievennota Zuid-Limburg recht overeind staan? Maar zelfs dan, komt de tot nu toe voorziene vrijwillige vervroegde uittreding van ex-mijnwerkers wel overeen met onze historische verplichtingen, ook tegenover de jeugd, die nu in de schaarse arbeidsplaatsen onvoldoende hun werk over kan nemen?

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom bij de ombuigingen zelf. Het is tegen de tot nu toe geschetste achtergrond dat wij de door de Regering voorgestelde ombuigingen beoordelen. En slechts bij een aanpak in de door ons gewenste en hiervoor beschreven zin kunnen wij instemmen met zo'n ombuigingsbeleid. Tegelijkertijd wil ik echter de harde noodzaak van ombuigingen onderstrepen. Natuurlijk is er bij de exacte omvang van de noodzakelijke ombui-

gingen tot 1981 een samenhang met wat op het punt van de inkomensmatiging kan worden bereikt. Maar laten wij ons niet al te rijk rekenen. Immers, veel van die extra inkomensmatiging zullen wij willen bestemmen voor broodnodig gericht beleid, voor eerlijke verdeling van het werk enz. enz.

Eerder in mijn betoog heb ik als mijn oordeel uitgesproken de noodzaak in 1979 een maximering van de prijscompensatie toe te passen. Dit zou het in de modelmatige benadering van de Regering mogelijk maken tot minder ombuigingen te besluiten.

Toch doen wij zo'n gekwantificeerd voorstel hier niet, deels omdat wij niet de illusie ter zake van de exactheid van de toegepaste modellen willen vergroten, door zelf een nieuwe rekensom te maken. Deels, omdat zoals in mijn verdere betoog zal blijken, ons commentaar bij de specifieke ombuigingsvoorstellen de realisatie daarvan, hoe moeilijk dat ook te kwantificeren is, negatief kan beïnvloeden. Deels omdat, en dat is het belangrijkste punt, een succesvol ombuigings- en matigingsbeleid het mogelijk kan maken het zo gewenste, gerichte beleid verder te intensiveren. Of en, zo ja, in welke mate terughoudendheid bij de ontwikkeling van de particuliere inkomens het mogelijk kan maken na 1979 te volstaan met een geringer ombuigingspad, resp. meer gericht beleid verantwoord maakt, hangt af van de werkelijke in 1979 te bereiken matiging en van hetgeen ter zake na 1979 mogelijk blijkt.

Uitdrukkelijk wil ik opmerken dat wat de ombuiging nu eigenlijk netto uitmaakt, erg afhangt van het jaar op jaar te voeren aanvullend gericht beleid. Voor 1979 heeft het kabinet in de miljoenennota hiervoor f 1,5 miljard uitgetrokken. Bij continuering daarvan de komende jaren zitten wij dus eigenlijk niet op een bedrag van 10 miljard maar van f 8,5 miljard aan ombuigingen. En dan spreek ik nog niet eens over de zeer belangrijke verschuivingen binnen de begrotingen zelf. Wat betreft die begrotingen moet ik nu betrekkelijk summier zijn; toch wil ik er een enkele opmerking over maken. Hierbij kom ik allereerst aan de woningbouw.

Daar zullen naar ons oordeel bijstellingen onvermijdelijk zijn, hetzij in de woningwetwoningen, hetzij in de premiebouw, hetzij in beide. De effecten daarvan voor de rijksbegroting zullen vooral in de latere jaren vallen. Dat mag de afweging ter zake niet minder ernstig maken. Wij mogen de problemen niet naar de toekomst verschuiven; dat geldt voor de woningbehoef-

te én voor de rijksbegrotingsproblematiek. Dit vereist een zorgvuldige afweging, die wij zullen doen bij de begrotingsbehandeling.

Intussen is er de dringende noodzaak al het mogelijke te doen de dreigende woningnood in bepaalde steden aan te vallen. Recentelijk kreeg de Kamer een overzicht van deze zeer geconcentreerde woningnood in bepaalde steden.

De Staatssecretaris is nu de boer opgegaan; kan hij daarbij niet gesteund worden met een speciale actiepot die zijn werk doelmatiger maakt? Wij willen met een boeket van drie suggesties het beleid op het punt van de volkshuisvesting een wat ander aanzien geven:

- doortrekken van het huurwaardeforfait waardoor bezitters van duurder woningen meer belasting betalen;
- een krappe vaststelling van de jaarlijkse huurverhoging, ten behoeve van huurders en anti-inflatiebeleid;
- meer woningen juist daar waar en voor wie dat het meest nodig is.

Ik kom nu aan het Gemeentefonds. Betekent de cumulatie van relatief forse ombuigingen rechtstreeks, afgeleide effecten via doeluiteringen, én dan nog de kosten van straks te decentraliseren taken, niet wat te veel van het goede? Zullen wij dat straks weer tegenkomen via begrotingstekorten of scherp stijgende gemeentelijke onroerend-goedbelastingen? Is dat dan conform de bedoelingen van Bestek '81? Wij zetten hier toch wel vraagtekens bij en menen dat zo'n ontwikkeling voorkomen moet worden. Gaarne de visie van de Regering hierop.

Dan spreek ik nog niet over de verlaging van de vergoeding materiële kosten buitengewoon lager onderwijs, die kennelijk wel in cijfers verwerkt is. Voor wat het buitengewoon lager onderwijs betreft, rijst bij mij de vraag of daar een magerder beleid nog wel kan.

Ten slotte nog een opmerking over enkele begrotingen tegelijk. Zou het kabinet de vraag eens onder ogen willen zien of het geen aanbeveling zou verdienen een bepaalde hoeveelheid domeingronden aan boeren te verkopen om dan uit de opbrengst via CRM het areaal natuurgebied in handen van de gemeenschap uit te breiden? Het mes snijdt zo aan diverse kanten.

Voor wat betreft de voorstellen, het sociaal verzekeringsbeleid betreffende, aanvaarden ook wij de noodzaak tot een stabilisatie van de sociale premiedruk te komen. Deze te bereiken door de rijksbijdragen steeds verder te verhogen, kan hiervoor niet de goede oplossing zijn. Dat vergt naar ons oor-

Lubbers

deel op de eerste plaats een intensief volumebeleid, met name bij de zogenaamde 'inkomensdvervende' verzekeringen. Juist in dat volumebeleid ligt de eerste verantwoordelijkheid van de sociale partners in de ondernemingen en ook bij de overheid zelf als werkgever. In de mate waarin dit slaagt zullen andere aanpassingen, hoe rechtvaardig dan wel noodzakelijk, ook achterwege kunnen blijven.

Willen werkgevers en werknemers en overheid op het terrein van het volumebeleid en daarbuiten tot tastbare resultaten komen en voor elkaar niet onverstaaanbaar blijven, dan moet de principiële benadering zo zuiver mogelijk zijn. De Regering geeft in Bestek '81 uitvoerige beschouwingen om de 0,5% stapjes, zes in totaal, te rechtvaardigen. Onze reactie op de daarbij gekozen invalshoeken en op de gekozen methoden kan daarbij zeker niet zonder meer positief zijn. Te veel wordt de suggestie gewekt, dat in het verleden zaken scheef gegroeid zijn en dat zulks nu op de uitkeringen gekort moet worden.

Te veel ook wordt de suggestie gewekt dat, hoe dan ook, bepaalde bedragen nodig zijn. Deze worden dan vervolgens onderbouwd met bepaalde redeneringen, hoe sterk die ook op een aantal punten zijn. Wij geven er de voorkeur aan dat het kabinet dit daar waar er iets fout is, ter hand neemt via een wetsaanpassing of via andere specifieke voorstellen aan de Kamer.

Als de Regering bij voorbeeld de netto-netto-koppeling wil corrigeren, dan zeggen wij: leg het netto-nettoverband en de wijze van verdere aanpassing wettelijk vast, zodat men zich zelf dwingt tot exacte definities. Op dit ogenblik lijkt alleen de zogenaamde 'fictieve' premie-redenering een harde zaak. Het kan immers inderdaad niet de bedoeling zijn dat de inactieve een hogere netto-uitkering ontvangt dan de doorsnee actieve. Dit komt overeen met ca. 0,85% van het bruto-inkomen en onderschrijdt daarmee maar gering de twee maal een half procent, voorzien voor 1979.

Zulk een aanpassing vinden wij op zich zelf aanvaardbaar. Zij past ook in de ons inziens gewenste wettelijke vastlegging van het netto-netto-begrip, omdat wij menen dat de betrokkenen recht hebben op zekerheid over de vraag, hoe één en ander nu precies in elkaar zit; geen zekerheid die onzeker wordt achter allerlei woorden. Die zekerheid is nodig, geen nieuwe verwarring. Voor het laatste was ik even

bang toen ik vanochtend naar collega Den Uyl luisterde, die een voor mij nieuw begrip introduceerde.

Inderdaad, het vorige kabinet heeft zich uitgesproken voor het behoud van netto-netto, met alleen technische correcties en dus niet voor een koppeling op afstand. Daarom ging het en daarom gaat het: netto sociale uitkeringen en koopkracht niet lager dan het netto-minimumloon, ook niet hoger, overigens; geen ont koppeling, dus. Nu wordt een nieuw begrip ingevoerd: 'op bestaand niveau'.

Ik acht dit louter suggestief. Het gaat erom of de koopkracht van de minimumman, niet actief, gelijk is aan die van de actieve. De nu geïntroduceerde term, die reeds is vastgelegd in een motie in eerste termijn, acht ik ten onrechte nogal suggestief, zeker op het punt waar een verschil wordt gesuggereerd tussen de opstelling van het oude kabinet en het standpunt dat ik zo juist heb verwoord.

Vooruitlopend op de discussie ter gelegenheid van zulk een wettelijke vastlegging van het 'netto', merk ik nu reeds op minder geïmponeerd te zijn door de redenering met betrekking tot de reis- en verwervingskosten. Ook dit punt is bespreekbaar, maar moeten wij dan niet het geheel van fiscale aftrekposten, van beroeps- en verwervingskosten ter discussie stellen? Of anders gezegd: kan men wel stellen dat fiscale aftrekbaarheid inderdaad het bewijs oplevert van dienovereenkomstige verschillen in noodzakelijk te achten uitgaven van actieven en inactieven?

Dan kom ik bij het vraagstuk van de uitkeringen boven het netto-netto-niveau. Daar wordt aandacht gevraagd voor de zogenaamde bruto-netto-problematiek. Ook daar signaleer ik tussen het kabinet en ons een verschil in uitgangspunt. Daar waar het kabinet erop wijst dat sinds de invoering van de betrokken wetten de premielasten zich zo sterk ontwikkeld hebben, dat de uitkeringstrekken er ten opzichte van de actieven relatief op vooruit zijn gegaan en dat dit een onjuiste, terug te draaien zaak is, willen wij als uitgangspunt kiezen dat het probleem van de veel grotere groei van het bestand uitkeringsgerechtigden, en vooral ook de dreiging van een doorgaande groei, met daardoor stijgende premielast, niet alleen een probleem voor de werkenden kan zijn. De stabilisatie van de premiedruk, voor zover niet te bereiken via het volumebeleid, is daarbij de harde doelstelling.

Welnu, dat kan vergen een verruiming van het zogenaamde solidari-

teitsbeginsel om dat te bereiken. Op zich kan dat met bijdragen aan de fondsen uit de rijksmiddelen. Dit zou echter de toch al zware begrotingsproblematiek in engere zin vergroten.

Dan komt onmiddellijk terug de vraag naar de optimale verdeling van de premies. Bij zo'n optimale verdeling kan de vraag horen, of gezien de noodzaak tot stabilisatie van de druk, het niet redelijk is de premielasten mee te verdelen over de uitkeringsgerechtigden. Technisch kan dit natuurlijk ook door dit als het ware te salderen met de hoogte van de bruto-uitkeringen.

Waar het echter om gaat is dat het motief voor deze bruto-netto-discussie niet primair gelegen is in wat er tot nu te veel betaald zou zijn, als wel in de noodzaak vanaf nu tot volstreekte stabilisatie van premiepercentages te komen. Staande voor die noodzaak – en bij de vraag hoe dat te berekenen – kan het redelijk zijn het tot nu toe sneller groeien van de netto-inkomens van de inactieven dan van de actieven mee in aanmerking te nemen. Dat kan leiden tot de conclusie hetzij de premielast geleidelijk ook over uitkeringsgerechtigden te gaan spreiden, hetzij bij de toekomstige uitkeringsniveaus geleidelijk aan mee te wegen het feit dat de verzekeringstrekkers de betrokken premie juist niet betaalt.

Garne de visie van de Regering op onze invalshoek.

Vooruitlopend op dat oordeel willen wij opmerken dat onze solidariteitsbenadering de vraag stelt of, afgezien van de onderliggende filosofie, de door de Regering gekozen methode wel de juiste is. Wij denken dan met name aan het volgende. Als op het minimumniveau een 100% koppeling bestaat – het gaat nu alleen om de definities wat nu precies die netto-netto-koppeling is –, ligt het dan niet in de rede dat, als wij vanaf nu de uitkerings-trekkers gaan confronteren met het probleem van de grote en stijgende premielast, wij ons dan afvragen of in alle uitkeringsniveaus daarboven gehandhaafd moet blijven een vaste verhouding tussen actieven en inactieven in de onderscheidene inkomensgroepen; of dat een geleidelijk groter verschil naarmate het inkomen, respectievelijk de uitkering hoger is, meer in de rede ligt.

Is deze materie wel voldoende met de sociale partners doorgediscussieerd om reeds van een structurele aanpak ter zake van de bruto-nettoproblematiek te kunnen spreken? Op zo'n meer structurele en meer algemeen aanvaarde aanpak zullen wij prijs stel-

Lubbers

len. In het hiervoor gestelde willen wij daartoe een bijdrage doen.

Wil dus in die zin overleg voeren over de bruto-nettoproblematiek. Wil – zoals wij dat uiteengezet hebben bij de netto-nettoproblematiek – komen met specifieke voorstellen, al of niet van wettelijke aard, die dan gefaseerd geëffectueerd kunnen worden.

Intussen menen wij wel, dat zowel ter zake van de correcte netto-nettoberekening, als de bruto-nettoproblematiek reeds in 1979 een aanvang gemaakt moet worden. Voor die noodzaak zal begrip moeten zijn. Ondanks de gecompliceerdheid van de materie toch reeds beginnen; hiervoor zijn ten minste drie redenen te noemen.

Ten eerste legden wij in dit debat de suggestie op tafel ten laste van de werkenden een half procent prijscompensatie ten behoeve van de niet-werkenden, ten behoeve van de financiering van vrijwillige vervroegde uittreding, waarover ik sprak. Maar daardoor ook ter bestrijding van jeugdwerkloosheid en ter vermindering van de toestrooming in de sociale uitkeringen.

De tweede reden. Wij stellen vast dat een vooruitschuiven tot na 1979 in feite toch langs de weg van hogere premies ten laste komt van de werkenden, die qua koopkrachtontwikkeling in 1979 zeker niet beter af zijn dan de niet-actieven. Het is redelijk dat actieven en inactieven samen de grondslag leggen voor koopkrachtbehoud, ook in de komende jaren.

Dit brengt ons als vanzelf op de derde reden, namelijk de goede koopkrachtontwikkeling die thans voor 1979 voorligt. In latere jaren zou deze koopkrachtontwikkeling best krappere kunnen zijn. Het laatste punt is voor ons van belang omdat wij de voorstellen van de Regering op dit terrein op een belangrijk ander punt nog willen amenderen.

In Bestek '81 formuleert het kabinet een koopkrachtgarantie voor de minimumuitkeringstrekken. Deze garantie achten wij van groot belang maar niet toereikend. Wat betreft de actieven formuleert de Regering immers de doelstelling dat de koopkracht van ten minste de modale man veilig wordt gesteld. Gezien ons politieke uitgangspunt, dat discriminatie tussen actieven en inactieven moet worden voorkomen stellen wij ons op het standpunt dat het dan redelijk is, de geformuleerde koopkrachtgarantie voor de niet-actieven te verhogen tot een niveau dat correspondeert met de modale, liever de ex-modale werknemer.

Men zal ons wellicht tegenwerpen dat het niet goed mogelijk is een dergelijke garantie voor meer jaren te geven, zo zij al voor 1979 door de Regering kan worden gegeven. Daarover kan men discussiëren. In de situatie waarin dit niet meer mogelijk en verantwoord is zal naar ons oordeel het standpunt moeten worden ingenomen dat voor werkende en niet werkenden de norm wordt verlaagd. Gelijke monniken, gelijke kappen. Voorshands pleiten wij voor optrekking van het niveau van de koopkrachtgarantie, ook voor de inactieven, tot een niveau dat correspondeert met de modale werknemer.

Met betrekking tot de problematiek van kinderbijslag en kinder aftrek, nu de kinderbijslagproblematiek geworden, zullen wij ons nader moeten beraaden op de toereikendheid van de compensatieregeling voor lagere inkomens.

Dan is er het probleemveld van de invaliden. Er is genoeg aanleiding geweest om daarover ernstig na te denken. Daarbij zijn vele aspecten in het geding. Die kunnen hier uiteraard niet afzonderlijk aan de orde komen. Afwegend menen wij in dit debat wel aan de Regering te moeten voorstellen, de bevestiging van de invaliditeitsaftrek achterwege te laten.

Een ander belangrijk element in de ombuigingsvoorstellen wordt uitgemaakt door de ambtenarenproblematiek. Er is bij ons op aangedrongen in dit debat geen voortijdige uitspraken te doen, gezien het overleg. Onze visie beoogt uiteraard dat overleg te steunen. Wij spreken ons uit voor een dynamisch trendbeleid, waarbij de bedoelingen van het trendbeleid steeds worden getoetst aan de feitelijke ontwikkeling.

Ik kan het ook anders zeggen. Het trendbeleid is alleen houdbaar als de veranderende omstandigheden en de verantwoordelijkheden van de overheid voldoende en tijdig kunnen doorwerken. Aan de andere kant staat de geheel redelijke eis dat ambtenaren niet gediscrimineerd mogen worden in vergelijking met andere inkomens-trekkers.

Wij realiseren ons zeer wel dat de voorzitters van de ambtenarencentrales en de Minister van Binnenlandse Zaken een zware taak hebben in een dubbel loyaliteit, ten opzichte van elkaar en in relatie tot de door hun leden, respectievelijk de samenleving toevertrouwde verantwoordelijkheden. Wij menen dat met name de inkomenspolitieke kant ook binnen het geheel van ambtenaren aandacht verdient.

Mede in dit verband stelt zich bij de aantrekkelijke pensioenregelingen uiteraard de vraag naar de eigen bijdrage en de op te brengen premie. Kan het terzake in bewerking zijnde rapport-Bosman niet zodanig tijdig in 1979 gereed komen dan het voor de jaren daarna operationeel kan zijn? In 1979 zelf zullen de hogere ambtelijke salarissen naar ons oordeel ook het effect van de aftopping in de prijscompensatie moeten ondervinden. Overigens wachten wij dat overleg, dat betrekking heeft op 1979 en volgende jaren, af.

Voor alle duidelijkheid, wij kunnen ook in deze sector ondanks het niet gereed zijn van volledig doortimmerde structurele afspraken, respectievelijk wettelijke voorzieningen, de door de Regering voorgestelde ombuigingsbedragen voorshands zeker niet als onredelijk beschouwen. Wij wensen onze opstelling in het debat daarop te baseren. Heel simpel, wij gaan ervan uit dat er geen suppletore begroting nodig is. Wij vertrouwen erop dat het open en reële overleg tot een verantwoorde invulling daarvan kan komen.

Wat levert een aftopping van de prijscompensatie in de sector van de overheidssalarissen en trendvolgers op? Kan hieruit, in de sfeer van een overheids-APO, niet geld worden geput? Zo zou een van de vormen van gericht beleid, die ik in het begin van mijn betoog noemde, in de sector van het onderwijs kunnen worden gerealiseerd. Ik zeg dit slechts bij wijze van voorbeeld. Bij alle knelpunten en met name bij die in de welzijnsvoorzieningen, liggen mogelijkheden, van bejaardenvoorzieningen tot kindbescherming, om duidelijk te maken hoe een extra ombuiging via aftopping omgezet kan worden in werk en dienstbaarheid.

Ook in de gezondheidszorg krijgen wij bij de ombuiging met een aantal problemen te maken. Allereerst lijken de stapjes die in de salarissen zijn voorzien een ronduit gecompliceerde materie, temeer waar Bestek '81 een goed deel van haar motivering baseert op de zogenaamde bruto-netto-problematiek, die bij de trendvolgers ontbreekt. Andere argumenten zijn niet in overtuigende mate aanwezig, tenzij natuurlijk in het verleden in bepaalde gevallen bij trendvolgers voor die bruto-netto-problematiek compensaties geboden zijn.

Wij menen het kabinet hier op een ernstig probleem te moeten wijzen. Dit probleem wordt in financiële zin versterkt doordat onze fractie eveneens – laat ik het voorzichtig formuleren –

Lubbers

zeer grote vraagtekens zet bij de f 100 eigen risico voor de zogenaamde niet-klinische voorzieningen. Dat lijkt ons in strijd met het beleid dat erop gericht is de eerstelijns zorg te ontzien, terwijl wij bovendien praktisch administratief de nodige problemen zien. Ten slotte – dat is zeker niet het minst belangrijk – compliceert het ernstig de koopkracht-problematiek.

Er bestaan bij ons ook twijfels, zij het wat genuanceerder, over de zogenaamde f 10 per dag regeling. Kan deze inderdaad administratief eenvoudig en rechtvaardig voor de betrokkenen werken? Zijn de betrokken groepen voldoende duidelijk te definiëren en treedt inderdaad de gesuggereerde lastenvermindering op?

Wij zien dus voor de Minister van Financiën en voor het hele kabinet ernstige problemen in de sector van de gezondheidszorg. Toch achten wij een ombuiging van ten minste twee miljard in de gezondheidszorg nodig en zeker niet bij voorbaat onverantwoord. Het vereist een zeer gecoördineerde aanpak van de verantwoordelijke Minister en Staatssecretaris. Naar ik verneem is op dit terrein in Duitsland een 'Konzertierter Aktion' op gang gekomen, waarmee men succes lijkt te boeken.

Ik kan hierover vele details geven, maar het is duidelijk dat het vooral gaat om de wetsontwerpen ter beheersing van de kosten en verbetering van de structuren. Ons aftoppingsvoorstel kan een bescheiden, maar niet onbelangrijke bijdrage leveren. Moet niet de stofkam gehaald worden door het verstrekkingenpakket in het ziekenfonds? Zijn er niet een aantal verzekeringsnemers die niet in het ziekenfonds thuishoren?

Kortom, wij zullen moeten werken aan een actieplan tot beheersing van de kosten van de volksgezondheid. Ik noem nog een punt, maar er zijn er meerdere te noemen. Het is ons ter ore gekomen dat een niet onbelangrijk bedrag te verkrijgen zou zijn door in te grijpen in de werkwijze van apothekers en in het vergoedingensysteem dat de ziekenfondsen hanteren, met name wat betreft verpakkingen. Ik kan het bedrag van honderd miljoen, dat daarvoor wordt genoemd, niet zo verifiëren.

Het lijkt mij een van die talloze elementen, die steeds weer naar voren komen in de gesprekken over de gezondheidszorg, waaraan echt het nodige moet worden gedaan.

Om misverstanden te voorkomen:

Tegen eigen bijdragen hebben wij op zich zelf geen principieel bezwaar, maar zij moeten functioneel passen in de gezondheidszorg en inkomenspolitiek gezien aanvaardbaar zijn opgezet.

Mijnheer de Voorzitter! Het kabinet kent nu onze opstelling met betrekking tot de ombuigingen. Wij pleiten niet voor fundamenteel minder ombuigingen, wel voor meer gericht beleid, waar mogelijk. Dat hoeft niet dienovereenkomstig het financieringsstekort van 6%, wat wij in de huidige situatie als een juist cijfer – de Regering als uiterste grens – zien, te vergroten.

Tegen deze achtergrond is van belang of de Regering bereid is tot overleg, niet alleen met ons maar ook met de sociale partners. Onze voorstellen hebben deels rechtstreeks betekenis voor het arbeidsvoorwaardenoverleg 1979, deels betrekking op de middellange termijn, maar ook dat is van direct belang voor werknemers en werkgevers. Bij die gelegenheid zal het kabinet bij de sociale partners zijn nadere opstelling ter zake van de onderdelen van de ombuigingen – gehoord de Kamer – moeten toelichten.

Op een aantal punten menen wij echter dat er meer dan toelichting alleen nodig is en dat er een echt overleg gevoerd moet worden. Wij denken daarbij ook uitdrukkelijk aan de problematiek van de sociale verzekeringen. Daarmee in 1979 een duidelijk herkenbare start te maken, akkoord; maar daaraan hoort nog een principieel gesprek vooraf te gaan. Wij hebben daarvoor de bouwstenen aangedragen. Kern van ons betoog was: geen discriminatie jegens de niet-actieven, maar de problemen juist benaderen vanuit de onderlinge solidariteit tussen de actieven en niet-actieven. Ons voorstel ter zake van de vervroegde vrijwillige uitreding, met alle daaraan verbonden effecten, past ook geheel in die lijn.

Een enkel woord over de winst-werkrelatie en de garanties ter zake. Waar staan wij in deze problematiek?

Allereerst moeten wij stellen dat ook naar ons oordeel de kostenmatiging èn voor de collectieve èn voor de particuliere sector een basisvoorwaarde is, wil er werk blijven en nieuw werk komen.

Vervolgens willen wij ronduit zeggen dat harde, kwantitatief exacte werkgelegenheids garanties per onderneming niet te geven zijn. Maar wij zeggen meer. Wij menen wel degelijk dat arbeidsplaatsenovereenkomsten zinvol kunnen zijn in het richten van het ondernemingsgebeuren op de werkgelegenheid en datzelfde geldt voor een sectorstructuurbeleid.

Bij de bespreking van de Wet op de Investeringsrekening hebben wij in herinnering geroepen de verplichtingen krachtens de Wet op de Ondernemingsraden om het investeringsplan en daarmee een goed deel van het toekomstbeleid op tafel te krijgen voor overleg met de ondernemingsraden. Dat moet goede aanknopingspunten bieden voor een echte, niet dogmatische maar praktische invulling van de winst-werkrelatie. Wij menen wel degelijk dat het door ons geschetste beleid ruimte schept voor werkgelegenheid in de overheidssector en de kwartaire sector.

Werk in bedrijven en sectoren, bij overheid en in de kwartaire sector. Verdeling ook van het werk. Wij vragen nogal wat op dit vlak van vrijwillige vervroegde uitreding tot het gericht gebruik maken van de aftoppingsbedragen bij de overheid voor werk in de geest van een APO; Scheppen, behoud en verdeling van werk heel concreet, en stap voor stap uitbouwen.

Wij schromen niet om juist terwille van het doorbreken van impasses voorstellen ter zake van de economische orde te doen. Laat men ons goed begrijpen, als wij hier een eigen conceptie ontwikkelen, een strategie tot verandering, dan doen wij dit niet om de noodzakelijke ombuigingen en heroriëntatie van de collectieve sector te ontlopen. Noch om de noodzaak tot matiging in de particuliere sector te relativeren. Integendeel, deze is broodnodig en de Regering zij waakzaam dat de strijd tegen de inflatie niet verslapt. Waar het ons echter om gaat is een conceptie van gezamenlijke actie te ontwikkelen, waarin het weer duidelijk wordt waaraan wij samen hebben te werken, waar wij heen willen en om wie het gaat.

Mijnheer de Voorzitter! Ik som de hoofdpunten van mijn betoog kort op:

- arbeidskostenmatiging wel basisvoorwaarde, maar geen toereikend instrument;
- werkgelegenheidsbeleid in collectieve sector en marktsector;
- internationaal gevecht tegen recessie en doorgaan met de internationale arbeidsverdeling en nieuwe economische orde;
- structuur- en anti-recessiebeleid ook, en vooral, in Europa;
- 6%, niet alleen als aanvaardbaar maar als thans juist financieringsstekort; bij tegenvallers overleg met de Kamer;
- bij meevallers ook; daarom verder gericht beleid voorbereiden;

Lubbers

– inflatiecorrectie op zich zelf een juiste zaak; gezien matigingsnoodzaak wel op andere wijze matiging hogere inkomens;

– aftoppen van de prijscompensatie, overheids APO en bijdrage in kostenbeheersing gezondheidszorg;

– suggestie om 1/2% prijscompensatie via selectieve vrijwillige vervroegde uittreding te bestemmen voor bestrijding van de jeugdwerkloosheid;

– incidenteel beheersen en aanwenden in de ondernemingen, zaak van leiding en personeel;

– inkomensbeleid ook boven en buiten de CAO's;

– inflatie 1/2% extra omlaag;

– voorontwerp van wet op het sectorstructuurbeleid;

– WIR nu snel gericht uitbouwen; arbeidsplaatsenbevordering daarin of afzonderlijk;

– APO's met overheid als financiële partner uitbouwen tot speerpunt van de invalshoek 'arbeid' in de onderneming;

– regionaal beleid tegen de verdrukking in, meer oud-mijnwerkers vervroegd pensioneren;

– de boer op om de stagnatie in de volkswoningbouw te doorbreken.

Bij zo'n aanpak is het de moeite waard te matigen en om te buigen. Maar ook dat ombuigen met het oog op morgen:

– in de sociale verzekering niet om 'te veel' weg te halen maar om de solidariteitsbasis te verbreden;

– maar dan ook op dezelfde hoogte koopkrachtnormen voor actieven en niet-actieven;

– volumebeleid, niet alleen abstract, maar ook in de ondernemingen;

– bij de ambtenaren: een beroep hun portie net als anderen te dragen;

– in de volksgezondheid de sector zelf verantwoordelijk maken en als overheid structuren scheppen, waarin kostenbeheersing effectief wordt.

Het kabinet heeft een open dialoog toegezegd. Uit dat gegeven putten wij vertrouwen dat de Regering de door ons aangedragen visie tot de haren zal willen maken. De Regering staat voor een zware taak. Hopelijk put zij uit deze dialoog moed en lering tegelijk.

Ten slotte dit. Het gaat in dit debat niet alleen om voldoende overeenstemming tussen Regering en parlement. Het gaat er ook om of wij vanuit hier de samenleving in al haar geleidingen hoop en toekomst kunnen geven.

De beraadslaging wordt geschorst.

De vergadering wordt van 16.27 uur tot 16.35 uur geschorst.

De **Voorzitter**: Ik stel wederom aan de orde de **stemming** over de motie-Salomons (15 314, nr. 1) en de motie-Dijkman (15 314, nr. 2).

Ik meen begrepen te hebben, dat de Kamer er zich mee kan verenigen, dat thans een beslissing wordt genomen over de motie-Dijkman en dat de beslissing over de motie-Salomons op de agenda voor dinsdag aanstaande zal worden geplaatst.

Naar mij blijkt, kan de Kamer zich hiermee verenigen.

De **Voorzitter**: Ik geef gelegenheid tot het afleggen van stemverklaringen.

Mevrouw **Salomons** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Mijn fractie is van mening, dat de motie van de heer Dijkman een aantal grote bezwaren in zich bergt vanwege de vaagheid. Het belangrijkste probleem, waarover wij hebben gesproken, namelijk de financiering, wordt in het midden gelaten. Corporaties worden opgezadeld met tekorten, die gedekt moeten worden door de gedwongen verkoop, waardoor het door de Minister van Economische Zaken zo hoog geroemde sociaal huurrecht van de huurders – dit moet worden veilig gesteld – wordt uitgehold. Het wordt in wezen een dode letter, als de financiering niet rond komt. Wij hebben goede hoop, dat die financiering nog geregeld kan worden. Met de intentie van de motie wordt weliswaar een open deur ingetrap,

maar wij vinden die intentie niet schadelijk. Wij zullen voor die motie stemmen.

De motie-Dijkman c.s. (15 314, nr. 2) wordt bij zitten en opstaan met algemene stemmen aangenomen.

Aan de orde is de behandeling van: **Bestek '81 (15 081); algemene politieke en financiële beschouwingen over de rijksbegroting voor het jaar 1979 (15 300).**

De beraadslaging wordt hervat.

De heer **Terlouw** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! Wie vandaag de dag de kranten leest, de radio beluistert of de televisie bekijkt, krijgt de indruk dat Nederland is bevolkt met 14 miljoen klagende, zeurende, uitsluitend aan hun eigen belang denkende mensen, die panisch bezig zijn hun aandeel in de welvaart veilig te stellen, die geen cent over hebben voor milieubeheer, verkeersveiligheid of andere zorgen van de overheid, die diep ongelukkig zouden zijn als ze volgend jaar hetzelfde en niet een hoger inkomen dan dit jaar zouden hebben. De indruk wordt gewekt dat er geen ondernemer meer is die plezier heeft in z'n werk, geen werknemer die er niet op uit is het bedrijf waarin hij werkt met z'n looneisen in de rode cijfers te jagen, geen ambte-

De heer Terlouw

Terlouw

naar die niet met spandoeken de straat op wil om bekend te maken hoe misdeeld hij is.

Dat beeld is vals. Ik ken massa's mensen, werkgevers en werknemers, jongen en ouden, hoger en minder hoog beloonden, die best bereid zijn om iets in te leveren. Mensen, die niet zitten te springen om een paar gulden meer, maar om beklemtoning van andere prioriteiten. Mensen die er oog voor hebben hoe enorm de welvaart is gestegen in de laatste tien jaar en die met verbazing of boosheid gadeslaan hoe er, ook namens hen, wordt gevochten over centen terwijl belangrijke problemen blijven liggen.

Er zijn heel wat jonge mensen die sober leven en geen begeerte hebben om een ton of meer te gaan verdienen. Er zijn heel wat mensen die dankbaar erkennen dat ze het in materieel opzicht beter hebben dan ooit en die vinden dat als er iets extra's te verdelen is dit moet gaan naar hen die op de laagste tree van de ladder staan, hier of in het hongerende deel van de wereld.

Het beeld is vals, niet omdat de media doen aan onjuiste berichtgeving, maar omdat – naar het schijnt in steeds sterkere mate – ons land verdeeld is in belangengroepen. Werkgevers, werknemers, uitkeringsgerechtigden, ambtenaren, universiteiten, kerken, actiegroepen, noem maar op, ze hebben hun organisatie te behartigen, ze hebben geleerd hoe ze de aandacht van de media op zich kunnen vestigen; en zo trekken ze, tot de tanden gewapend met belangwekkende leuzen, ten strijde.

U begrijpe mij goed, mijnheer de Voorzitter, D'66 is geen tegenstander van actiegroepen, van zich organiserende burgers, van breed maatschappelijk overleg, van serieus genomen inspraak. Integendeel, wij zien het als een winstpunt dat maatschappelijke groeperingen zich inlaten met politiek.

Ons bezwaar is dat de politici zich laten overrompelen. Kabinet en parlement durven geen eigen oordeel meer uit te spreken, zonder zich aan alle kanten in te dekken, zonder voortdurend angstige blikken te werpen op de belangenorganisaties.

D'66 gelooft in de parlementaire democratie, en we vragen ons vol zorg af of we feitelijk misschien al in een corporatistische staat terecht zijn gekomen. In een parlementaire democratie berust de politieke besluitvorming in de eerste plaats bij regering en parlement. Is dat nog zo, nu de medewerking van belangenorganisaties zo

overheersend is geworden en het aantal adviescolleges zo overstelpend? Een aanzienlijk deel van de besluitvorming vindt plaats buiten het parlement, wat niet erg is, maar ook onzichtbaar voor het parlement, wat wel erg is.

J. Th. J. v.d. Berg schreef in NRC/Handelsblad van 23/9: 'De verzorgingsstaat heeft met zich meegebracht dat de wederzijdse beïnvloeding door politiek verantwoordelijke instituties, ambtelijke diensten en belangenorganisaties steeds sterker met elkaar verweven zijn geraakt; in Nederland via de vaak genoemde 'gesloten beleidscircuits'. De positie van de wetgever is daarbij grondig gewijzigd. Hij is nog wel de centrale instantie, maar – zoals uit allerlei onderzoek blijkt – niet langer de overheersende, zoals door de uitvinder van de parlementaire democratie werd nagestreefd.'

Regering en parlement mogen zich niet willoos bij deze ontwikkeling neerleggen. In de strijd om Bestek '81, om het ombuigingsprogramma, zijn de politieke partijen steeds meer een speelbal geworden van maatschappelijke druk, belangengroeperingen, publiciteit. Voor ons is het zeer de vraag hoe representatief dit alles is voor wat er werkelijk onder de bevolking leeft.

Wij vragen ons af of de meerderheid van de bevolking het ermee eens is dat de discussie gaat over een paar miljard meer of minder op een totaal van 100 miljard over 0,5 à 1, dan wel 1 à 1,5 % incidenteel; over een initiële loonstijging van 0 of 1 %. Misschien houdt het de mensen meer bezig naar wat voor soort samenleving we op weg zijn, hoe we de arbeidsuitstoot door automatisering opvangen, hoe we onze privacy beschermen, hoe het komt dat de gezondheidszorg steeds onpersoonlijker wordt en de mens in een land vol werklozen steeds jachtiger.

De Regering maakt het wel heel bont in z'n gebrekkige verweer tegen het corporatisme. Alsof het parlement niet bestaat en er geen discussie op 5 oktober is afgesproken, mag een werkgroep tegen eind oktober eens rapporteren hoe het eigenlijk zit met de beloningsstructuur van de ambtenaren. Wat doet het parlement ertoe? Dat knikt wel ja en amen als de maatschappelijke druk en tegendruk een resultaat hebben opgeleverd.

Politieke besluitvorming hoort uiteindelijk hier plaats te vinden, in deze zaal, door deze mensen, leden van Regering en parlement. D'66 wenst niet

machteloos na te wauwelen wat in feite elders is besloten, in de wirwar van instanties, ambtelijke diensten en belangenorganisaties, want uiteindelijk zijn wij het, die het Nederlandse volk vertegenwoordigen en niet die instanties, diensten en organisaties.

Er zijn problemen, zelfs grote problemen. Kan iemand een jaar aanwijken, waarin er géén problemen waren? De toestand is zorgelijk, inderdaad. Wanneer was de toestand niet zorgelijk?

Problemen zijn er om aangepakt te worden. Er zijn oplossingen, als we niet te bang zijn voor een beetje maatschappelijke vernieuwing, een beetje een ondogmatische aanpak, een beetje ruimte voor nieuwe benaderingen.

Het is vandaag al vaker gezegd: Het teleurstellende van deze Regering is, dat het overgrote deel van de aandacht uitgaat naar één probleem: het economische, de teruglopende groei van de materiële productie, de zwakke wereldhandel, onze exportpositie. We onderschatten dit probleem niet en we vinden het triest om te moeten constateren dat zelfs de aanpak van dit probleem onvoldoende is; ik kom daarop nog terug.

Van de eerste eigen presentatie van een nieuwe Regering, een eerste eigen begroting, verwacht je toch ook nog iets anders: een blijk van inzicht in de veranderingsprocessen die de industriële samenleving snel aan het omvormen zijn in iets nieuws, iets wat er niet eerder was, met nieuwe problemen en nieuwe prioriteiten. De verzorgingsstaat werkt niet inspirerend, eerder afbrekend, op het toekomstgeloof van velen. Dat is het echt grote probleem. Daar gaat het écht om. Dat vraagt om een fundamentele herwaardering van ons onderwijsstelsel, de positie van de vrouw, de verhouding tussen actieven en niet-actieven, bevrijding van materialisme om met Fromm te spreken, bevrijding van instituties om met Illich te spreken, bevrijding van de derde wereld van kolonialisme om met Freire te spreken en geloof in zich zelf om met Maslow te spreken.

Van de zomer werd ik getroffen door een artikel in de Volkskrant over Hansweert-Oost, op Zuid-Beveland. Hansweert-Oost moet verdwijnen, stond er. De zeshonderd mensen die er wonen willen dat niet maar het kanaal door Zuid-Beveland moet worden verbreed, er moeten nieuwe sluizen komen; Hansweert-Oost moet wijken voor de duwvaart, die geen tijd mag verliezen, voor een economisch belang.

Terlouw

Dat is toch eigenlijk gek. In dit zeer rijke land, waarin zoveel welvende mensen wonen, moet om economische redenen een gemeenschap van 600 mensen uit elkaar worden geslagen. Is dat een prioriteitenafweging, die in 1978 nog reëel is? Of is het er een voorbeeld van, dat we in onze westerse cultuur niet anders dan materialistisch kunnen denken? De bewoners van Hansweert-Oost hebben nog begrip voor de economische argumenten óók; dàt is misschien nog het zorgelijkste.

Voordat men vraagt waarom D'66 niet voor Hansweert-Oost in de bres is gesprongen zeg ik dat de plannen al te ver heen zijn; ik voer het project op als voorbeeld van de vreemde manier van ons denken en doen.

De verzorgingsstaat zegt de jeugd niets. Het aantal zelfmoorden neemt toe, vooral bij jonge mensen. Ik neem aan dat de Regering ook wel begrijpt dat dit noodkreten zijn, signalen om hulp, vragen om toekomstperspectief. Of, zoals ik het onlangs ergens treffend zag uitgedrukt: 'de poging tot zelfmoord is niet een poging om te sterven, doch juist om te leven.' Het was prof. N. Speijer in het Ned. Tijdschrift voor Geneeskunde die het zo stelde.

Maar hoe vangt de Regering deze (nood)signalen op in het jeugdwelzijnsbeleid, hoe bij voorbeeld reageert het Ministerie van Justitie? Ik citeer de begroting:

a. 'Weggelopen minderjarigen, een belangrijk en up to date probleem'; de Minister, die werd aangekondigd als de grote expert op het gebied van het jeugdrecht 'heeft zich nog geen definitief oordeel gevormd'.

b. In het hoofdstuk Kinderbescherming lezen we dat het beleid erop gericht is 'op eigentijdse wijze in te spelen op de behoefte van jongeren'; hoe wordt niet aangegeven. Niet valt immers aan te nemen dat de afwijzing van de taakverlichting van de werkers in de kinderbescherming zo'n eigentijdse reactie is, of het slechts minimaal verlengen van de experimenten-jeugdwelzijnsbeleid, die juist van fundamenteel belang zijn voor een echt samenhangend jeugdbeleid. En waarom worden de bij de kinderbeschermingsinrichtingen vrijgekomen gelden niet ter beschikking gesteld aan de vrijwillige hulpverlening, die onder CRM valt; waarom moet er onzekerheid blijven bestaan over de financiële steun aan belangrijke initiatieven uit het veld, zoals het WIJN-project voor werkende en studerende jongeren in

Amsterdam? Deze 'eigentijdse' reactie op maatschappelijke noodkreten kan en wil D'66 niet aanvaarden.

Bij bepaalde groepen, vooral bij de kansarmen, is het drugprobleem enorm groot. De jeugdwerkloosheid vermoordt ambitie, inspiratie en motivatie. Jonge mensen worden in een schoolstelsel gedwongen dat weinig te maken heeft met wat ze zelf verlangen, dat is opgebouwd uit een hiërarchisch stelsel van diploma's, dat hen te lang kind laat (dit is: zonder echte verantwoordelijkheid) en dat hen niet eens een bruikbaar vak leert. Ze verlaten de school en slagen er niet in een plaats te verwerven in de maatschappij, waar het toch allemaal voor was bedoeld. Daarbij beschikken ze dan vaak wel over vrij veel geld, om hun verveling en besef van zinloosheid mee te lijf te gaan.

Het beleid van de Regering is erop gericht om een economisch stelsel nieuw leven in te blazen dat dit soort situaties doet ontstaan, zonder veel blijf te geven de ernst van deze problemen te zien. De Regering is zo geobseedeerd door rendementsherstel dat de nieuwe problemen die een nieuw type samenleving karakteriseren niet of nauwelijks aan bod komen in de verschillende begrotingshoofdstukken.

Ik doe nog maar eens een greep. Welk volksgezondheidsbeleid draagt bij tot een vrije mens, tot een open maatschappij? In de eerste plaats een beleid dat aan de gezonde mens evenveel aandacht geeft als aan de zieke mens, een beleid dat erop is gericht dat mensen, gezond of ziek, niet in een afhankelijkheidssituatie raken. Wat heeft de burger, wat heeft de patiënt aan eigen verantwoordelijkheid, bij voorbeeld via inspraak en medezeggenschap in de beheers- en beslissingsmechanismen in de gezondheidszorg? Niets immers. Ja dokter, zeker dokter, dank u wel, dokter. Wat heeft hij in de praktijk voor recht op informatie, recht op weigering van bepaalde medicijnen, recht op hulp als hij probeert zichzelf te helpen?

Van die noodzaak voor democratisering, controle, grotere openheid valt in het regeringsbeleid weinig of niets te bespeuren. In de memorie van toelichting worden patiëntenrechten genoemd, gezondheidsvoorlichting wordt aangeprezen; dat is ten minste iets. Maar openbare gezondheidsdiensten worden op de lange baan geschoven (Bestek '81). En kijk eens naar het gebrek aan coördinatie in de welzijnssector: het aantal ziekenhuisbedden wordt verminderd (op zichzelf juist), maar dan moet natuurlijk niet tegelij-

kertijd worden bezuinigd op gezinszorg en op de salarissen van verplegend personeel.

De bescherming van de privacy komt veel te langzaam van de grond in vergelijking met de snelle opmars van de micro-electronica – ook al wordt een Wet op de privacy aangekondigd in de begroting van Justitie. De kern van het probleem is, hoe een onaanastbaar eigendomsrecht van het individu op persoonlijke gegevens wordt gewaarborgd: dus zeggenschap erover, maar ook eigen verantwoordelijkheid voor de beschikbaarheid ervan.

We lopen al griezelig achter. Ruwweg 1 miljoen mensen schijnt al in de medische automatisering te zitten, zonder dat de betrokkenen zelf enige greep hebben op het gebruik van de desbetreffende gegevens. Ik wijs in telegramstijl even op de kwetsbaarheid daarvan: keuringen, verzekeringen, psychiatrische gegevens.

Er zijn dringend nadere regels nodig voor het gebruik van deze opgeslagen gegevens, maar dat niet alleen: het D'66-uitgangspunt van de zelfstandige, verantwoordelijke burger verlangt dat ieder individu het recht heeft te bepalen dat zijn persoonlijke gegevens alleen ter beschikking komen als hij dat toestaat. Dat is te realiseren met een soort kluisstelselsysteem. Bij de behandeling van de hoofdstukken gaan we hier nader op in.

Vrijwillige of gewenste euthanasie op stervenden of doodzieken wordt in de praktijk naar het schijnt niet meer gevolgd. D'66 heeft daar begrip voor, maar ik wil wel wijzen op de ongelijkheid die er het gevolg van is. Wie kan argumenteëren, organiseren, van zich af durft te spreken krijgt het voor elkaar. Degenen, die minder verbaal of intellectueel begaafd, of onafhankelijk of invloedrijk zijn, niet. Toch is hun lichamelijke en geestelijke doodstrijd even groot. Dit soort ontwikkelingen met een wetenschappelijk en een ethisch aspect scheppen nieuwe eliten. Ik verzoek de Minister van Justitie erover na te denken.

De Regering maakt zich zorgen over de werkloosheid, gelukkig. Helaas is de geboden remedie ontoereikend.

Werkloosheid neemt toe, vooral door de volgende twee oorzaken:

a. Door het achteruitgaan van onze concurrentiepositie;

b. In alle industrielanden uitstoot door automatisering, onder andere door de opmars van de micro-electronica.

Terlouw

Voor het eerste soort werkloosheid wil de Regering de rendementen in het bedrijfsleven verhogen en daardoor onze exportpositie verbeteren. Deze globale maatregel is een noodzakelijke maar niet voldoende voorwaarde. Daarnaast is nodig het hele scala van overheidsactiviteiten die leiden tot vernieuwing van produktie en produktiemethoden, onder andere steun voor het middelgrote en kleinere bedrijf, waar de D'66-fractie al vier jaar op hamert. Ik heb geen zin om het allemaal voor de zoveelste keer te zeggen. Het woord innovatie staat voor het eerst in de Troonrede — dat is mooi —, maar de innovatienota zal nog lang op zich laten wachten en de tweede fase van de WIR zal in januari '79 niet in werking kunnen treden, al denkt de heer Lubbers dat het wel zal lukken. De Regering heeft wel f 200 miljoen voor aanlanding van LNG in het noorden, maar geen f 10 miljoen voor een noordelijk innovatie-instituut.

Maar zelfs als de Regering een doelmatig industriebeleid zou gaan voeren, dan nog is het een illusie dat in de produktiesector zoveel arbeidsplaatsen kunnen worden geschapen dat de arbeidsuitstoot door automatisering en rationalisering kan worden opgevangen. Zelfs in de zestiger jaren met z'n hoge economische groei nam het aantal inkomensstrekkenden in de marktsector nauwelijks toe. Tussen 1968 en dit jaar daalde hij stelselmatig. Bij een economische groei van 2 à 3% zal een beduidende uitbreiding van de werkgelegenheid in de produktiesector niet plaatsvinden, ook al worden de bedrijfsrendementen beter.

Overheveling van werk naar de niet-commerciële dienstensector zal maar beperkt mogelijk zijn vanwege de kosten. In feite neemt de dienstverlening snel af. De postbode komt nog maar 1 x per dag, de huisarts komt weinig meer aan huis, inlichtingen krijg je van een onpersoonlijke tape-recorder.

Over het tweede type arbeidsuitstoot, door de automatisering met name in de commerciële dienstverlenende sector, (banken, verzekeringen) vernemen we van de Regering weinig.

Dit heeft dan ook alles te maken met de veranderingsprocessen in de samenleving waar ik al over sprak. Om redenen, waarvan de bespreking te ver zou voeren, heeft bijna ieder mens behoefte aan zinvolle betaalde arbeid. Dit geldt ook vrouwen van wie velen in het huishouden zinvolle onbetaalde arbeid verrichten. Hoogstwaarschijnlijk zal er in de toekomst minder zinvol-

le betaalde arbeid zijn, in ieder geval als er geen nieuw beleid komt, terwijl de behoefte eraan door het arbeidsaanbod van de vrouwen toeneemt.

Wij zien voor dit zeer wezenlijke probleem twee, parallel toe te passen, benaderingen, een conjuncturele en een structurele. Eerst de conjuncturele benadering. Wie graag wil werken, en dit via solliciteren, herscholing of anderszins niet voor elkaar kan krijgen, moet met een aanvulling op z'n uitkering aan de slag kunnen komen in een sector waar veel vraag is naar arbeid (onderwijs, arbeidsbemiddeling, milieubewaking, gezinshulp, etc.).

Daarvoor kunnen werkgelegenheidsprogramma's nieuwe stijl worden ontwikkeld, die in de plaats komen van de bekende bouw van zwembaden en dorpshuizen, aangenaam om te hebben, maar het verschaft vrij weinig en zeer tijdelijke arbeidsplaatsen. Ik hoor op dit voorstel graag de reactie van de Regering.

Wat betreft de structurele benadering vinden wij dat voorbereidingen moeten worden getroffen voor een eerlijker verdeling van het beschikbare werk. Dat is moeilijk, maar het is heel belangrijk. Tallozen werken te hard. Hoevelen hunkeren niet naar wat meer vrije tijd, gelegenheid om wat bij te lezen, wederkerend onderwijs. Anderen zijn troosteloos werkloos. Deze onrechtvaardige én ondoelmatige toestand zal erger worden als er niks wordt gedaan.

De Regering heeft de plicht de gedachtenvorming over dit probleem stimuleren, niet uit de weg gaan. Er is een groot verschil tussen een als zinloos en een als zinvol ervaren leven. Zowel degene die zonder op- of omkijken doorwerkt als de werkloze kent het gevoel van zinloosheid. De verzorgingsstaat inspireert niet maar breekt af, als we doorgaan de mensen te beschouwen als tandwielen in een machine die met steeds perfectere olie wordt gesmeerd.

Werktijdverkorting moet arbeidsplaatsen scheppen, een eerlijker verdeling van arbeid tot stand brengen. Zij moet tegelijkertijd dienstbaar worden gemaakt aan de emancipatie van vrouw en man. Daarom denken wij niet aan een vrije vrijdagmiddag, maar aan een — sectorgewijs in te voeren — vermindering van arbeidsuren, gespreid over de hele week, zodat een evenwichtiger taakverdeling van vrouw en man in het huishouden wordt bevorderd. Eventueel zouden wij het prettig vinden, als de Kamer zich over deze materie uitsprak.

Het kost allemaal geld. Een beter inkomensbeleid is dan ook essentieel, en we geven toe dat dat een heel lastig probleem is.

Met de 100% inflatiecorrectie kunnen we ons verenigen, niet omdat we geen inkomensherverdeling willen, maar omdat het niet volledig corrigeren voor inflatie een nogal oneigenlijk instrument daarvoor is. Immers, de hogere bijdrage naarmate het inkomen hoger is stopt abrupt als je in het 72%-tarief terecht komt. Alles boven die schijf wordt ongemoeid gelaten. Bovendien wordt, na zoveel jaren 80% correctie, de progressie voor lagere inkomens wel erg steil. Zo wordt bij voorbeeld een flink stuk van het vakantiegeld wegbelast van mensen die niet veel meer dan een modaal inkomen hebben.

Aftopping van de prijscompensatie is effectiever. Hoe meer je verdient, des te meer lever je in. Daar zijn we dan ook voor. Toch is ook deze methode niet helemaal bevredigend, onder andere omdat het de vrije beroepen buiten schot laat, behalve bij strakke toepassing van prijsbeschikkingen en tarieven.

Het verschil in beloning tussen mensen met een minimumbestaan en de categorie hoogbeloonden is beduidend te groot naar de opvatting van onze fractie. Het is moeilijk een fiscaal instrument te bedenken om er iets aan te doen, want de bedrevenheid in afwenteling en intrede in het zwarte geldcircuit heeft professionele vormen aangenomen. Dat zeg ik er eerlijk bij. Met smart wachten we op plannen, ook op het niet-fiscale gebied.

Openbaarheid van inkomens; een onderwijsbeleid dat het aanbod van dure dienstverleners vergroot;

het wegblazen van aureooltjes die men in sommige beroepen maar al te graag boven het hoofd draagt,

het aantasten van de zelfbescherming die bepaalde beroepsgroepen hebben ontwikkeld,

een geleidelijke verhoging van beloning voor vuil en onaangenaam werk en verlaging van beloning van hooggekwalificeerd werk waarvan het aanbod groot is,

het zijn even zovele niet fiscale mogelijkheden voor een andere verdeling van de welvaart. Wat gaat deze Regering er aan doen? Dat is de brandende vraag waarop wij het antwoord graag horen.

Voordat ik ons oordeel geef over enkele concrete maatregelen van de Regering wil ik een vraag stellen over de coördinatie van beleid.

Terlouw

Voor diverse terreinen van overheidsbeleid zijn coördinerende bewindslieden aangewezen, die evenwel slechts intern de verantwoordelijkheid dragen voor de totstandkoming van een gecoördineerd beleid.

In de brief van de Minister van Algemene Zaken van 5 september 1978 wordt voor de Minister voor het Wetenschapsbeleid een mogelijkheid aangegeven voor verder gaande verantwoordelijkheid als coördinerend bewindsman. Nadere besluitvorming in de Ministerraad moet nog volgen (voor 1 januari 1979).

Er blijft veel te wensen ten aanzien van de regeling van coördinatie op verschillende terreinen, zoals op het deelterrein van het gehandicaptenbeleid.

Mijn vraag aan de Minister-President is of hij de interdepartementale coördinatie van beleid, op kabinetsniveau, en de ambtelijke voorbereiding, met spoed nader wil bestuderen en bij voorbeeld advies wil vragen aan een regeringsadviesorgaan.

Wil de Regering in dit debat meedelen hoe de meermalen toegezegde versterking van de bevoegdheden van de Minister van Volksgezondheid en Milieuhygiëne zal worden geconcretiseerd? Ik kom nu tot ons oordeel over enkele concrete maatregelen.

De Regering zegt dat de koppeling tussen de sociale uitkeringen en het wettelijk minimumloon blijft bestaan, ook bij de korting van 6 x 0,5%. Als je de hechte koppeling tussen twee treinwagons plotseling vervangt door een ketting van een paar meter lengte, 'koppeling op afstand', dan geeft dat een reuze ruk. Het ligt voor de hand dat er dan schade ontstaat. Het moge waar zijn dat er in het verleden onbedoelde compensaties zijn geweest, wij vinden het onjuist om dat achteraf te gaan corrigeren. Wij wijzen deze regeringsmaatregel dus af. Wel vinden wij het redelijk om in de toekomst geen premies te compenseren die niet betaald worden. Ook is het juist om het belastingregime zo in te richten dat geen aftrekposten mogelijk zijn voor lasten die er niet zijn. Dit geldt trouwens voor alle sectoren.

De voorgestelde verhoging van de ziekteverzuimvergoeding van 1,65% naar 2,5% bij de berekening van de sociale uitkeringen wijzen wij eveneens af. Het hiertoe aangevoerde argument, namelijk dat een aantal volwassen minimumloners door een inhouding van een hogere premie een lager besteedbaar inkomen heeft, is ondeugdelijk. Dit argument zou ertoe lei-

den dat uiteindelijk een premie berekend moet worden, gelijk aan het hoogste percentage in het bedrijfsleven. Het is en blijft echter billijk bij de sociale uitkeringen uit te gaan van een premiepercentage, gelijk aan dat van het gewogen gemiddelde uit het bedrijfsleven, zoals dat nu het geval is.

Een bezuiniging op de salarissen in de gezondheidszorg wijzen wij af. Het personeel in algemene ziekenhuizen krijgt toch al minder dan vergelijkbaar overheidspersoneel, bij voorbeeld in gemeenteziekenhuizen, en bovendien zal, bij afname van het aantal ziekenhuisbedden, de verpleegkundige taak zwaarder worden.

Voor het eigen risico in de ziektefondszekeringsverzekering voelen wij ook niets. Het treft de laagstbetaalden het hardst, het is verre van bewezen dat het echt tot bezuinigingen leidt, de administratie- en incassokosten zijn hoog.

Ik kom tot de kinderbijslag en -aftrek. Zestien- en zeventienjarige kinderen zijn veel en veel duurder dan kleuters. Een zekere armslag is nodig om de kinderen ontplooiingsmogelijkheden te geven, juist op deze kwetsbare leeftijd. De dubbele kinderbijslag voor 16- en 17-jarigen moet daarom blijven. D'66 wil de f 800 miljoen waar het om gaat wel bezuinigen door de kinderbijslag voor kleine kinderen te verlagen en de progressie naar kindertal af te schaffen.

Mijn volgende punt betreft milieuhygiëne en verkeer en waterstaat.

Voor een vertraging van de kwaliteitsverbetering van het milieu, zoals voorgesteld in Bestek '81, voelt D'66 natuurlijk niets. Het leidt alleen maar tot hogere kosten op langere termijn.

Prijsverhogingen die ontstaan door de kosten van milieumaatregelen moeten buiten de prijscompensatie blijven.

De bezuinigingen op het openbaar vervoer wijzen we ook af. Het particuliere vervoer geeft nu al geregeld krankzinnige toestanden op de wegen.

De voorgestelde bezuinigingen op de woningbouw zijn maatschappelijk gezien voor een belangrijk deel schijnbezuinigingen, omdat het hier gaat om een verschuiving van de financiering via de rijksbegroting naar een financiering op de kapitaalmarkt. Het restant van de bezuinigingen op dit punt is waarschijnlijk grotendeels het gevolg van een verlaging van het niveau van het totale woningbouwprogramma en van de gesubsidieerde woningbouw daarin, wat door ons in de huidige omstandigheden wordt afgewezen.

Als laatste onderwerp in deze serie over de regeringsvoorstellen kom ik te spreken over de ambtenarensalarissen.

Jaar in jaar uit heeft mijn fractiegenoot Nypels bepleit: Regering, doe een vergelijkend onderzoek naar het inkomen, met al zijn bestanddelen, van ambtenaren en van andere werknemers. De Regering heeft het niet gedaan. De Vice-Minister-President volstaat ermee om Halberstadt, De Kam en Van Herwaarden af te kraken – dat hoor ik althans van de bonden – die het wel hebben geprobeerd. Daarbij zijn ongetwijfeld fouten gemaakt, maar in principe lijkt hun studie ons goed.

Minister **Wiegel**: Als de geachte afgevaardigde zegt dat zijn fractiegenoot de heer Nypels jaar in jaar uit voor zo'n onderzoek heeft gepleit en eraan toevoegt dat de Regering dat niet heeft gedaan, moet hij niet mijn kant uit kijken maar de kant van zijn eigen, vroegere kabinet.

De heer **Terlouw** (D'66): Met groot genoegen wil ik dat tevens doen. Ik wil alle vorige kabinetten ook in gebreke stellen op dit punt. Ik sta hier echter niet als verdediger van deze of van een vorige Regering, ik sta hier als kamerlid van een fractie die vanaf 1967 in dit huis bij verschillende regeringen heeft aangedrongen op het zodanig helder maken van inkomens in al hun bestanddelen, ook in hun verborgen uitkerings- en pensioenrechten en in hun secundaire arbeidsvoorwaarden, dat wij eens een redelijke vergelijking zouden kunnen maken, ook in de vrije beroepen, enzovoort. Nu zitten wij ermee, dat die er niet is.

De heer **Aantjes** (CDA): Ik zou daar blij mee zijn. U verwacht kennelijk wat van dit kabinet.

De heer **Terlouw** (D'66): Ik verwacht van ieder kabinet iets. Stel je voor dat ik van een kabinet niets verwachtte! Het is toch de Regering van Nederland. Mag je daar iets van verwachten? Daarom vind ik het erg dat het niet gebeurt.

De heer **Aantjes** (CDA): Geef dan een steuntje in de rug.

De heer **Terlouw** (D'66): Ja, een steuntje in de rug en een uiterst kritische kanttekening erbij.

De Regering heeft ons zo'n alternatief onderzoek niet, zelfs niet een steekproefsgewijze vergelijking om een indruk te krijgen, gepresenteerd. Integendeel, in de Miljoenennota wordt ons laconiek meegedeeld, dat er een gat zit van ongeveer een miljard, omdat de toeslagen van de bouwers en de schilders niet in de trend zijn meegenomen. Als klap op de vuurpijl mogen wij dan ook nog uit de krant vernemen dat de Regering te zijner tijd nog wel eens zal zien of die

Terlouw

0,5% korting op de ambtenarensalarissen door moet gaan of niet.

Ik vind dat het toppunt. En die 6 x 0,5% korting op de sociale uitkeringen? Gaat dat wel door? Is dat in discussie of is dat niet in discussie? Van het parlement wordt blijkbaar verwacht dat het in den blinde begrotingshoofdstukken goedkeurt in de wetenschap dat de Regering straks toch wel met suppletore begrotingen zal komen.

Er is in feite een onzekerheid, een gat van f 2,5 miljard. Wij vinden dat volstrekt onverantwoord beleid. Er wordt een zeer gewaagd voorstel gedaan, zonder voldoende onderzoek over de feiten vooraf, daarna wordt het weer op losse schroeven gezet, en intussen worden drie mensen in Leiden vrolijk bekritiseerd. Wat moet je als controleur van de Regering in vredesnaam met zo'n handelwijze beginnen?

Ik zal niet schromen te zeggen, hoe onze fractie over dit vraagstuk denkt en hoe wij denken dat het kan worden opgelost. Ik baseer dat op een studie, die de heer Nypels heeft gedaan en die door onze wetenschappelijke stichting waarschijnlijk maandag zal kunnen worden uitgegeven. Het is niet een volledige studie. Dat kan je niet aan als je niet een groot ambtenarenapparaat achter je hebt. Er staan toch voldoende aanwijzingen in om aannemelijk te maken dat wat ik zeg, verantwoord is.

Door verschillen in uitvoeringssystematiek bij de sociale voorzieningen, in het bijzonder doordat de meeste sociale premies niet behoeven te worden betaald, hebben ambtenaren op werknemers in de particuliere sector met gelijke brutolonen een belangrijke nettosalarijsvoorsprong. Daarnaast staat in ieder geval vast dat de ambtenaren in het algemeen veel betere pensioenregelingen hebben dan niet-ambtenaren, waarvoor de middelbare en hogere ambtenaren zelf een betrekkelijk geringe premiebijdrage betalen; hierdoor ontstaan aanzienlijke, deels verborgen, inkomensbestanddelen. Hiervan uitgaande is de omvang van de door de Regering voorgestelde uitgavenbeperking van ca. 1½ miljard in 1981 voor personeelslasten in de overheidssector op zich zelf voor ons niet onaanvaardbaar.

Gebaseerd op bovenstaande uitgangspunten is het verantwoord de regeringsvoorstellen als volgt aan te vullen of suggesties voor wijzigingen aan de Regering voor te leggen.

1. De trenduitkomsten worden gedurende de periode 1979 t/m 1981 beperkt met een ½% per jaar voor alle ambtenaren (dus niet een ½% per half jaar). De uitgavenbeperking voor overheidspersoneel wordt hierdoor in vergelijking met Bestek '81 gehalveerd tot f 750 miljoen in 1981.

2. De door de Regering gewenste besparing op personeelskosten van 1½ miljard in 1981 wordt bereikt door het pensioenbijdrageverhaal voor de ambtenaren als groep zodanig te verhogen dat eveneens een (netto) besparing voor de overheid ontstaat van 750 miljoen. Gezien het grote verschil in pensioenkosten voor de verschillende salarisgroepen, moet deze verhoging van de persoonlijke pensioenbijdragen voor de ambtenaren gedifferentieerd plaatsvinden, bij voorbeeld met percentages van 0 olopend tot 14.

3. De beperking van de trenduitkomsten voor het overheidspersoneel in de periode 1979 t/m 1981 wordt niet van toepassing verklaard op de trendvolgers die de sociale premies wel zelf moeten betalen en vaak minder goede secundaire arbeidsvoorwaarden bezitten.

Een vraag over dit punt tot slot: In de MEV is te zien dat door de regeringsmaatregelen de loonstijging bij de overheid althans in 1979 gelijke tred zal houden, ondanks de beperkingen, met die in het bedrijfsleven. (Tabel IV.2, blz. 73) Hoe zit dat eigenlijk?

Mijn fractie is niet zonder zorg als de heren Van Agt en Van der Klaauw over de grens gaan. Ik denk aan de opstand der dwergen met 'leermeester' Tindemans, aan het 'niet nazeuren over Kolwezi', aan het bevriezen van de betrekkingen met de Sovjet-Unie, aan de onthullingen uit Tanzania, aan Brazilië, rebus sic stantibus, en nog zo het een en ander.

Toch is dit alles nog minder schadelijk dan een naar binnen gerichte houding van Nederland. Zo'n houding leidt tot het onvoldoende onderkennen van de grote veranderingen in de wereld om ons heen. In de recente studie van de WRR over 'Internationale Macht en Interne Autonomie' wordt de externe positie van Nederland in de wereld fundamenteel toegelicht. Op haast dramatische wijze wordt beschreven hoezeer Nederland afhankelijk is van externe ontwikkelingen. Geconstateerd wordt dat onze relatief sterke positie van de jaren '50 en '60 in het internationale systeem in de komende jaren dreigt achteruit te gaan.

Ik signaleer een paar punten:

De groep van 10 in het IMF waar wij actief in waren is verdwenen. Nu zijn

er economische topconferenties waar wij niet bij zijn.

Het aantal ambtenaren van Nederlandse nationaliteit bij internationale organisaties neemt af.

Onze rol in de EEG van Negen is relatief zwakker dan in de EEG van Zes.

Wij staan voor een fundamentele keuze: of ons afwenden van een werkelijke internationale betrokkenheid, waardoor wellicht op korte termijn onze interne keuzevrijheid kan toenemen maar waardoor op langere termijn onze interne autonomie zal worden geschaad, of, anderzijds, een actieve deelname aan de wereldpolitiek, een keuze die wij in '48/'49 in Europees en Atlantisch verband hebben gedaan.

De Regering kiest voor het laatste, maar dat moet dan ook zijn vertaling vinden in het regeringsbeleid. De Regering zegt in de Memorie van Toelichting wel dat binnenlands en buitenlands beleid steeds meer verstrengeld raken, maar wij missen de beleidsconsequenties die daaruit voortvloeien. Toch zijn die essentieel voor een versterking van de Nederlandse externe positie.

Grote veranderingen zijn: het ontstaan van nieuwe machtscentra in de wereld (olielanden, China) die leiden tot grotere multipolariteit en de veranderende plaats van Amerika in het economisch systeem.

Wij bezien met zorg de onmacht van Amerika om op ook voor Europa belangrijke beleidsterreinen krachtig op te treden. Ik streep maar een paar punten aan: energiebeperking, het betalingsbalanstekort dat dit jaar 16 miljard dollar is en de haast niet te stuiten val van de dollar. Deze vrije val van de dollar is in een tijd van toenemend protectionisme extra schadelijk voor de wereldhandel en tast fundamenteel de internationale concurrentieverhoudingen aan. Om die reden hopen wij dan ook dat de Regering actief blijft proberen om voor het einde van het jaar het Europees Monetair Systeem, de zone van monetaire stabiliteit, van de grond te krijgen. Misschien is te voren een aanpassing van de Nederlandse gulden noodzakelijk, maar wij kunnen ons niet veroorloven bij dit systeem afzijdig te blijven.

Van tijd tot tijd zeggen D'66-sprekers in interviews dat de VVD zich opstelt als een conservatieve partij. VVD-ers vinden dat vervelend; zij worden er boos over. En toch, vraag ik via de voorzitter aan de heer Rietkerk, hoe zou ons oordeel anders kunnen luiden? Ten opzichte van het neutronenwapen, de kernenergie, Zuid-Afrika, de afweging natuurbehoud/industriële

Terlouw

belang, globale rendementsverhogende maatregelen in plaats van een modern, gericht industriebeleid is het toch zo dat de fractie van de VVD steeds kiest voor voortzetting van het oude beleid en zelden of nooit een maatschappijvernieuwend kant op wil. Conservatisme concentreert zich meer op de waarde van het oude dan dat het 't nieuwe zoekt. Daarmee is de houding van de VVD in de Tweede Kamer dunkt mij redelijk en niet onvriendelijk getypeerd.

De heer **Rietkerk** (VVD): Luistert u wel eens naar mijn verhalen?

De heer **Terlouw** (D'66): Jawel maar ik let nog meer op uw stemgedrag. Misschien wilt u straks ook even uitleggen wat het zinnetje in VVD-advertenties betekent dat 'de milieuproblemen nu eindelijk worden aangepakt'. Ik vind dat een doldriest zinnetje. Dat is geen klacht tegen de heer Ginjaar. Hij wil wel beter, maar milieubeleid wordt door het gehele kabinet gevoerd. Met het primaat voor de marktsector zie ik de waarheid van het zinnetje werkelijk niet in.

De VVD herkent zich goed in het gepresenteerde beleid, zei de heer Rietkerk op Prinsjesdag. De heer Aantjes veel minder, maar door jarenlange ervaring is het CDA grootmeester in het jongleren – in de middelste piste – met de speelballen Regering, oppositie en regeringspartner. Soms heb ik de indruk dat Aantjes die laatste bal, de partner, verder achter zich gooit dan verantwoord is en dat hij hem nauwelijks meer kan vangen. We wachten met belangstelling af wanneer hij mist.

Van de acht dissidenten horen wij niks meer. Blijkbaar was die constructie alleen bedoeld om het de heer Van der Grinten even lastig te maken. Rookgordijnen en spiegelgevechten, in of buiten de NAVO, de luchtballonnen vliegen je om de oren. Of gaat Minister Scholten van het CDA de NAVO inderdaad ter discussie stellen? Dat zou interessant zijn, misschien kan ene Krusinga mee als adviseur.

Het kabinet staat voor moeilijke problemen, maar dat is niets nieuws. Helaas missen de voorstellen van de Regering de verbeeldingskracht en het inzicht in de nieuwe aspecten van de samenleving, waardoor wij er enthousiasme voor zouden kunnen opbrengen. Oppositie betekent voor D'66 niet: er op los hakken, alles blindweg afkeuren wat de Regering doet. Waar wij redelijkheid in de voorstellen ontdekken aarzelen wij niet die te steunen. Dat geldt bij voorbeeld voor de

100% inflatiecorrectie, niet per se nodig, maar evenmin onredelijk. Ik heb al uiteengezet waarom.

Interessant om te zien hoe stereotiep sommigen uit de Partij van de Arbeid daarop reageren. De lakmoesproef: 80% inflatiecorrectie en het papierje kleurt rood. Geslaagd als progressief. De heer Van der Doef wist uit dit ene punt onze opvattingen over inkomensverhoudingen af te leiden. Dat grenst aan helderziendheid, maar wat dat betreft is de wens vaker de vader van de gedachte.

Ik moet mijn toespraak beëindigen.

D'66 probeert een duidelijk politiek antwoord te geven op nieuwe behoeften en noden in een veranderende samenleving. Wij zoeken daarvoor eigentijdse politieke middelen. Daarbij zijn wij ons bewust van onze medeverantwoordelijkheid voor voldoende stabiliteit, omdat bij te grote schokken degenen die zich het moeilijkst kunnen vasthouden van de wagen vallen.

Helaas biedt het beleid dat de Regering ons voorlegt te weinig toekomstperspectief, zeker op het gebied van immateriële zaken, van emancipatie van de maatschappij, maar zelfs op het gebied van het sociaal-economisch beleid. Op deze manier zijn de doelstellingen die de Regering zich stelt onhaalbaar en de doelstellingen die de Regering zich niet stelt, maar die wij ons stellen, beleven een zware tijd.

De fractie van D'66 dringt er op aan dat de Regering de zo andere prioriteiten, die ik heb trachten weer te geven, tot de hare maakt en het gepresenteerde beleid in die zin wijzigt.

De heer Engwirda

De heer **Engwirda** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! Het is geen eenvoudige zaak een financiële beschouwing te wijden aan een heilsplan, zelfs niet als dat plan de zeer aardse naam van Bestek '81 heeft meegekregen. Een naam

is immers ook maar van betrekkelijke betekenis, zo heeft Shakespeare ons geleerd.

Dat Bestek '81 door de Regering als heilsplan gezien wordt, moet zo langzamerhand wel duidelijk zijn. De Minister-President heeft het zo genoemd. Bovendien heeft hij geweigerd om de gevolgen van Bestek '81 voor werkgelegenheid, inkomensontwikkeling en concurrentiepositie door het Centraal Planbureau te laten doorrekenen. Zijn argument daarvoor was, dat het niet aanging om Bestek '81 als een blauwdruk voor het te voeren sociaal-economisch beleid te beschouwen.

Geen blauwdruk dus, maar een heilsplan, een plan met nobele doelstellingen en pijnlijke ingrepen in de vorm van bezuinigingen, een plan dat de grootste ombuigingsoperatie sinds Liefstick wil bewerkstelligen, een plan vooral, dat het heil van onze toekomstige samenleving zonder aarzelen ziet in de gezondmaking van de marktsector van onze economie via kostenmatiging en kostenverlichting voor het bedrijfsleven. Een plan kortom, dat beter verdient dan door iedereen bekritiseerd te worden en dat eigenlijk via een Latijnse toverformule van de Minister-President terstond in beleid zou moeten worden omgezet in plaats van in deze Kamer te worden besproken met het risico, dat het uiteindelijk zelf wordt omgebogen.

Het is met enige schroom, dat ik zal proberen enige aardse kanttekeningen bij dit heilsplan te maken. Ik voel me daarin aangemoedigd door het feit, dat in het plan zelf de nodige twijfel doorklinkt of het wel zal lukken de centrale doelstelling van terugdringing van de werkloosheid tot ongeveer 150.000 in 1981 te realiseren. Verschillende opstellers van het plan, onder wie de Minister van Sociale Zaken, hebben dit de laatste maanden in interviews overigens bevestigd.

De heer De Korte van de VVD heeft zich zelfs laten ontvallen, dat er een tweede kabinet van CDA en VVD nodig zou zijn om de doelstellingen van Bestek '81 te kunnen realiseren. Ik erken graag, dat op die manier een aantal kwalitatief hoogwaardige arbeidsplaatsen voor de betrokken bewindslieden behouden zouden blijven, maar ik heb toch grote bedenkingen tegen dit onverwachte VVD-voorstel voor een kabinet-APO! Ik zal u uitleggen waarom.

Mijnheer de Voorzitter! Het beeld, wat uit de Miljoenennota 1979 en de macro-economische verkenningen naar voren komt, toont al dadelijk de wankele basis, waarop het beleid voor

Engwirda

de komende jaren moet steunen. Terwijl bij de berekening van de begrotingsruimte is uitgegaan van een economische groei van 3% per jaar, wordt dit zowel in 1978 als ook naar verwachting in 1979 niet gehaald. De verwachte economische groei van 2,5% voor 1979 is bovendien in hoge mate afhankelijk van een verwachte groei van de export met 6%. Hierbij moeten naar mijn mening de nodige vraagtekens worden geplaatst. Daarbij is het goed even in herinnering te roepen, dat in de macro-economische verkenningen van vorig jaar voor 1978 een exportgroei van 7,5% verwacht werd. Inmiddels ziet het er naar uit, dat dit slechts 2% zal worden.

Het zit er dik in, dat ook de verwachting voor volgend jaar weer te optimistisch is. Miljoenennota en macro-economische verkenningen wijzen met betrekking tot het achterblijven van de export sinds 1974 uitdrukkelijk op twee oorzaken, namelijk de kwalitatief zwakke samenstelling van ons exportpakket en het hoge prijspeil van de export.

Het is daarom merkwaardig, dat in het voorgestelde beleid alleen wordt ingespeeld op de noodzaak van kostenmatiging als voorwaarde voor een concurrerend exportprijspeil. D'66 onderschrijft graag dat dat moet gebeuren maar heeft grote twijfels of dat voldoende zal blijken te zijn, zeker nu ook in concurrerende landen een beleid van kostenmatiging wordt nagestreefd. Wat daarom vooral nodig is voor een verbetering van onze exportpositie is een beleid gericht op verbreding en versterking van ons exportpakket.

In het alternatieve plan van D'66 wordt daarom gepleit voor het opstellen van een exportplan, gebaseerd op kwaliteitsverbetering van ons exportpakket en gerichte marktverkenning. De opstelling van zo'n exportplan lijkt mij van groot belang om onze kwakkelende export te versterken. Een dergelijk plan zou de volgende maatregelen kunnen omvatten.

Ten eerste: Het opzetten van een goed ambtelijk exportapparaat op het Ministerie van Economische Zaken als gesprekspartner voor het bedrijfsleven; een omzetting van het Directoraat-Generaal Buitenlandse Economische Betrekkingen op dit Ministerie in een Directoraat-Generaal Exportbevordering lijkt hiertoe de beste oplossing.

Ten tweede: De handelsattachés op de diverse Nederlandse ambassades zouden rechtstreeks aan dit nieuwe exportapparaat op Economische Zaken

moeten rapporteren. Het aantal handelsattachés zou beter moeten worden afgestemd op de exportmogelijkheden van het Nederlandse bedrijfsleven in de betrokken landen.

Ten derde: Eén van de belangrijkste taken van het nieuwe exportapparaat zou moeten bestaan uit het uitvoeren van gerichte marktverkenningen ten behoeve van de exportmogelijkheden van midden- en kleinbedrijf, die hier toe zelf vaak niet in staat zijn, maar wel vaak interessante en kwalitatief goede producten te bieden hebben.

Ten vierde: Een andere belangrijke taak van het nieuwe exportapparaat zou moeten bestaan uit het doen van een gericht onderzoek naar de exportmogelijkheden van bij de overheid aanwezige kennis en vaardigheden. Ik denk hierbij met name aan de exportmogelijkheden voor de bij Rijkswaterstaat aanwezige know-how.

Ten vijfde: De instelling van een keurmerk door de overheid voor kwalitatief goede producten, waarbij uitgegaan zou kunnen worden van de ervaringen in Japan, waar deze maatregel al jaren geleden is ingevoerd.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou de Ministers willen vragen of zij bereid zijn op korte termijn een dergelijk exportplan op te stellen en ik overweeg, in tweede termijn een uitspraak van de Kamer op dit punt te vragen.

Mijnheer de Voorzitter! In een beleid gericht op versterking van de marktsector van onze economie vervult de export een sleutelrol. Het is daarom, dat ik hiervoor bij deze financiële beschouwingen speciale aandacht vraag. Maar er zijn andere maatregelen, die van minstens even groot belang zijn voor de versterking van de marktsector van de economie en die in Bestek '81 niet genoemd zijn. Bevordering van innovatie is daarom nodig.

Op korte termijn zal hiermee begonnen moeten worden om op middellange en lange termijn daarvan de vruchten te kunnen plukken. Innovatie moet niet langer een modewoord zijn, wat je voor je goede fatsoen toch wel één keer moet noemen, zoals Bestek '81 dit doet op blz. 51, zonder dat daaraan enige uitwerking wordt gegeven. Het wordt hoog tijd om in het belang van de kwaliteit van productie en werkgelegenheid nu op korte termijn een begin te maken met een concreet innovatiebeleid. Het is vanuit die gedachte dat de fractie van D'66 zeer binnenkort met voorstellen zal komen voor een innovatiebevorderend overheidsaankoopbeleid. Het is ook vanuit die gedachte, dat wij in ons alternatieve plan het voorstel hebben opgenomen van

de instelling van een innovatiefonds voor midden- en kleinbedrijf. Wij zullen bij de behandeling van de begroting van EZ hierop terugkomen.

Mijnheer de Voorzitter! Het in de Miljoenennota en de macro-economische verkenningen gepresenteerde beeld van onze economie laat er naar mijn mening geen twijfels over bestaan, dat de doelstelling van Bestek '81 om via het voorgestelde beleid de werkloosheid tot ongeveer 150.000 in 1981 terug te dringen, op volgestrekte illusies is gebaseerd. Dit blijkt uit de volgende cijfers.

In 1979 zal volgens het Centraal Planbureau de geregistreerde werkloosheid verder toenemen van 205.000 tot 215.000. Dat wil zeggen, dat in 1980 en 1981 een daling van de werkloosheid met 65.000 zal moeten plaatsvinden om de doelstelling van 150.000 in 1981 te kunnen halen.

Voor 1980 en 1981 wordt echter door de Centrale Economische Commissie ook een extra arbeidsaanbod van 71.000 verwacht. Dat betekent, dat in 1980 en 1981 $65.000 + 71.000 = 136.000$ extra arbeidsplaatsen tot stand zullen moeten worden gebracht. Daarvan zal de overheid er volgens de herziene meerjarenramingen 34.000 kunnen leveren, nl. 18.000 in 1980 en 16.000 in 1981. Dat betekent, dat er in de marktsector van de economie en in de niet-commerciële dienstensector gezamenlijk in 1980 en 1981 102.000 extra arbeidsplaatsen bij zullen moeten komen. Wie dat voor mogelijk houdt, gelooft òf in een wonder òf in het heilsplan van het kabinet. Ik geloof in geen van beide. Op grond van de nuchtere feiten is een dergelijke ontwikkeling namelijk buitengewoon onwaarschijnlijk.

De nuchtere feiten zijn, dat van 1973 t/m 1978 de werkgelegenheid in landbouw en industrie met 40.000 per jaar is teruggelopen. Hiertegenover stond slechts een toeneming van het aantal arbeidsplaatsen met 20.000 per jaar in de commerciële en niet-commerciële dienstensector. Dat wil zeggen, dat het aantal arbeidsplaatsen in de marktsector en in de niet-commerciële dienstensector in de afgelopen 5 jaar jaarlijks met 20.000 is afgenomen.

Een toeneming van het aantal arbeidsplaatsen in deze beide sectoren met ruim 50.000 per jaar in 1980 en 1981 via een beleid van kostenmatiging en lastenverlichting voor het bedrijfsleven is daarom absoluut onhaalbaar. Ik houd het erop, dat het al een gigantische prestatie zal zijn om de werkgelegenheid in marktsector en niet-commerciële dienstensector in

Engwirda

1980 en 1981 opnieuw met 11.000 arbeidsplaatsen per jaar te laten stijgen evenals in de periode 1968–1973 toen de economische groei veel groter was. Maar dat betekent dan wel, dat het kabinetsbeleid niet zal leiden tot een geregistreerde werkloosheid van 150.000, maar van minimaal 230.000 in 1981.

Mijnheer de Voorzitter! Ik daag de Ministers van Economische Zaken en van Sociale Zaken uit om nauwkeurig aan te geven waar mijn redenering onjuist is. Ik daag hen uit om aan te geven, waar de feiten, die ik genoemd heb en die ik overigens allemaal ontleen aan de Miljoenennota, de macro-economische verkenningen en aan het CEC-rapport, waar die feiten niet kloppen. Ik daag hen uit om de Kamer opening van zaken te geven omtrent de op grond van het voorgestelde beleid in 1981 werkelijk te verwachten werkloosheid.

Het gaat niet aan, dat het kabinet zich langer blijft verschuilen achter een heilsplan, waarvan voor 1981 alleen de omvang van de bezuinigingen vaststaat en niet de te verwachten ontwikkeling van de werkloosheid!

Mijnheer de Voorzitter! De sombere conclusie, die ik zojuist ten aanzien van de in 1981 te verwachten werkloosheid heb getrokken, betreft dan alleen nog maar de geregistreerde werkloosheid. De feitelijke werkloosheid is namelijk nog veel groter. In de WAO en AWW is volgens de macro-economische verkenningen immers sprake van een vermoedelijk zeer forse verborgen werkloosheid. Verder moet dan rekening worden gehouden met de part-time werklozen, van wie er vorig jaar bijna 25.000 waren geregistreerd. Ten slotte is uit de arbeidskrachtentelling van 1977 gebleken, dat 65.000 personen, overwegend vrouwen, zich in verband met het ontbreken van geschikte functies tijdelijk uit het arbeidsaanbod hebben teruggetrokken.

Mijnheer de Voorzitter! Ik noem deze cijfers niet uit een behoefte om de zaken somberder voor te stellen dan ze zijn, maar juist omdat ik vind, dat de feiten op tafel moeten komen als uitgangspunt voor een daarop afgestemd beleid. Ik constateer dan, dat 300.000 à 350.000 mensen in Nederland er niet in slagen zinvol werk te vinden als middel tot individuele ontplooiing en maatschappelijke erkenning. Die mensen worden momenteel door de gemeenschap afgescheept met een financiële uitkering, maar de mogelijkheid om zinvol werk te verrichten wordt hun onthouden.

Ik vind dat een beschamende zaak en ik neem aan, dat het kabinet daar net zo over denkt. Maar juist daarom begrijp ik niet, waarom Bestek '81 zo mager is uitgevallen en zo weinig aanzetten biedt voor een actief werkgelegenheidsbeleid. Daarbij wil ik dan een uitzondering maken voor het voorgestelde arbeidsmarktbeleid dat een aantal positieve elementen bevat, zoals de arbeidsbureaus nieuwe stijl, het voorgestelde scholingsbeleid en de noodzaak om tot een andere beloningsstructuur te komen. Maar dat is niet voldoende. Hoogstens zal het er toe kunnen leiden, dat vraag en aanbod op de arbeidsmarkt beter op elkaar aansluiten en een deel van de 60.000 onvervulde vacatures vervuld kunnen worden. Daarmee zal de werkloosheid weliswaar enigszins kunnen verminderen, maar nog lang niet worden opgelost.

Mijnheer de Voorzitter! Voor een werkelijk fundamentele aanpak van de werkloosheidsproblematiek zijn daarom nieuwe oplossingen noodzakelijk. De fractie van D'66 heeft in haar alternatieve plan de volgende voorstellen gedaan, die ik in dit debat naar voren wil brengen.

Allereerst de arbeidstijdverkorting. Bij de overheid en bepaalde delen van de dienstensector zou arbeidstijdverkorting het eerst dienen te worden toegepast. Wij concluderen dit op grond van de criteria, dat er een overschot moet zijn aan arbeidsaanbod en dat het om een arbeidsintensieve sector moet gaan. Ter zake van bovengenoemde sectoren is dit het geval. In de industrie is weliswaar in sommige sectoren – de bouw en metaal – ook sprake van een groot overschot aan arbeidskrachten, maar tegelijkertijd is er sprake van een toenemend aantal moeilijk vervulbare vacatures. Daarom lijkt mij de industrie niet de eerst aangewezen sector om met arbeidstijdverkorting te beginnen.

De overheid zou de invoering van zo'n 35-urige werkweek in de zojuist genoemde sectoren kunnen bevorderen door via loonkostensubsidies dat deel van de loonkosten te subsidiëren, dat momenteel op de collectieve uitgaven drukt in de vorm van sociale uitkeringen. Deze loonkostensubsidies zouden geleidelijk kunnen worden verminderd. Een dergelijke subsidiëring zou betekenen, dat door de betrokken werknemers tegenover 5 uur korter werken aanvankelijk slechts naar schatting 1½ uur salaris hoeft te worden ingeleverd, wat over de jaren geleidelijk zou kunnen oplopen. Wij denken dat het mogelijk is om via ar-

beidstijdverkorting op deze manier in de komende jaren tienduizenden extra arbeidsplaatsen te scheppen. Wij zoeken de Regering hieraan hoge prioriteit te geven.

Het tweede element betreft de werkgelegenheidsprogramma's-nieuwestijl, waarover de heer Terlouw reeds heeft gesproken. Ik ga daarom daarop nu verder niet in.

Het derde element betreft het voorgestelde nationaal isolatieprogramma. Via uitvoering van het door de Stuurgroep nationaal isolatieprogramma voorgestelde plan van woningisolatie zal het mogelijk zijn per jaar 5000 arbeidsplaatsen meer tot stand te brengen dan via het door de Regering voorgestelde afgezwakte programma. Een belangrijk bijkomend voordeel hiervan is, dat dit plan bovendien tot een jaarlijkse energiebesparing zal leiden, die ruim 50% hoger ligt dan bij uitvoering van de plannen van de Regering; een extra investering in arbeidsplaatsen en energiebesparing, die zeker de moeite waard lijkt.

Ten vierde: aftopping van de prijscompensatie voor inkomens boven f 40.000 zal in 1982 tot 13.000 extra arbeidsplaatsen kunnen leiden, zo heeft het Centraal Planbureau naar aanleiding van het alternatieve plan van D'66 berekend. Bovendien zal deze maatregel tot een verlaging van de arbeidsinkomensquote van 0,5% in 1982 leiden, alsmede tot een gunstiger financieringssaldo voor de overheid van 250 à 300 miljoen. Aftopping van de prijscompensatie is bovendien van groot belang als een goed instrument om de zwaarste lasten wat meer op de sterkste schouders te leggen dan in de plannen van de Regering gebeurd is. Ongetwijfeld zal hierdoor een belangrijke positieve bijdrage worden geleverd aan de maatschappelijke aanvaardbaarheid van de ook door D'66 onderschreven noodzaak van inkomensmatiging en ombuigingen in de collectieve sector.

Mijnheer de Voorzitter! Graag vernem ik hoe de Ministers van Sociale Zaken en Economische Zaken over deze voorstellen uit het alternatieve plan van D'66 denken.

Mijnheer de Voorzitter! Aan het slot van mijn betoog kom ik tot enkele, meer specifieke financiële opmerkingen. In de eerste plaats valt het mij dan op, dat de Minister van Financiën zo heeft zitten ombuigen, intensiveren en compenseren, dat uiteindelijk voor 1979 een hoger uitgaventotaal voor de rijksbegroting uit de bus is gekomen dan in de meerjarenramingen van het op dit punt door deze Minister destijds

Engwirda

zo bekriftiseerde kabinet-Den Uyl het geval was. Bravo voor deze jongleers-truc in typische CDA-stijl, waar zelfs de heer Aantjes misschien nog iets van kan leren!

Verder is het financieringstekort van 6% voor volgend jaar voor zover mij bekend aanzienlijk hoger dan oud-minister Duisenberg ons in de afgelopen 4 jaar ooit heeft durven voorschotelen. Ik wil daar graag aan toevoegen dat de D'66-fractie met deze tijdelijke verhoging van het tekort in het licht van de zwakke bestedingssituatie, die voor volgend jaar verwacht wordt, wel kan instemmen. Gezien de risico's die daarbij gelopen worden voor de beheersing van de monetaire ontwikkeling en de inflatie zien wij ook wel de zin in van de voorgestelde noodrem-procedure. Over deze procedure wil ik echter wel wat vragen.

Ik wil de Minister van Financiën nadrukkelijk vragen hoe hij zich voorstelt deze noodremprocedure te hanteren. Wil hij de garantie geven dat, voordat het kabinet in het kader van de noodremprocedure tot het nemen van bepaalde maatregelen besluit, de Kamer in de gelegenheid wordt gesteld deze maatregelen tevoren te kunnen beoordelen?

Mijnheer de Voorzitter! Bestek '81 biedt naar de mening van mijn fractie een onvoldoende basis voor het sociaal-economisch en financiële beleid voor de komende jaren. De Kamer zou er daarom verstandig aan doen Bestek '81 in zijn huidige vorm af te wijzen. Het alternatieve plan van D'66 biedt die mogelijkheden wel. Onze voorstellen voor een kwalitatieve versterking van de marktsector van de economie en een meer gericht werkgelegenheidsbeleid zullen de werkloosheid in de komende jaren al aanzienlijk kunnen verminderen. En daarom gaat het uiteindelijk in dit debat.

□

De heer **Rietkerk** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Bij deze algemene beschouwingen staat Bestek '81 centraal en terecht. Al maandenlang wordt de politieke discussie daardoor bepaald. De in dit plan opgenomen voorstellen, waarmee het kabinet de koers voor de komende jaren uitzet, zijn er belangrijk genoeg voor.

Toch zou ik dit debat in een wat breder kader willen plaatsen dan dat van de zo noodzakelijke verbetering van onze economie en werkgelegenheid alléén. Naar mijn oordeel kunnen wij er niet aan voorbij, dat hierbij ook fundamentele vragen over de toekomst-

De heer Rietkerk

ge ontwikkeling van onze maatschappij aan de orde zijn. Wij willen onze beoordeling van de kabinetsplannen binnen en buiten dit bestek in ieder geval in hoge mate laten bepalen door de visie, die wij op die ontwikkeling hebben. Daarom eerst een korte terugblik.

Tot aan de zeventiger jaren konden wij, dankzij een historisch ongekende groei van onze welvaart, in redelijk ruime mate voorzien in veel bestaande behoeften, zowel particuliere als collectieve. Bovendien bood een perspectief van gestage verdere groei uitzicht op de realisering van verdere, nog onvervulde verlangens.

Gelijktijdig met het terugdringen van de zorg om het economische bestaan kon de aandacht voor andere waarden in het leven worden versterkt; democratisering, onderwijs, humanisering, kortom de welzijnsbevordering in brede zin kwam in het centrum van de politieke belangstelling te staan. Daarbij bleek steeds duidelijker dat welvaart nog geen garantie voor geluk is, dat arbeid niet altijd adelt en dat de overheid in de verdere ontwikkeling van het maatschappelijk leven niet valt weg te denken.

Deze positieve ontwikkeling, die ik hier slechts kan aanstippen, heeft echter ook de aanzet gegeven tot het verzwakken of verbreken van een aantal in een gezonde samenleving onmisbare evenwichten, en dat niet alleen op economisch gebied. Om nu niet direct aan te komen met opvattingen uit eigen kring, wil ik mij aansluiten bij enige waarschuwingen van socialistische zijde. Allereerst is daar de uiterst sombere visie van professor Stevers, die de ontwikkeling van onze economische orde zelfs ziet uit lopen op het verloren gaan van de democratie.

Hij richt de schijnwerper niet alleen op ons wereldkampioenschap hoogspringen collectieve uitgaven, maar maakt zich vooral de grootste zorgen

over wat hij noemt 'de druk van de geïntegreerde marginale tarieven', of, om het minder ingewikkeld te zeggen: over het feit dat de meeste mensen er zo langzamerhand nauwelijks iets wijzer van worden als het inkomen toeneemt of als men zijn uitkering verwisselt voor een looninkomen.

De heer **Dolman** (PvdA): U bedoelt iets beter. Dat is wat anders dan 'iets wijzer'.

De heer **Rietkerk** (VVD): Ik gebruik de term 'iets wijzer' als onderdeel van het gebruikelijke spraakgebruik.

De heer **Dolman** (PvdA): Dat moest u eens veranderen!

De heer **Rietkerk** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! De funeste uitwerking daarvan op de arbeidsmotivatie en de werking van het arbeidsmarktmechanisme ziet prof. Stevers uitmonden in onvermijdelijke arbeidsdwang; de toenevende overheidsinvloed op de bedrijven, die weer het gevolg is van de op de rendementen afgewentelde druk van de te sterk gestegen collectieve lasten, leidt tot een staatskapitalisme, met alle Kafka-achtige bureaucratisering vanden.

Wat ons daarbij vooral niet mag ontgaan, is dat prof. Stevers dergelijke verstoringen van ons economisch bestel wijt aan de structuur van onze politieke besluitvorming, als een soms onbedoeld maar onvermijdelijk bijproduct van politieke beslissingen.

Ook prof. Wolfson ziet in een té ver gaande collectivering gevaren voor onze democratische vrijheden. Hij vreest niet alleen aantasting van individuele keuzemogelijkheden, maar ook meer parasitair groepsgedrag. Indien de groep betaalt en het individu zonder individuele tegenprestatie aanspraken kan doen gelden, ontstaat de neiging de collectieve rekening van de fiscus of de verzekeringen te ontdunnen of op anderen af te wentelen. Als de onderneming niet meer staat voor de plicht renderend te produceren, maar de mogelijkheid krijgt om tekorten door Economische Zaken te laten aanvullen, kan dat evenzeer tot een parasitisme leiden, dat ons economisch bestel ondermijnt.

Hoewel prof. Stevers mij wat erg somber lijkt, ben ik van mening dat wij deze kritiek ernstig moeten nemen. Want het valt niet te ontkennen dat er in ons land een mentaliteit is gegroeid, die zo langzamerhand de overheid verantwoordelijk stelt voor de oplossing van alle maatschappelijke problemen.

De eigen verantwoordelijkheid van zowel de individuele burger als de vele

Rietkerk

particuliere maatschappelijke instellingen die onze samenleving kent, wordt steeds meer door de overheid overgenomen. Daarbij blijken velen niet in te zien, dat verantwoordelijkheid niet zonder macht kan worden gerealiseerd en dat een dergelijke ontwikkeling onvermijdelijk moet leiden tot een voor de democratie gevaarlijke machtsconcentratie. Een wezenlijke aantasting van de persoonlijke en maatschappelijk vrijheid, die ons als Westerse samenleving ten principale onderscheidt van staatsocialistische stelsels ligt dan in het verschiet. Want vrijheid en verantwoordelijkheid zijn en blijven nu eenmaal twee kanten van eenzelfde medaille.

Het lijkt misschien wat ver te voeren, maar ik ben ervan overtuigd, dat de politieke discussie vandaag in wezen gaat om het centrale thema van de vrijheid. Want wij kunnen niet meer zoals vroeger zowel allerlei collectieve voorzieningen uitbreiden en tegelijkertijd de particuliere en maatschappelijke wensen en behoeften bevredigen. Het én-én van toen is, nu wij rekening moeten houden met een sterk verminderde economische groei, vervangen door een óf-óf.

Daarom staan wij vandaag ook voor de vragen als:

– Willen wij onze vrije sociale markteconomie handhaven, óf willen wij overstappen naar een ten principale door de overheid gedomineerd productieproces?

– Willen wij een samenleving van in beginsel zelfverantwoordelijke vrije burgers óf een gemeenschap die geen eigen inzet en initiatief meer verlangt maar alle denkbare risico's bij voorbaat voor rekening van de overheid laat komen?

– Willen wij door gaan met de collectivisering van onze maatschappij óf willen wij ons inspannen om de persoonlijke en maatschappelijke zelfstandigheid en ontplooiing te reactiveren?

Mijnheer de Voorzitter! Voor ons als liberalen laat zich dat antwoord niet zo moeilijk raden. Bij het optreden van dit kabinet heb ik als mijn overtuiging uitgesproken, dat wij in West-Europa toe zijn aan een fundamentele herwaardering van allerlei collectieve ontwikkelingen, omdat die – alle goede bedoelingen ten spijt – ons onvermijdelijk zullen brengen in een dwang-samenleving, een samenleving waarin systemen en stelsels zo zullen gaan overheersen, dat particulier initiatief een achtergehaalde zaak, spreiding

van macht een illusie en de mens alleen maar een dienstbaar nummer in de collectiviteit wordt.

Als ik vanuit deze achtergrond de plannen van het kabinet voor de komende jaren beoordeel, dan constateer ik dat het kabinet binnen veel beperktere mogelijkheden dan vroeger de positieve ontwikkelingen waarvan ik sprak (economische groei, werkgelegenheid voor allen, democratisering, welzijnsbevordering) voor alles wil blijven bevorderen.

Gelijktijdig stelt het maatregelen voor, die ten doel hebben verkeerde ontwikkelingen te keren, stagnaties te doorbreken en verder afglijden in de toekomst te voorkomen (matiging van inkomens, afremming van de stijging van overdrachtsuitgaven, versterking van de particuliere sector, verbetering van de werking van de arbeidsmarkt).

Met anderen hebben ook wij ons afgevraagd, of de ombuigingen, die worden voorgesteld, wel voldoende zullen zijn om weer tot gezonde verhoudingen te kunnen komen. Maar anders dan die anderen zijn wij van oordeel dat de richting, waarin dit kabinet de oplossing zoekt, de enig juiste is.

Als wij door de economische crisis gedwongen worden op een lagere versnelling terug te schakelen dan is het toch een van de eerste vereisten, er alles aan te doen om uit de hand gelopen stagnerende ontwikkelingen aan te pakken, en die niet nog verder te versterken door een nog groter beslag van de overheid op onze nationale middelen te bepleiten, bij voorbeeld via extra uitbreiding van werkgelegenheid in de quataire sector.

Dan gaat het niet aan met de invoering van een vrije vrijdagmiddag de loonkosten zonder produktiviteitsstijging nog eens extra te verhogen. Dan gaat het ook niet aan onder verwijzing naar buitenlandse oorzaken en structurele afzetproblemen – die zeer groot zijn – de mogelijkheden die wij zelf nog wél tot onze beschikking hebben van ons af te schuiven. Ook een substantiële vermindering van de voorgestelde ombuiging zal het doel van deze operatie, te weten een structurele verbetering van onze economie en werkgelegenheid, nog verder de mist injagen.

In feite bestaat er over een aantal zaken veel meer overeenstemming dan de felle kritiek op het kabinetsbeleid doet vermoeden. Wij zijn het er in feite allemaal over eens dat het én-èn van toen door het óf-óf van nu moet worden vervangen. Maar zo gauw de keuze dan het eigen groepsbelang raakt, geeft men niet thuis en vindt men dat de ander maar eerst moet inleveren.

Wij zijn het er in feite allemaal over eens dat de belabberde rendementspositie van een groot deel van ons bedrijfsleven dringend versterking behoeft, dat de exportpositie moet worden verbeterd, dat de investeringen omhoog moeten. Maar als het kabinet daarvoor dan een in wezen zeer bescheiden aanzet geeft, door de groei van de collectieve sector niet tot f 210 miljard te laten doorlopen, maar tot f 200 miljard in 1981 te beperken, dan is Leiden in last.

Ik wil in dit verband enkele citaten geven van een vooraanstaand Nederlander.

– 'De non-profitsector is ook naar mijn oordeel afhankelijk van het functioneren van de profitsector'.

– 'Je kunt je nooit losmaken van de instandhouding van een krachtige, mede op de uitvoer gerichte industriële en dienstensector in een georiënteerde markteconomie. De instandhouding van de non-profitsector is in hoge mate afhankelijk van het rendement en de expansie-mogelijkheden van de marktsector'.

– 'Laat ik er geen enkel misverstand over laten bestaan: zonder expansie van de marktsector is de expansie van de non-profitsector onmogelijk, tenzij je aanvaardt dat in die laatste sector relatief lage lonen en salarissen betaald zouden worden – een niet te verwaarlozen keuzemogelijkheid'.

Dit zijn geen uitspraken van de president van de Nederlandsche Bank, maar van de heer Den Uyl in een afsluitend interview naar aanleiding van een discussie over democratie en economie, niet van jaren geleden maar van 17 december van het vorig jaar: de dag van de constituerende vergadering van dit kabinet.

Al eerder had de heer Den Uyl er de nadruk op gelegd dat wij steeds meer dan vroeger voor een keuzeprobleem staan. Maar wat is nu de keuze die de Partij van de Arbeid maakt met haar alternatieve plan? Kiest zij voor die door de heer Den Uyl zo krachtig bepleite instandhouding en versterking van de marktsector, of stelt zij lagere lonen in de non-profitsector voor? De Partij van de Arbeid doet noch het een noch het ander. Zij wil de onder het vorige kabinet in omvang verdubbelde collectieve sector nauwelijks afremmen. Zij zoekt de uitbreiding van de werkgelegenheid vooral in de non-profitsector, die door de overheid moet worden gefinancierd. Zij wil nu niet praten over de ambtenarsalarissen en denkt de oplossing te kunnen vinden in een volstrekt onzekere matiging van de particuliere inkomens tot beneden het koopkrachtniveau. Over illusie-politiek gesproken!

Rietkerk

Van versterking van de marktsector is geen sprake. Integendeel! De 5,5 mld. die de Partij van de Arbeid minder ombuigt, haalt zij voor een niet onbelangrijk deel vooral weg bij het bedrijfsleven: door vermindering van de WIR, afschaffing van de Hofstra-faciliteiten voor ondernemingen en verlaging van de inflatiecorrectie die met name voor het midden- en kleinbedrijf van wezenlijke betekenis is.

De heer **Den Uyl** (PvdA): Om het weer helemaal rond te maken: ook in het interview waaruit u citeert, verdedig ik dat extra inkomensmatiging nodig is en dat uit de opbrengst van die extra inkomensmatiging de arbeidsplaatsen in de collectieve sector, in de kwartaire sector gefinancierd moeten worden, daaraan toevoegend dat van die extra inkomensmatiging ook de marktsector nog wat mee-profitteert.

De heer **Rietkerk** (VVD): Ja, ja!

De heer **Den Uyl** (PvdA): Dit had u daarin ook kunnen vinden. Ik begrijp dat u niet alles citeren kon, maar misschien zou u dit er nog even bij kunnen vermelden.

De heer **Rietkerk** (VVD): Jawel, maar hierop slaat mijn eerder al gemaakte opmerking, namelijk dat wij hier de taak hebben die maatregelen te nemen, die in ons bereik liggen. Dan ben ik van mening dat onzekere loonpolitieke ontwikkelingen die wij niet in de hand hebben.....

De heer **Den Uyl** (PvdA): Wat let u de inflatiecorrectie achterwege te laten? Wat let u de extra inkomensmatiging uit te voeren?

De heer **Rietkerk** (VVD): Mag ik even uitspreken? Ik meen dat wij de zaken die wij niet in de hand hebben, niet in de plaats mogen stellen van door ons wél te nemen besluiten, in de hoop dat het dan straks door anderen wordt uitgevoerd, zoals wij het graag zouden willen.

De heer **Den Uyl** (PvdA): Neen, helemaal niet door anderen. U kunt u vandaag uitspreken voor het niet uitvoeren van de inflatiecorrectie boven een inkomen van f 40.000. Dan hebt u een half miljard. Dat kunt u zo besteden voor de financiering van arbeidsplaatsen. Wilt u dat of wilt u dat niet?

De heer **Rietkerk** (VVD): Zei u niet, dat u de zaak met de looninkomens wilde oplossen? Zijn het niet anderen die daarover beslissen dan wij?

De heer **Den Uyl** (PvdA): Ik zeg dat u met de inflatiecorrectie onmiddellijk de lonen beïnvloedt. Wilt u dat of wilt u dat niet?

De heer **Rietkerk** (VVD): Als u de inflatiecorrectie.....

De heer **Den Uyl** (PvdA): Neen, antwoordt u nu eens, mijnheer Rietkerk!

De heer **Rietkerk** (VVD): U moet op mijn vraag antwoorden.

De heer **Den Uyl** (PvdA): Neen, u moet op mijn vraag antwoorden!

De heer **Rietkerk** (VVD): Als u de inflatiecorrectie wilt verminderen, tast u daarmee het midden- en kleinbedrijf nog verder aan dan u in de afgelopen vier jaar al gedaan hebt!

Prof. Goedhart typeerde een beleid als door de PvdA wordt nagestreefd, vorig jaar al als een beleid van de zich zelf vernietigende aspiraties. Omdat de PvdA geen fundamentele keuze doet, vrees ik dat zij een maatschappelijke ontwikkeling bevordert, die Prof. Stevers wel eens gelijk zou kunnen gaan geven. De PvdA loopt daarmee langs de kern van de zaak heen. Die is naar mijn mening gelegen in het feit dat de verzorgingsstaat, of in uitgebreider zin de verzorgingsmaatschappij, wel degelijk aan een heroriëntatie en een herwaardering toe is.

Deze herwaardering kan leiden tot de conclusie, dat moet worden voortgewerkt in de collectiverende richting, met alle gevaren van dien. De beschermende handen van de overheden kunnen zich nog vaster om de burgers sluiten tot hun greep gaat knellen. Meer overheidsbemoedening, meer inbegrip in maatschappelijke verbanden en meer grootschalige structuren horen daarbij. Maar mijn fractie is ervan overtuigd, dat het volgen van deze weg zal leiden tot meer vervreemding, passiviteit, een onpersoonlijker karakter van onze samenleving.

Zouden wij dan kunnen trachten de klok terug te draaien? Terug naar de vermeende geborgenheid van vroeger? Nee, voor ons liberalen is er geen weg terug. Wij moeten vooruit! De mensen vragen serieus genomen te worden. De mensen vragen meer eigen verantwoordelijkheid. Vragen een overheid die geen albedil is, maar die stimuleert, die eigen initiatief aanmoedigt. Voor men ons nu weer een 'ieder voor zich'-mentaliteit aanwrijft, wil ik met nadruk stellen, dat wij liberalen ervan overtuigd zijn, dat het de plicht niet alleen van de overheid maar ook van de burgers onderling is om op te

komen voor al degenen die niet voor zich zelf kunnen zorgen.

Maar de zorg van de overheid moet aanmoedigend zijn, niet ontmoedigend. Het moet niet ontaarden in een 'zakgeldmaatschappij', in een maatschappij waarin de mensen weliswaar bevrijd zijn van een aantal materiële zorgen, maar waarin hun tevens alle eigen verantwoordelijkheid, alle mogelijkheid om echt te kunnen kiezen, is ontnomen, en waarin de overheid al herverdelend zo ver is gegaan, dat voor eenieder nog slechts wat 'zakgeld' overblijft. De overheid moet werk gaan maken van de dekolonisatie van de burger. Wij moeten af van de bestempeling van de mens als zwakkere en afhankelijke. Op die manier worden wij allen tot cliënten en patiënten, tot kansarmen en onderliggenden.

Dekolonisatie van de burger is nodig. Op welzijnsgebied betekent dat, dat de burger meer invloed moet krijgen op het welzijnsbeleid. Het vraagt ook om een volwassener houding ten opzichte van de gebruiker van welzijnsvoorzieningen. Het betekent een streven naar doorzichtiger structuren en naar meer democratisering.

Dat zal de financiële beheersbaarheid van deze sector er niet gemakkelijker op maken.

Zorgwekkend is de tentatieve conclusie van het Sociaal en Cultureel Rapport 1978, dat bestuur en beleid op het sociaal en cultureel terrein zo in elkaar zitten, dat voor elke sector een autonoom en expansief beleid wordt gevoerd, dat leidt tot een relatief sterke stijging van de collectieve uitgaven.

Zonder nu direct te denken aan bij voorbeeld de onderwijssector die bijzondere regels kent, wil ik in dit verband het kabinet vragen wat het vindt van de gedachte van Prof. Van Doorn, om de gebruikers van welzijnsvoorzieningen in brede zin meer als consumenten dan als verzorgden te gaan beschouwen, en van hen dan ook een passend financieel offer te gaan vragen voor hetgeen hun wordt aangeboden. De voorstellen tot vergroten van de eigen bijdragen in de gezondheidszorg zien wij als een aanzet in die richting.

Wellicht kunnen wij langs die weg ook een oplossing vinden voor de, ook naar ons oordeel, weinig bevredigende situatie in de welzijnszorg dat men wel graag baas in eigen huis wil zijn, maar de kosten van het huis geheel ten laste van de gemeenschap wil laten.

Rietkerk

Dekolonisatie van de burger is nodig. Het onderwijs vormt de belangrijkste schakel in de vorming van de mens tot burger. Is die schakel zwak, dan zadelen wij een volgende generatie met nog een, door ons geschapen, probleem op.

De vorige Minister van Onderwijs en Wetenschappen had een naar ons oordeel te eenzijdige belangstelling voor de structuren van het onderwijsstelsel. Deze Minister legt zijn prioriteiten stukken beter. Hij wijdt zich vooral aan kwaliteitsverbetering in het onderwijs. Daarbij zal hij aansluiten bij ontwikkelingen die worden ingegeven door de samenleving en door het onderwijsveld. Aan die benadering geeft mijn fractie verre de voorkeur boven het beleid dat van bovenaf maatregelen en structuren oplegt. En dat blijkt, zoals onlangs bij de universiteiten, ook resultaten op te leveren.

De vermindering van de werkgelegenheid en de financieringsproblematiek zijn twee actuele knelpunten van de vele waarmee het onderwijs worstelt. De kosten dreigen de pan uit te rijzen. Hoe zullen wij ooit de toekomstige onderwijsvoorzieningen voor volwassenen kunnen financieren?

Mijn fractie denkt aan een herschikking van middelen, waarbij geld en mankracht, die vrijkomen door het teruglopend aantal jongere leerlingen, zo mogelijk worden bestemd voor het volwassenenonderwijs.

Dekolonisatie van de burger is nodig. Het onderwijs moet opleiden tot mondige en verantwoordelijke burgers, die een samenleving met meer zeggenschap en inspraak, kortom met meer democratie, aankunnen. Kennis is macht. Kennis is óók verrijking van de eigen persoonlijkheid. Niets zal een versnelling van de emancipatie in onze samenleving beter kunnen bewerkstelligen dan onderwijs van een kwalitatief hoog gehalte.

Het behouden van onze plaats in de wereld, het in stand houden van de nationale solidariteit en ook de bereidheid in te spelen op de ontplooiing van de landen in derde en vierde wereld hangen er ook voor een belangrijk deel van af.

Hoe dichterbij de wereld bij ons komt, des te verder weg lijkt het ideaal van een echte wereldgemeenschap. Dit ontslaat ons niet van de plicht aan de totstandkoming ervan te blijven werken. De westerse wereld zal bij moeten dragen tot stabiliteit en verbetering van de internationale verhoudingen. De resultaten van Camp David geven weer een bijna verloren hoop.

De Atlantische en Europese samenwerking zijn daarbij de 'kernelementen' van ons buitenlandse beleid. Terecht wordt in de begroting gewezen op onze verantwoordelijkheid voor de derde wereld. Het beleid van het kabinet heeft op dit punt onze volledige steun.

Over de ontwikkeling die thans in Zuid-Afrika plaatsvindt maken wij ons grote zorgen. Met name de afwijzing van de in Namibië onder auspiciën van de Verenigde Naties te houden verkiezingen vinden wij onbegrijpelijk. Dat ook onze Regering zoveel als in haar vermogen ligt probeert Zuid-Afrika van die onverantwoorde weg af te houden, steunen wij van harte.

Maar wij hebben er wel moeite mee als Nederland nu al te kennen zou geven daarom voorstander van economische sancties te zijn en zich daarmee van de overige EEG-landen zou willen onderscheiden. Kan de Regering toelichten waarom dat wel ten aanzien van Zuid-Afrika zou moeten worden overwogen en niet ten aanzien van een land als Rusland of andere landen, waar de mensenrechten via de Goelag Archipel en psychiatrische inrichtingen minstens evenzeer worden geschonden? Volgens Amnesty International moeten er meer dan 100 landen ter wereld zijn waar schending van mensenrechten plaatsvindt.

Naar ons oordeel dient in het buitenlands beleid ook op dit punt niet met twee maten gemeten te worden.

De Europese verkiezingen van juni 1979 zullen naar wij hopen enige geestdrift voor de Europese zaak te weeg kunnen brengen. In dit verband wil mijn fractie van de Regering horen hoe zij zich opstelt bij de verdere ontwikkeling van het plan-Schmidt-Giscard over de Europese monetaire samenwerking. De begroting spreekt daarover tot onze spijt in lauwe termen. Weerspiegelt deze benadering de in het kabinet levende gedachten over dit plan? Het biedt naar het inzicht van mijn fractie een uniek aangrijpingspunt om de financieel-economische samenwerking in Europa te verdiepen. Ik hoop deze Minister van Buitenlandse Zaken en deze Minister van Financiën het rapport-Spiereburg toch niet in herinnering te brengen?

In het spoor van het plan-Schmidt-Giscard moeten wij enthousiast voortwerken aan een verdere integratie van Europa. Deze integratie is vooral met het oog op een gemeenschappelijke bestrijding van de werkloosheid een groot goed.

Nederland is van oudsher een gastvrij land voor vreemdelingen. In onze

dichtbevolkte gemeenschap is het echter nodig grenzen aan die gastvrijheid te stellen. Maar de vreemdelingen die wij hebben toegelaten, moeten wij ook als gelijkwaardig aan onszelf accepteren en opvangen.

De groep Marokkanen in de Duif vormt het topje van een hele ijsberg aan vreemdelingenproblematiek. Acht jaar geleden verscheen een nota inzake buitenlandse werknemers die vier jaar geleden in de Kamer behandeld werd.

Het wordt naar onze overtuiging hoog tijd dat de Regering een beleidsplan opstelt waarin alle aspecten van het verblijf van vreemdelingen in ons land worden verwerkt: de toelating, de huisvesting, de werkgelegenheid, scholing, godsdienstbeleving, culturele identiteit, eenzaamheid, de assimilatie van het gezin, de tweede generatie.

Voorts moet het toestromen van illegaal hier verblijvende vreemdelingen zoveel mogelijk worden tegengegaan, o.a. door een actief vervolgsbeleid van degenen die illegaal in dienst nemen en daarmee tevens de sociale wetgeving ontduiken. Ik zou de Regering daarom willen vragen om een nota over het gehele vreemdelingenbeleid, inclusief de situatie van de buitenlandse werknemers.

Nationaal is de uitvoering van de werkgelegenheidsoperatie Bestek '81 een voorwaarde om werkgelegenheid in stand te houden en te scheppen. Alvorens daarop nader in te gaan wil ik een enkele opmerking maken over het huisvestingsbeleid.

Met het woningbouwprogramma voor de komende jaren kunnen wij niet zonder meer akkoord gaan. Tegenover een behoefte van 114.000 woningen per jaar staat een program van 103.000 woningen. Wij realiseren ons de moeilijkheden die de Regering ontmoet om de plannen uitgevoerd te krijgen, juist in de gebieden waar dit het hardst nodig is. Toch zal het streven op hogere productie moeten zijn gericht. Een structurele verhoging van het program met 6000 woningen lijkt ons tot de mogelijkheden te behoren, indien die in de premiekoopsector worden gerealiseerd. De behoefte aan betaalbare koopwoningen is duidelijk het grootst. Door bevordering van de verkoop van woningwetwoningen overeenkomstig de afspraak uit het regeerakkoord kan de nodige financiële ruimte hiervoor geschapen worden.

Ook met het oog op de toekomstige werkgelegenheid dringen wij er bij het kabinet op aan het program in deze richting bij te stellen. De werkgelegenheidsproblematiek vraagt overigens

Rietkerk

een zo breed mogelijke aanpak, samen met het georganiseerde bedrijfsleven.

Oordelende over Bestek '81 willen de werkgevers-, middenstands- en landbouworganisaties duidelijk meer ombuigen. FNV en CNV verzetten zich daartegen heftig. Zij menen dat een oplossing moet worden gevonden in het arbeidsvoorwaardenoverleg. Ik betwijfel of wij daarop met een gerust hart kunnen rekenen. Ik zeg dit niet uit wantrouwen maar op grond van de afwentelingservaring uit het verleden. Ook het kabinet-Den Uyl streefde naar matiging van de lonen.

De resultaten waren desondanks een gemiddelde reële loonstijging voor de modale werknemer van 2,4%. Mijn fractie acht het niet verantwoord de wel binnen ons bereik liggende mogelijkheid tot ombuiging van de stijging van de collectieve lasten in te ruilen tegen een onzekere vrijwillige loonmatiging die verder zou moeten gaan dan de koopkrachthandhaving.

Regering en parlement zijn eerstverantwoordelijk voor de ontwikkeling van de collectieve sector, zoals het georganiseerde bedrijfsleven dat is voor de loonontwikkeling. Zomin als de vakbeweging zich door de overheid de wet laat voorschrijven, zo min mogen wij ons dat laten doen door de vakbeweging. Dat wil natuurlijk niet zeggen dat de bezwaren die van die zijde en van de andere kant tegen Bestek '81 worden ingebracht niet in onze overwegingen moeten worden betrokken en moeten worden afgewogen. Die bezwaren richten zich op drie punten.

Het eerste bezwaar is dat de vakbeweging het onjuist vindt aan de ondernemingen meer ruimte te geven zonder meer werkgaranties. De heer Zijlstra heeft in de SER al op het onredelijke van deze op een omgekeerde bewijslast stoelende eisen gewezen, voor zo ver die er toe zou leiden dat van globale maatregelen zou moeten worden afgezien. De noodsituatie is ook globaal en vereist dan ook daarbij passende maatregelen. Dat sluit niet uit dat daarnaast ook een meer gericht beleid mogelijk en gewenst is; daar kom ik nog op terug. Wel vraag ik mij af of de weigering van werkgeverszijde om de gevraagde garanties te geven niet te absoluut is overgekomen.

Het is toch zo – en dit is een vraag waarop ik van het kabinet graag een duidelijk antwoord zou krijgen – dat indien de kabinetsplannen worden uitgevoerd, op grond van de thans beschikbare gegevens mag worden aangenomen dat wij redelijkerwijs mogen

verwachten dat de werkloosheid in 1981 tot een 150 à 175.000 zal zijn teruggedrongen?

Dat is geen garantie, maar wel een uiterst belangrijk perspectief, dat ten onrechte wordt weggepraat door de garantievraag. Mijn fractie is het overigens graag met de vakbeweging eens, dat wij, zeker zolang dat doel nog niet is bereikt, alle andere mogelijkheden om tot verbetering van de werkgelegenheid te komen, zullen moeten aanwenden, mits die ons maar niet verder van het gemeenschappelijke doel afbrengen.

Tweede bezwaar van de vakbeweging is, dat de voorgestelde aanpassingen van de sociale verzekeringen onverantwoord zouden zijn. Ook wij zouden liever hebben gezien dat de aan de 0,5%-stapjesaanpassing ten grondslag liggende voorstellen, die overigens wel bespreekbaar blijken te zijn, al waren doorgevoerd.

Ik vraag het kabinet met klem die voorstellen zo snel mogelijk te realiseren. Willen wij de door het vorige kabinet vermorste tijd inhalen en in ieder geval volgend jaar met de nodige bijstellingen resultaat boeken, dan lijkt ons uitvoering van het kabinetsplan minimaal noodzakelijk en verantwoord. Noodzakelijk, omdat niet langer gewacht mag worden. Verantwoord omdat, zoals ook uit de laatste cijfers van het kabinet blijkt, geen uitkerings-trekker er in koopkracht op achteruit zal gaan. Ik heb al eerder ernstig bezwaar gemaakt tegen de voorstelling, als zouden de uitkeringstrekkers van dit beleid de dupe worden.

De hetze tegen de voorgestelde aanpassingen van de sociale verzekeringsuitkeringen gaat alle perken te buiten. Waarom zou iemand met een minimumuitkering minder ziekenfondspremie moeten betalen dan een werknemer met exact hetzelfde brutoinkomen? Toch zijn de mensen met hele en halve waarheden naar het Malieveld gelokt. De sociale uitkeringen moeten onaantastbaar blijven! Schande over de WAO-vermindering, schande over het tientje-ziekenhuisbijbetaling! Lang leve Den Uyl!

Maar wie stelde twee jaar geleden voor de AOW-uitkeringen echt te verlagen, met niet minder dan 5%? Het kabinet-Den Uyl! Opbrengst 330 miljoen. En wie wilde van mensen zonder gezinsverantwoordelijkheid niet een tientje vragen, maar alle sociale uitkeringen via een kostwinnerscriterium met 30% verlagen? Het kabinet-Den Uyl! Opbrengst 360 miljoen. Ik vind het ongehoord hoe de heer Den Uyl zich

nu tegen een bijstelling van de sociale uitkeringen durft te verzetten, die niemand er in inkomen op achteruit laat gaan. Het lijkt zo langzamerhand wel dat niet wát er bijgestuurd moet worden, maar dat wie het doet bepalend is voor het voor of tegen.

Het derde bezwaar van de vakbeweging is, dat de plannen van het kabinet zullen leiden tot onredelijke inkomensverhoudingen. De cijfers spreken voor zich zelf. Vergeleken met 1971 zal het reële AOW-inkomen in 1979 met 37% zijn toegenomen, het minimumloon met 27%. De modale werknemer zal er dan 18% op vooruit zijn gegaan, het tweemaal modale inkomen 10% en 4 x modaal in zeven jaar zegge en schrijve 5%. Ten opzichte van 1978 varieert de verwachte mutatie van het reëel vrij beschikbare inkomen het volgend jaar van 1,5 tot 0,3% inclusief incidenteel. Als ik deze cijfers lees, dan kan toch waarlijk niet worden volgehouden, dat de lagere inkomens in ons land het kind van de rekening zijn.

Dat dreigt veel meer voor de middeninkomens, die geen aanspraken op subsidies en toelagen voor hun kinderen kunnen maken. Daarom vinden wij het zo belangrijk dat het kabinet ook hun inkomenspositie op een redelijke wijze weet veilig te stellen. De volledige toepassing van de inflatiecorrectie is met name voor deze inkomens, waar het verschil tussen de marginale en gemiddelde druk het grootst is, van groot belang. Het geringe positieve effect voor de hoogste inkomens is uitsluitend te danken aan de toedeling van de geschatte incidentele loonstijging. Zonder incidenteel komen zij duidelijk negatief uit.

Desondanks zouden wij ons kunnen voorstellen, dat in het arbeidsvoorwaardenoverleg zou worden overeengekomen, dat de mensen met een inkomen vanaf bij voorbeeld f 70.000 tot een bedrag ter grootte van de post incidenteel bereid zijn een extra bijdrage te leveren, niet uit overwegingen van nivellering, maar als bijdrage tot het bereiken van maatschappelijke overeenstemming over de zo noodzakelijke loonmatiging, waaraan een ieder overeenkomstig zijn draagkracht behoort bij te dragen.

Mijn fractiegenoot Joekes zal overigens nog uitvoerig op de kabinetsplannen van Bestek '81 ingaan. Ik heb gemeend een aantal algemene aspecten ervan nu reeds te moeten aansnijden, omdat die naar mijn oordeel bepalend zijn voor de algemene richting waarin het kabinet wil koersen.

Rietkerk

Naast de voorstellen tot ombuiging van de overheidsuitgaven en die van de sociale uitkeringen staan de voorstellen ten aanzien van de ambtenarsalarissen vandaag ter discussie. De Kamer moet zich ten principale over het totaal van deze plannen uitspreken. Laten wij één onderdeel daarvan weg, dan komt het gehele pakket in het geding.

De overlegafspraken van de Minister van Binnenlandse Zaken met de ambtenarenorganisaties hebben, zo is duidelijk verklaard, niets veranderd aan de beleidsvoornemens van het kabinet. Welnu, die liggen vandaag voor ons en daarover wordt nu ons oordeel gevraagd. Evenals dat het geval is bij de sociale verzekeringen zal over de aard van de aan de 0,5%-operatie ten grondslag liggende aanpassingsmaatregelen, nog nader kunnen worden beslist.

Waar het thans om gaat is, of wij ermee kunnen instemmen, dat in 1979 wordt begonnen met de voorgestelde ombuigingen. Buitengewone omstandigheden vergen minder conventionele maatregelen. De rechtvaardigingsgrond voor deze maatregel vinden wij in de wetenschap dat, als deze plannen niet worden aanvaard, de werkloosheid zal kunnen verdubbelen. Dat is een onaanvaardbare situatie voor de jaren '80, waarin wij met minder gas, meer schoolverlaters en meer behoefte aan vervangingsinvesteringen zullen worden geconfronteerd.

Mijnheer de Voorzitter! De situatie is ernstig. Dat betekent, dat nast globale ook gerichte maatregelen nodig zijn. Er zal een batterij maatregelen in stelling moeten worden gebracht om de werkloosheid in ons land terug te brengen.

Ten aanzien van het industriebeleid – mijnheer Terlouw –, de verdeling van de beschikbare arbeid, het volumebeleid in de sociale verzekeringen en het arbeidsmarktbeleid hopen wij met een aantal belangrijke suggesties te komen. Het kabinet geeft wel aanzetten, maar die lijken ons voor versterking en uitbreiding vatbaar. Mijn fractiegenoot Joekes hoopt na de pauze hierover te spreken. Zelf wil ik op één punt wijzen.

Creativiteit en inventiviteit zijn een nooit genoeg op waarde te schatten kapitaalgoed voor ons land, dat actief wil inspelen op de tendens tot internationale verdeling van de arbeid. Wij moeten ons toelagen op het ontwikkelen van nieuwe producten met hoge toegevoegde waarde. Dat gaat niet vanzelf. Voor ons staat vast, dat het

belangrijkste instrument waarmee de overheid innovatie kan bevorderen, dat wil zeggen het op de markt brengen van een nieuw produkt of het introduceren van een bestaand produkt in een nieuwe markt, is het creëren van een gunstig algemeen economisch klimaat. De achter ons liggende jaren hebben een griezelige daling van de uitgaven voor onderzoek en ontwikkeling te zien gegeven. En het onderzoek van nu is de vernieuwing van de toekomst.

Het is dit kabinet, dat terzake een paar goede initiatieven neemt. Voorbeeld daarvan zijn de samenwerkingsprojecten tussen industrieën en onderzoekers van technische hogescholen en universiteiten.

Daarop voortbordurende, wil ik van het kabinet horen hoe het staat tegenover de volgende gedachte. Is de organisatie van TNO, welk instituut zich toch in een fase van herstructurering – hoe lang nog overigens – bevindt, niet zo in te richten dat de daar verrichte researchactiviteit in veel nauwere samenwerking met de industrie in Nederland plaatsvindt? Thans is er veel te veel afstand – dit in tegenstelling tot het buitenland – tussen TNO en industrie.

Ten slotte nog een enkele opmerking over de partijpolitieke situatie. De samenwerking in dit kabinet heeft ons voorlopig nog geen partijpolitieke winst gebracht. Dat is overigens niet de rede geweest, waarom de verhouding met onze coalitiepartner in de afgelopen maanden niet altijd even optimaal was. Wij moeten kennelijk nog wat meer op elkaar inspelen.

In het kabinetsbeleid hebben wij ons in het algemeen redelijk kunnen vinden. En om dat beleid zal het ons toch in de eerste plaats moeten gaan. Het kabinet heeft geen eenvoudige tijd achter de rug. Het stond soms voor grote problemen. Ik denk aan de gijzeling in Assen, de scheepsbouwproblematiek, de Urenco-zaak.

Het heeft al deze moeilijke zaken uiteindelijk in goede banen weten te leiden. Daarom zou ik, liever dan stil te blijven staan bij een enkele minder gelukkige greep van het kabinet of bepaalde spanningen tussen de coalitiepartners uit het verleden, vooruit willen zien en willen zeggen: laten wij samen de schouders eronder zetten. Onze economie, onze werkgelegenheid, ons land kan daar alleen maar mee geënd zijn.

De vergadering wordt van 18.35 uur tot 20.00 uur geschorst.

De heer Joekes

De heer **Joekes** (VVD): De genezing van onze economie, mijnheer de Voorzitter, de schepping en het behoud van werk, zinvol werk: dáár gaat het ons om. Die twee nauw aan elkaar gekoppelde doelstellingen, werk en welvaart staan als twee bakens op de havenhoofden van de doorgangshaven, waar Bestek '81 op gericht is.

Voor ons – voor ons allemaal – gaat het natuurlijk niet om het schip, maar om de opvarenden: bijna 14 miljoen man, vrouwen en kinderen inbegrepen.

Werkloosheid is op zich zelf een abstract idee. De werkelijkheid bestaat uit een paar honderdduizend gezinnen, of mensen alléén; – veel te veel jonge mensen, die beginnen met de beangstigende desillusie dat de maatschappij hen gewoon niet nodig heeft, niet kan gebruiken. Anderen, die in veel gevallen gedoemd zijn hun tijd te verknoeien en hun vak te verleren. Maar ook anderen, laten wij eerlijk zijn, die trekken èn zwart werken.

Welvaart is óók een abstractum. Welvaart gaat pas iets betekenen als hij vertaald is in een nieuwe jurk, een hap in de bistro, een klas van minder dan 30 kinderen, een langspeelplaat, het oplossen van de dagelijkse files, een grote verfbeurt. Met andere woorden: dingen, diensten, verzorging, ontspanning.

In het licht van die doelstellingen, welvaart en werk, wil ik proberen Bestek '81 te toetsen aan de doelstellingen van het kabinet, aan onze eigen, li-

Joekes

berale opvattingen en idealen, en aan de kans op verwezenlijking van het in Bestek '81 neergelegde beleid.

Ik zal tevens een poging doen, de kern van de Miljoenennota te toetsen aan Bestek '81. De kritiek op die twee gekoppelde plannen is niet altijd even fris geweest, mijnheer de Voorzitter. Het kan u opgevallen zijn, dat sinds eind juni in de pers, op de radio, voor de televisie, stelselmatig over 'bezuinigingen' en 'bezuinigingsnota' wordt gesproken, ook door mensen die waarschijnlijk intelligent genoeg zijn om beter te weten; de goeden niet te na gesproken.

Als u bezuinigt, mijnheer de Voorzitter geeft u volgend jaar niet méér, maar minder uit dan dit jaar. Als de Staat der Nederlanden in 1979 werkelijk bezuinigde, zou de begroting niet met 9¼% stijgen in guldens en dus met ca. 5% stijgen in koopkracht. Dat is ongetwijfeld minder dan onder het vorige kabinet. Maar een auto, die vaart mindert, rijdt daardoor toch niet ineens achteruit?

De heer **Klein** (PvdA): Zover zijn wij ook al!

De heer **Joekes** (VVD): Ik feliciteer de geachte afgevaardigde daarmee. Dat verrast mij.

De heer **Klein** (PvdA): Wij blijven meedenken.

De heer **Joekes** (VVD): De term 'bezuinigen' is eenvoudig misleidend en is bedoeld, denk ik, om mensen bang te maken en dit kabinet zwart te maken. Ik vermeld het alleen maar als aanwijzing, dat Bestek '81 toch kennelijk niet zo beroerd in elkaar zit, als het met dergelijke tweederangs methoden moet worden bestreden. Ik zal verder de wél accurate term 'ombuiging' gebruiken. Dat wil zeggen: de techniek van het 'minder-meer'. Ik ben de heer Staatssecretaris van Binnenlandse Zaken zeer dankbaar voor het zojuist binnengekomen antwoord op onze schriftelijke vragen: hij heeft de Staatsuitgeverij 'verzocht' het woord 'bezuinigen' in verband met Bestek '81 niet meer te gebruiken. Dat is de koninklijke weg.

De heer **Dolman** (PvdA): Jammer van die brief; die kost weer wat.

De heer **Joekes** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Ik verwacht van de geachte afgevaardigde de heer Dolman op mijn beurt iets betere interrupties dan deze. Bovendien gaat in dit geval ook de kost voor de baat uit.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom nu tot een poging tot beoordeling van Bestek '81 en de begroting voor 1979. Het uitgangspunt moet als altijd het totale economische beeld zijn. Voor Nederland met zijn enorme afhankelijkheid van de buitenwereld betekent het iedere keer weer, dat het verhaal begint in de rest van de wereld – en dat is een heleboel wereld, zoals wij weten – namelijk bij de wereldeconomie. Een erg opgewekt beeld levert dat niet op. Er zijn niettemin enkele lichtpunten.

Toch gaat ook voor Nederland een sterk versturende invloed uit van de valuta-onrust, waarbij wij zelf ook betrokken zijn geraakt en waarbij vooral Amerika betrokken is geweest. Amerika legt in de wereld, waartoe wij behoren, nog altijd verreweg het grootste gewicht in de schaal. Ondanks het welbewuste anti-inflatiebeleid van de VS blijft de dollar onder druk staan met repercussies in de hele wereld, ook in ons land. Wij vinden dat het dringend gewenst blijft, aan de algemene valuta-onrust geleidelijk een einde te maken. Mijn fractievoorzitter heeft eerder al naar de nieuwe Europese initiatieven verwezen. Ik kan er verder over zwijgen. Ik wil wel iets zeggen over Duitsland.

Wat op economisch gebied in Duitsland gebeurt, is voor Nederland verreweg het belangrijkste van alles wat in de buitenwereld gebeurt. Wij exporteren jaarlijks voor ongeveer 33 miljard gulden naar Duitsland. Dat is 31% van onze totale export. Dat is 14% van ons nationale inkomen. Duitsland is nu al bezig een aantal flinke pepillen voor zijn economie te draaien. Wanneer verwacht de Minister dat wij als leveranciers – en natuurlijk ook als afnemers – iets van die opleving in Duitsland zullen merken? Over welk soort bedragen praten wij dan? Is die verwachting al verwerkt in de uitvoer-voorspelling voor 1979?

Toch al met al een somber beeld in de wereld om ons heen. Er is sprake van een zeer matige groei en er is weinig uitzicht op een fundamentele verbetering. Zou ik de Minister van Financiën mogen vragen zijn oordeel te geven over de huidige vooruitzichten voor de wereldhandel? Hij weet ook dat, als die helemaal niet zou stijgen in plaats van met 6%, ons dat in 1980 ongeveer 36.000 werklozen extra kost.

Daarmee kom ik op onze nationale economie. Het heeft ons getroffen hoe positief de stemming en de aanpak zijn, waarvan de MEV is doortrokken. Men kan wel zeggen dat deze overoptimistisch is, maar wie dat boekje leest

beseft weer eens dat economische groei en welvaart kennelijk begerenswaardige dingen zijn. Er zijn andere geluiden in dit debat geweest en er zullen nog andere komen. Ons treft dit als een goede injectie van vertrouwen. Natuurlijk mag zo'n houding niet tot vals optimisme leiden.

In de voorspelling voor 1979 zitten voor ons ten minste twee gevaarlijke zwakke plekken als een soort zaagsnede in de poot van de ladder. De ene heb ik al genoemd: de vooruitzichten voor onze uitvoer.

In Bestek '81 wordt al iets over exportbevordering gezegd, maar wij vinden dit eerlijk gezegd nogal mager. Instelling van een staatssecretariaat voor de exportbevordering is op zich zelf een goede zaak, maar er zijn ook maatregelen nodig: voorlichting, misschien – waar nodig – subsidies. De geachte afgevaardigde de heer Engwirda heeft een aantal aardige punten genoemd, al heeft hij naar mijn mening wel erg veel vertrouwen in de ambtelijke aanpak. Maar goed, die is niet weg als die werkt.

Een andere zwakke plek hangt daarmee nauw samen en dat is de ontwikkeling van de loonkosten. Bestek '81 heeft alleen kans van slagen – ik geloof dat wij het daarover allemaal eens zijn – wanneer met betrekking tot de loonkostenontwikkeling de uiterste terughoudendheid wordt betracht.

Men bedenke dat Bestek '81 dan nog een heilsplan is. Het onheilsplan van de PvdA biedt in dit opzicht minder perspectief.

Wij kunnen de benadering van de grootste vakcentrale op loongebied wel begrijpen, maar wij hebben er weinig begrip voor. Overigens kan ik er mee volstaan, het probleem nog eens te noemen, na alles wat mijn fractievoorzitter daarover al heeft gezegd.

Op sociaal-economisch gebied, mijnheer de Voorzitter, is het grote spookbeeld van de komende jaren de snel voortgaande automatisering. De mini-computer, de mini-processor, dat handjevol electronica, dat volgens de toekomstdeskundigen tienduizenden, honderdduizenden mensenbreinen uit het arbeidsproces zal stoten. Het maatschappelijk geweld van die opdoemende ontwikkeling onderschatten wij niet, maar wij willen ons ook niet in de paniek laten jagen. De stoommachine heeft in de 18e en 19e eeuw regimenten mankracht overbodig gemaakt, maar hij luidde tevens het begin van het einde van de algemene armoede in. De opkomst en ontwikkeling van de computer in de afgelopen generatie

ging samen met een algemene welvaartsstijging, met werkgelegenheid, zoals de westelijke wereld nooit eerder had meegemaakt.

Een absolute voorwaarde voor het opvangen van zulke diepgaande technische wijzigingen is echter een voldoende mate van algemene economische groei en maatschappelijke structurering. Wij vinden bovendien, dat de Regering bij het begeleiden van dergelijke diep ingrijpende sociaal-economische ontwikkelingen een taak heeft. Vindt de Regering dat óók? Zo ja, hoe denkt zij die taak te vervullen? Wordt hierop al, onder verantwoordelijkheid van de Regering, gestudeerd? Ik denk daarbij aan de mini-computerrevolutie, die op ons af komt.

Via deze misschien nogal dramatische omweg ben ik op de arbeidsmarkt gekomen. Ik zeg nog eens, mijnheer de Voorzitter: waar de hele operatie voor ons om gaat, voor Nederland om gaat, dat is de gekoppelde doelstelling, de siamese tweeling, van werkgelegenheid en gezonde economie. Het één kan niet zonder het ander, het ander niet zonder het één.

Die economische gezondmaking staat of valt met de matiging van de arbeidskostenstijging. Dat geldt óók voor de werkgelegenheid. Voor de export is het absolute levensvoorwaarde, voor het herstel van de rendementen óók. Het herstel van de rendementen is een voorwaarde voor de werkgelegenheid. Dit is heden door niemand bestreden. Eén van de dilemma's waar wij in zitten, is echter dat die doelstelling van rendementsverbetering juist in conflict kan komen met de doelstelling van het werkgelegenheidsbeleid.

Immers, machines zijn altijd geïnstalleerd en vernieuwd omdat zij goedkoper zijn dan mankracht, omdat zij mensen uitstoten. Dat is écht niet nieuw. Er zal ook altijd werk te doen blijven. De natuur geeft niets cadeau, althans niet op economisch gebied. Ook mini-computers moeten éerst gemaakt worden. De sociale dienstverlening is uiterst arbeidsintensief. Er blijft altijd werk te doen: soms ander werk, soms minder langdurig werk, soms werk elders. Naarmate de loonkosten gematigd worden, wordt de hang naar arbeidsbesparende machines minder en de kans op werkgelegenheid groter.

Op dit punt heb ik behoefte aan een vraag en een opmerking. De eerste vraag betreft het verschijnsel van de verborgen werkloosheid: de werklozen in de WAO en de AAW en de werkzoekende vrouwen, die het zinloos vinden zich te laten registreren.

De schattingen, die daarover de ronde doen, lopen sterk uiteen. Kan de Minister ons daar een duidelijker inzicht in geven?

De opmerking is deze. Sinds de verschijning van de MEV heeft de geachte afgevaardigde de heer Den Uyl schande geroepen over het feit, dat de werkloosheid volgens de prognose volgend jaar met 10.000 personen zal stijgen. Dat is natuurlijk ook slecht nieuws. Maar in de jaren van het kabinet-Den Uyl is de werkloosheid met respectievelijk 2000, 26.000, 45.000 en 26.000 personen per jaar gestegen, en vervolgens in 1977, na de economische opleving van 1976, met 7000 gedaald. Alleen het feit al, dat het huidige kabinet, na een netto-stijging met tegen de 100% in de voorafgaande periode, sinds zijn optreden de werkloosheid vrijwel constant heeft weten te houden, kan sommige critici misschien tot iets meer bescheidenheid nopen.

In het kader van het scheppen van arbeidsplaatsen wordt steeds meer de vraag opgeworpen, of de overheid dan zelf niet meer kan doen als werkgeefster om mensen aan werk te helpen. Ons antwoord luidt: Ja, mijnheer de Voorzitter, maar met mate. De geachte afgevaardigde de heer Dolman heeft er met geestdrift over gesproken. Wij zijn er in principe niet tegen. Het is een onderdeel van het én-én van de president van de Nederlandse Bank. Ik wijs er allereerst op, dat het aantal ambtenaren en door de overheid gesubsidieerde werknemers volgend jaar met 21.000 stijgt, en over de hele Bestekperiode met 56.000. Procentueel is dat ruim vijf maal zo snel als de bevolking stijgt. Dat laatste is voor ons al enige jaren het criterium. Wij houden dat vast, maar willen er in de huidige moeilijkheden niet te zwaar aan tillen.

In de tweede plaats is het duidelijk, dat het beslag op de collectieve middelen en dus op de belastingbetaler met deze ontwikkeling aanzienlijk toeneemt.

In de derde plaats produceren de betrokkenen over het algemeen misschien wel welzijn, maar geen welvaart. Anderen moeten verdienen wat aan hen – ten bate van de bevolking – wordt uitgegeven. Het is dus een kwestie van draagvlak.

Ik wil nog iets meer zeggen over de verhouding tussen welvaart en welzijn. De tegenstelling die dikwijls tussen welvaart en welzijn geschapen wordt, kan uiterst misleidend zijn. In de eerste plaats wordt de welvaart zelf door (ik denk) de meeste mensen voor een deel als welzijn ervaren. Welzijn is niet alleen maar immaterieel!

In de tweede plaats kan het welzijn in de hedendaagse sociaal-economische zin uitsluitend uit een stuk welvaart betaald worden. Wat de produktie van welzijn betreft, is het dus een én-én, maar wat de consumptie betreft is het een óf-óf. Het enige welzijn dat voor niets opgaat, is de zon.

De heer Jansen (PPR): Die rekening krijgen wij nog gepresenteerd!

De heer Joekes (VVD): De heer Jansen zal de rekening van de zon presenteren! Ik begrijp best wat hij bedoelt, ik deel zijn zorgen, maar kan niet te ver buiten mijn bestek '79 uitgaan.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom nu tot de ombuigingsoperatie in haar geheel. Het doel van de ombuiging is volstrekt duidelijk: voldoende ruimte maken in de volkshuishouding om de rendementen van het bedrijfsleven te verbeteren, en daardoor zowel de kansen op het scheppen van werkgelegenheid te vergroten, als onze concurrentiekracht tegenover het buitenland te verbeteren en daardoor weer een hechtere basis te leggen voor de welvaart en dus ook voor het welzijn.

Het totale bedrag van de ombuiging is 10 miljard, gecumuleerd over 3 jaar, met een paar honderd miljoen nog niet ingevuld en enige honderden miljoenen in dit debat ter discussie gesteld, maar daar hebben we het nog wel over.

Ik zou eerst even willen nagaan hoe die 10 miljard qua omvang eigenlijk is samengesteld. Niet iedereen herinnert zich meer, dat 4^{1/2} mld. daarvan nog afkomstig is van het kabinet-Den Uyl. Een legaat, wel nagelaten door oudminister Duisenberg, maar niet ingevuld; beleidsvoornemens, die niet in beleid waren vertaald. Van talmen en besluiteloosheid en uitstel gesproken!

Daar bovenop komt dan 2^{1/2} mld. als gevolg van het inzakken van de groei in 1979. Want als er minder extra te verdelen valt, en je wilt het beslag van de collectieve sector ook op dat extra binnen de perken houden, dan zul je daar bij teruglopende groei ook extra moeten ombuigen.

Ten slotte dan nog een bedrag van 3 mld. En 4^{1/2} + 2^{1/2} + 3 is tien.

De heer Dolman heeft er al op gewezen, dat er macro-economisch nauwelijks verschil bestaat tussen het plan van zijn fractie en Bestek '81. Het financiële verschil in de collectieve sfeer bedraagt echter ongeveer de helft. Ik vind dat overigens niet zo belangrijk. Het gaat om de economische en de maatschappelijke richting. Die twee plannen samen belichamen een wereld van verschil in politiek-maatschappelijk streven. De socialisten willen uit overtuiging graag zo veel mo-

Joekes

gelijk koopkracht naar de collectieve sector kanaliseren, maar beseffen, dat er gewoon praktisch gesproken een grens is aan wat een gemeente economie als de onze op dat gebied verdragen kan. Althans, sommigen hunner beseffen dat.

Voor ons – mijn fractievoorzitter heeft het vanmiddag al duidelijk gezegd, maar ik wil het nadrukkelijk herhalen – is de 10 mld. een minimum. Hoe de afgevaardigde de heer Dolman vanmorgen aan een VVD-plan van 13 mld. kwam, is mij duister – maar ik heb nu eenmaal niet de wijsheid in pacht. Voor nadere ombuigingsposten, die hij zou willen aandragen, houd ik mij aanbevolen.

Het kabinet is zo verstandig geweest, jaarlijkse bijstellingen voor 1980 en 1981 aan te kondigen. Maar dat betreft dan met name de invulling van de afzonderlijke ombuigings- en bijstellingsbedragen. Maar, zo vraag ik de Minister van Financiën, als blijken zou dat de beoogde resultaten van de ombuiging onvoldoende worden verwezenlijkt; als de werkgelegenheidsontwikkeling onverhoopt tegenvalt; als de groei nog verder inzakt, dan is toch ook het totaalbedrag van 10 mld. in de loop van drie jaar aan herziening onderhevig?

De werkgevers hebben in hun boekje 'Koers naar herstel' te kennen gegeven, dat zij eerder aan een ombuiging van 12 à 15 mld. denken. De gedachtegang, die achter die aanbeveling zit, kunnen wij wel volgen, al vind ik het persoonlijk jammer dat het 2 à 5 mld. verschil niet cijfermatig is ingevuld.

Ik geloof, dat wij gewicht moeten hechten aan de vrezen en suggesties van de werkgevers, aangezien zij degenen zijn, die de consequenties van de economische problemen nog meer van nabij ondervinden dan Ministers, laat staan kamerleden, en dat zij in de frontlijn staan bij het oplossen daarvan.

De uitwerking van de door het kabinet voorgestelde 10 mld. ombuiging is, dat de koopkrachtstijging van de collectieve sector ongeveer gelijke tred houdt met de groei van het nationale inkomen; dat het relatieve beslag van de Overheid op de welvaart dus gelijk blijft, en dat de lasten op de burgers niet worden verhoogd.

Mijnheer de Voorzitter! Omdat de vraagstukken van de sociale zekerheidssector en de ambtenarensalarissen in samenhang met de werkgelegenheid; de billijke verdeling van lasten over de verschillende bevolkingsgroe-

pen; en de inkomenspolitiek in het algemeen, in het land en in de politieke discussie waarschijnlijk wel de meeste aandacht hebben getrokken, wil ik daar nu vervolgens de langste scène van mijn scenario aan wijden.

Ik kom daarmee aan dat deel van mijn rede, dat met name mijn politieke vriend De Korte mee heeft helpen onderbouwen. Applaus voor mij, kritiek voor hem!

Van het totale ombuigingsbedrag van 10 mld. vormen de ombuigingen in de overdrachtsuitgaven – in de ruimste zin – het grootste deel: 6,5 mld. Ik maak nu uiteraard een andere onderverdeling dan daarnet. Die 6,5 mld. zijn globaal onder te verdelen in:

- 2 mld. vanwege de 1/2%-maatregel voor overheidspersoneel en werknemers in de gezondheidszorg;
- 1 mld. vanwege de 1/2%-maatregel voor sociale uitkeringen en voorzieningen;
- ruim 1 1/2 mld. materiële besparingen gezondheidszorg;
- bijna 1 1/2 mld. werknemers- en kinderbijslag-voorzieningen;
- en ten slotte 1/2 mld. volumebeperkende maatregelen.

Bij de uitwerking begin ik met die laatste post, en met reden. De invulling van die stelpost van 500 mln. is nl. uiterst vaag. Wij willen er dinsdag aanzienlijk meer over horen. Bovendien zit er een paradox in de redenering, maar daar kan de Minister niets aan doen. In Bestek luidt die, vrij vertaald: volumebeleid is mooi, maar als er minder mensen in de sfeer van de uitkeringen komen, betekent dat nog meer druk op de arbeidsmarkt, en daar bestaat al een te groot tekort aan werk, hetgeen blijkt uit het aantal van ruim 200.000 geregistreerde werkzoekenden. Welnu, men kan een beleid niet tegelijk willen en niet willen, maar toch is het volumebeleid onvermijdelijk.

Mijnheer de Voorzitter! Wij hebben onze sociale voorzieningen niet voor niets, in beide betekenissen van die term. Ze behoren tot de allerbeste ter wereld en we hebben ze met elkaar opgebouwd juist en vooral voor situaties als die waarin ons land zich nu bevindt.

Maar tegelijkertijd is dat systeem, en de toepassing ervan, een belangrijk element geworden in het ontstaan van die moeilijke situatie. U hoeft maar te denken aan de spiraal, de vicieuze spiraal, van steeds meer uitkeringsgerechtigden, steeds hogere premies; mede daardoor steeds hogere loonkosten in verhouding tot het met ons concurrerende buitenland, steeds meer uitstoot van arbeidskrachten,

daardoor weer meer uitkeringsgerechtigden. En zo maar door; en zo maar door. Zo is het gegaan.

Het is volstrekt duidelijk, dat ook die spiraal op een ogenblik moet worden omgebogen. Het beleid moet er daarom onder andere uitdrukkelijk op gericht worden, dat minder mensen een beroep op de sociale zekerheid behoeven te doen. Vóór alles om sociale redenen, die ik hier niet hoeft uit te leggen, maar ook om economische redenen. Mijn partij bepleit al jaren, dat op de volumebeperking in het hele beleid veel meer nadruk wordt gelegd, dat het ook op korte termijn in concrete maatregelen wordt vertaald. De desbetreffende volzinnen in Bestek '81 zijn prachtige proza, maar je koopt er zo weinig voor. In ieder geval koop je er – zonder invulling van de bijbehorende maatregelen – niet de 1,5 mld. besparing voor, die er tegen 1981 van wordt, en moet worden, verwacht.

Wij beseffen, dat sommige grote brokken – de AOW, de AAW, de kinderbijslag – naar volume niet of nauwelijks zijn te beheersen. Wie 65 wordt, valt in de AOW en daarmee is de kous af. Maar met andere regelingen is het anders. De FNV, die terecht ook veel aandacht aan het volumebeleid geeft, heeft berekeningen laten uitvoeren door het CPB over de gevolgen van een beperking van het volume van Ziektewet- en WAO-uitkeringen.

Als ik het goed heb begrepen, blijkt uit die berekeningen dat een jaarlijkse vermindering van het ziekteverzuim van maar 0,5% en van het aantal arbeidsongeschikten met gemiddeld 15.000 per jaar – dat is dus een procent of 3 – de werkgelegenheid in bedrijven tegen het eind van de jaren '80 kan vergroten met 275.000 arbeidsplaatsen en de werkloosheid kan verminderen met 80.000 over 10 jaar. Uiteraard werken dergelijke effecten vooral op de lange termijn. Niettemin blijkt een dergelijke volume-aanpak de werkgelegenheid in bedrijven al over 4 jaar, in 1982, te kunnen doen toenemen met 80.000.

Ook voor de overheidsfinanciën zou een beperking van het volume gunstig zijn. Het financieringstekort zou in 1982 alleen al daardoor met 0,4% beperkt kunnen worden: bijna 1 1/2 mld. gulden. Wij zijn zeer benieuwd, het oordeel van de Minister van Financiën over deze berekeningen te horen. Wij zien hier een gezamenlijke aanpak van werknemers, werkgevers en overheid. Op weinig gebieden liggen de inzichten van werkgevers, werknemers en een deel van de politiek zo in elkaars verlengde als hier. Dat is waardevol en

belangrijk. Want als de Regering inderdaad volumebeleid wil voeren, is zij bij uitstek op de medewerking van werknemers en werkgevers aangewezen.

De toepassing van de WAO leert dat. Namelijk als voorbeeld van hoe het niet moet. Immers, het is nauwelijks te ontkennen dat werkgevers en werknemers samen, door een ruime interpretatie van artikel 21, de afvloeiing van vele, vele duizenden naar de WAO hebben mogelijk gemaakt. De schrikreactie kwam pas toen de WAO-premies als een vuurpijl omhoog gingen, en toen het aantal WAO-ers in de buurt van de 400.000 kwam. Wij hebben daarin overigens nooit een rechtvaardiging gezien om zelfs maar te overwegen, het uitkeringspercentage met ruim 6% te verlagen, van 80 naar 75.

Om deze problemen te ondervangen, zouden wij onder meer een snelle integratie willen zien van de Ziektewet en de WAO in één Ziekteverzekering. Allereerst weer om sociale redenen: individuele begeleiding en controle worden zo op een veel eerder moment mogelijk gemaakt.

Nu fungeert de Ziektewet een vol jaar lang als een soort wachtkamer. Voor de betrokkenen belemmert dat in vele gevallen dat hun herstel. Voor ons allen vertroebelt het het zicht op de omvang van de werkloosheid. Op het arbeidsongeschiktheids criterium wordt nu gestudeerd, aldus Bestek. Wij verlangen dringend een beter criterium. Het kabinet moet daar echt haast mee maken. De manier waarop nu de mate van arbeidsongeschiktheid wordt vastgesteld, leidt tot grote onduidelijkheid over de vraag, in hoeverre mensen arbeidsongeschikt zijn, en in hoeverre werkloos. Dit is voor de mensen, voor de maatschappij en voor de fondsen niet goed. De invoering van een beter criterium moet in samenhang gezien worden met de integratie van Ziektewet en WAO.

Het volumebeleid brengt mij op de huidige omvang van de werkloosheid en de openstaande vraag en op het spanningsveld daartussen. Er zijn ruim 200.000 werklozen, — helaas oplopend volgend jaar — en zeker 90.000 open of moeilijk vervulbare arbeidsplaatsen.

Die laatste — dit in het voorbijgaan — vormen een aanzienlijk gevaar voor het hele loonkostenpeil, met name voor het incidenteel. Een werkgever, die mensen moet hebben om verkregen orders uit te voeren, zal gemakkelijk méér bieden om zijn vacatures te vervullen — niemand kan het hem kwalijk nemen — met alle olievlekrisis's vandien.

Ik ben blij, dat dit kabinet nu eindelijk gerichte arbeidsmaatregelen wil gaan nemen, zoals een actievere bemiddeling door 'arbeidsbureaus-nieuwe-stijl', een aanscherping van het begrip 'passende arbeid', omscholing, herscholing en bijscholing. Wij spreken er al jaren over. Zij zijn allemaal nodig om de arbeidsmarkt van zijn starheid te ontdoen. Nodig bovenal is meer wendbaarheid van de mensen die werk zoeken. Het klinkt misschien ongewoon, maar net als bij de Ziektewet en de WAO kan individuele begeleiding hier naar onze mening een mate van uitkomst bieden. Wij denken daarbij vooral aan de 'regionale commissies passende arbeid'.

Over de jeugdwerkloosheid heb ik in de eerste minuut van mijn verhaal al een hartekreet geslaakt. Wat doen wij eraan? In ieder geval niet meer het minimumjeugdloon disproportioneel optrekken. Zelfs Staatssecretaris van Lent heeft daar nu de ellende van.

Er moet hoognodig een betere afstemming komen tussen onderwijs en arbeidsmarkt. De algemene vorming is in de mode. Prachtig: wij zijn ervoor. De vakgerichte opleiding, die door sommigen neerbuigend wordt beoordeeld, dreigt taboe te worden. De jonge mensen zelf dreigen daar de dupe van te worden.

Nu is de gebrekkig werkende arbeidsmarkt ook een kwestie van financiële prikkel. Dit is een uiterst populair verhaal, waarschijnlijk omdat het waar is.

Na jaren van stelselmatige nivellerings is de onderbouw van het Nederlandse loonhuis scherp ineengedrukt: tussen de vloer van netto besteedbaar minimumloon en het plafond van netto besteedbaar modaal, ligt nog maar een verschil van een paar honderd gulden per maand. Als er ergens in de economie behoefte is aan meer loondifferentiatie, dan is het daar in die laag. Als die niet op gang komt, dan zal pas de druk op het incidentele loon, die het kabinet nu juist wil beperken tot 1 à 1,5% per jaar — en wij ook —, onverbiddelijk verder toenemen.

Van volumebeleid naar herverdeling van de beschikbare arbeid is maar één stap. Een direct wondermiddel kan dit onder de gegeven moeilijke omstandigheden waarin het bedrijfsleven verkeert, niet zijn, al doen anderen met een gemakkelijk gebaar naar de vrije vrijdagmiddag dit soms wel geloven. 'Vrije vrijdagmiddag' klinkt prachtig, maar het is niet meer dan een litteraire alliteratie. Mijn partij is trouwens al enige jaren met dit vraagstuk bezig. Ik verwijs naar het rapport 'Arbeid' van de Teldersstichting. De problemen die

zich daarbij voordoen zijn erg moeilijk, maar zij zijn, als wij realistisch blijven, niet onoplosbaar.

Eén ding moet op dit moment vooropstaan: welke weg wij ook kiezen, die mag niet leiden tot een verdere verhoging van de arbeidskosten. Dat beperkt de mogelijkheden. Wij hebben het over de gezondmaking van de economie. Wij hebben het over de bevordering van de werkgelegenheid. Wij zijn sterk afhankelijk van de buitenlandse concurrentie. De torpedo om dit alles in de grond te boren, is een nog sterkere verhoging van de arbeidskosten. Dat kan dus niet.

Wél naast de al in gang gezette projecten voor vervroegde vrijwillige uittrekking, naast stimulering van deeltijdarbeid, ook experimenten met arbeidstijdverkorting tegen een geringere of geen stijging van loon gedurende een aantal jaren. In het zojuist genoemde rapport 'Arbeid' zijn in die richting concrete voorstellen gedaan. Er zijn ongetwijfeld mensen te vinden in ons land, die een geringere inkomensgroei willen ruilen tegen extra vrije tijd. Daarmee maken zij een stukje arbeidsplaats vrij voor mensen zonder werk. En daarbij ontstaat voor de gemeenschap een niet onaanzienlijk in-verdien-effect. Daarmee zouden overheid en/of fondsen het inkomensoffer van de werknemer, die korter werkt, kunnen verzachten door het enige tijd te helpen overbruggen.

Wij bepleiten dus niet een algemene arbeidstijdverkorting tegen een algemene inlevering van een stuk loon, al was het maar omdat de kapitaalintensieve bedrijven daar niets mee opschieten en de bouw evenmin. Wij denken aan een reeks experimenten, selectief, ook regionaal-selectief, uiteraard in de regionen en sectoren waar een structureel overschot aan arbeidskrachten bestaat. Het oordeel van de Minister over deze denkbeelden zien wij met grote belangstelling tegemoet.

Nu het volgende onderdeel van de 6,5 miljard: de werknemers- en kinderbijslagvoorzieningen. Wat betreft de werknemersvoorzieningen — 350 miljoen — wordt de ombuiging voor een flink deel bereikt via herziening van de dagloonregelingen, kortlopende uitkeringen en zogenaamde nieuwe gevallen.

Waarom heeft het kabinet de herziening dagloonregelingen oude gevallen eigenlijk op de lange baan geschoven? Waarom wil het kabinet voorsnog niet overgaan tot invoering van een niet-kostwinnerschap voor ongehouden beneden 35 jaar zonder kinderen in de sociale uitkeringen? Als die maatregelen wel genomen werden,

Joekes

zouden zij per 1981 kunnen leiden tot ombuigingen van bijna f 350 mln.

Wat betreft de kinderbijslagmaatregelen in de sfeer van de 16- en 17-jarigen ter grootte van f 820 mln. zou de geboden compensatie voor de lagere middengroepen wel eens onvoldoende kunnen zijn om onderwijskansen zeker te stellen. De middengroepen worden in het geheel niet gecompenseerd. Onder handhaving van het totale bedrag zou het beter zijn de maatregelen te spreiden over meer gezinnen door differentiatie van kinderbijslag naar leeftijd.

De gezondheidszorg is een fel omstrede gedeelte van de operatie. Wij vinden een vast punt in ons verkiezingsprogramma, dat over het principe van de eigen bijdrage van de patiënt heel duidelijke posities uitdrukken doet.

Ruim f 1,5 mld. aan ombuigingen komt tot stand door materiële besparingen in de uitgaven voor de gezondheidszorg. Daarvan komt f 600 mln. tot stand door invoering, respectievelijk verhoging van eigen bijdragen, te weten f 10 per verpleegdag voor ongehuwden boven de 18 en f 100 voor 'niet-klinische verstrekkingen'.

Bij die eigen bijdragen mogen wij niet vergeten, dat zij wél gepaard gaan met premieverlaging. Ik vraag de Regering: die f 100 eigen bijdrage zal toch netto tot ongeveer de helft worden teruggebracht door verlaging van de werknemerspremie? Zo ja, dan leidt die hele operatie tot een koopkrachtvermindering van 50 gulden per jaar. Dat willen wij voor de laagstbetaalden niet licht opnemen.

In antwoord 296 zegt de Regering dat de eigen bijdragen niet in het koopkrachtscenario zijn verwerkt. Wij vinden, dat het genoemde nadeel van f 50 onder de koopkrachtgarantie voor de sociale minima behoort te worden gebracht. Wij hebben niet anders begrepen dan dat dit zou gebeuren. Voor alle duidelijkheid krijgen wij graag een bevestiging hiervan door de Minister.

Wat betreft de eigen bijdrage van 10 gulden per verpleegdag vraag ik aandacht, ten overvloede, voor de chronische zieken, de gehandicapten, de langdurig zieke bejaarden, kortom mensen, die onevenredig zwaar getroffen zouden worden. Wij vinden dat voor hen een uitzonderingsregime geschapen zal moeten worden en dat elders in dezelfde sector compensatie zal moeten worden gevonden, bij voorbeeld op het gebied van taxivervoer.

In aanmerking nemend wat ik aanvullend over dit onderwerp heb gezegd, zijn de ombuigingen in de gezondheidszorg voor ons verder aanvaardbaar. Dat geldt niet op de laatste plaats voor de dringend gewenste maatregelen tot verbetering van de beheersstructuur.

Ik kom bij de 1,5%-maatregel voor de uitkeringsgerechtigden krachtens de sociale verzekeringen en voorzieningen, een ombuiging van in totaal f 1 mld., een tiende van het geheel. Met geen onderdeel van Bestek '81 is meer demagogie bedreven.

Al tijdens het debat over de regeringsverklaring heeft de Minister-President gezegd, dat het kabinet de netto-koppeling onaangetaast wil laten, met uitzondering van correcties van systeemfouten, die in het koppelingssysteem zijn geslopen. Het kabinet heeft die correcties toen al nader aangeduid, in de vorm van een vierpuntsoperatie. Ik hoop dat nu niet te herhalen. Wel zou ik de Minister van Financiën willen vragen: zou het kabinet de weg van de 1/2%-stapjes niet beter hebben kunnen vóór zijn door snellere overschakeling op een geschoond berekeningssysteem? Dezelfde wetten en uitvoeringsbesluiten moeten toch voor beide benaderingen gewijzigd worden!

De schoning, in de ruimste zin, zal zeer velen logisch en billijk voorkomen, zeker in combinatie met de koopkrachtgarantie; de 1/2%-stapjes, die er alleen maar een voorschot op zijn, kunnen willekeurig en unfair lijken, al zijn zij het niet. In ieder geval zijn diegenen, die in januari geen bezwaren hadden tegen een geschoonde netto-koppeling en nu te hoop lopen tegen het voorschot daarop, niet erg geloofwaardig.

Door de voortdurende stijging van de premiedruk in de loop der jaren is de afstand tussen brutoloon en netto-loon steeds groter geworden, terwijl de verhouding tussen bruto- en netto-uitkering bijna gelijk is gebleven. Wij hebben het als wetgever bepaald niet zo bedoeld, maar bij een bruto-uitkering van 80% van het loon bedraagt de netto-uitkering nu vaak 90, soms zelfs 95% van het besteedbare inkomen uit loon.

Sterker nog: wij hebben het Centraal Planbureau gevraagd een berekening voor ons te maken. Daaruit bleek onder andere dat de netto-minimumuitkeringen krachtens de werkloosheidswet en de verwante WWV (na inhouding van loonbelasting en sociale premies) in 1979 op 101,6% respectieve-

lijk 101,8% van het netto-minimumloon zullen uitkomen. Dat kan toch nooit de bedoeling zijn geweest? Daarom zijn wij voor dit soort schoningsoperaties.

Het kabinet heeft toegezegd, dat de koopkracht van de sociale minima ten minste in stand wordt gehouden. Niemand kan overtuigend volhouden, dat de voorgestelde correctie van scheefgegroeide verhoudingen, van een door de wetgever nooit bedoelde situatie, een staaltje van onrecht en onbillijkheid, een aanslag op de armsten zou zijn. Wie ons hele stelsel van sociale zekerheid grondig en voor altijd kapot wil maken, moet op de huidige voet voortgaan. Wij willen het tegendeel.

Wat willen wij nu? Mijn fractievoorzitter sprak over een 'batterij van maatregelen' op sociaal en economisch gebied, die tegen de huidige moeilijkheden in stelling moest worden gebracht. Ik vat die in het volgende salvo samen:

- krachtig volumebeleid;
- terugdringing ziekteverzuim;
- vermindering werkloosheidsbestanddeel WAO;
- integratie Ziektewet en WAO;
- beter arbeidsongeschiktheids criterium;
- meer individuele begeleiding en controle in een zo vroeg mogelijk stadium;
- actief arbeidsmarktbeleid;
- arbeidsbureaus-nieuwe stijl;
- aanscherping van het begrip passende arbeid;
- regionale commissies passende arbeid;
- betere afstemming arbeidsmarkt en onderwijs;
- hogere prioriteit werkgelegenheidsprogramma's jongeren;
- in toom houden minimum jeugdloon;
- meer vakgerichte opleiding jongeren;
- meer aandacht voor de financiële prikkel;
- meer loondifferentiatie tussen minimum en modaal loon;
- betere inschaling van onaangenaam werk;
- betere verdeling beschikbare arbeid;
- meer arbeidstijddifferentiatie door de middelen, die ik al heb genoemd;
- invoering van een niet-kostwinnerschap in de sociale uitkeringen voor jeugdige ongehuwden;
- differentiatie naar leeftijd voor de kinderbijslagen;

Joekes

- f 100 eigen bijdrage ziektekosten voor sociale minima;
- zo snel mogelijk overschakeling op geschoonde berekeningsystemen voor sociale uitkeringen en overheids-salarissen.

De heer **Boersma** (CDA): Laat de rest maar zitten.

De heer **Joekes** (VVD): De voormalige minister van Sociale Zaken betuigt, naar ik meen, zijn instemming.

De heer **Boersma** (CDA): Met het rode licht.

De heer **Joekes** (VVD): De orde van deze vergadering wordt door de Voorzitter bepaald. Ik voeg mij daar uiteraard in. Ik besef dat de heer Boersma graag nog meer van mij zou willen horen. Ik kan slechts samenvatten. Als de heer Boersma dat niet leuk vindt, moet hij de zaal maar verlaten.

Ik rond af. Het gaat niet om een bezuiniging, het gaat om een ombuiging, waarbij de laagstbetaalden terecht worden ontzien, met een absolute inkomensgarantie van de Regering. Ik neem aan dat die nog eens bevestigd zal worden. De volledige uitwerking van deze ombuiging zal pas in 1981 en volgende jaren tot haar recht kunnen komen. Natuurlijk gaat het het volgende jaar in sommige opzichten nog de verkeerde kant uit, maar de ombuiging is op 1981 gericht.

Wij zijn bereid over alternatieven te praten, maar de totale omvang staat voor ons vast. Eindelijk zal de voortdurende accentverschuiving, de overheveling van geld en macht van burgers en bedrijven naar de overheid worden afgeremd. Dat lukt alleen als het wereldtij niet te sterk tegenzit en vooral als het kabinet de nodige maatregelen met voortvarendheid en doorzettingsvermogen neemt. Onze steun heeft het. Het zal alle zeilen moeten bijzetten. Ons motto is: ombuigen of barsten.

□

De heer **Abma** (SGP): Inmiddels sloeg het uur tot aanbesteding van de wederopbouw van 's lands deplorabele financiële en economische toestand: de grote nationale najaarsveiling op de Binnenhof.

De Regering deed een ombuigingsbod van tien miljard. De heer Den Uyl riep namens de grootste oppositiepartij: vier miljard. Mijn overbuur in deze Kamer en genoot van dezelfde vrijheidslievende stam, de heer Boersma, als soort eenmansfractie scharrelend in de porceleinkast van het CDA, legde

SGP-woordvoerder Abma

zijn ei van 6 miljard. Het CDA zelf kwam op acht en de vakbonden op zeven miljard. Laat ik D'66 niet vergeten. Hun bod luidde: zeven en een half. Werkgevers reikten twee à vijf miljard – men ziet niet op een miljard – boven de tien van de Regering uit.

Ten slotte citeer ik de beantwoording van de vragen over Bestek '81 op de vraag hoe groot het bedrag zou moeten zijn van de totale ombuiging om de overheid in 1981 op de reële nullijn te brengen. 'Realisering van de reële nullijn voor de totale collectieve sector zou vanaf 1978 een ombuiging in 1981 vereisen in de orde van grootte van 20 miljard, derhalve het dubbele van de voorgenomen ombuigingsoperatie'.

Mijn fractie heeft geen ambitie ook nog eens met een bod te komen. Er is keus en variatie genoeg. Het ligt deze avond echter duidelijk op onze route het gigantisch en ondankbaar karwei te gunnen. Op het voorstel van de Regering kom ik aanstonds. Ik meen dat wij bijeen zijn en verplicht daaraan volle aandacht te schenken.

Dat de heer Den Uyl met zijn voorstelling kwam verbaasde ons. Immers, hoe lang had hij prachtkansen zijn ideeën te realiseren? In 1975 reeds sprak hij met eigen mond uit dat de teruggang in de economie de ergste was sinds de oorlog. Te begrijpen valt dat hij zich uit alle macht te weer stelt voor de sociale uitgaven, de collectieve uitgaven, die tussen 1973–1977 nota bene verdubbeld zijn. Voor zover die uitgaven terecht komen op de goede plek, waar zij nodig zijn, gunnen wij gulhartig, maar een dergelijke uitgavenstijging moet wel in evenwicht zijn met de andere uitgaven en niet al te zeer uit de pas lopen met de inkomsten.

Levendig herinner ik mij drie explosies, die de economische situatie blijvend verstoorden. Die van de lonen in

'63, die van de olieprijsen waarover de heer Den Uyl zich destijds ontzet toonde, en die van de sociale uitgaven waar ik zojuist over sprak. De laatste gold als het torenhoog geroemde keerpunt in het beleid van het vorige kabinet.

Het alternatieve bestek van de solidariteit echter lijkt ons nog niet zo solide. Wat de beheersing van de inkomens aangaat zou enig overleg met de vakbonden aan gene zijde van het kanaal onthullend en educatief kunnen zijn. Is het reëel en redelijk de werknemers een aantal jaren geen uitzicht te bieden op verbetering? Ons stuit tegen de borst dat de plannen met zoveel demagogie aan de kiezer gebracht worden.

Het demagogisch polariserend gerommel vandaag is even verontrustend als de economische misère. Tot dusver wordt er in de plannen van de Regering niet gehaald en geplukt van wat mensen, in het bijzonder de zwakkeren, in hun hand hebben. Trouwens, de tekst die de heer Den Uyl het CDA voorhoudt: 'Een ieder die heeft zal gegeven worden en van hem die niet heeft zal genomen worden ook wat hij heeft' vraagt een volstrekt andere uitleg en dus nadere bestudering.

Het zou wel eens meer in de lijn kunnen liggen van de strekking van dit schriftwoord, dat de oppositieleider door zijn aanhaling uitgerekend adhesie betuigt aan de plannen van de Regering. Het is geen gunstig teken, wanneer de Bijbel zo slecht verstaan wordt. Want vele eeuwen ontvingen ons volk en zijn leidlieden uit deze zuivere bron deugdelijke wijsheid en moed.

De heer **Dolman** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Mag ik dominee Abma erop wijzen dat precies hetzelfde citaat door de kleine fracties in de Kamer is gebruikt toen zij meer spreektijd wilden?

De brief is mede ondertekend door de CPN maar voorbereid op het secretariaat van de fractie van de SGP.

De heer **Abma** (SGP): Misschien ben ik even verantwoordelijk voor wat fractieleiden doen als een Minister voor wat zijn ambtenaren doen. Het ligt dan in die orde.

De heer **Den Uyl** (PvdA): Staat u zo tegenover de heer Van Rossum? Die had die brief bedacht!

De heer **Abma** (SGP): Ik zal het nauwgezet nagaan en als het niet klopt, zal ik deze zaak zeker op pastorale wijze met de heer Van Rossum doornemen.

Abma

Mijnheer de Voorzitter! Mag ik begrijpen, dat daardoor de heer Den Uyl geïnspireerd is geweest? Dat kan natuurlijk.

Met de doelstellingen van de regeeringsvoornemens gaat onze fractie akkoord. Zij zijn bekend: terugdringen van werkloosheid, laaghouden van het inflatiepercentage, gunstige rendementspositie van het bedrijfsleven enzovoort. Tien à twaalf jaar lang werd het overig inkomen uitgehold. Van 1963 t/m 1977 werd ongeveer 13½% meer uitgegeven dan geproduceerd. Jarenlang waarschuwden velen in en buiten het parlement tegen deze gang van zaken, die getuigde van de minste weerstand. Zie nr. 2 van het dikke antwoordenboek. Zelffinanciering is er niet meer bij en de vermogenspositie van het bedrijfsleven is niet massief. In 1975 kwam de linkse 1%-norm op de proppen; 1976 is, de motie-Andriessen ten spijt, verpraat; 1977 plan slechts voor de helft, dat is uitgekleeft, gerealiseerd; 1978 een verloren jaar! Wat zal 1979 uiteindelijk aan zoden op de dijk zetten? Regering wat is daarop uw antwoord?

Het kan inderdaad geen uitstel velen. Denkt de Minister van Financiën op zijn moeilijke post dikwijls: Had ik hier maar gezeten in de tijd dat ik mijn moties indiende?

Onze instemming met het ontworpen beleid houdt niet in, dat wij geen twijfel kennen. De export en buitenlandse afzet worden niet automatisch teruggewonnen. Andere landen zaten ook niet stil, zo min als bij ons de arbeidskosten. De Regering moet op haar tellen passen, niet op éne tel maar op vele. Concreter uitgedrukt is het zaak de posities nauwlettend in de gaten te houden. Export, concurrentie, energie, inkomens, bedrijfsvermogensposities, deze alle moet de Regering nauwgezet in acht nemen.

Ligt het in de bedoeling de aardgasbaten betere bestemming te geven, mede om binnen afzienbare tijd niet voor verrassingen te komen te staan? Zijn er garanties voor reserveringen, opdat op de juiste tijd vervangingsinvesteringen kunnen plaatsvinden? Immers, het zou uiteindelijk spijtig zijn dat de zaak zou stagneren, wanneer juist de gang er weer inkam. Heeft de Regering nog verdere plannen voor innovatie en herstructurering? De steun aan zogenaamd zwakke bedrijven zal gaande verminderen, zo staat in de Troonrede. In hoeverre speelt daarbij het criterium van arbeidsintensiviteit zijn rol?

Wij vinden dat het beleid zich primair moet richten op herstel van rendement bij het bedrijfsleven. Afgezien van de twijfel die werd verwoord. Immers, doen we dit niet dan is het zeker dat de werkgelegenheid knudde blijft. Dat is de Achillespees van de alternatieven-Den Uyl. Het gaat in feite tevens om de bron waaruit de kosten moeten komen voor de andere sectoren, hoeveel werkgelegenheid daar overigens geboden wordt.

Is de creatie van acties in de quartaire sector geen kort-zicht-beleid? Wij hebben er goede nota van genomen dat inventief een aantal ideeën worden aangedragen tot vermeerdering van werkgelegenheid. Geleidelijke pensionering, deeltijdbanen, kortere werkweek, langere vakanties, educatieve verloven. Deelt de Regering behalve alle waardering met ons eveneens en evenzeer de beduchtheid, dat deze oplossingen druk uitoefenen op bestedingsdrang en op het toch al bedenkelijke zwarte circuit? Ook de zogenaamde apo's stuiten bij ons op bedenkingen, waarover we graag het oordeel vernemen. Kunnen deze apo's niet een produktieversterkend en consumptiedwingend effect uitoefenen?

Elk voorstel tot leniging van de afschuwelijke werkloosheid verdient welwillende belangstelling, doch sterker serieuze toetsing, want, indien bepaalde middelen al niet erger zijn dan de kwaal, kunnen zij niettemin de kwaal verergeren. Wij proberen mede gelet op het vermaan in de Troonrede de ernst van de economische situatie te beseffen. Immers, wat in de gezondheidssector geldt is evenzeer waar voor economische kwalen. Zij komen te paard en keren te voet. En dan niet zonder aanwending van doeltreffende, vaak harde, middelen en gepaste, veelal bittere, medicijnen.

Het begrotingstekort achten wij te groot. Gelet op een motie onzerzijds bij een eerdere begrotingsbehandeling over het percentage van het tekort kan de Regering van ons niet anders verwachten. Trouwens, als ik hem goed begrepen heb, zou de Minister van Financiën het ons niet in dank afnemen, wanneer wij niet uitspreken, dat wij het tekort angstig hoog vinden. Iets waar ik toch op wil wijzen is de opmerking, dat we elk jaar opnieuw horen dat het tekort ditmaal wel boven de norm uit groot moet zijn om dringende redenen, doch dat het de komende jaren niet meer zal gebeuren. Is dit meest recente hoge begrotingstekort nu echt het allerlaatste van die omvang?

Een mooie zin om in het Engels te vertalen terwille van winst en duidelijkheid. Speciaal de monetaire alias inflatoire financiering baart onze zwaarte. De uitspraak dat er echt sprake is van een allerlaatste tekort van dergelijke hoogte, doet denken aan een verwoede roker of alcoholmisbruiker, die breken wil met zijn kwade gewoonte en bij elke sigaret of borrel die hij pakt, zich zelf en anderen wijsmaakt, dat dit nu reëel de laatste is.

Onvoldoende beheersing van de uitgaven is de gelegenheid die de dief van de inflatie maakt. Verslechtering van betalingsbalans, het Bestek '81-beleid en andere factoren hebben hun remmende invloed op het beroep dat voor het begrotingstekort op de kapitaalmarkt nodig is. Dus meer noodzaak tot de monetaire financiering. Inflatie achten wij met name schadelijk voor ontwikkelingshulp en sociale voorzieningen. Bovenal brengen wij in rekening dat inflatie wortels heeft in een geestelijke en morele voedingsbodem, die schraal is aan bestanddelen van gezonde waarden en normen. Wij moeten niet in de laatste plaats om principiële redenen ons verzetten. Gezien het onbillijke karakter van de inflatie, vinden wij de honderd procent correctie een alleszins rechtvaardige zaak. Bepaalde politieke bedoelingen believen, als zij nobel zijn, geen sluipwegen. Wie houdt bovendien het afwentelingsmechanisme tegen?

De wereld is groter dan Nederland. Onze zorgen vallen in het niet bij noden elders. Wat horen wij daar veel van dezer dagen! Geldt de wijze zin van de Troonrede die wij in onze oren knoopten, niet evenzeer in deze zin dat wij meer gezegende bewoners van dit aardrijk onze verlangens, onze prenties, onze eisen, onze vermeende rechten op verworvenheden moeten toetsen aan die over de grenzen? Opdat wij met onze voorsprong niet uiteindelijk achterop raken. De wereld is groter dan Nederland, is een leerzame uitspraak van betekenis voor onze exportpositie en onze plaats op de wereldmarkt.

Weliswaar constateren wij lippen dienst aan de bereidheid 'te willen inleveren', zoals dat heet. Maar wanneer? Uiterst beleefd zegt ieder tegen ieder: Na u. Zelden zagen wij ons volk zo welopgevoed. Op welke condities wil men inleveren? Dat moet er ook onomwonden bijgezegd worden. De gedachte laat me niet los, dat velen niettemin heimelijk de opvatting koesteren, dat om allerlei redenen zij zelf toch wel of althans praktisch en in hoge mate buiten schot behoren te blij-

Abma

ven. Zodra wij met andere categorieën en groepen de vergelijking trekken, zijn er steeds en vaak niet onbillijke argumenten, die ons in de uitzonderingspositie manoeuvreren. Daar is geen computer tegen opgewassen. Wij willen meedoen en onze bijdrage leveren, mits dit rechtvaardig plaatsvindt. Wat is echter rechtvaardig? Zoveel hoofden, zoveel rechtvaardigheden.

Valt het niet te betreuren dat de christelijke volkskracht, die zich juist daarin uit, dat de een de ander uitnemender acht dan zich zelf, zozeer is verzwakt? Wie gaat het algemeen belang ter harte? Jammer is dat de discussie vertroebeld wordt door de misleidende propaganda, dat het om bezuinigingen gaat, terwijl het in werkelijkheid betreft minder groei, minder groei althans voor de zwakkeren in de samenleving. Er heerst een ware Babylonische spraakverwarring, wat dit betreft, maar wel opzettelijk!

Toch vragen wij ons wel af of de verdeling van lasten voldoende berust op de regel, dat sterksten de zwaarste lasten moeten dragen. Waar is dat geen offers worden gevraagd. Is de pijn van het halve procent per half jaar in de sociale voorzieningen voor midden- en hoge inkomens niet geringer? Of is de vertraging in sociale sector eigenlijk op de keper beschouwd een voorschot op de wegneming van de onevenwichtigheden? Dan is er ook geen parallel met de ambtenaren, omdat geen sprake is van inleveren maar van onbedoelde wildgroei.

In dit kader wil mijn fractie nog eens met nadruk aan de vrijstelling vasthouden van gemoedsbezwaarden, voor zover het om verzekeringen gaat bij die sociale voorzieningen.

Heeft de Regering effectieve instrumenten om de koopkracht van minimuminkomens te handhaven? Van dezelfde aard is de vraag of de post 'incidenteel' reëel op 1 à 1,5% is ingeschat. De antwoorden 26 en 61 van het dikke boek vertellen dat de macro-economische post incidenteel wordt toegerekend aan alle werknemers. Dat is toch wel volksverlakkerij, want het woord zelf zegt al dat slechts een deel van de werknemers daar baat bij heeft.

Is het mogelijk nadere informatie te verstrekken over de noodremprocedure? Strak en streng beleid in dezen komt ons, gelet op onze beduchtigheden, noodzakelijk voor. Zo wil Bestek '81, alsook vragen en antwoorden dienaangaande en zelfs nog de Miljoenennota laten een aantal vaagheden voortbestaan. Is het de Regering metterdaad te doen om slechts richtlijnen

met dien verstande dat de invulling naderhand haar beslag krijgt?

De visserij verkreeg de eer van vermelding in de Troonrede. Dat schept verplichtingen aan de hand van gewekte verwachtingen. Het zijn toch al de zelfstandigen, niet in de laatste plaats de kleine onder hen die werkzaam zijn in landbouw en elders, die het moeilijk hebben, tenminste wanneer wij hun omstandigheden en voorwaarden toetsen aan die van werknemers in een vergelijkbare situatie. Wij willen hen allen in de specifieke aandacht van de Regering en vooral van de direct aangewezen bewindslieden aanbevelen.

Heeft de Regering een plausibele verklaring waarom de Troonrede sterk de indruk wekte van een vrij dorre opsomming? Visie kwam niet naar voren en bezieling straalde niet uit. Is het ethisch reveil een rêve, een droom geworden? Om uit het dal te geraken heeft ons volk een doel en perspectief van node. 'Voor het Westen wordt het tijd om niet zozeer de rechten van de mens te verdedigen als wel de plichten', aldus Solzjenitsyn. Hij vervolgt: 'Velen opereren op de uiterste grens van het legale raamwerk, terwijl begrip voor hogere en volledige Eenheid teloor ging'.

Iemand die van elders onze leefwereld binnentreedt neemt vaak scherp waar. Het is funest dat velen balanceren op de uiterste grens van het legale raamwerk. Men loopt zo gezegd de kantjes eraf. Het is zacht uitgedrukt, want tallozen lopen verplichtende normen en wettische regels onder de voet. Vreest God en houdt Zijn geboden.

Dat betaamt alle mensen zonder uitzondering van persoon en kwaliteit. Beschamend, bijzonder voor de Regering en vorige regeringen, was het te lezen dat ambtenaren rustig ondanks verbod tot stakingen zullen overgaan, omdat immers illegale abortus jarenlang vrijwel ongehinderd voortwoekert in dit land. Dat komt ervan, luidt onze korte reactie. Of het argument terecht dienst doet of niet, maar wij constateren een verontrustende wetteloosheid ten aanzien van de goddelijke en nationale wetten. Ik denk daarbij ook aan de zondag, een toetssteen wat betreft de vraag, of land en volk zich veel gelegen laten liggen aan christelijke waarden. Terecht is daarop onlangs gewezen. De Regering komt in een maalstroom, waaruit zij zich niet kan redden, indien God het niet verhoedt.

Valt iets naders mee te delen over de komende abortuswetgeving? Zal de Minister van Justitie aftreden, indien

zijn voorstel door politieke verwanten in deze Kamer wordt afgewezen zoals ons authentiek is aangekondigd? Ons verontrust de ontstellend selectieve en subjectieve beoordeling van situaties en ontwikkelingen overal elders. Het ene regime of politieke denkraam mag veestapels roven, terwijl anderen hun gezicht zelfs niet voor een stalvenster tje mogen vertonen. Heeft de Regering de indruk dat er gewrikt wordt uit onverwachte invalshoek aan de NAVO als pijler van de nationale defensie? Over de werkloosheid, speciaal ook over uitvoeriger gerichte plannen, ter bestrijding, alsook over demoraliserende invloed op de jongeren hadden wij graag iets in de Troonrede vernomen. De duivel blijft zijn oorkussen trouw.

Wat de jongeren betreft nog iets anders. De aankondiging van plannen tot gehele of partiële verlaging van de meerderjarigheid maakt ons ongerust. Het is een zeer bedenkelijke ontwikkeling, dat jongeren hoe langer hoe meer aan het gezag van hun ouders worden onttrokken. Het is een ontwrichtingsverschijnsel, dat jeugdigen de ouders ongehoorzaam zijn. Ook dat is een aspect van de zo juist aangeduide wetteloosheid.

Steeds vaker stuiten wij op uitingen, ook van de kant van gesubsidieerde instellingen, die spotten met God en zijn dienst en die het geloof en goede zeden verachtelijk maken. Er zijn zonden, die roepen om bestraffing van Hogerhand, wanneer de overheid haar taak verzaakt.

Haast klonk als gemeenplaats wat vereenzaamd in de Troonrede staat, dat de zorg voor veiligheid voor de burgers een hoofdtaak is voor de Regering. De plannen voor defensie en tot versterking van het politie-apparaat, wat dit moge zijn, hebben onze instemming. Morele steun is niet minder noodzakelijk dan financiële. Herhaalde malen blijkt hoezeer de burgers boven andere prioriteiten bedoelde veiligheid prefereren. Preventie is beter dan genezing en beter dan genezing is bevordering van een positieve instelling en mentaliteit. Het kwaad overwinnen door het goede betekent stimulering van gerechtigheid, die de natie verhoogt, terwijl zonde een schandvlek vormt.

De Regering breekt een lans voor verantwoordelijkheidsbesef. Op hun beurt zullen bewindslieden ter verantwoording worden geroepen door Delfde. Die hen riep tot hun verantwoordelijk ambt.

In veler leven ontstond een vacuüm. Een vacuüm omdat menig een de zin van het leven ontgaat. Zo'n leegte

Abma

zuigt een andere surrogaatachtige vulling aan. Er is nog een heel ander heilsplan nodig ter voorkoming van alerhande ellende en euvels.

De heer Den Uyl citeerde de tekst: 'Van die niet heeft wordt genomen ook wat hij heeft'. Het is op zich zelf een intrigerende vraag hoe iemand, die niet heeft, niettemin heeft. De tekst spreekt geenszins van spreiding van kennis, inkomen en macht, wel evident van verantwoordelijkheid. Ons volk mist veel aan geloof en geestkracht en anderzijds ook de laatste tijd aan financiële en economische vooruitzichten – en is dus niet-hebbend – doch niettemin hebben wij rijke voorrechten en zegeningen, onder andere een rijke geschiedenis en brede kennis en beïnvloeding vanuit de Bijbel. Dat is een pand om te bewaken want het leed is niet te overzien, wanneer land en volk wordt ontnomen wat wij door Gods goedheid nog mogen hebben. Het is van groot belang dat deze tekst naar voren kwam.

Het zedelijke kwaad, dat ik signaleerde, heeft in de sector van de sociale voorzieningen niet geringe financiële consequenties. Vele ontwrichtingen en misstanden nopen tot beroep op publieke middelen. Het is nodig, te bedenken dat een bewind de solidariteit of gemeenschapszin kan dol maken.

Onze fractie houdt vast aan een vroeger uitgegeven parool: Het keerpunt dat wij dringende prioriteit toekennen heet 'wederkeer'. Wederkeer tot God en Zijn dienst. Dat levert groot immaterieel en vaak ook materieel voordeel. Tot God wilt u begeven.

Begrijpelijk in deze context is dat wij het erg betreuren dat aan veler verzoek en aan de wens van veel meer mensen niet werd tegemoet gekomen door wederopname van de bede in de Troonrede. De wereld is groter dan Nederland. Jawel. Maar groter dan de wereld en alle zorgen en noden is Die het al regeert. Het berokkent schade noch schande Hem te kennen en te erkennen.

Mij trof nog iets met betrekking tot de bede. In de Troonrede van 1968 en 1969 werd Gods kracht en wijsheid afgebeden voor gezamenlijke arbeid c.q. gemeenschappelijke inspanning van Regering en volksvertegenwoordiging. Om ons onbekende redenen scheidden beider wegen in de Troonrede van 1970 tot 1972. De keus viel op de 'u-vorm'. Voor u, Staten-Generaal, bidden wij om wijsheid of wijsheid en kracht. De bede verdween. De 'u-vorm' bleef tot de laatste Troonrede: 'In het vertrouwen dat velen u wijsheid toewensen en om zegen voor u bidden'.

Deze vervangingsformule voor een bede vinden wij te betreuren.

Maar nu de vraag of die velen ook wijsheid wensen en bidden voor de Regering zelf. Dat moet wel. Maar wat wij rondom horen klinkt niet bijster best. Het kabinet heet lomp, geestelijk lui, hovaardig en lichtzinnig om een klein boekje te plukken. Velen wensen allerminst wijsheid, maar verwijten en verwensen misschien ook wel hoogmoedig en lichtzinnig die ons regeren. Dat is een beangstigende ontwikkeling. Eerder in moeilijke economische omstandigheden bracht harmonie meer soelaas dan nu de niets ontziende polarisatie. Wij willen niet de brave uithangen, desniettemin achten wij het onze plicht de Regering wijsheid toe te wensen en zegen af te bidden van Hem van Wiens goedheid alles afhangt. Laten velen in ons land dit met ons doen.

Mevrouw Beckers-de Bruijn

Mevrouw Beckers-de Bruijn (PPR): Mijnheer de Voorzitter! Het begrip 'verantwoordelijkheid' heeft in de Troonrede 1979 een belangrijke plaats. Gezien de problemen waarvoor ons land staat, vraagt die verantwoordelijkheid matiging en versobering. De wereld is echter groter dan Nederland en ook inzake de noden die elders te lenigen zijn, dienen we ons als verantwoordelijke mensen te gedragen.

Ziehier de kern van de regeringsboodschap, die echter naar onze mening de kern van de zaak ontwijkt. Het gaat namelijk niet om het lenigen van noden uit onze groeiende welvaart; dat zou al te gemakkelijk zijn. Dat de wereld groter is dan Nederland weten we al sinds 1492. Met de ontdekking door Columbus van Zuid-Amerika begon daar vanuit West-Europa wat met Jan van Riebeeck en de dappere zeevaarders van de Verenigde Oost-Indische Compagnie in 1652 in Zuid-Afrika

begon. Volksstammen werden van hun grondgebied verjaagd, in mijnen te werk gesteld of zelfs als slaven van het ene werelddeel naar het ander verkocht; landen en bodem werden geplunderd, eeuwenoude culturen uitgeroeid en het zelfbewustzijn van volken altijd vernietigd.

In de loop der geschiedenis werden de vanuit West-Europa opgebouwde machtsposities fel verdedigd, soms gedwongen prijsgegeven, en langs omwegen weer versterkt. En de machtsposities werden tot een machtsysteem: Onze Westerse economie, die zich op dit moment verdedigt én in stand houdt door een bewapening die 40 maal de wereld kan vernietigen en door een enorme uitstoot van arbeid, die alleen al in ons land bijna één miljoen mensen de zin aan hun leven ontnemt.

Wat het kabinet ons vandaag in werkelijkheid vraagt – met zijn streven naar 3% economische groei – is dat wij die verworvenheden van het verleden, dat machtsstelsel dat verantwoordelijk is voor de dreigende vernietiging van de aarde en de uitputting van haar milieu en grondstoffen, voor de uitbuiting van volken en het op grote schaal uitstoten van arbeid, nog verder versterkt. Zij het met begrip én financiële steun voor de noden van diegenen, ver weg en in eigen land, die onze slachtoffers zijn. En daarmee handelt het hoogst verantwoordelijk. Evenals overigens diegenen die deze vraag met 'ja' beantwoorden: liberalen, Christen- en Sociaal-democraten. Alle oplossingen die zijn aangedragen, of zij nu 4¹/₂, 6, 7¹/₂ of 10 miljard bezuinigen – 'ombuigen' moet ik zeggen – blijven mikken op een groei van 3%. Dat kan niet en dat mag ook niet en daarom zullen zij falen.

De PPR-fractie vraagt de Regering, opnieuw, hoe zij het probleem van de grenzen aan de groei, dat ook het probleem is van Bestek '81, beoordeelt. Heeft zij al een standpunt bepaald over de WRR-nota 'de komende 25 jaar'?

Mijnheer de Voorzitter! Veel syndromen, waar de wereld aan lijdt, zijn uit West-Europa voortgekomen. Nederland heeft daarin geen geringe rol gespeeld. Waarom dan nergens in de regeringsverklaring ook maar een vraag naar mogelijke initiatieven van ons land in de Westelijke bondgenootschappen bij het inslaan van een noodzakelijke andere weg? Waarom niets van het vertrouwen en de durf die daarvoor nodig is? Het tegendeel is het geval: het kabinet laat zich regeren door Bonn en Washington, door het Europa van de economische groei – artikel 2 van het Verdrag van Rome –

Beckers-de Bruijn

en door het Atlantisch Pact, dat het Westelijk machtssysteem desnoods ten koste van alles veilig zal stellen.

Het bewapeningsbeleid wordt verscherpt. Vaster dan ooit bindt Nederland zich aan de NAVO. Alle quasi-argumenten worden bijeen geharkt om een schijn van redelijkheid te geven aan de forse verhoging van de bewapeningsuitgaven. Het feit dat de wereldvrede al 30 jaar bewaard is, het feit dat er geen wezenlijke vooruitgang is in het mensenrechtenbeleid van de Oostblok-landen, de 'niet aflatende groei' van het militair potentieel van het Warschaupact, en de 'destabiliserende activiteiten van communistische landen' in de Derde Wereld.

Argumenten, die stuk voor stuk met evenveel recht tegen het Westen gebruikt kunnen worden. Maar die zelfkenis lijkt te veel gevraagd. Aan de vaststelling vanwaar uit de bewapeningswedloop ongehinderd zijn gang kan gaan, zal door de Nederlandse Regering niet worden getornd. Erger nog: men schikt zich in de opgedrongen modernisering van de tactische kernwapens, en daarmee in de grotere rol voor atoomwapens – inclusief de neutronenbom – in onze krijgsmacht. Ik weet, dat dit in de lijn ligt. Het is een sluipend proces dat niet van vandaag of gisteren is. Dat is des te meer een reden om ons vandaag opnieuw af te vragen wat wij eigenlijk aan het doen zijn. Mijn fractie wil hierover dan ook een uitspraak van de Kamer vragen.

Motie

De **Voorzitter**: Door de leden Beckers-de Bruijn en Waltmans wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

stelt vast, dat de lidstaten van de NAVO en het Verdrag van Warschau blijven doorgaan met de kwalitatieve en kwantitatieve, nucleaire en conventionele bewapeningswedloop en daarmee vrede en veiligheid, de ontspanning alsmede milieu en humaniteit in Europa en de wereld verder ondergraven;

stelt vast, dat Nederland de medewerking aan deze bewapeningswedloop opvoert, zoals blijkt uit de forse verhoging der defensie-uitgaven en het geven van meer nucleaire slagkracht aan de Nederlandse strijdkrachten;

stelt vast, dat er een groeiende bezorgdheid bij de bevolking blijkt over de kernwapenstrategie in het algemeen en de invoering van nieuwe kernwapens in het bijzonder;

van oordeel, dat dit beleid uit een oogpunt van vrede en veiligheid moet worden afgewezen;

nodigt de Regering uit, te beginnen met de beëindiging van de nucleaire taken der Nederlandse strijdkrachten en de verwijdering van alle kernwapens uit Nederland,

en gaat over tot de orde van de dag.

Naar mij blijkt, wordt deze motie voldoende ondersteund.

De motie krijgt 15 300, nr. 7

Mevrouw Beckers-de Bruijn (PPR): Het sociaal-economische beleid wordt gevoerd vanuit de bestaande machtsverhoudingen. Grote geldbedragen vallen toe aan het bedrijfsleven, zonder controle en zonder nadere voorwaarden. De steun aan zwakke bedrijven maakt plaats voor versterking van de sterkte. De prijs daarvan wordt het eerst én het duurst betaald door diegenen die het meest afhankelijk zijn van de overheid: de mensen met de sociale uitkeringen en de kleine ambtenaren.

Op een inkomensbeleid voor alle groepen is geen zicht: de SER is verdeeld en het uit te brengen advies niet aan een termijn gebonden. En wie worden er beter van het beoogde herstel van de rendementen? De boeren? De kleine zelfstandigen? De scheepsbouw? Of eerder de banken, omdat de schulden dan worden afgelost? Kan de Regering aangeven hoe de rendementsverbetering over de verschillende bedrijfstakken is verdeeld?

De ontwikkelingssamenwerking wordt onomwonden in dienst gesteld van het Westerse bedrijfsleven. 'De rijke landen kunnen hun betrekkingen met de ontwikkelingslanden gebruiken om hun eigen problemen én die van de hele wereldeconomie te overwinnen'. Zo was het vroeger ook. De uitbuiting gaat door. De economische, sociale en politieke bewustwording van de Derde Wereld dient te geschieden naar Westers model. Ook daar straks een elite met geld en invloed en een bevolking die voorlopig arm blijft. Zie de woorden van de president van de Wereldbank: de hardnekkigheid van het probleem van de armoede in de wereld wordt ernstig onderschat.

Ook in de houding jegens Zuid-Afrika lijken de westerse economische belangen doorslaggevend. Ik zeg 'lijken'; ik hoop op een antwoord. Zo wordt het werk van Jan van Riebeecks opvolger voortgezet.

Toen ik de Troonrede hoorde, Mijnheer de Voorzitter, is me één ding bij-

zonder opgevallen. Het kabinet sprak van 'ons bedrijfsleven'. Het sprak niet van 'onze' werkzoekenden, 'onze' lagere inkomensgroepen, 'onze' kleine zelfstandigen, 'onze' vissers, 'onze' land- en tuinbouwers, 'onze' gehuwde vrouwen, 'onze' anderstalige kinderen, 'onze' leerkrachten en leerlingen en ook niet van 'onze' politie. In al die gevallen was het lidwoord 'de' voldoende.

Het had zijn positie niet beter kunnen tekenen. Het is het kabinet-Wiegel, eerder dan het kabinet-Van Agt. Maar het is toch het kabinet-Van Agt! Het is het kabinet van de posities en de machtsposities, niet het kabinet van de gewone mensen.

De signalen uit de samenleving zelf worden niet ernstig genomen. Misschien worden ze ook niet gehoord, maar dat is even erg.

Boeren uit Hoogeveen voeren actie tegen de verplichte invoering van het tank-melken. Het tankmelk-paradijs immers staat voor het wegsaneren van de kleine boeren; 80.000 arbeidsplaatsen moeten in de landbouw nog verdwijnen. Deze boeren weigeren RABO-boeren te worden, slachtoffers van de coöperaties die ze zelf hebben opgericht. Waarom, zo is de vraag aan de Regering, geen ander landbouwbeleid, waarin plaats is voor kleinschalige bedrijven?

Uit de kinderbescherming komen wanhopige brieven. Al jaren is men overbelast. De cliënten krijgen niet de hulp waar ze recht op hebben. Cliënten, die vooral komen uit de groep van de zogenoemde 'kansarmen'. Daarvan heeft de Regering toch gezegd dat zij niet in de kou mogen blijven staan? Waar blijft dan de noodzakelijke taakverlichting, die bovendien werk voor anderen oplevert?

1,2 Miljoen mensen in Nederland steunden de actie 'Stop de neutronenbom'. Meer dan 280 groepen denken op initiatief van de kerkelijke vredesbewegingen door op het vraagstuk van de atoombewapening. Een landelijk kernwapenoverleg komt van de grond. Wordt dat verzet, ook op christelijke overtuiging gegrond, serieus genomen? De secretaris-generaal van de NAVO betreurt de opschudding die kerkelijke kringen tegen de neutronenbom hebben ontketend. Hij meent dat zij naïef zijn en soms het slachtoffer van Sowjet-propaganda.

Getuigen de opmerkingen van de Minister-President niet van dezelfde mentaliteit? Mensen die dienst weigeren – omdat zij deze samenleving niet zo willen verdedigen – moeten maar

emigreren en ook afzien van de voordelen die de samenleving hun biedt! Is dat de mentaliteit vanwaar uit het kabinet meer ruimte schept voor atoomtanken in onze krijgsmacht?

Honderdduizenden vrouwen willen graag werken. Voorlopig hoeven zij daar niet op te rekenen. De werkloosheid zal zeker niet afnemen en het geld voor nieuwe arbeidsplaatsen in de maatschappelijke en medische dienstverlening gaat naar het bedrijfsleven, en zo blijven mensen bij voorbeeld nedeloos lang in dure ziekenhuisbedden liggen omdat er geen gezinshulp is.

Wat, zo vraag ik aan de Regering, houdt een actief emancipatiebeleid nog in, als concrete, goede voorstellen in het niet dreigen te vallen bij de gevolgen van Bestek '81?

Ouders vertellen voor de TV hoe moeilijk het is om met vier, vijf kinderen rond te komen van het minimumloon. Als zij horen dat zij er straks nog verder op zullen achteruitgaan, doordat kinderbijslag voor 16- en 17-jarigen vervalt, doordat niet alle prijsverhogingen worden gecompenseerd, doordat ze een eigen bijdrage moeten gaan betalen als ze doktershulp nodig hebben, doordat de krant en de dierentuin duurder worden, kijken ze met ogen van onbegrip. Weet de Regering dan niet dat het met minder niet kan en dat f 100 eigen risico letterlijk een paar schoenen minder betekent?

De mensen die leven van een sociale uitkering zijn bang. 'Ons systeem van sociale voorzieningen is dodelijk', roepen de werkgevers. Zegt de Regering dat eigenlijk ook niet? Er moet aan de uitkeringen iets gebeuren, dat is realistisch. Want dat grote groepen mensen – lees: de hogere inkomens – er voor meerdere jaren in koopkracht op achteruit willen gaan, is niet realistisch. Toch is dat aanbod van verschillende kanten gedaan. Waarom speelt het kabinet slechts in op de prestatie-maatschappij en op de mogelijke wrevel van actieven jegens niet-actieven en niet op de solidariteit die er wel degelijk is? Waarom geen sociaal réveil?

Er zijn nog veel meer van die signalen, signalen van werkloze jongeren, van oudere werklozen, van WAO-ers en gehandicapten die zich gestraft voelen en uitgerangeerd, van oudere ongehuwde werkende vrouwen, signalen van 182 kerkmarokkanen, van gediscrimineerde minderheidsgroepen, van psychiatrische patiënten en al die anderen voor wie onze prestatie-maatschappij eigenlijk geen plaats heeft. Zij spreken tegen de stroom in.

Maar ze klinken duidelijk genoeg voor wie hen wil horen: 'Zo kan het niet langer, er moet iets gebeuren'!

Hoe bereiken wij, vanuit deze slechte economische situatie, voor iedereen een behoorlijk inkomen, werk en een eigen plaats in de samenleving mét een stukje eigen verantwoordelijkheid: dát is de vraag die ons wordt gesteld. Op die vraag heeft de Regering nog niet het begin van een antwoord gegeven.

De problemen die het kabinet ziet zijn reëel, maar het is slechts de halve realiteit. De andere helft is dat de werkloosheid veel groter is dan de officiële cijfers doen vermoeden en dat de dalende economische groei, die als een tijdelijke tegenvaller wordt gezien, blijvend zal zijn, en onzes inziens ook moet zijn. Gebrek aan energie, ruimte en grondstoffen, nóg meer schade aan het milieu en terechte eisen van de derde wereld stellen grenzen aan onze groei. Voor 1978 wordt het veel minder dan verwacht (2%), voor de jaren daarna misschien 1½ à 1%. Bestek '81 lijkt alleen daarom al achterhaald.

Maar het belangrijkste is, dat deze harde realiteit zich niet meer verdraagt met oude oplossingen. De enig mogelijke oplossing is dat wij als gemeenschap komen tot een heel andere inrichting van onze economie, die ons minder afhankelijk maakt van in- en uitvoer, die kleinschaliger is, op den duur vele honderdduizenden arbeidsplaatsen levert en waarin de zeggenschap van de werknemers een gegeven is. De prijs daarvoor is: afstand doen van een verdere groei van de particuliere consumptie voor een gerichte verbetering van het investeringsniveau. Omdat de particuliere consumptie in 1979 al f 12.500 per hoofd van de bevolking zal bedragen, moet dat kunnen. Maar dat vraagt wél een inkomensbeleid waarbij de koopkracht van de sociale minima wordt verbeterd ten koste van de koopkracht van de hogere inkomens. Mijn fractiegenoot Leo Jansen zal een en ander verder uitwerken.

Wij realiseren ons dat een dergelijk beleid ingaat tegen de belangen van de geld- en machthebbers. Uit alles blijkt dat de politieke wil daartoe niet aanwezig is. De conclusie moet dan ook zijn dat de sociaal-economische problemen van vandaag met een kabinet van deze kleur niet aan te pakken zijn. En daarmee zal ook aan de positie van degenen die aan de rand van onze wegwerp-maatschappij leven niet veel ten goede veranderen.

Ik realiseer mij dat dat een erg sombere conclusie is, maar na de treurige gang

van zaken rond de levering van verrijkt uranium aan Brazilië, verwacht mijn fractie ook weinig meer van de 49 CDA-collega's, die als enigen in staat zouden zijn het regeringsbeleid in een wezenlijk andere richting te sturen. De overlevingskansen van het kabinet zijn voor hen van meer gewicht dan de overlevingskansen van de samenleving, al probeert men dat door allerlei interessante uitspraken, die gretig worden opgepakt, te verbergen. Een voorbeeld daarvan is de uitspraak van de heer Aantjes over de onaanvaardbaarheid van de neutronenbom, als alibi om straks in te stemmen met een defensiebeleid dat de ruimte voor kernwapens alleen maar vergroot.

Wordt de toch al zeer ongelijke verhouding tussen economische en militaire macht enerzijds en politieke kracht anderzijds door het kabinet nog versterkt – het is immers niet bereid de smalle marges voor eigen politieke beslissingen uit te buiten –, het parlement handelt niet anders. Keer op keer laten parlementariërs zich de mogelijkheid ontnemen het regeringsbeleid op zijn inhoud te toetsen. En in een tijd van eigenmachtige ontwikkelingen die tot steeds grotere problemen leiden, zien wij zo de politiek steeds meer verzanden.

Niet alleen op het niveau van Regering en parlement is dit zichtbaar. In de samenleving zelf lijkt sprake van een soort vrouwencrisis. Men wordt niet gehoord. Men begrijpt niet dat toch gebeurt, wat de meerderheid van het parlement niet wil. Men hoort van ontwikkelingen waar men geen weet van had. Men voelt dat door politieke partijen het verschil tussen woord en daad wordt toegedekt. Politici doen bovendien soms dingen die men niet van hen verwacht.

De politiek is er de laatste tijd niet geloofwaardiger op geworden. Het lijkt steeds moeilijker te kiezen voor een beleid en men zoekt een symbool. De deelname aan het politieke gebeuren loopt terug: minder activiteiten van de burgers via de media en de politieke partijen, minder belangstelling voor actie voeren (zie het Sociaal en Cultureel Rapport 1978).

De PPR houdt vol – misschien tegen alles in – dat niet Bonn en Washington, niet de grote bedrijven en de banken, niet de koepelorganisaties in het welzijnswerk en ook niet de overheid, maar de mensen zélf dienen te beslissen over wat hun aangaat. In dat teken stond en staat ons politieke werk. Zo voeren wij actie voor milieubehoud en ontwapening. Zo benadrukken wij bij voorbeeld, dat decentralisatie van het

Beckers-de Bruijn

welzijnsbeleid niet vanzelf tot democratisering zal leiden.

En zo signaleren wij nieuwe ontwikkelingen die, ondanks de gevaren die ze voor mensen inhouden, zonder hun uitdrukkelijke instemming in gang worden gezet. In dit verband noem ik het centraal opslaan in computers van persoonsgegevens, dat dreigt uit te groeien tot een nieuw machtsstelsel, waartegen het individu geen verweer heeft.

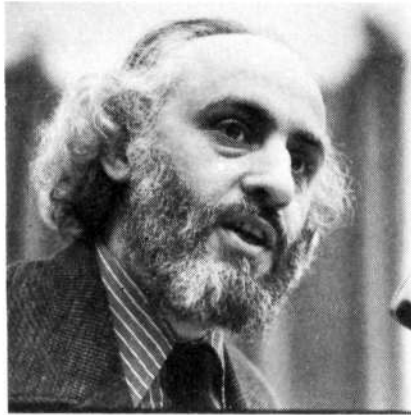
Waarborgt de overheid werkelijk waar zij dat kan de bescherming van de persoonsgegevens, in afwachting van de algemene wettelijke regeling? Hoeveel van de registraties voldoen op dit moment aan de aanwijzing van 6 maart 1975? Moet die aanwijzing, gezien de snelle technologische ontwikkelingen, niet hoog nodig worden bijgesteld? Vindt de Regering dat de burgers ten aanzien van het registreren van hun gegevens voldoende overzicht én voldoende controle hebben? Duidelijke vragen, mijnheer de Voorzitter, daarom graag een duidelijk antwoord. Mensen hebben recht op zeggenschap over hun eigen persoon, recht op een eigen plaats en een eigen verantwoordelijkheid. Zij worden daarin door het kabinet bepaald niet aangemoedigd.

De conclusie van mijn fractie uit dit alles is, dat het hoog tijd wordt dat progressief Nederland gaat werken aan een gezamenlijk alternatief voor het beleid dat nu op tafel ligt. Ons land heeft dat alternatief nodig, een overal hoorbare, zichtbare én voelbare tegenbeweging, die laat zien dat links het op belangrijke punten eens is en bereid is het roer over te nemen. Daarvoor is nog veel inhoudelijk werk te verrichten.

Maar als wij straks die progressieve meerderheid willen, moet de keuze nú worden gemaakt. Alleen dan is er een kans, een kans die staat en valt met de houding van de Partij van de Arbeid. Tegen de Partij van de Arbeid zou ik dan ook willen zeggen: kenmerk van een compromis is toch, dat het gesloten wordt op het moment dat het nodig is en niet eerder?

De strategie van het compromis bij voorbaat is niet geloofwaardig gezien het beleid van het kabinet, dat ook het beleid van het CDA is. Ze verhuult bovendien voor de mensen wat er aan de hand is. Zij kan de politiek doodmaken en een meerderheid van links bij voorbaat onmogelijk. Dat kan toch nooit de bedoeling zijn van al degenen voor wie progressieve partijen zeggen op te

komen? Mijn partij blijft intussen bereid haar kleine getal en grote motivatie voor de samenwerking van progressieven in te zetten.

De heer Jansen

De heer **Jansen** (PPR): Mijnheer de Voorzitter! Alle oplossingen voor de economische problemen die vandaag geboden zijn gaan uit van een blijvende groei van 3%, terwijl wij nu al weten dat dit zeker de komende jaren veel lager zal zijn. Toch blijft ieder van 3% uitgaan omdat aanvaarding van deze werkelijkheid zulke diepe en impopulaire ingrepen vergt dat ze politiek onverkoopt lijken. Het zou haast politieke zelfmoord zijn die realiteit wel te aanvaarden. Doorgaan, echter, en achteraf vaststellen dat de groei is achtergebleven leidt tot meer werkloosheid en inflatie die onbeheerst worden afgewenteld. Dit is een onverantwoord beleid.

Aanvaarding van die werkelijkheid en daarbij prioriteit voor eerlijk delen brengt mij tot de volgende conclusies:

Het financieringstekort zal oplopen tot 7 à 8% waarvan haast 10 miljard, het gat van Andriessen, monetair gefinancierd moet worden, zonder dat op inverdieneffecten of een betere betalingsbalans gerekend mag worden.

Het aanvaarden van deze werkelijkheid betekent dat vertrouwde oplossingen niet meer werken.

- 'Minder werk' los je niet meer op met 'meer productie';
- 'een scheve betalingsbalans' niet met 'meer export';
- 'minder koopkracht' niet met 'meer marktsector' en
- 'minder welvaart' niet meer met 'hogere arbeidsproductiviteit'.

In het totaal van de volkshuishouding moet ten opzichte van de huidige verwachting een besparing plaatsvinden van vijf miljard in 1979, tien miljard in

1980 en 15 miljard in 1981. Dit is een veel ingrijpendere zaak dan een verschuiving van 10, 7½ of 4½ miljard binnen de huidige projectie van de volkshuishouding.

Bovendien vergt aanpassing van de economie verhoging van de bruto-investeringen in bedrijven tot rond 40 miljard.

Om deze investeringen en noodzakelijke materiële overheidsvoorzieningen mogelijk te maken moet de besparing volledig in de particuliere consumptie worden gevonden.

Daarbij moet de werkgelegenheid tenminste behouden blijven door minder vraag naar importgoederen in het consumptiepatroon. Onze sleutel voor een evenwichtige betalingsbalans is eerder een beperking van de import, dan een vergroting van de export.

Bij besparing op de consumptie moet de koopkracht van de sociale minima verhoogd worden ten laste van de koopkracht van bovenmodale inkomens met een inperking die oploopt tot 5% en misschien zelfs meer bij 4 maal modaal en hoger.

Intussen vergt een verhoging van het investeringsniveau voor de aanpassing van de economie een strak gericht investeringsbeleid, om inderdaad die aanpassing tot stand te brengen die noodzakelijk is.

Stijging van de collectieve uitgaven in het kader van het economisch beleid en het inkomensbeleid is niet alleen gerechtvaardigd maar nu zelfs nodig om dit beleid te kunnen realiseren.

De ombuigingen in Bestek '81 ten aanzien van de sociale voorzieningen, de gezondheidszorg, het onderwijs, het eigen risico, het duurdere openbaar vervoer, in landschap en natuurbeheer, in de kwaliteit van het openbaar vervoer en in de verbetering van het milieu, zijn onaanvaardbaar voor de prijscompensatie?

In de rijksbegroting dient tenminste de ruimte voor nucleaire taken te worden vrijgemaakt voor andere doeleinden.

Aanpassing van ambtenarensalarissen kan alleen in het kader van een integraal inkomensbeleid. Is de Regering bereid het voortouw te nemen door in het ambtenarenoverleg een voorstel te doen voor een plafond in de prijscompensatie?

In het belastingplan dient de inflatiecorrectie volledig te worden teruggenomen. De BTW-voorstellen voor een aantal gemakkelikheden dienen geen doorgang te vinden. Vooruitlopend op een ondernemingsbelasting op geïnvesteerd vermogen zal de vennoot-

schapsbelasting verhoogd moeten worden met een gelijktijdige verlaging van sociale premies en eventueel de loon- en inkomstenbelasting. Dit is nodig voor een verlegging van de heffingsgrondslag van arbeidsplaatsgebonden lasten naar kapitaalsgebonden lasten.

Het nieuwe beleid dat wij voorstaan vergt een aanpassing van de economie. Dat betekent: een economie die minder afhankelijk is van import en export en van energie, grondstoffen en transport; een economie met een betere kapitaalsproductiviteit; met meer aandacht voor reparatie en herstel, waarin de economische noodzaak van kleinschaliger en minder gespecialiseerde productie-eenheden onderkend wordt; een economie met behoud van zinvolle arbeidsplaatsen in landbouw, midden- en kleinbedrijf en de ambachtelijke nijverheid, waarin voldaan wordt aan zinvolle behoeften zoals stadsvernieuwing, energiebesparing, maatschappelijke en medische zorg in door mensen zelf beheerste vormen, zoals ook in onderwijs en vorming waarin productieve tijd besteed wordt om werk meer menselijk te maken door reële democratisering en werkoverleg, door gedeeltelijk arbeidsongeschikten hun recht op werk te geven en door betere werkomstandigheden.

Ten slotte is er het eerlijk delen van werk. De PPR heeft daar steeds aandacht aan besteed. De discussie is nu algemeen en gaat over allerlei vormen, die arbeidsplaatsen opleveren en veel andere wensen vervullen. Wat vindt het kabinet van een drastische verkorting van de arbeidsdag voor oudere werknemers van boven 50 tot 6 uur en een geringere verkorting voor de jongere werknemers?

Voor een dergelijk beleid zal een prijs betaald moeten worden. 1 à 2% minder groei per jaar betekent dat in 1981 in de volkshuishouding in totaal zo'n 15 miljard minder te besteden is. Voor een aanpassing van de economie zal een verhoging van het investeringsniveau wellicht tot 40 miljard noodzakelijk zijn. Minder ruimte en meer investeringen betekenen dat er absoluut geen ruimte is voor verhoging van de particuliere consumptie.

Bij een verschuiving van het consumptiepatroon behoeft dit geen gevolgen voor de werkgelegenheid te hebben, integendeel! Bij een particuliere consumptie in 1979 van gemiddeld f 12.500 per hoofd is er naar het politiek oordeel van de fractie van de PPR voldoende ruimte mits eerlijk gedeeld wordt, met niet alleen garantie

van de koopkracht van de sociale minima maar zelfs verhoging ten koste van de hogere inkomens.

Wij achten meer investeringen noodzakelijk voor een aanpassing van de economie aan de nieuwe omstandigheden. Dat gaat niet zomaar via de weg van hogere rendementen of via aanwending door institutionele beleggers van het spaargeld van de bevolking. De prijs die voor meer investering betaald zal worden is een toetsing aan de belangen van de samenleving en invloed van de overheid op de richtingen waarin het geld stroomt. Dit brengt mij bij de collectieve uitgaven.

De aanpassing van de economie en het waar maken van eerlijker delen vergen een grotere invloed van de samenleving op de geldstromen in onze volkshuishouding.

De financiering van medische, sociaal-culturele, maatschappelijke en andere diensten, particulier of collectief hangt bij een gegeven omvang weer samen met de inkomensverdeling. Ter illustratie:

- gericht investeren kan via een investeringsstimulus uit de collectieve uitgaven of met richtlijnen aan banken en ondernemingen (en dan is het ineen particulier);
- bij een meer aanvaardbare inkomensverdeling kan de huursubsidie uit collectieve uitgaven achterwege blijven.

Primair gaat het erom hoe binnen de volkshuishouding de bestedingen verdeeld worden. Hoe groot binnen die huishouding de omvang van de staats-huishouding en de 'sociale verzekeringshuishouding' is, hangt af van de eisen van een doelmatige en democratische vormgeving van het economisch beleid en het inkomensbeleid. Gebeurt dat via wetten (CAO, max. inkomen, minimumloon, SIR, milieu), dan wel door geldstromen via de overheid of collectieve instellingen te doen besteden (subsidies, inkomens, steun etc.)?

De keuze zal van geval tot geval anders uitvallen. De fractie van de PPR acht nu een strakke rol van de overheid in het inkomensbeleid noodzakelijk om op vele andere plaatsen meer ruimte voor de individuele vrijheid te maken, ook ten aanzien van economische beslissingen. Het effect op de omvang van de collectieve uitgaven op de lange termijn is niet te voorspellen.

Op korte termijn is directe beheersing van geldstromen nodig voor een herstructurering van de economie en een daarbij behorend inkomensbeleid.

Dit betekent nu een vergroting van de omvang van de collectieve sector. Een matiging van de ambtenarensalarissen zal deze verhoging kunnen begrenzen. Deze matiging zal niet anders kunnen plaatsvinden dan in het kader van een integraal inkomensbeleid. Is de Regering bereid om ter wille daarvan vooruitlopend op het overleg in het bedrijfsleven een maximum in de prijscompensatie in het overleg met de ambtenaren in te brengen?

Mijn slotvraag is: Welk beleid zal de Regering gaan voeren als de groei inderdaad wezenlijk lager dan 3% blijkt te zijn?

De vergadering wordt van 21.57 uur tot 22.07 uur geschorst.

De heer Bakker (CPN)

□ De heer **Bakker** (CPN): Mijnheer de Voorzitter! In de internationale verhoudingen, die de onontwikkbare achtergrond vormen van deze beleidsbespreking, zijn wij zoals laatst in een verklaring van mijn partij werd uitgedrukt, op een kruispunt gekomen. Bewapening, wapenhandel en wedloop in nucleair vernietigingsvernuft verheven zich en na een periode van nog te zwakke en ontoereikende ontspanning, waarvan niettemin onder andere het SALT-akkoord en Helsinki de vruchten waren, wordt in kapitalistische centra geprobeerd dit ontspanningsproces, dat de enige mogelijkheid is voor de mensheid als zodanig, te keren.

Opnieuw worden de eerder mislukte methodieken beproefd om de kritische menselijke geest met het strijk-

ijzer van de koude oorlog te bewerken, ten einde haar passief een nog heviger en nog dreigender bewapeningsgolf te doen ondergaan. John Foster Dulles is dood, maar Luns leeft weer op, voor de Duitse televisie uiteraard, waar de onuitgeleverden hem stellig ademloos zullen volgen.

Het valse alibi is de Sovjet-dreiging, de drijfveer is de economische stagnatie. Als de koopkracht van het beschikbare loon stukt, kan het als belasting ingeleverde loon worden aangewend voor Leopard-tanks en atoomvliegtuigen, met Philips-instrumenten en Shell-brandstof. Het is de strijd rond de neutronenbom geweest die aantoonde, hoezeer op dit punt de situatie in balans hangt, en dus hoezeer het mogelijk is op dit kruispunt de goede weg te gaan. Daar is ook duidelijk geworden, hoe belangrijk in zo'n situatie de stellingname van een land als het onze kan zijn. En het verlangen naar vermindering van bewapeningsuitgaven en de eis dat Nederland begint met de uitbanning van atoomwapens zijn in dat licht geen utopische getuigenissen. Het zijn reële en realistische politieke doelstellingen, die een nationale politiek kunnen markeren zonder dat daarmee op zichzelf bestaande bondgenootschappen al op de helling worden gezet.

Die noodzaak van een nationale politiek wordt ook in een ander opzicht hoogst urgent, namelijk door de ontwikkeling in de EEG. Juist op het moment dat het supra-nationale parlement wordt opgeklopt door directe verkiezingen, lijkt de supra-nationale doelstelling ter ziele te gaan. Na de Duits-Franse wilsoplegging met de raad van regeringsleiders, dreigt nu het Duits-Franse doordonderen van de vereniging van het geldwezen, de kern van een Europees machtsblok, met de staatsbanken als instrument, een maatregel die, mocht ze doorgang vinden, het centrale zenuwstelsel van het land raakt. Dit zou gezien de praktische verhoudingen, de grootste economische macht in Europa, het Duitse financierskapitaal, tot directe heerser over onze volkshuishouding maken. Een schoon vooruitzicht: na 40 jaar weer west-mark, ditmaal via de D-mark.

Ook hier is sprake van een kruispunt en ook hier tonen juist de economische crisissituatie, juist de gevaren waarin zich delen van de Nederlandse industrie bevinden, zoals de scheepsbouw, aan, hoe volstrekt nodig het is niet die weg van onderwerping in te slaan. In deze kruispuntsituatie, waar-

bij de verantwoordelijkheid moet zijn toegespitst op het belang van Nederland, is het land bij deze Regering in slechte handen.

Geklemd tussen Duitse en Amerikaanse machtsdrang kiest zij van beide het slechtste. De heer Wiegel ging in een onbewaakt ogenblik voor MacArthur spelen, de heer Scholten wil en meer bewapening en meer atoomtaken en de heer Van Agt werd opeens weer hulpeloos, toen Schmidt en Giscard hun monetaire reglementen op tafel legden. Hij spreekt slecht Duits, hij verstaat het aardig.

Mijnheer de Voorzitter! Nederland is te goed voor deze Regering. Haar eerste belangrijke beleidsdaden, het wegsturen van Krusinga, omdat hij tegen de neutronenbom was en de knieval voor het Duitse ultracentrifuge-dictaat zijn symptomatische gebleken. Een werkelijke nationale politiek is de centrale kwestie van dit moment. Dat zullen wij ook stellen in de komende verkiezingen voor het Europees Parlement.

Het is een opvatting die door onze zusterpartijen in de EEG gedeeld blijkt te worden en die straks aan een communistische vertegenwoordiging in dat Europees parlement een bijzonder gewicht zal geven. De wens van communistische partijen om voor de gezamenlijke belangen van de werkende mensen in hun landen en voor gezamenlijke doeleinden eensgezind op te treden, met eerbiediging van elkaars zelfstandigheid, is in en buiten de EG bijzonder sterk gebleken. Daar ligt een van de belangrijkste krachtbronnen van onze beweging en van iedere communistische partij afzonderlijk, ook de onze.

Mijnheer de Voorzitter! En om het door het kabinet-Van Agt uitgezette buitenlandse, en om het sociaal-economische beleid is er geen sprake van een 'pauze-kabinet', zoals de heer Den Uyl dat zaterdag zei. Het is een kabinet, dat er zit om in een crisissituatie de politiek van het grote geld-, industrie- en oliewezen uit te voeren, on- en anti-nationaal als die is. Dat is Bestek '81.

De Regering heeft volstrekt gelijk – en ook de heer Joekes – als zij spreekt over een ombuigingsoperatie, want de geldstroom wordt omgebogen naar de ondernemingen en de banken, bij de koopkracht en de voorzieningen vandaan. Rendement en winstverbetering zijn het doel, en niemand windt daar doekjes om, of het moest de driekleur zijn. Paniekzaaijerij en het afblaffen van mensen, die vraagtekens durven zetten, het hoort er allemaal bij, want het volk staat voor een katharsis, zegt de

heer Van Agt; een soort geestelijke en financiële buikloop, als ik het goed begrijp.

De gedachte is, dat straks het gehele economische bouwwerk krakend ineenzou storten, als daar niet de reddende heer Van Agt was, onze louter-kabouter. Het verhaal is onwaar en het is onwaarachtig. Het beantwoordt niet de vraag, waarom als de nood zo hoog is gestegen, niet de middelen worden aangesproken, die zo overduidelijk aanwezig zijn.

Ik noem: de pure winst in Nederland, die de oliemaatschappijen op ons aardgas maken, is f 1³/₄ mld., waarbij nog eens f 1 mld. komt voor de afzet in het buitenland door hun dochtermaatschappijen; nog meer, als de Regering haar zin krijgt en zij straks ieder jaar opnieuw de aardgasprijs kan verhogen. De bewapeningslasten liggen miljarden hoger dan in andere, vergelijkbare landen.

Aan de reusachtige kapitaaluitvoer – dat wil zeggen de winst die niet voor werk in Nederland wordt bestemd en die, waar zij vestigingen in het buitenland betreft, mede verantwoordelijk is voor de daling van de export van de vestigingen die in Nederland overgebleven zijn – wordt geen enkele belemmering in de weg gelegd, bij voorbeeld in de vorm van heffingen. Er gaan drie tot vier miljard gulden naar de EEG-moloch.

Reusachtige luchtbeloperaties als overplaatsing van rijksdiensten en herindeling van provincies gaan schatten kosten en kosten dat al. Banken en verzekeringmaatschappijen beschikken over miljarden saldi, waarvan in alle redelijkheid een klein percentage zou kunnen worden opgeëist tegen lage rente. Kortom, als de nood zo hoog was, zouden ook de fondsen er zijn, onmiddellijk ter beschikking. Maar ja, dan zou je natuurlijk wel bij de superrijken, bij de banken- en oliekapitalen terecht moeten. Ja, knikt de Minister van Financiën instemmend. En dat zijn nu juist degenen, die met de ombuigingsoperatie bevoordeeld worden. Het zijn ook juist degenen, die niet in nood zijn. Want weer of geen weer, er gaat geen jaar voorbij of de ABN en de AMRO-bank maken tientallen procenten meer winst dan het jaar daarvoor.

De laatste overzichten laten een aanzienlijke winststijging zien van vrijwel alle grote ondernemingen. De Nederlandse investeringen in Amerika en Duitsland bedragen miljarden gulden per jaar. De vervalsing van het beeld is, dat men de slechte situatie in bepaalde bedrijfstakken of bij bepaalde ondernemingen gebruikt om een

Bakker

beeld van alle te schilderen, terwijl het effect van de maatregelen is, dat het geld vooral daar terecht komt, waar het niet nodig is. De hele WIR is daarop gebaseerd. Het is precies zoals het steeds met de loonpolitiek is gegaan en ook weer dreigt te gaan. Steeds loonbeperking vanwege de kosten die een meubelmaker met drie knechten heeft, waardoor de razendsnel stijgende produktiviteit in het kapitaalintensieve grootbedrijf geheel in de zakken van de aandeelhouders terecht kwam. De VAD is in werkelijkheid een, zij het veel te late en miserabele, reactie op dat feit.

Mijnheer de Voorzitter! Nu is al duidelijk dat de hele operatie-Goldrush ondanks alle verhalen geen enkele garantie voor meer werk biedt. Integendeel, terwijl de winststroom aanzwelt en, naar de woorden van de heer Den Uyl, de telefoon bij Economische Zaken roodgloeiend staat van – laat ik het maar op mijn eigen manier uitdrukken – de ondernemers die hun deel uit de miljardenruif wensen (het verschilt niet zoveel met wat de heer Den Uyl zei), stijgt de werkloosheid volgens de Regering met zeker 10.000 man in 1979.

Gelijkopgaand met het spekken van vooral het parasitaire kapitaal van banken en multinationals vindt afbraak plaats van hoogwaardige industriële werkgelegenheid hier te lande, in de metaal, in de scheepsbouw, in de textiel, in de papier en de karton, en dreigt die zelfs in delen van de staal- en de chemische industrie.

Het is onze stellige overtuiging dat dit proces stopgezet moet worden. De WIR en andere algemeen geldende premie- en subsidieregelingen behoren vervangen te worden door gerichte steun aan wie het nodig hebben. Daarmee zouden miljarden guldens bespaard kunnen worden, die, gevoegd bij de door mij eerder genoemde posten, aangewend kunnen worden voor handhaving en vergroting van de koopkracht, voor arbeidstijdverkortingen, voor onderwijs- en verzorgingsuitbreiding, voor bouw en isolering, dat wil dus zeggen voor werk voor tienduizenden mensen.

In alle duidelijkheid wil ik zeggen, dat het een valse probleemstelling is, die de zaken toespitst op het walgelijke gemillimeter met de armsten, omdat het werkelijke probleem is dat met de nullijn, de schoning, het eigen risico, het kostwinnersgegoochel, de huur- en de gasprijshogingen, de extra gemeentelijke heffingen – kortom: de gereedschapskist van de heer Dolman en het handboek voor de sloper, Bestek '81 – onder valse voorwendsels

sociale uitkeringstrekkers en loontrekkenden op de draineerpomp worden aangesloten, omwille van de miljardairs, die daarvoor bij gelegenheid het kabinet-Philips hebben neergezet onder een schuilnaam. Eén citaat in dit verband: 'Het is duidelijk, dat wij winst moeten kunnen maken. Gelukkig is deze Regering bezig, van de heilloze weg, die was ingeslagen, terug te keren, maar wij waren al heel ver op weg, in dit land.' Het is de scheidende hoofddirecteur van Philips, die hier aangeeft waar het woord 'heil' vandaan komt.

Daarom is ook het gedoe met al die zogenaamde alternatieven en tegenbegrotingen zo onecht en gevaarlijk. Het zijn in wezen variaties op een vals thema. Dat is ook het manco van de plannen, waarmee de heer Den Uyl is gekomen. Ook bij hem staat het winstherstel centraal, ook bij hem zijn de bewapeningsuitgaven, die onder zijn regering pijlsnel zijn gestegen, in feite onaangetast gebleven. Ook hij wil niet aan de middelen komen, die er wél zijn, hoezeer hij ook tegen intellectuele armoede is.

De heer Den Uyl zoekt alles in de inkomens, vooral de hoge. Het is op zichzelf uitstekend om die te pakken, maar zijn redenering klopt niet. De hoge inkomensstrekkers zijn de aandelenbezitters. Afgezien van het feit, dat dit ook de grote afwentelaars zijn, wat betekent voor deze groep een belastingverhoging van f 1000, als door de winsttoenamepolitiek, die ook de heer Den Uyl voorstaat, stillietjes in de brandkast de waarde van de aandelen onbelast blijft stijgen? Winstvergrotingspolitiek is denivelleringspolitiek. Het vergroot het bezit en daardoor de macht van degenen, die het op de lage inkomensgroepen hebben voorzien. Het is precies het tegengestelde van de veelgeroemde inkomenspolitiek.

In een interview met 'Vrij Nederland' heeft de heer Den Uyl onlangs laten merken, dat hij nu doorkrijgt, zij het wat laat, dat de door hemzelf opgezette WIR in feite een rijkeluiscadeautje is, betaald met het geld van de armen. In zijn plan is hij ook al begonnen, er voorzichtig aan te trekken. Het blad van de Partij van de Arbeid – ik geloof, dat ik het zo wel mag noemen – 'Het Vrije Volk' heeft er onlangs schande van gesproken, dat er meer miljarden door de groten in Amerika worden geïnvesteerd dan hier met deze operatie bij de gewone mensen wordt weggehaald. Het zijn zonder twijfel allemaal juiste argumenten; het zijn namelijk onze argumenten.

De vraag is echter: Wat doe je ermee? Ze hebben pas waarde als je ze doorgeeft aan de mensen die het betreft. Want de effectieve kracht om de politiek van deze Regering te verhinderen, is de weigering van degenen, die ze treft, om mee te doen.

De effectieve methode om de sociale uitkeringen werkelijk te beschermen, is de strijd van de loon- en salaris-trekkers om bij de bezitters het hun toekomende te halen. Verdediging van de koopkracht van het loon is de voor-naamste verdediging van de sociale uitkeringen! Daarom staan de ambtenaren in hun recht als zij weigeren in te leveren. Als ze doorgaan in de geest, waarin ze deze zomer bezig zijn geweest, zal een in temperaturen denkend man als de heer Wiegel daaruit zonder twijfel zijn les trekken.

Naarmate meer mensen dezelfde houding innemen, zal het dit kabinet onmogelijk worden zijn plannen te volvoeren, zullen de tegenstellingen tussen de regeringspartijen en binnen de Regering toenemen en komt het verwachte einde in zicht. Dat zal niet via strubbelingen in dit parlement tussen VVD en CDA alleen het geval zijn. We weten, welke positie de heer Aantjes inneemt: Hij is de werkelijke beschermengel van dit kabinet, misschien een beetje een vreemde, maar wij hebben daar oog voor; het begrip is nog wat onwennig voor hem.

Feit is natuurlijk, dat de Regering, gedomineerd door het CDA van de heer Aantjes, met wat versierwerk van de bekende jeremiades – laat ik het ook eens bijbels houden – over de sociaal zwakken bezig is, de getalletjes van de VVD-politiek in te vullen. De nullijn was immers de VVD! De verhoogde bewapeningsuitgaven was de VVD! Daarvoor mag de directeur best op de stoep van de ondernemingsraad.

De hele voo-doo met moties en amendementen en mogelijk straks rond de abortus die zich afspeelt rondom deze verwantschap kan op zichzelf nog jaren duren. Zij kan de PvdA nog jaren lang in de hunkering houden. Zij kan jaren lang het regeerakkoord tussen CDA, D'66 en PvdA als Den Uyl's uitgangspunt bestendigen, als er daarbuiten niets zou gebeuren.

Het ziet ernaar uit dat dit wél het geval zal zijn. De demonstratie van dinsdag lijkt daarvoor een aardige aanloop te zijn geweest. Wij communisten zullen daaraan met al onze kracht meewerken, omdat de beweging tegen Bestek '81 die zich begint te ontwikkelen en de actie tegen hoge bewapening en atoomwapens op zich zelf de grondslag kunnen vormen voor een andere, verantwoorde nationale politiek.

De heer Duisenberg van de Rabobank en van Nutricia heeft eens, toen de economische crisis manifest was geworden, gezegd: We dachten dat we het zo goed wisten en nu weten we het niet meer. Dat was een diepe waarheid, een uitstekende samenvatting van de geestelijke inhoud van al degenen, die nu weer meer winst naar honderden en meer matiging naar miljoenen prediken, als hun absolute waarheid. Ze weten het helemaal niet, maar ze nemen gewoon het zekere voor het onzekere en geld stinkt niet.

De CPN heeft daartegenover, ook in publikaties van haar wetenschappelijk bureau, een andere weg aangewezen, waarvan ik iets heb mogen aangeven. Die weg biedt wel uitkomst en is in het belang van miljoenen mensen.

Het is niet meer nog dan een richting voor denken en handelen, die pas echt ingevuld kan worden als allen, die tegen de koers van dit kabinet zijn, bereid zijn macht te vormen. Wij zetten daarvoor onze – zoals de laatste jaren nogal eens is gebleken – niet geringe mobiliserende kracht in. Wij zijn bereid die in te brengen, niet om aan touwtjes te trekken, maar ook natuurlijk niet om als schoothondjes aan het eind van het lijntje te lopen.

□

De heer **Verbrugh** (GPV): Mijnheer de Voorzitter! We leven in het vooruitzicht van het 400ste jaar na het sluiten van de Unie van Utrecht. 'Bewaar uwe Unie wel', schreef Oranje in zijn Apologie toen hij een beroep deed op de Staten. Hoewel de artikelen van de Unie sedert 1795 niet meer van kracht zijn, zou ik bij deze algemene beschouwingen de vraag willen stellen wat er van de geünieerde provinciën is terechtgekomen.

Dan zijn er een groot aantal dingen om voor te danken. Er bestaat nog altijd een zelfstandige Nederlandse staat, Oranje is nog steeds naar buiten het hoofd van de staat; de geestelijke vrijheid en de religievrede, waarvoor Oranje zich heeft ingezet, zijn hier bevestigd; en God wordt in Nederland nog gekend en gediend. Zoveel continuïteit wordt in weinig staten in de wereld gevonden, als men let op staats-hoofd en christelijke godsdienst.

Daarom heb ik waardering voor de bewindsman, die tien miljoen nikkelen Uniedaalders met rijkskeur laat slaan. Bovendien verlaagt dat de circulatie van een beetje liquiditeitenmassa, dat verdwijnt in de spaarpotten, bij de sieraden en in de doosjes van de historische-lievenden. En dat kan nooit kwaad.

De heer Verbrugh

Maar ook de ondeugden van onze volksraad, die 400 jaar geleden in het oog liepen en die mede-oorzaak waren van veel verwarring en gevaar, zijn gebleven, soms wat afgezwakt en soms verergerd. In de boeken over de Prins van Oranje lees je dat de Prins voortdurend waarschuwde, dat niet ieder slechts op de eigen belangen uit moest zijn, niet op particularisme; dat er een gemeenschappelijke zaak was en dat sneller beslissen nodig was, zonder eindeloze discussies over bijkomstigheden.

De Franse bisschop Bossuet zei bovendien van de Nederlanders dat ze zo ernstig kijken, om vromer te kunnen lijken. Bossuet dacht dat dit speciaal een protestantse ondeugd is, maar in kleine gesloten gemeenschappen vindt men bij alle gezindten de schijnheiligen die splinters uit het oog van hun broeder willen verwijderen, terwijl er een balk in hun eigen oog is.

Nu, de discussies die we al sinds juli horen over de Regeringsplannen, zijn zo verwarrend omdat al die nationale ondeugden uit de tijd van de Unie van Utrecht er met zorg in worden onderhouden. Iedere groep vindt zijn bezwaren tegen de ombuigingsplannen en redeneert dan grotendeels alleen vanuit zijn eigen hoek: de ambtenaren, de niet-actieven en de actieven in de vakbeweging.

De FNV heeft haar bewoordingen zo negatief mogelijk ingekleed, zodat de indruk wordt gewekt, dat via een methode van drastische arbeidstijdvermindering wordt aangestuurd op een financiële explosie waardoor de onlustgevoelens bij iedereen snel zouden moeten stijgen. 'Tot ziens bij de onlusten' riep Het Vrije Volk de Regering al toe.

Verder hoorden wij van de kant van de grootste oppositiepartij nogal eens van die zinnen als: Bestek '81, dat is

zo, dat de gegoeden er geen pijn van hebben, maar dat de sociale minima er nog maar nauwelijks op vooruitgaan. Ik neem echter aan dat de oud-premier, die aanleiding gaf tot het feit dat er zulke zinnen van hem in het 'Vrije Volk' werden gedrukt, zoveel analytisch vernuft heeft dat hij weet, dat wij niet in de eerste plaats spreken over, hoe wij erop vooruit zullen gaan, maar over een ombuigingsoperatie, d.w.z. een matiging die nodig is, omdat wij als volk als geheel op te grote voet hebben geleefd.

Wij hebben zeven vette jaren gehad, waarin o.a. het minimumloon van 98% van het hoofdelijk nationaal inkomen in 1973 (f 939) werd opgetrokken naar 110% vandaag (f 1673).

Omdat de aardgasbaten teruglopen, de Derde Wereld meer gaat vragen en de Sovjets hun bewapeningswedloop voortzetten, is het nodig om voorraden aan te leggen, d.w.z. te investeren voordat de zeven magere jaren aanbreeken. Dat betekent dat er in de eerste plaats door ons volk iets opzij gelegd moet worden en dat is iets anders dan het verkleinen van inkomensverschillen.

Ik krijg wel eens in de indruk, dat de oppositie een Nipo-onderzoek heeft laten instellen naar het inkomen van haar kiezers, daarna het sprekerspad opgaat en in feite meedeelt dat de inkomenscategorieën, die hoger zijn dan het Nipo-onderzoek uitwijst, moeten matigen. Dat is dan hetzelfde als het particularisme, waar Willem van Oranje zich al vier eeuwen geleden over beklagde en waardoor er zo weinig tot stand kon komen.

Nog één voorbeeld wil ik noemen, dat mij toch wel een beetje aan de vaderlandse ondeugd van de schijnheiligheid doet denken. Sommige bekende personen van het CDA pleiten voor een nieuwe, soberder levensstijl. Dat lijkt op het puriteins heldendom, ontleend aan het Spreukenboek: geef mij geen rijkdom, maar slechts het brood mij toebedeeld, opdat ik in mijn verzadiging U niet zal verloochenen. Maar het hele verhaal wordt voor mij ongehoorbaar als je dit brengt als een evangelische noodzaak, maar anderszijds het Evangelie toesluit door aan ministers die in geweten terecht aarzelen, te zeggen dat zij maar moeten instemmen met het geoorloofd maken van abortus.

Ik heb uit het Bestek en uit de Miljoenennota niet de indruk gekregen, dat het kabinet een geheel nieuwe opzet wilde. Het had de boedel van het vorige kabinet geërfd. Het wilde dat er serieus zou worden bezuinigd, dat de

Verbrugh

1%-operatie van de vorige Minister van Financiën wat zou worden aangeschroefd, maar nu bovendien nog aangepast aan de slechter wordende omstandigheden.

Ik vind het jammer, dat het kabinet het niet heeft geprobeerd met een nieuwe aanpak. Het doel van een nationale politiek moet zijn om primair de gehele bevolking te stimuleren en in te schakelen voor de nationale ontwikkeling.

Ik heb ook vandaag gehoord dat het verkeerd is, zich zo maar voor een beleid van technologische ontwikkeling in te zetten. Men zegt dat van allerlei zijden. Men zegt dat het een verkeerd groeigeloof, een verkeerd vooruitgangsgeloof is, om nu nog zo maar te willen ontwikkelen. Maar niet het vooruitgangsgeloof zelf is fout, maar het consumptiegeloof dat men er vaak van gemaakt heeft.

Ik weet niet hoe de niet-christelijke mensen dit vertalen, maar de mens werkt om iets te bouwen waardoor aan Gods Naam lof wordt toegebracht, en niet in de eerste plaats om zijn maag met meer te vullen dan goed is voor zijn lichaamsgewicht. Vroeger in de Middeleeuwen bouwden de mensen prachtige kathedralen om God te verheerlijken. Bezielde overheden zouden nu stadskantoren en regeringsgebouwen met hetzelfde doel kunnen bouwen. We moeten van de vrees af om Gods opdracht uit te voeren om technisch en economisch bezig te zijn. Niet in Bestek '81, maar in het bestek van de wereldgeschiedenis is opgenomen, dat God de mens heeft uitgezonden om zijn wereld tot verder gaande ontsluiting te brengen.

Wij moeten vandaag ervoor oppassen niet een verbodsbordje te plaatsen waar God geen verbod heeft gegeven. Het is merkwaardig, dat juist in tijden van verval van een beschaving zulke anti-economische en anti-technische gevoelens doordringen als er nu ook zijn. Ook Seneca beschreef in zijn tijd de techniek als een verschijnsel van verval, en zei dat men dicht bij de natuur moest leren leven en tevreden moest zijn met sobere kleding en behuizing.

Eigenlijk is er vandaag op dit gebied dus weinig nieuws onder de zon. Maar de techniek is ingebakken in de wereld, waarop we wonen, al sinds de oudste tijden. In het boek Deuteronomium wordt het beloofde land niet alleen aangekondigd als het land van melk en honing, maar ook als een land waarvan de stenen ijzer zijn en uit welks bergen men koper kan houwen.

Ik zeg niet dat Hoogovens en Anaconda Copper al in het boek Deuteronomium worden genoemd. Over de produktiewijze kan worden gesproken, als eerst maar vaststaat dat er geproduceerd en ontwikkeld moet worden.

Daarom geloof ik, dat de Regering een zwaarder alarmklok over het land moet luiden, niet alleen de economische alarmklok, maar ook de morele, en op een nationale oplossing moet wijzen. Ze moet een inventarisatie maken van wat er gedaan moet worden en dan zeggen dat er een plan van nationale roeping en nationale inspanning voor de deur ligt, waarvoor er geen mens gemist kan worden, o.a. ter wille van de energievoorziening, ter wille van het openbaar vervoer, ter wille van het volwassenenonderwijs – het plan voor betaald educatief verlof ligt immers klaar, ter wille van de stadsvernieuwing en de werken in de vierde sector.

Nu is men in werknemerskring bevreesd, dat de werkgevers het verbeterde rendement dat de Regering beoogt in veel gevallen zullen gebruiken voor diepte-investeringen waardoor juist werknemers zullen worden ontslagen. Maar nu ligt er voor ons land de taak, het produktiepakket te verbeteren of te vergroten, terwijl er een overmaat is aan arbeidskracht van mensen, die toch allemaal moeten eten en wonen, of ze nu werken of niet.

Waarom zou je die mensen dan niet eerst inschakelen voordat je aan automatisering begint? Want de machines kosten voor afschrijving en onderhoud ook geld, en dat komt snel op een hoger bedrag uit dan het verschil tussen het loon en de werkloosheidsuitkering van de werknemers, die men door de machine zou kunnen uitsparen. Zeker, een werkgever kan proberen, arbeiders door een machine te vervangen en de hogere kosten die dit voor het land als geheel met zich meebrengt af te wentelen op anderen. Maar die maatschappelijke kosten keren toch weer terug in de vorm van belasting en premie. Daarom zou ik mij wel kunnen vinden in arbeidsplaatsovereenkomsten, waarvan de eventuele extra kosten het karakter krijgen van een hoofdelijke omslag over allen die daarvoor in aanmerking komen.

De regel moet mijns inziens zijn dat men eerst een schema maakt voor de vervaardiging van een zo goed mogelijk produkt, dat men vervolgens de beschikbare arbeidskracht in Nederland probeert in te schakelen, omdat die er toch is, en dat men ten slotte aanvullend investeert wat nodig is voor de perfectionering van het produkt.

Als ten slotte de vakbeweging om arbeidstijdverkorting vraagt, ben ik aarzelender. Ik zou de voorkeur geven aan een systeem van betaald educatief verlof, dat mij als instrument voor de herverdeling van de arbeid effectiever lijkt dan zo maar vrije tijd. Het huidige surplus aan onderwijsgevenden kan bij een invoering van het educatief verlof meteen worden heringeschakeld. Minister Pais emancipeert overigens liever vrouwen dan het HBO. Op het punt van het hoger onderwijs voor velen – en daarna voor weinigen – miste ik tot nu toe een plan tot officiële gelijkstelling van een HBO-diploma met een bepaald deel van de eerste fase van een universitaire opleiding.

Dan komt ten slotte de vraag, waar het geld vandaan moet komen. Ik wil de noodzakelijke bezuinigingsoperatie scheiden van een nivelleringsoperatie. Het laatste is een geheel andere zaak. Voor de bezuinigingsoperatie brengt de solidariteit met zich mee, dat allen voor zover boven het minimumloon, iets inbrengen. Daarbij kunnen de sterkste schouwers de zwaarste lasten dragen, mits we allemaal maar iets dragen.

Als men dat wil, kan daarna genivelleerd worden volgens de aanwijzingen van Sinterklaas en Zwarte Piet. Als men maar weet dat dit niet het hart raakt van wat er nu aan ombuiging nodig is. De inkomens dienen dan uiteraard te worden uitgedrukt in percentages van het nationale inkomen.

Vervolgens een woord over de ambtenarensalarissen. In een nationaal beleid moet een ambtenaar net zo goed mee-inleveren als de niet-ambtenaar. Daarbij past m.i. echter niet een microscopisch onderzoek naar de manier waarop de ambtenaren, en in hun spoor ook de uitkeringsgerechtigden, de trend hebben gevolgd, met daaraan verbonden de vondst van de inhaal van 1/2% per zes maanden. Dat veroorzaakt alleen maar de sfeer van ik-lekker-een-beetje-meer-dan-jij, en die moet mijns inziens worden vermeden.

Ziet de overheid geen mogelijkheid om de ambtenareninkomens tot trendsetters te maken in plaats van tot trendvolgers? Daardoor zou de overheid als grootste werkgeefster aangeven, wat normatief is.

Het rechtvaardigheidsgevoel wordt aangetast als via een sluikgeweg progressie en de inflatie te zamen een steeds zwaardere belastingdruk teweegbrengen. Daarom acht ik het correct dat de inflatiecorrectie dit jaar voor de volle 100% wordt toegepast. Gezien de verhoging van de motorrijtuigenbelasting zie ik geen grond om

Verbrugh

de inflatiecorrectie tot 80 of zelfs 50 percent – ik heb vandaag ook al nul percent gehoord – te beperken. De President van de Nederlandsche Bank heeft opgemerkt dat door het financieringstekort de grens van het toelaatbare meer dan bereikt is. Voor een grensrechter betekent dit dat die grens overschreden is. Is de Minister niet van mening dat de recente druk op de gulden rechtstreeks verband houdt mede met de omvang van dit financieringstekort? Verlaging van de spilkoers zou echter nieuwe inflatoire impulsen geven, terwijl het Zwitserse voorbeeld leert dat een sterke munt de exportpositie niet behoeft te benadelen.

De samenstelling van ons exportpakket beïnvloedt onze exportpositie meer dan de hardheid van onze munt. Maar ik lees niets van plannen om enige differentiatie hiervan te bevorderen. Dit alles legt toch wel een grote verantwoordelijkheid op de fracties in dit huis, om niet door wijzigingsvoorstellen het financieringstekort nog groter te maken dan het al is.

De Troonrede wijst nadrukkelijk op de uitbreiding van de EG. Naar aanleiding daarvan wordt het actueel dat de Regering op de bres gaat staan voor de gelijkwaardige rechten van de Nederlandse taal. Anders ontstaat een terugslag in het eigen Nederlandse cultuurgebied.

Op de OCV van 1 september is niet weerlegd, dat in een vergrote EG de Nederlandse taal zal achteruitgaan ten opzichte van het Frans en Engels, die zich als werktal zullen aanbieden. In een Europa van Twaalf, waarvan 5½ staat volken omvat die tot de Latijnse familie behoren, maakt het expansionistische Frans de beste kansen.

Ik wil daarom nu het hoge woord eruit brengen: Wil namelijk de Regering in de EG het standpunt gaan innemen, dat bij een concentratie van het aantal werktalen Esperanto als werktal wordt aanvaard, ten einde op die manier de volstrekte gelijkwaardigheid van alle moedertalen te handhaven? Esperanto is makkelijker te leren dan Frans of Engels.

Het lijkt mij niet uitgesloten, dat de Nederlandse Regering hierover vruchtbaar contact kan onderhouden met regeringen die evenmin gelukkig zullen zijn met een eenzijdige bevoorrechtiging van b.v. het Frans. Dan zullen misschien Nederlandstalige ministers uit België en ook de Deense regering het eerst luisteren. Maar ook de aspirant-leden Griekenland, Portugal en Spanje en ook de andere lid-staten zou de Regering nu reeds over deze zaak kunnen raadplegen.

Als ik samenvat, vind ik de troonrede en de Miljoenennota veel punten terug die mij nog herinneren aan het vorige kabinet. Maar op enkele punten bespeur ik een enigszins andere geest. Ik denk aan defensie – hier wordt een beleid gevoerd door bewindslieden die van hun fracties meer mogelijkheden krijgen hun werk te doen dan bij hun ambtsvoorgangers het geval was. Dat geeft wat meer gevoel van veiligheid dan wij in het verleden hadden. Daarmee wil ik van de vorige bewindslieden niets kwaads hebben gezegd. Maar zij konden nu eenmaal niet anders.

En zo zijn er meer onderwerpen. Maar op het actuele punt van de sociaal-economische problematiek is het verschil met het voorgaande kabinet niet groot. Het vorige kabinet wilde met de overdrive rijden naar een maatschappij, waar mijns inziens een verkeerde geest zou heersen en dit kabinet doet het in de lage versnelling.

Mijn fractie heeft meer reden om zich daarover zorgen te maken dan de oppositie. Daarom geloofde ik voor dit debat, ondanks alle politieke verwarring, niet dat het kabinet in deze dagen door parlementaire actie gevaar zou lopen. Als het kabinet valt, zouden er nieuwe verkiezingen komen. Maar de inzet daarbij kan voor de kiezer nooit erg duidelijk zijn, aangezien dit kabinet in grote lijnen dezelfde koers gaat als het vorige. Daarom leveren verkiezingen voor de oppositie geen winst op.

En dan zit een tweede kabinet-Den Uyl er ook niet in. Alleen als de grootste oppositiepartij zo zou zijn gemasseerd, dat ze akkoord zou kunnen gaan met deelneming aan een kabinet-Aantjes, dan zou er kans zijn op een snelle kabinetscrisis.

Voorlopig is het enige gevaar het gevaar dat dreigt van de zijde van de grootste vakorganisatie. Want al verklaarde de FNV dat zij niet zal kiezen voor Engelse loonsverhogingen, het Engelse voorbeeld leert wel, dat een vakorganisatie lak zelfs aan een socialistische partij en haar belangen kan hebben en als het haar uitkomt, de fakkel in de zeilen werpt.

Dat een staat met een goed parlementair stelsel zo kan worden bedreigd, zou staatsrechtgeleerden eens tot nadenken moeten stemmen. Want een staat in de staat kan nooit goed zijn. In de Middeleeuwen heeft de staat vaak hinder ondervonden van kerken die zich tot politieke machtsfactoren hadden verhoven en die de wereldlijke heren naar Canossa ontboden. Het lijkt wel of vandaag de vakorganisaties zich tot politieke machtsfactoren hebben opgetild, die nu zelfs een

regime dat rust op het vertrouwen van parlementsleden die vrij zijn van iedere schijn des kwaads, onzeker maken.

Aan het slot van de troonrede staat dat we moeten vertrouwen, dat ons werk als kamerleden wordt gedragen door de goede wensen en het gebed van velen. Dat is waar. Als parlementariër mag je dat wensen. Ik vind in het nieuwe slot van de troonrede aanleiding om te zeggen, dat ik mij vaak gedragen voel door het gebed van anderen, en dat er soms mooie dingen gebeuren, die je alleen begrijpelijk kunt maken uit dat gebed. In zoverre zegt het nieuwe slot van de troonrede mij meer dan het nietszeggende oude slot.

Maar ik ben toch niet onverdeeld gelukkig met de vondst. Die vondst komt uit een gedachtengang voort, die niet helemaal bij een overheid past. Als er mensen voor mij willen bidden, ben ik daar dankbaar voor. Maar dat is een zaak die behoort bij de kring van de geestelijke geloofsgemeenschap waartoe ik mij graag wil rekenen. Moet een overheid zich daarmee inlaten?

Natuurlijk is de wens voor het gebed voor de parlementariërs goed bedoeld. Maar het was fierder, flinker en verheffender geweest, als het laatste woord van de troonrede niet was geweest de wens voor een gebed, maar de wens voor de parlementariërs dat hun arbeid reden is om God te loven. Want het gaat niet om die parlementariërs maar het gaat om de Allerhoogste, om het vaderland en om ons allen.

De heer Van der Spek

□ De heer **Van der Spek** (PSP): Mijnheer de Voorzitter! Er is een economische crisis. Er heerst grote werkloosheid. De Regering wil die werkloosheid terugdringen door een politiek van verhoging van de rentabiliteit van de bedrijven, ten koste van de overheidsuitgaven, van de sociale uitkeringen en

Van der Spek

van de lonen. De PSP wijst deze methode af, in de eerste plaats omdat de stelling dat uit meer winst meer werk voortvloeit volstrekt onbewezen is, in de tweede plaats omdat uit die methode een versterkt geloof in het vrije marktmechanisme spreekt. Daarvoor moet je nagaan wat de verklaring is voor de huidige crisissituatie.

Globaal zijn er mijns inziens drie factoren. De eerste is de industriële overcapaciteit die is ontstaan door een te hoog investeringsniveau in de 'boom'-jaren van onze economie. De tweede factor is het verschijnsel van de toenemende diepte-investeringen. De derde die van het afstoten van meer eenvoudige industriële technieken naar landen met lage lonen.

Het is daarom in de eerste plaats te verwachten dat vergroting van de winst zal leiden tot meer diepte-investeringen, dus tot nieuwe uitstoot van arbeid. Bovendien zal er dan allicht meer kapitaal naar het buitenland gaan, met name naar de Verenigde Staten en Westeuropese landen, zoals de afgelopen jaren al is gebleken.

In dat verband vraag ik de Minister van Financiën – hij heeft de tijd tot dinsdag – een overzicht te verstrekken van de Nederlandse kapitaalbalans van de laatste tijd – ik denk aan 1976, 1977 en een zo groot mogelijk deel van 1978 –, waarin de kapitaalimporten en -exporten worden gespecificeerd naar de verschillende regio's in de wereld.

De overcapaciteit, die er nu eenmaal is, blijft bestaan tenzij er iets wordt gedaan aan de afzet. Dat kan zijn vergroting van de binnenlandse koopkracht of verbetering van de export.

Voor een vergroting van de binnenlandse koopkracht zullen de lonen en sociale uitkeringen eerder hoger dan lager moeten worden. Dat geldt met name voor de lage lonen en de lage uitkeringen. Voor een vergroting van de export zullen echter de loonkosten juist moeten dalen. Het is wel de vraag of dat helpt. Wij hebben daarmee al enige ervaring. Nederland doet op dat punt meer dan andere landen, maar desondanks gaat het met onze export niet goed. Bovendien hebben ook andere landen buitenlandse afzetproblemen. Zij zullen eenzelfde poging doen om hun loonkosten omlaag te drukken. Omdat het een internationale crisis is zal het per land uiteindelijk niets uitmaken.

Toch moet het mogelijk zijn de werkgelegenheid te verbeteren door het scheppen van meer zinnig werk. Er zijn namelijk, ondanks die grote werkloosheid en gecombineerd met die werk-

loosheid ontzaglijk veel onvervulde behoeften van de mensen. Dat tekent de onoplosbaarheid van de interne tegenstellingen in onze kapitalistische structuur.

Wat betekent meer zinnig werk? Wij moeten niet doorgaan met ons in Nederland al maar te concentreren op technologisch hoogwaardige industriële produkties. Ik zeg niet dat het allemaal onzin is en dat wij terug moeten, à la Rousseau, naar de natuur, maar wij moeten niet doorgaan met ons daarop zo sterk te concentreren. Ook eenvoudiger en dat betekent in het algemeen arbeidsintensievere produkties, gericht op de eigen consumptieve behoeften, moeten hier blijven. Dat is beter dan dat men het vertrek daarvan naar het buitenland toelaat en zelfs bevordert. Ik denk in dit verband aan het potje voor de herstructurering van de Nederlandse economie met een ontwikkelingsdimensie. Dit geldt met name voor textiel, schoeisel en dat soort artikelen.

Ook uit een oogpunt van internationale arbeidsverdeling is dit beter. Immers, het huidige proces, waarbij de lage-lonenlanden het geweldige voordeel krijgen dat zij niet alleen grondstoffen mogen leveren, maar ook jute zakken en dat soort eenvoudige produkties, terwijl wij de produktie houden van de röntgenapparaten voor hun gezondheidszorg en dergelijke, betekent in feite een stabilisering en verdieping van de kloof met de derde wereld. Die derde wereld heeft voor zijn ontwikkeling ook behoefte aan een moderne technologie. Dat overdrachtsproces speelt zich echter niet af. In het kader van de zogenaamde ontwikkelingspolitiek gebeurt op dat terrein helemaal niets.

Wat doen wij eigenlijk met die ontwikkelingspolitiek? Hoe is de relatie met de derde wereld? Daarvoor zijn de cijfers die ik de Minister van Financiën vroeg erg interessant. Uit de cijfers van de kapitaalbewegingen van enkele jaren terug bleek dat wij kapitaal importeren uit de belangrijke ontwikkelingsgebieden in de derde wereld en dat wij meer kapitaal exporteren naar landen als de Verenigde Staten en naar de rest van West-Europa.

In dit verband wordt wel als argument gebruikt dat een land als Nederland juist zijn kracht moet vinden in het hoge opleidingsniveau van zijn bevolking. Dat is een van de weinige dingen die wij hebben. Dat betekent dat ervan wordt uitgegaan dat de derde wereld dat hoge opleidingsniveau nooit zal krijgen, of nooit mag krijgen. Dat geeft al de onzin van de redenering aan.

In dit kader is steun aan bedrijven in moeilijkheden, voorzover zij zinnige produkten maken, een heel juiste zaak. Dat moet dan wel gerichte steun zijn met controle van de overheid en van de werknemers. Ik herinner in dit verband aan de eerder door de PSP uitgesproken wens dat er een Noodwet Bedrijfssluitingen komt. Zo'n wet zou een verplichting aan banken inhouden om tijdig te waarschuwen, onder andere de Regering, wanneer zij weten dat er moeilijkheden bij bedrijven zijn. Dan zal men eerder iets kunnen doen. Nu is het meestal al te laat.

Een dergelijke wet zou voorts bedrijven zelf verplichten tot een veel grotere openheid van hun boeken, en tegenover het publiek, en, natuurlijk in de eerste plaats, tegenover hun eigen werknemers.

Bij steun aan bedrijven wijs ik uiteraard een vlucht in militaire opdrachten volstrekt af. Een dergelijke ontwikkeling is op het ogenblik helaas gaande. Het is een oude remedie in crisissituaties. De geschiedenis heeft al bewezen hoe erg dat middel is.

In het kader van de steun aan bedrijven vind ik het verontrustend dat het kabinet het plan heeft om de steun minder te richten op zwakke individuele bedrijven en meer op bedrijfstakken, die zijn opgewassen tegen de internationale concurrentie. Dat wil zeggen, dat de steun meer op de sterke bedrijven wordt gericht.

Er is nog wel iets anders dan de industriële sector. Niet alleen daarin maar ook daarbuiten is ontzettend veel werk mogelijk, eigenlijk daarbuiten nog meer dan in de industriële sector. Dat is vooral het geval in de dienstensector en speciaal in de quaire sector. Daar zijn ook de grote behoeften, waarover ik sprak, op het gebied van het welzijn. Dat leidt tot het standpunt dat juist de collectieve voorzieningen moeten worden uitgebreid.

Ik denk in dit verband aan de suggesties van de Federatie Nederlandse Vakbeweging. Ik denk vooral aan onderwijs, gezondheidszorg, openbaar vervoer en milieubewaking. Het lijkt mij dat de grote geldstroom die op het ogenblik in het kader van de WIR naar het particuliere bedrijfsleven gaat (bijna oncontroleerbaar en weinig gericht) moet worden omgebogen in de richting van de quaire sector. Hierover wil ik graag een uitspraak van de Kamer vragen. Ik heb de eer u de daartoe strekkende motie te overhandigen, mijnheer de Voorzitter.

Voorzitter

Motie

De **Voorzitter**: Door het lid Van der Spek wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

overwegende, dat het scheppen van extra arbeidsplaatsen met name in de collectieve en semi-collectieve sector als specifieke verantwoordelijkheid van de Regering één van de eerste pijlers van een te voeren werkgelegenheidsbeleid dient te zijn;

van oordeel, dat een dergelijk beleid grotendeels gefinancierd zou kunnen worden uit met name de algemene steunmaatregelen ingevolge de WIR;

vraagt de Regering, te onderzoeken op welke wijze een dergelijke ombuiging zou kunnen worden gerealiseerd,

en gaat over tot de orde van de dag.

Naar mij blijkt, wordt deze motie voldoende ondersteund.

De motie krijgt 15 300, nr. 8.

De heer **Van der Spek** (PSP): Mijnheer de Voorzitter! Wij zitten in ieder geval op korte termijn, maar misschien ook wel op lange termijn, met het probleem van de verdeling van de schaarse arbeid. Ter oplossing van dat probleem zijn allerhande maatregelen het nastreven waard.

Ik noem er slechts enkele: vrijwillig vervroegd pensioen, meer deeltijdbanen, arbeidstijdverkorting (in de zin van een kortere werkdag en niet in de zin van een vrije vrijdagmiddag). Dat alles met name in het kader van een eerlijker verdeling van het werk tussen man en vrouw. Daarbij wordt onder werk zowel het werk binnenshuis als dat buitenshuis verstaan. Ook in dezen wil ik graag een uitspraak van de Kamer in de vorm van een motie die handelt over de mogelijkheid om tot een zeventigste werkdag te komen. Ik heb de eer haar u nu te overhandigen, mijnheer de Voorzitter.

Motie

De **Voorzitter**: Door het lid Van der Spek wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

overwegende, dat in tijden van grote werkloosheid vrouwen en kwetsbare groepen, zoals jongeren, in een relatief nadelige positie verkeren;

van mening, dat bij een kwantitatieve en kwalitatieve herverdeling van arbeid gelijke kansen van ieder voorop dienen te staan, en het beleid derhalve mede gericht moet zijn op het wegemen van belemmeringen daarvoor;

van mening, dat naast de nadruk op het scheppen van part-time-, tweeling- en andere deelbanen verkorting van de werkdag prioriteit dient te krijgen;

vraagt de Regering, een beleid te ontwikkelen erop gericht dat vóór 1981 de 7-urige werkdag kan worden ingevoerd,

en gaat over tot de orde van de dag.

Naar mij blijkt, wordt deze motie voldoende ondersteund.

De motie krijgt 15 081, nr. 7.

De heer **Van der Spek** (PSP): Mijnheer de Voorzitter! De vraag komt op of wij niet vinden dat de overheid kan bezuinigen. Wij vinden dat dat best kan. In de eerste plaats uiteraard op defensie. Het kabinet doet in feite het omgekeerde. Het zegt duidelijk dat het de kwaliteit van de Nederlandse NAVO-bijdrage voor de komende tien jaar veilig wil stellen.

Het kabinet wil wel de rol van de kernwapens terugdringen, maar de beschouwingen van de Minister van Defensie in zijn memorie van toelichting monden juist uit in allerhande openingen voor een grotere rol van de kernwapens in de Nederlandse defensiebijdrage.

Mijn partij zegt, zoals bekend: Weg met de hele bewapening. Anderen zijn nog niet zover, maar zij kunnen wel weigeren, eraan mee te werken dat Nederland slaafs de NAVO-richtlijn van 3% reële groei van de defensie-uitgaven volgt. Dat dit niet moet gebeuren, zou de Kamer kunnen uitspreken door de door mij nu aan u te overhandigen motie aan te nemen, mijnheer de Voorzitter.

Motie

De **Voorzitter**: Door het lid Van der Spek wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

van mening, dat de bezuinigingsoperatie bij de rijksuitgaven in dienst kan worden gesteld van een beleid gericht op het voorkomen van oorlog en het bevorderen van ontspanning in de vorm van een extra-bijdrage van de defensiebegroting;

verzoekt de Regering van de voorgenomen 3% reële groei van het defensiebudget af te zien,

en gaat over tot de orde van de dag.

Naar mij blijkt, wordt deze motie voldoende ondersteund.

De motie krijgt 15 300, nr. 9.

De heer **Van der Spek** (PSP): Mijnheer de Voorzitter! In dit verband signaleer ik met afkeuring dat naast defensie ook civiele verdediging en politie sterke accenten krijgen in de regeringsplannen, dat wil zeggen de repressie-sectoren. Dit geeft mij aanleiding tot enkele vragen op immateriële gebieden. Waar blijft het wetsontwerp over de abortus? Er wordt zelfs niets in het vooruitzicht gesteld, ondanks het regeerakkoord. Waarom zijn er zulke magere plannen ter verbetering van de positie van minderjarigen, afgezien van de leeftijdsgrens, aangekondigd?

Een andere mogelijkheid tot bezuinigen ligt in een radicale inkomenspolitiek. Er is geen spoor van een inkomenspolitiek waardoor ook de winsten en de inkomens uit vrije beroepen aan banden worden gelegd. Maar ook binnen het kader van de wel grijpbare inkomens, de lonen en de salarissen, is er nauwelijks sprake van nivellering, zeker niet als je de incidentele looncomponent meetelt. Dan baseer ik mij op de cijfers die de Regering zelf verstrekt. Ik vraag mij af, of verdere inkomensnivellering doelstelling van het kabinet is. Het antwoord op vraag 28 van de vragen ter voorbereiding van deze discussie suggereert dat het dat niet is.

Doorvoering van de honderd procent inflatiecorrectie is een voorbeeld van het niet willen nivelleren, die wijs ik dan ook af. Ik kan mij de redenering voorstellen, dat de inflatiecorrectie wel voor honderd procent moet worden toegepast, daar anders een oneigenlijke vergroting van de belastingpercentages optreedt, maar als men dat doet, moet die inflatiecorrectie wel worden gecombineerd met een wijziging van de tarieven in de richting van een sterkere progressie in de loon- en inkomstenbelastingtarieven, in de schijven, maar vooral verhoging van de hoge en hoogste percentages. Dan moet het effect daarvan groter zijn dan dat van 80% of zelfs 0% inflatiecorrectie doordat het meer geld opbrengt en dan is het geheel clean. Dan kan men duidelijk maken dat dit de uitgesproken bedoeling van het beleid is.

Er zijn allerhande ombuigingen voorgesteld. De sociale uitkeringen worden toch aangetast. Tot en met 1981 moet er 3% worden ingeleverd. Zelfs de minima moeten inleveren door loskoppeling van het minimumloon, door het loslaten van de netto-

Van der Spek

netto-koppeling. Ik vind het verbazingwekkend dat de in de MEV genoemde anderhalf procent verruiming voor de minimum-WAO-uitkering achteraf een drukfout heet te zijn en dat die eigenlijk een half procent moet zijn.

Naar onze mening moet het kostwinnersbegrip niet nog meer worden ingevoerd, wat in Bestek '81 wordt voorgesteld, maar juist afgeschaft, ook in de belastingen.

Het invoeren van een eigen risico van f 100 per gezin bij het ziekenfonds is *ronduit a-sociaal*. Het treft vooral oude mensen – ik noem een heel concreet voorbeeld – die idergine op recept gebruiken tegen aderverkalking. Die kosten f 89 per honderd tabletten. De meesten hebben een verbruik van ongeveer honderd tabletten per maand. Daardoor zullen veel van die mensen als dat eigen risico wordt ingevoerd, er gewoon niet meer aan beginnen om die tabletten aan te schaffen. Hetzelfde geldt voor het plan om f 10 per dag voor het ziekenhuis te laten betalen door ongehuwden en gehuwden zonder kinderen.

Over de kwalijke plannen met de KBA voor 16- en 17-jarigen heb ik al eerder gesproken. De voorgestelde compenserende maatregelen zullen ver achterblijven bij de geplande besparing.

Onaanvaardbaar vind ik het dat juist de ambtenaren worden gepakt door inlevering van 3% tot en met 1981. Heb ik goed begrepen dat de afspraken tussen Minister Wiegel en de ambtenarenbonden nog alles openlaten? Wordt er gewacht met beslissingen tot de studie over de trendberekeningen afgerond is? Hoe lang gaat die studie duren?

De Regering hoopt dat de matiging van de lonen in het particuliere bedrijfsleven vrij aanzienlijk zal zijn. Dat lijkt mij een gok waarvan de uitkomst allerminst zeker is.

Ik noem enkele onaanvaardbare beperkingen in de overheidsbestedingen. Het openbaar vervoer wordt getroffen door nieuwe tariefsverhogingen en het afremmen van de modernisering. Bij gezondheidszorg en gezinszorg wordt veel ingekrompen waardoor met name de werkgelegenheid voor vrouwen wordt getroffen. Ik heb daarover in de OCV over de emancipatie al meer in detail gesproken. Het onderwijs is de allergrootste inleveraar, gezien de verandering van de procentuele bijdrage van de verschillende departementen aan de rijksuitgaven. Ook daarbij is veel werkgelegenheid van vrouwen in het geding. De woning-

bouw geeft een verschuiving van woningwetwoningen naar koopwoningen, in het algemeen van huurwoningen naar koopwoningen, te zien. Ik noem de gemeentefinanciën, waarbij nota bene de gemeente compensatie via de gemeentelijke onroerend-goedbelasting wordt aangeraden, dus verhoging van de belastingdruk die als zodanig niet in de stukken wordt genoemd.

Is het wel waar dat de koopkracht van velen wordt gehandhaafd?

Als ik denk aan de diverse verhogingen van de BTW-tarieven, aan tariefsverhoging in het algemeen van allerhande voorzieningen, de beknibbeling op de collectieve voorzieningen in het algemeen, dan is het duidelijk, dat zij de mooie suggestie ter zake van handhaving van de koopkracht wel teniet zullen doen.

Uit onze opstelling vloeit voort, dat wij ook het alternatieve plan-Den Uyl afwijzen. Het past in wezen in dezelfde maatschappijvisie, het werkt met dezelfde modellen, is ook te optimistisch, – met name ten aanzien van de terugdringing van de incidentele looncomponent –, het nivelleert bijna even weinig, maar alles bij elkaar is het wel minder slecht dan Bestek '81.

Ik waag de voorspelling, dat de stabilisatie van de collectieve druk en in het algemeen de gestelde beleidsdoel-einden niet zullen slagen. De uitgangspunten zijn te optimistisch. De begrotingsvoorstellen, die wij thans voor ons hebben voor 1979, houden eigenlijk al de mislukking in. De noodremprocedure – waarover vrij veel, zij het vaag, wordt gesproken – zal nodig blijven. Daardoor zullen de collectieve voorzieningen nog meer worden getroffen dan nu wordt voorgesteld. Ik denk met name aan de welzijnssector. Dat is geen vrolijk perspectief.

□

De heer **Koekoek** (BP): Mijnheer de Voorzitter! Vandaag zijn wij begonnen met de bespreking van de troonrede en de miljardennota. Er wordt wel steeds over de 'Miljoenennota' gesproken, maar de laatste jaren hebben wij reeds een miljardennota gekend. Deze Regering heeft het bedrag van f 100 mld. overschreden; hetgeen zij nodig denkt te hebben om het land één jaar te kunnen besturen.

Ik wil anderhalf jaar teruggaan. Vóór deze Regering kenden wij een regering van de linkse partijen te samen met het CDA. Thans hebben wij een Regering van het CDA met de VVD. Toen zich na de verkiezingen van 25 mei 1977 de mogelijkheid voordeed,

De heer Koekoek

dat een regering van CDA en VVD tot stand kon worden gebracht, leek ons dat een betere mogelijkheid dan die van een regering van Partij van de Arbeid, D'66 en CDA.

Tijdens de regering-Den Uyl maakten wij week in, week uit mee, wat de VVD van het beleid afkeurde. Wij dachten: Dat kan de goede richting uitgaan, als wij een regering krijgen, waarvan de VVD deel uitmaakt. Het is ons niet meegevallen. Tijdens de kabinetsperiode van Den Uyl viel het ons regelmatig hard tegen. Maar nu valt het ons niet mee.

In 1972 verdween de bede uit de Troonrede. Door het CDA werd toen gesuggereerd, dat de PvdA dat wilde. Dat was geen juiste voorstelling van zaken, want het CDA wilde dit ook. Toen wij een jaar later een voorstel indienden om de bede weer op te nemen, stemden alle leden van het CDA tegen dat voorstel. Mij is gebleken, dat vele kiezers, die hun stem op het CDA hebben uitgebracht, ervan uitgingen, dat de bede wel weer zou worden opgenomen. Dat is een teleurstelling voor hen geworden.

De heer Terlouw heeft gezegd, dat wordt gesteld, dat velen in ons volk ontevreden zouden zijn. Even later zei hij, dat dit een onjuiste voorstelling van zaken is. Met dit laatste ben ik het niet eens. De mensen zijn over het algemeen ontevreden. De kiezers, die vorig jaar op het CDA hebben gestemd, hebben niet gekregen wat zij dachten te krijgen. Hetzelfde geldt voor kiezers van de VVD. In de Troon-

Koekoek

rede werd gesproken over versobering en economische crisis. Gesuggereerd werd, dat wij het heel moeilijk zouden krijgen. Wij hebben nu een jaar een regering van CDA en VVD gehad, maar er is niets veranderd. Dominee Abma heeft gezegd: met wat deze Regering aankondigt, stemmen wij wel in. Dat doen wij ook. Maar met wat de Regering het afgelopen jaar heeft gedaan, stemmen wij niet in.

Deze Regering heeft evenmin wat gedaan aan de economische crisis als de vorige regering. Laat een der afgevaardigden mij maar eens aantonen, dat deze Regering aan de economische crisis, de werkloosheid en de inflatie in de regeringsperiode iets heeft gedaan. Het heeft mij teleurgesteld dat deze Regering en regeringspartijen na anderhalf jaar praten over bezuinigingen, het gezond maken van de economie en het te lijf gaan van de inflatie en de werkloosheid met een begroting is gekomen met rond f 9 miljard tekort, onder aankondiging, dat zij een mogelijkheid zag om door het invoeren van enkele belastingverhogingen van die f 9 miljard f 6 miljard dekking te krijgen. Er blijft dan nog f 3 miljard over, die dan inflatoir wordt gefinancierd, zoals ook de regering-Den Uyl deed.

Het komt er gewoon op neer, dat men f 3 miljard geld maakt, ongedekt, en tussen het andere geld schuift. Men verstrekt dus gewoon vals geld. Ik kan het niet anders zien. Hoe blij wij anderhalf jaar geleden ook waren, dat wij geen linkse maar een meer rechtse regering kregen, moet ik nu zeggen dat het voor mij een enorme teleurstelling is. Ik kan niet meer achter zulk een beleid staan.

Verschillende sprekers hebben al het woord gevoerd. De heer Terlouw heeft een beeld geschetst waarmee ik het eens ben, zoals ik al heb gezegd. De mensen zijn hoofdzakelijk ontevreden. Dat is ook geen wonder, want iedereen wil wel graag meer, maar weinigen – ook in deze Kamer – willen minder. Er zijn er hier ook heel weinig, die wat willen inleveren en een offer willen brengen om de economie gezond te maken. Toch zal het moeten. Wij hebben dat altijd gezegd.

Toen de heer Rietkerk, een der sprekers van de regeringspartijen, aan het woord was, dacht ik – ik heb het ook genoteerd –: dat is een misleidend verhaal. Ik had reeds in de advertenties gezien, dat men het milieuprobleem wil aanpakken. In de advertenties staat: dat wordt aangepakt. De vraag is natuurlijk: wanneer? In het af-

gelopen jaar is het in elk geval niet gebeurd. Het rioolwater van grote steden zoals Arnhem en Nijmegen gaat net zo goed ongezuiverd de Rijn in als tijdens de regeringsperiode van het kabinet-Den Uyl het geval was. Er is dus sprake van een misleidend verhaal van de heer Rietkerk, woordvoerder van een van de regeringspartijen.

Verder moeten in elk geval de mensen grote bedragen opbrengen voor de zuiveringsschappen. Niet alleen degenen, die het milieu bevuild worden belast, maar ook worden aanhoudend aanslagen gestuurd aan mensen, die het milieu niet bevuild. Wat moeten wij dan denken, als wij de VVD horen over de vrijheid, die men zo hoog in het vaandel heeft staan? Het is mij bekend, dat personen, die niet op de riolering zijn aangesloten en die zo ijveren voor een goed milieu dat zij een eigen riolering hebben aangelegd, herhaaldelijk worden aangeslagen en herhaaldelijk aangetekende dreigbrieven krijgen toegezonden.

Ik wil de heer Rietkerk dus vragen wat er van de vrijheid van de VVD overblijft. Als wij het over het milieu hebben, mijnheer de Voorzitter, moet ik zeggen, dat er nog niets aan is gedaan. De mensen zijn echt – ik zeg het zowel het CDA als de VVD – ontevreden over het beleid, dat door deze Regering is gevoerd.

Ze zijn ontevreden, maar ik heb wel eens gezegd, dat de mensen pas tevreden zijn als ze ontevreden zijn. Daar moet men wel even over denken vóór men zo'n uitspraak begrijpt. Mensen die ontevreden zijn, willen ergens voor werken. Mensen, die tevreden zijn en waarvan alle wensen zijn ingewilligd, willen uiteindelijk niet meer werken. Tijdens het kabinet-Den Uyl hebben wij een stijging van het aantal werklozen gezien van 100.000 tot 250.000. Daar zijn er later nog weer enkele tienduizenden bijgekomen.

Er worden echter regelmatig 90.000 arbeidsplaatsen aangeboden. In de dagbladen staan vaak 24 blz. vol met aangeboden banen. De mensen willen niet werken. Er zijn er 250.000 werkloos; in de WAO zit ook zo'n half miljoen. In het totaal – zo is vandaag gezegd en het zal wel ongeveer het juiste aantal benaderen – zijn er in Nederland een miljoen trekkenden, die niet meer aan de produktieve arbeid kunnen deelnemen als gevolg van het gevoerde beleid of van ziekte of invaliditeit.

Toen de AOW werd ingesteld, heb ik het een en ander gezegd. Ik heb het later herhaald en ik zal dat nu ook doen om de regeringspartijen weer op de

goede weg te brengen. Vandaag is het begrip 'puinruimen' in deze Kamer gebruikt.

Ik heb het zelf ook verschillende keren gebruikt, maar ik ben er nooit achter gekomen wat de hedendaagse Minister van Binnenlandse Zaken daarmee indertijd heeft bedoeld. Ik denk ook niet, dat ik daar nog achter kom. Aan mij kan dat niet liggen, dat is zeker.

Het begrip puinruimen is vandaag niet door de eerste de beste gebruikt, maar door de heer Aantjes, fractievoorzitter van het CDA. Hij vroeg zich af, of het puinruimen toch niet zou zijn bedoeld om een hoeksteen weg te halen onder het gebouw van de sociale voorzieningen. Dat zou wel eens het geval kunnen zijn, mijnheer de Voorzitter.

In 1957 kwam in Nederland de AOW tot stand. Ik heb toen gezegd dat het voordelig was voor degenen die het meteen kregen en er nooit voor betaalden. Voor degenen, die er lang voor zouden moeten betalen, zou het niet voordelig zijn omdat zij meer zouden moeten gaan betalen aan premie dan zij zouden ontvangen aan pensioen.

Wij zitten er nu ongeveer mee op de helft, als wij denken aan de mensen, die de volle termijn moeten betalen. Hoe wordt het nu als degenen, die 40 jaar lang hebben betaald, het gebouw van de sociale voorzieningen zien instorten doordat er hoekstenen onder vandaan worden gehaald? Ik zeg met alle ernst dat van onze 14 miljoen inwoners er nog maar 4 miljoen werken. Van die 4 miljoen nemen er nog maar 3 miljoen deel aan de produktieve arbeid.

Vanochtend werd mij gevraagd, hoe ik dacht over de tegenbegroting van de PvdA, waardoor nog meer mensen in overheidsdienst zouden worden aangesteld.

Ik heb toen gezegd, dat dat mijns inziens helemaal de verkeerde kant opgaat. Als je meer mensen in overheidsdienst neemt en arbeidstijdverkorting toepast, zoals ook de heer Van der Spek zoëven heeft voorgesteld en daarbij ook nog de vervroegde pensionering en een andere werkverdeling wil, komt men nog in grotere moeilijkheden. Dan ontstaan grote gevaren, waaraan wij de economische crisis te danken hebben. Dan kunnen wij immers niet meer mee met de concurrentie. Ons produkt, zo wordt steeds gezegd, mag niet duurder worden. Dat is een waarheid als een koe.

Als wij dit allemaal doen, zoals de tegenbegroting van de PvdA wil en zoals sommige sprekers hier hebben bepleit dan zal de produktie daardoor onmiddellijk opnieuw duurder worden, om-

Koekoek

dat het aantal mensen dat productief werkt daardoor nog kleiner zal worden. Elk verstandig mens moet toch kunnen begrijpen, dat het onmogelijk is dat 3 miljoen mensen de lasten moeten dragen van 14 miljoen en f 105 miljard voor een Regering moeten opbrengen. In alle ernst wijs ik erop dat zoiets onmogelijk is.

Het is dan heel wel mogelijk, dat zij die 40 jaar lang premie hebben betaald voor de AOW die AOW-uitkering na die 40 jaar niet meer zullen krijgen. Zo zijn er veel meer grote gevaren. Daarom begrijp ik niet dat partijen als CDA en VVD zich zo opstellen als zij doen. Dit geldt ook voor een aantal ministers. Wij hebben eens vernomen dat de Koningin haar redevoeringen zelf maakt, maar dat de troonrede door de ministers wordt gemaakt. Hoe valt dan te rijmen dat in de Troonrede steeds somberder wordt gedaan en steeds weer wordt aangekondigd dat het beleid moet worden veranderd, terwijl de Regering per slot weer een jaar voorbij heeft laten gaan zonder er iets aan te doen en ons land bovendien nog f 9 miljard armer heeft gemaakt.

Toen ik de heer Rietkerk hoorde, dacht ik: Daar klopt helemaal niets van. Later echter viel de heer Joekes, woordvoerder van dezelfde fractie, mij bij. Als financieel deskundige merkte hij op, dat het woord 'bezuinigen' in dit verband misleidend is. Dat wist ik al, maar het verbaasde mij dat ik het moest horen van een woordvoerder van een regeringspartij, die in de advertenties voor zijn partij in de kranten zegt: Wij steunen deze Regering, steunt u ons! Ik wil de heer Joekes vragen, of het aantal nieuwe leden per week nog 2000 is, zoals indertijd werd aangekondigd.

De heer **Keja** (VVD): Ook daarop bezuinigen wij!

De heer **Koekoek** (BP): Ik wil de heer Joekes, die deze Regering mede steunt, ook vragen, of het verkeerd is geweest Bestek '81 aan te kondigen als een bezuinigingsnota van deze Regering. Ik meen dit toch zwart op wit vanaf regeringspapier te hebben gelezen. Als dat het geval is, zijn niet alleen de woorden van de heer Rietkerk maar ook die van de heer Joekes misleidend geweest.

Er zijn dus verschillende bewijzen te leveren voor onze stelling, dat wij op de verkeerde weg zijn, ook al hebben wij deze regering liever dan de vorige. De heer Joekes spreekt immers van een 'ombuiging' van ongeveer f 10 miljard, terwijl hij eraan heeft toege-

voegd dat er ook een tekort is van zo'n f 9 miljard. Bij elkaar is dat f 19 miljard. Bezuiniging zit er echter nog nergens in.

De heer Joekes zegt, dat de ontwikkeling in 1979 zeker nog de verkeerde kant zal opgaan. Dan begin ik te geloven, dat deze regering – zij is nu vanaf de verkiezing anderhalf jaar bezig en over een jaar is zij tweeënehalf jaar bezig – net als de vorige regering zal proberen de vierjarige periode te halen en dat er uiteindelijk niet te verwachten valt, dat er tegen de economische crisis iets wordt ondernomen. Dan zeg ik, dat ik het jammer vind dat ik indertijd aan deze Regering mijn steun heb toegezegd. Tot nu hebben alleen de regerings- en oppositiepartijen en ook de gedogende partijen gesproken. Volgende week krijgen wij het antwoord van de Regering en dat antwoord wil ik afwachten. Ik spreek de hoop uit dat de Regering mijn ernstige waarschuwing in overweging wil nemen en haar woorden in daden wil omzetten om zo de problemen daadwerkelijk aan te pakken. Ook ministers moeten voor verbetering vatbaar zijn en het boetekleed ontsiert niemand. Wat dat betreft verwacht ik volgende week klare taal van achter de Regeringstafel.

De heer Nijhof

De heer **Nijhof** (DS'70): Mijnheer de Voorzitter! Bestek '81 en Miljoenennota 1979 vertonen meer het beeld van een prik dan van een operatie. Het is meer het werk van min of meer knappe rekenmeesters die reageren op de so-

ciaal-economische problemen, hier en nu, dan dat het het werk is van beleidsvoerders met visie. Nu is wel gezegd 'waar geen visie is, komt het volk om', maar ook valt te constateren dat waar te veel visie is kabinetten omkwamen; dit laatste in ieder geval als er te veel afstand ontstaat tussen visie en datgene wat mensen in de realiteit van hun dagelijkse bestaan ervaren en willen.

Door het wild-westoptreden van alerhande belangen- en pressiegroepen (van ambtenaren tot de Stichting Weg) dreigt de discussie zich al te zeer toe te spitsen op korte baan rijden en dreigt de ontwikkeling op lange termijn uit het oog te worden verloren. Noodzakelijk is echter dat nu maatregelen worden genomen, die het egoïsme overschrijden en ingebed zijn in een expliciet geformuleerde visie op lange termijn. In dit opzicht stellen Bestek '81 en de eerste concrete uitwerking daarvan in Miljoenennota '79 ernstig teleur.

Bezien wij de ontwikkelingen op lange termijn, overgang van industriële naar postindustriële maatschappij, dan valt deze als volgt te kenschetsen. Nederland wordt, evenals diverse andere hoog-geïndustrialiseerde landen, op dit moment geconfronteerd met een proces van afbrokkeling van belangrijke industrieën, zoals scheepsbouw, zware metaal, textiel en confectie, en op langere termijn chemie en olieproducten.

De zich aftekenende industriële revolutie in de derde wereld, de overheveling van industrieën naar de lage-lonenlanden, de opbouw van een eigen chemische en olieproductenindustrie door de OPEC-landen zijn hier debet aan. Deze ontwikkeling vormt verder een belangrijke stimulans tot toenemende rationalisatiewerkloosheid (vervanging van arbeidskracht door kapitaal en nieuwe technologieën).

Door het proces van automatisering treedt voorts stagnatie op in de groei van de werkgelegenheid in de commerciële-dienstensector (met name bank- en verzekeringswezen en transport). De dominerende positie van de industriële sector als primaire bron van werkgelegenheid bestaat niet meer. Er zijn op dit moment, zie blz. 21 van de miljoenennota, meer mensen werkzaam bij de overheid en semi-overheid dan in de industriële sector in enge zin.

Overheid en wat sinds kort genoemd wordt de kwartaire sector (vooral niet-commerciële dienstverlening) zijn de enige groeisectoren. Dit heeft belangrijke consequenties. Het werk in de marktsector kenmerkt zich

primair door zijn produktiefunctie in een concurrerende, veelal internationale markt op straffe van niet-overleving bij onvoldoende rendement. Het werk in de niet-marktsector kenmerkt zich primair door werkvoorziening via de nationale 'policy makers' op basis van budgettering door de overheid, afkomstig uit dwingend opgelegde premies/belastingen.

De spilfunctie van beide sectoren, markt- en niet-marktsector, is voorziening in bepaalde behoeften van de burgerconsument. In dit opzicht is het creëren van een tegenstelling tussen beide sectoren schijn. Naast het feit dat de ene sector in belangrijke mate de financieringsbron vormt voor de andere sector, zijn de voorwaarden en regels waaronder de produktie, het werkgelegenheidsbeleid, de rechtszekerheid van de werknemer en de arbeidsomstandigheden tot stand komen sterk verschillend tussen beide sectoren. Dit betekent dat overheid en sociale partners op basis van de gesignaleerde verschuiving in de werkgelegenheid en de geconstateerde verschillen tussen markt- en niet-marktsector tot een nieuw beleid dienen te komen, dat hier een antwoord op geeft.

Bestek '81 en Miljoenennota '79 missen dit antwoord. Lukt het de overheid en de sociale partners in een overleg-economie niet dit antwoord te geven, dan zullen allengs in de jaren '80 in toenemende mate groepen jongeren, mannen en vrouwen tot werkloosheid gedoemd zijn. Dan zal door het uitblijven van de juiste maatregelen nú (Bestek '81) met recht gesproken kunnen worden van een opstand der '81-ers' dan!

Wat stelt Bestek '81 tegenover de gesignaleerde problemen? Zoals gezegd, een rekenprogramma van besparingen op overheidsuitgaven. De economische theorie in het stuk beperkt zich overwegend tot de 'arbeidskostentheorie'. De hoge overheidsuitgaven zijn afgewenteld op de lonen. De arbeidskosten zijn voorts sneller gestegen dan de produktiviteit.

Het 'overige inkomen' liep hierdoor sterk terug, waardoor wegens het ontbreken van (voldoende) winst bedrijven niet in voldoende mate konden investeren. Daarnaast liep de wereldhandel terug (internationale recessie sinds 1973), maar daarbinnen door de hoge arbeidskosten, die een verslechtering van onze concurrentiepositie inhielden, liep het aandeel van de Nederlandse export meer dan evenredig terug. Deze analyse is op zich zelf juist, maar niet volledig.

Het langs deze weg voorgestane beleid is een voorwaarde voor herstel, maar niet voldoende. Het kabinet heeft te weinig oog voor de fundamentele veranderingen, die zich binnen de markt- en niet-marktsector voltrekken, veranderingen die ik gepoogd heb duidelijk te schetsen.

In situaties waarin sprake is van overcapaciteit in relatie tot de noodzaak van herstructurering gaat de arbeidskostentheorie niet of hoogstens partieel op. Niet een liberale opstelling tegenover deze problemen, maar een actief en gericht overheidsbeleid is thans noodzakelijk.

Wat noodzakelijk is, is het ontwikkelen van nieuw beleid door het kabinet langs de volgende wegen.

1. 'Winst is werk elders'. Indien door matiging van de arbeidskosten in de industriële sector winstherstel optreedt, zou het kabinet expliciet de politieke wil dienen te tonen deze middelen af te romen op basis van de formule van de WRR in zijn rapport 'Maken wij er nog werk van': winst (in de industriële sector) = werk elders (z.g. kwartaire sector). Wat is hierover het oordeel van het kabinet?

2. Industriële herstructurering en innovatie. Essentieel is een herziening van de samenstelling van ons exportpakket (thans te eenzijdig en daardoor te kwetsbaar). Voorts, mede in verband hiermee, een verdere herstructurering van een aantal bedrijfstakken. Het kabinet ziet deze problematiek wel, blijkens de toelichting op de begroting van Economische Zaken, maar er volgt te weinig actief initiërend beleid uit. Wellicht heeft dit te maken met de liberale visie van de meest betrokken bewindsman op de rol van de overheid.

Ook de commissie van economische deskundigen van de SER pleit hiervoor in haar rapport van 28 juni jl., blz. 24 e.v. Op basis van het principe van de 'lok-economie' (ontwikkelingskredieten, aankoopbeleid overheid (RIB), exportgaranties, gelijke steun als overheden elders ingeval van exportsubsidies) valt veel te bereiken. Soms echter, met name bij het sectorstructuurbeleid, zal als het moet de overheid in het belang van onze economie het laatste woord moeten hebben. Wat is het oordeel van het kabinet over het komen tot een raamwet op dit terrein?

Apart en met nadruk wil ik noemen het energiebeleid: isolatie, het opzetten op grote schaal van stadsverwarming, ontwikkeling van nieuwe energiebronnen.

Uit onderzoekingen blijkt dat de economische recessie binnen vele ondernemingen heeft geleid tot het terugbrengen van het budget van research

and development. Door het kabinet wordt voor 1979 een innovatienota in het vooruitzicht gesteld. Nu het twijfelachtig wordt dat per 1 januari a.s. de tweede fase van de WIR van kracht is, waaronder een toeslag voor het facet innovatie, vraag ik mij af of niet anderszins per 1 januari a.s. extra belastingfaciliteiten voor innovatie gecreëerd dienen te worden. Wat is hierover het oordeel van het kabinet?

Is het niet mogelijk, juist op dit terrein, als overheid in nauwe samenwerking met het bedrijfsleven werkgelegenheidsprojecten te entameren in het belang voor jeugdige werkloze academici? Ik kom op dit punt nog terug.

3. Een aparte aanpak, twee-sporenbeleid, voor de markt- en niet-marktsector. Eerder heb ik gesteld dat de dominante positie van de industriële- en commerciële-dienstensector als bron van werkgelegenheid teruglopende is. Er is sprake van een verschuivingsproces naar de niet-marktsector (overheid, semi-overheid en z.g. kwartaire sector).

Vreemd genoeg echter wordt het arbeidsvoorwaardenbeleid op dit moment nog steeds wel gedomineerd door de marktsector en is de niet-marktsector via het z.g. trendbeleid, trendvolger. In het verleden was dat wel anders.

In zijn algemeenheid kan gesteld worden dat de rechtszekerheid van de werknemer bij de overheid beter geregeld is dan in de marktsector, voorts dat de trend van de gemiddelde arbeidsomstandigheden in de marktsector vaak minder plezierig is dan in de niet-marktsector.

Ik denk aan factoren als risico-dragend werk, ploegendienst, of variabele werktijden, zelfstandigheid in het werk, gemiddelde arbeidssatisfactie etc., die ieder op zich zelf als immateriële componenten van de beloning kunnen worden gezien. Ten slotte lijkt, respectievelijk is in discussie dat ook ten aanzien van de inkomensvorming (salaris, pensioenaanspraken) de niet-marktsector een voorsprong heeft op de marktsector.

Wordt de recent herziene Bouw-c.a.o. in de trend meegenomen, dan is hier geen enkele sprake meer van een vraag maar van een weet. Waar haalt de Minister van Financiën het daartoe benodigde miljard vandaan? Met prof. dr. J. A. A. van Doorn wil ik daarom pleiten voor een twee-sporenbeleid ten aanzien van beide sectoren. De overheid zou opnieuw trendsetter in plaats van trendvolger dienen te zijn.

De scheefgetrokken arbeidsvoorwaarden – materieel en immaterieel – dienen als 'som' van de totale belo-

ningsstructuur weer gelijkgetrokken te worden. Het stelt bitter teleur dat in dit opzicht de toelichting op de begroting van Binnenlandse Zaken zich kenmerkt door een schreeuwend zwijgen!

Het zal uit het voorgaande duidelijk zijn geworden, dat ik in principe niet pleit voor algemene maatregelen – zoals in Bestek '81 wordt gedaan – in de zin van 'iedereen een 1/2% minder', maar voor duidelijk gedifferentieerde maatregelen. Ook het draagkrachtbeginsel is daarbij van groot belang.

Een creatief inspelen op suggesties van bijvoorbeeld de ABVA, zoals een aftopping van de prijscompensatie voor de hogere ambtelijke inkomens, is daarbij wenselijk. Een link in het beleid tussen de mate van inkomensontwikkeling in relatie tot de ontwikkeling van de werkgelegenheid biedt ook perspectieven. Wat minder kernen voor men daadwerkelijk geslagen wordt in deze kringen zou ook aan te bevelen zijn!

In deze Kamer wordt veel gesproken over een redelijker inkomensverdeling. Laten wij onszelf daarbij niet uitsluiten. Ik wijs hierbij op de pensioenen van politieke ambtsdragers, die twee tot driemaal zo snel worden opgebouwd als die voor ambtenaren. De ambtelijke pensioenregeling acht DS'70 redelijk. De politieke pensioenen zijn excessief hoog.

PvdA, CDA, VVD en D'66 hebben ons voorstel tot herziening van de pensioenen van Ministers, Kamerleden etc. in 1976 verworpen. Ik meen dat kabinet en parlement geen offers mogen vragen van ambtenaren of anderen, zolang zij niet komen tot een herziening van hun eigen abnormaal hoge pensioenen.

Binnen onze maatschappij bestaat een inkomensgarantie voor degenen die niet kunnen werken, een goede zaak. Toch is het voor velen die werkloos zijn een bittere pil dat zij niet zinnig ingeschakeld zijn in het arbeidsproces. Enerzijds liggen er vele maatschappelijke taken braak, zoals hulpverlening aan bejaarden, gezinsverzorging, club- en buurthuiswerk, taalonderwijs aan buitenlandse werknemers, onderhoud van natuur en monumenten, innovatie in de industrie etc, anderzijds staan, noodgedwongen, velen werkloos aan de kant. Het is een klemmende vraag, of hier niet op nader te bepalen wijze een koppeling aangebracht kan worden tussen behoefte en aanbod. Recent zijn enige hindernissen op het terrein van de sociale wetgeving, zoals het gevaar van verlies van uitkering in dit opzicht weggenomen.

Mijn suggesties in het voorgaande blijken in meerdere kringen te leven. Ik wijs op 'Het plan voor de jeugdarbeid' van de NVV-jongeren. Voorts op initiatieven vanuit particuliere kring, zoals de Stichting Inzet te Utrecht. Ten aanzien van werk werkloze jeugdige academici heb ik zojuist zelf een suggestie gedaan.

Nagegaan zou moeten worden of het niet mogelijk is, op regionaal niveau te komen tot de oprichting van arbeidsprojectenbureaus als schakel tussen inkomensgarantie en maatschappelijk tegenprestatie waarbij degenen die bij voorbeeld langer dan een halfjaar werkloos zijn zich kunnen laten inschrijven voor bepaalde projecten.

Deze projecten zouden geëntamerd kunnen worden door overheid, bedrijfsleven, particulier initiatief, onderwijsinstellingen. De instantie die een project entameert, draagt primair zorg voor de begeleiding. Het bureau functioneert als overkoepelende, ondersteunende en toezichhoudende instantie.

Projecten worden alleen gestart onder voorwaarde, dat zij de normale arbeidsmarkt niet verstoren. Vinden ingeschreven werklozen vaste arbeid, dan kunnen zij uiteraard hun deelname aan een project beëindigen. Het gaat bij het voorgaande vooralsnog om een ruwe gedachtenschets, die nadere uitwerking behoeft en waaraan nog vele vragen en knelpunten kleven, doch waarvan mij op dit moment reeds in de praktijk geslaagde voorbeelden bekend zijn. Het wetenschappelijk instituut van mijn partij bereidt ter zake een rapport voor. Een eerste reactie op deze ruwe gedachtenschets zou ik zeer op prijs stellen.

Ten slotte zou ik in het kader van een werkgelegenheidsbeleid bijzonder de nadruk willen leggen op een meer actief arbeidsmarktbeleid. Ik meen dat in het kader hiervan – ik denk dan vooral aan de frictiewerkloosheid – een zinvolle suggestie zou kunnen zijn dit probleem ook in de discussie over het arbeidsvoorwaardenbeleid te betrekken. Waarom zou men niet bij eventuele arbeidstijdverkorting de verplichting invoeren, respectievelijk tot afspraken komen, dat een deel van de arbeidstijdverkorting aangewend wordt, waar noodzakelijk, tot om-, her- of bijscholing? Wat is hierover het oordeel van het kabinet?

Ik wil, gegeven de beperkte tijd die ik beschikbaar heb, mijn beschouwing beëindigen met het weergeven van mijn standpunt ten aanzien van enkele voorstellen die het meest in discussie zijn geweest uit Bestek '81 en Miljoe-

nennota 1979. De DS'70-fractie is, met het kabinet, voorstander van handhaving van de koopkracht tot het modale inkomen. Handhaving van de koopkracht tot 2 x modaal acht ik echter noch wenselijk, noch haalbaar.

Het is een wat dwaze gedachte, hoewel in de kring van de PvdA zeer populair, zoals ook vandaag nog gehoord kon worden, de mate van inkomensnivellering te laten bepalen door het tempo van de inflatie. Dat wil men namelijk als men de inflatiecorrectie voor 80% in plaats van 100% wil doorvoeren, te meer waar inflatiebestrijding een der doelstellingen is van het kabinetsbeleid en ook van voorgaande kabinetten. Indien men inkomensnivellering wenst, dient deze tot stand te komen op basis van bewust gewilde en genomen maatregelen.

Ik ben daarom met het kabinet voorstander van het volledig laten doorgaan van de inflatiecorrectie.

Ik vind het vreemd dat noch in Bestek '81, noch in de Miljoenennota 1979 nieuw beleid wordt geformuleerd met betrekking tot de indertijd door de Vereniging van Belastinginspecteurs gesignaleerde daling van de fiscale moraal. Is het wachten wellicht op de voorstellen, voortvloeiende uit het onderzoek van de heer Van Bijsterveld? Ook over voornemens met betrekking tot reparatiewetgeving is weinig te vinden. Zouden hierover nadere mededelingen kunnen worden gedaan?

Verhoging van de overdrachtsbelasting op huizen van 5% naar 6% lijkt mij op gespannen voet te staan met het bevorderen van de doorstroming. Het is een belasting die sterk speelt voor degenen die een nieuwbouwhuis willen kopen en daarvoor eerst hun oude woning moeten verkopen. Een adequate maatregel op het terrein van de volkshuisvesting – ik verwijs naar de bevindingen van het Sociaal-Cultureel Planbureau – lijkt mij te zijn een verhoging van het huurwaardeforfait.

Ik sta kritisch tegenover het voorstel een eigen bijdrage tot respectievelijk van f 10 per dag bij de opname in een AWBZ-inrichting of ziekenhuis voor ongetrouwden, ouder dan 18 jaar met een eigen inkomen, en voor gehuwden die geen van hen afhankelijke kinderen hebben. Bezwaar heb ik tegen de invoering van een eigen risico van f 100 per jaar per gezin voor niet-klinische verstrekkingen. Er is over deze twee punten door voorgaande sprekers al veel gezegd. Ik meen niet, dat ik daar nog iets aan behoef toe te voegen.

Het is mij opgevallen dat door het kabinet geen beleidsvoornemens ken-

Nijhof

baar zijn gemaakt ten aanzien van het indienen van een wetsontwerp ter zake van de abortus per 1 januari 1979. Mag ik aannemen dat dit destijds in de regeringsverklaring uitgesproken voornemen nog steeds geldt en het kabinet ook meent hieraan te zullen kunnen voldoen?

Het heeft mij sterk aangesproken bij de beleidsvoornemens op het terrein van het onderwijs in de toelichting op de begroting te lezen, dat het gewenst wordt geacht een nadere studie te laten verrichten inzake de vraag of, en zo ja, in hoeverre de individuele baten een grotere rol zouden dienen te spelen bij de verdeling van de lasten van het onderwijs. Een bekend DS'70-stokpaardje.

Hoewel de DS'70-fractie met zorg vervuld is over het hoge financieringstekort van de overheid – men zou kunnen spreken van 'de krater van Andriessen' – kan zij zich hiermee wel verenigen. Dit gelet op de aangekondigde tijdelijkheid en gelet op de noodzaak de bestedingen in ons land op peil te houden.

De beraadslaging wordt geschorst.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, het verslag van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

Sluiting 23.54 uur.

Lijst van ingekomen stukken met de door de Voorzitter ter zake gedane voorstellen

1°. een Koninklijke boodschap, ten geleide van het wetsontwerp De berekening van de kosten voor de meting van binnenvaartuigen (15 310).

Deze Koninklijke boodschap, met de er bij behorende stukken, is al gedrukt en rondgedeeld;

2°. vier brieven van de directeur van het Kabinet der Koningin, met de mededeling, dat Hare Majesteit de door de Staten-Generaal aangenomen voorstellen van wet, gedrukt onder de nummers 13 001, 14 184, 15 050 en 15 056, heeft goedgekeurd.

De Voorzitter stelt voor, deze brieven voor kennisgeving aan te nemen;

3°. veertien brieven van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, met de mededeling, dat zij zich in haar vergadering van 3 oktober 1978 heeft verenigd met de haar door de Tweede Kamer toegezonden voorstellen van (Rijks-)wet, gedrukt onder de nummers 12 306, 14 634, 14 959, R 1088, 14 960, R 1089, 15 082, 15 085, 15 086, 15 092, 15 093, 15 096, 15 105, 15 108, 15 109 en 15 134.

De Voorzitter stelt voor, deze brieven voor kennisgeving aan te nemen;

4°. een adres van G. W. Honigh te Rijswijk, met betrekking tot aangifte van het ontvreemden van ambtsberichten en het hanteren van valse c.q. gefingeerde ambtsberichten.

Dit adres is gesteld in handen van de Commissie voor de Verzoekschriften;

5°. een petitie van de Nederlandse Vrouwenbeweging, over de plannen van de Regering tot verdere aantasting van de kinderbijslag.

Deze petitie ligt op de griffie ter inzage;

6°. de volgende brieven e.a.:

een, van de havenarbeiders van Amsterdam, over Bestek '81;

een, van het bestuur van de Raad van Overleg voor het Middelbaar en Hoger Personeel, over terugdringen van de werkloosheid en het zekerstellen en bieden van nieuwe toekomstperspectieven voor onze maatschappij;

een, van B. Becker, met een alternatief bezuinigingsplan;

een, van J. A. Prins, over dierenmis-handeling in vormen van industrie en wetenschap;

een, van de gecommitteerde voor volkshuisvesting c.a. van het Openbaar Lichaam Rijnmond, over de verkoop van woningen door RSV;

een, van het gemeentebestuur van Mill c.a., met een beroep tegen goedkeuring van bestemmingsplan West I;

een, van de secretaris van de Havenbeleidscommissie-Amsterdam, over het beleid van het nieuw gevormde College van B & W van Amsterdam;

een, van J. H. Borsboom, met informatie over de welzijnsstichtingen voor Surinamers.

Deze brieven e.a. liggen op de griffie ter inzage; voor zoveel nodig is kopie gezonden aan de betrokken commissies;

7°. de volgende afschriften van brieven:

een, van J. Geylswyk, gericht tot de Minister van Sociale Zaken, over uitbreiding van mensenrechten door de Raad van Europa;

een, van de Staatssecretaris van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, gericht tot de gemeenteraad van Son en Breugel, naar aanleiding van een door die raad aangenomen motie inzake het bibliotheekbeleid;

een, van medewerkers van De Hoeksteen, centrum voor plaatselijk vormingswerk met volwassenen te Groningen, gericht tot de Staatssecretaris van Justitie, over de positie van de zogenaamde 'Kerk-Marokkanen';

een, van o.a. de kernen van het Interkerkelijk Vredesberaad, gericht tot de Minister van Defensie, tegen de atoomtaken van het marine-vliegtuig De Neptune.

De afschriften liggen op de griffie ter inzage; voor zoveel nodig is kopie gezonden aan de betrokken commissies.